

GRIEKSE GODENSAGEN

PROF. DR. K. KERÉNYI

**Oorspronkelijke titel: Mythologie der Griechen
(Rhein-Verlag, Zürich)**

Vertaling: P. J. F. van Leeuwen.

**De in Griekse Godensagen opgenomen verhalen vormen een gedeelte van het oorspronkelijke werk *Mythologie der Griechen*. De overige verhalen verschijnen in vertaling onder de titel *Griekse Heldensagen*.
Omslag ontwerp: Peter Koch**

DE HAAN PAPERBACKS VOOR GESCHIEDENIS, KUNST EN CULTUUR

**Tweede druk
DE HAAN • BUSSUM**

1973 Unieboek B.V., Bussum, Holland

**STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2019**

INLEIDING 7

I OVER HET BEGIN DER DINGEN 11

1. Okeanos en Tethys 11 - 2. De Nacht, het ei en Eros 12 - 3. Chaos, Gaia en Eros 12

II VERHALEN OVER TITANEN 13

1. Uranos, Gaia en Kronos 14 - 2. Kronos, Rhea en Zeus 15 - 3. Strijd tussen goden en Titanen 16 - 4. Typhoeus of Typhon, Zeus en Aigipan 17 - 5. Strijd met de Giganten 19

III DE MOIREN, HEKATE EN ANDERE VOOROLYMPISCHE GODHEDEN 20

1. De Schikgodinnen (Moirai) 20 - 2. De godinnen Eurybia, Styx en Hekate 21- 3. Skylla, Lamia, Empusa en andere schrikgedaanten 23 - 4. De oudste dochters van Tethys en Okeanos 25 - 5. De "Ouden der Zee" Phorkys, Proteus en Nereus 26 - 6. De "grijze godinnen" (Graiiai) 29 - 7. De Erinyen of Eumeniden 29 - 8. De Gorgonen Sthenno, Euryale en Medusa 31 - 9. Echidna, de slang der Hesperiden en de Hesperiden 32 - 10. Acheloos en de Sirenen 35 - 11. Thaumias, Iris en de Harpijen 37 - 12. De dochters van Nereus 39

IV DE GROTE GODIN DER LIEFDE 40

1. De geboorte van Aphrodite 42 - 2. Aphrodite en Nerites 42 - 3. Aphrodite, Ares en Hephaistos 43 - 4. De geschiedenis van Pygmalion 45 - 5. De geschiedenis van Adonis 45 - 6. Aphrodite en Anchises 47 - 7. Bijnamen van Aphrodite 48

V GROTE MOEDER DER GODEN EN HAAR BEGELEIDERS 50

1. Daktylen en Kureten van de Ide 51- 2. Kabiren en Telchinen 52 - 3. De geschiedenis van Attis 54

VI ZEUS EN ZIJN ECHTGENOTEN 56

1. Geboorte en jeugd van Zeus 56 - 2. Zeus en Hera 59 - 3. Zeus, Euronome en de Chariten 61 - 4. Zeus, Themis en de Horen 63 - 5. Zeus, Mnemosyne en de Muzen 64 - 6. Zeus, Nemesis en Leda 66 - 7. Kretenzische verhalen 67 - 8. Orphische verhalen 70 - 9. Bijnamen van Zeus en Hera 73

VII METIS EN PALLAS ATHENE 74

1. De geboorte van Athene 74 - 2. Vaders en opvoeders van Athene 75 - 3. Athene en Hephaistos 76 - 4. De dochters van Kekrops 77 - 5. Bijnamen van Athene 80

VIII LETO, APOLLON EN ARTEMIS 81

1. Omzwervingen van Leto 81- 2. Leto en Asteria 82 - 3. De geboorte van Apollon 83 - 4. Apollon en zijn vijanden 85 - 5. Apollon en zijn geliefden 87 - 6. Geboorte en dood van Asklepios 90 - 7. Vertellingen over Artemis 92 - 8. De geschiedenis van Britomartis 93 - 9. Bijnamen van Apollon en Artemis 94

IX HERA, ARES EN HEPHAISTOS 95

1. Bevruchtingen van Hera 95 - 2. Ares en de Aloaden 96 - 3. Val en opvoeding van Hephaistos 98 - 4. Het boeien van Hera 99 - 5. Hera, Ixion en de Kentauren 100

X MAIA; HERMES, PAN EN DE NYMFEN 102

1. Geboorte en eerste daden van Hermes 103 - 2. Hermes, Aphrodite en

Hermaphroditos 109 - 3. Geboorte en minnarijen van Pan 110 - 4. Over Priapos 112 - 5. Nymfen en Satyrs 113

XI POSEIDON EN ZIJN VROUWEN 115

1. Geboorte van Poseidon en zijn huwelijk als ram 116 - 2. Poseidon bij de Telchinen 117 - 3. Demeter en de huwelijken van Poseidon als hengst 118 - 4. Poseidon en Amphitrite 119 - 5. Kinderen van Amphitrite 119

XII DE ZON, DE MAAN EN HUN SIBBE 121

1. De geschiedenis van Phaethon 124 - 2. Selene en Endymion 125 -
3. Eos en haar geliefden 126 - 4. Verhalen over Orion 128 - 5. Over de windgoden 130

XIII PROMETHEUS EN HET MENSELIJK GESLACHT 132

1. Oorsprong van het menselijk geslacht 133 - 2. Wedstrijd met Zeus en diefstal van het vuur 137 - 3. De geschiedenis van Pandora 139 -
4. Bestrafing en bevrijding van Prometheus 141 - 5. De geschiedenis van Niobe 142 -
6. Thetis en de toekomstige heerser over de wereld 144 - 7. Lot van het menselijk geslacht 145

XIV HADES EN PERSEPHONE 148

1. De roof van Persephone 149 - 2. Andere vertellingen over roof, vertroosting en hemelvaart 156 - 3. Verhalen van de onderwereld 158

IV DIONYSOS EN ZIJN GEZELLINNEN 161

1. Dionysos, Demeter en Persephone 162 - 2. Dionysos en Semele 165 - 3. Gezellinnen en vijandinnen van Dionysos 167 - 4. Dionysos, Ino en Melikertes 170 - 5. Dionysos op de zee 172 - 6. Dionysos en Ariadne 173 - 7. Bijnamen van Dionysos 176

Inleiding

DIT BOEK DANKT zijn ontstaan aan de overtuiging, dat de tijd gekomen is, om een 'Griekse mythologie voor volwassenen' te schrijven. Niet voor specialisten, die zich bezighouden met studie der klassieken, met godsdienstgeschiedenis of met ethnologie, en nog minder voor kinderen, voor wie in het verleden dergelijke vertellingen uit een oogpunt van traditionele opvoeding pasklaar of, op z'n minst genomen, geselecteerd werden, doch eenvoudig voor volwassenen met algemene belangstelling, ook voor bovengenoemde gebieden, maar bovenal voor het zuiver humane.

Zo stelt de schrijver zich de 'volwassenen' voor, wanneer hij zich voorneemt, hun de mythologie der Grieken in de vorm van een samenhangende vertelling aan te bieden, als een klassiek schrijver, die zich totaal niet bekommert om wat er na hem komt en de onverschilligheid van Aristophanes aan de dag legt. Hij vertrouwt op de lezers, die gerijpt zijn door de beste literatuur van onze tijd; lezers, wie het niet al te moeilijk valt, belangstelling op te brengen voor het archaische massale en vrije, de eentonigheid en de grilligheid van deze in spontaneiteit niet licht te overtreffen documentatie van het menselijke, waaruit de Griekse mythologie, als geheel genomen, bestaat; lezers, die in staat zijn, te genieten en die juist in die verhalen de documentatie zien, waarmede de erkende klassieke schrijvers moeten worden aangevuld, om het gehele, reële beeld van de Griekse oudheid op te leveren.

Voor een onderwerp der mythologie is het beslist nodig, dat het super-individueel is en een aangrijpende, de ziel met beelden vullende, macht op de mens uitoefent. Die beelden vormen de stof voor de mythologie, een in alle opzichten menselijke stof, die zich als iets objectiefs aan de vormgever, de verteller, der mythen aanbod.

In dit boek wordt beproefd, de mythologie der Grieken, tenminste tot op zekere hoogte, tot haar oorspronkelijk medium, tot het mythologische vertellen, terug te brengen. Het scheppen van een kunstmatige situatie, een fictie, kan bij dit experiment niet vermeden worden.

In dit verband zij opgemerkt, dat, om de Grieken uit de oudheid te kunnen begrijpen, men zich moet kunnen indenken in het feit, dat hun wezen

7

daardoor getypeerd werd, dat hun mythe de ideële grondslag van hun hele bestaan was. Het was heel gewoon, dat zij zich, ook bij de nuchterste politieke vraagstukken, op mythische gebeurtenissen beriepen of zelfs de mythen, al naar de belangen van het heden zulks vereisten, daaraan aanpasten en zich voor beschouwingen van het heden, om daaraan meer kracht bij te zetten, op de tijden uit de mythen baseerden.

Wij nemen nu aan, dat wij ons op een eiland van een Griek bevinden, die ons de mythologie van zijn voorvaderen vertelt. Hij weet niet meer dan hetgeen door de literatuur en de monumenten overgeleverd is. Deze overlevering gaat hem echter persoonlijk aan. Hij noemt haar 'onze' mythologie en, wanneer hij 'wij' zegt, dan bedoelt hij de oude Grieken, zijn - en in zekere zin ook onze geestelijke - voorvaderen. Dit 'wij' in dit boek is een middel om te vertellen, waardoor de mythe gemakkelijker tot haar oorspronkelijk medium teruggebracht wordt. Daarmede laat de schrijver geen aanspraak op een groter gezag gelden dan anders de geleerden doen met hun 'wij'. Een subjectieve factor is onder geen enkele omstandigheid te vermijden. Elke aan de mythologie gegeven voorstelling is op zich zelf reeds interpretatie en elke interpretatie hangt van de ontvankelijkheid van de weergever af.

In dit boek wordt in die zin naar getrouwheid gestreefd, dat de vertellingen, voorzover mogelijk, de oorspronkelijke tekst woordelijk volgen. Verschillende versies - variaties van eenzelfde thema - zullen zonder meer naast elkaar staan. Bij deze wijze van

voorstelling is uitgegaan van de gedachte welke door alle overleveringen bevestigd wordt, dat over elk mythologisch thema te allen tijde verschillende vertellingen naast elkaar bestaan, die van plaats, tijd en kunstvaardigheid van de verteller afhankelijke verschillen vertonen. Van de juiste behandeling van deze verschillen hangt het af, of een voorstelling van de Griekse mythologie op de wijze als hier nagestreefd, slaagt, namelijk een voorstelling te geven van hetgeen werkelijk bewaard is gebleven.

De oorspronkelijke vertellers der mythologie verklaarden hun variaties eenvoudig door te zeggen, dat ze de hele geschiedenis op hun manier vertelden. Vertellen is in de mythologie feitelijk reeds verklaren. De woorden: 'Er werd verteld', die de lezer in dit boek zo vaak zal aantreffen, bedoelen niet, de reeds lang vervlogen vertellingen zelf te vervangen. Ze willen slechts de aandacht vestigen op het enige, dat van belang is: op datgene, dat verteld werd. Dat was echter eigenlijk steeds een zich vormende, zich ontplooiende en ondanks alle variaties onloochenbaar oorspronkelijk blijvende tekst. De woorden daarvan zijn niet meer te herstellen; alleen de woorden van de variaties kunnen nog worden weergegeven. Ondanks de verschillen, die ze vertonen, kan men toch iets daarin vinden, dat ze alle gemeen hebben: een geschiedenis, die op verschillende manieren verteld kon worden en toch de-

8

zelfde bleef. In dit boek zou de schrijver de starheid van een strenge terminologische manier van uitdrukken, die de vlot lopende stof in zekere zin geweld zou aandoen, willen vermijden.

Wat hier opnieuw verteld wordt, vindt zijn oorsprong in verschillende tijden. Het was niet de bedoeling van de schrijver, een compilatie der brokstukken op een fictief vlak te geven, als behoorden ze alle tot een en dezelfde tijd of tot een niet veranderlijke, statische, klassieke oudheid. Wat hij biedt, is een mozaïek, waarin alle steentjes van elkaar gescheiden zitten en zelfs nog beweegbaar zijn. Zonder de geschiedvorsers op de voorgrond te plaatsen, laat hij zijn verteller zich toch steeds binnen de dimensie van de tijd bewegen. Hij heeft de relatieve dateringen van de geschiedvorsers voor de geest, zelfs dan, wanneer hij, op grond van eigen, historische arbeid, meent, deze hier en daar te moeten wijzigen.

Tot slot nog een persoonlijk woord tot de lezer. Dit boek zal hem de gelegenheid bieden, de godenverhalen der Griekse mythologie en die over de oorsprong en het lot der mensheid, als de hoofdstukken van één verhaal, van 't begin tot 't einde te lezen. De schrijver heeft alles gedaan, om een dergelijk lezen gemakkelijk te maken. Moest hij al eens een draad laten vallen, dan vergat hij toch niet, dat uitdrukkelijk te zeggen en ook weer uitdrukkelijk aan te geven, waar hij de draad weer opnam. Wat hij niet mocht doen, is het volgende. Doordat zoveel vertellingen in haar oorspronkelijke, archaische vorm verloren zijn gegaan, is de hele overlevering, welke kon worden geboden, buitengewoon compact geworden. Deze compactheid mocht niet kunstmatig opgelost worden. De woorden, die haar ijler maken, hebben reeds bij Ovidius de archaische psychologie vervalst. Daarom leek het beter, ervan af te zien, de taak op dergelijke wijze te vergemakkelijken. Zodoende blijft de lezer niets anders over dan niet al te veel ineens van de compacte stof tot zich te nemen; iedere keer steeds niet meer dan enkele bladzijden en ook deze liever herhaaldelijk te lezen, als een oud gedicht, waarvan de reeds lang verstorven vorm de menselijke stof met haar diepe zin niet dan met moeite weer tot ons doet doordringen.

Over het begin der dingen

1. OKEANOS EN TETHYS

ER WAREN IN ONZE mythologie verscheidene verhalen over het begin der dingen. Het oudste was misschien wel dat, waarop onze oudste dichter, Homerus, zinspeelt, wanneer hij Okeanos de 'oorsprong der goden' en de 'oorsprong van alles' noemt. Okeanos was een riviergod; rivier of stroom in één persoon, zoals ook met de overige riviergoden het geval was. Hij bezat onuitputtelijke voortbrengingskracht, evenals onze rivieren, in welker water de Griekse meisjes zich voor haar huwelijk baadden; daarom werden deze rivieren ook als de stamvaders van oude geslachten beschouwd. Toch was Okeanos geen gewone riviergod, daar zijn stroom geen gewone stroom was. Nadat alles uit hem ontstaan is, stroomt hij nog altijd, steeds weer bij zich zelf terugkomend, aan de buitenste rand van de aarde, in een kring rond. De rivieren, beken en bronnen, ja zelfs de hele zee, alle ontsprongen voortdurend uit zijn brede, sterke stroom. Toen de wereld reeds onder de heerschappij van Zeus stond, mocht alleen hij op z'n oude plaats blijven, hoewel dit eigenlijk geen plaats is, doch slechts een voortdurend stromen, een begrenzing en een afscheiding van het hiernamaals.

Intussen is het niet juist, te zeggen : alleen hij.' Okeanos was verbonden met de godin Tethys, die terecht als 'moeder' aangeduid wordt. Hoe had Okeanos de 'oorsprong van alles" kunnen zijn, wanneer er in zijn persoon slechts een mannelijke oerstroom geweest was en hij geen ontvangende oer-watergodin naast zich had gehad? Wij begrijpen ook, waarom bij Homerus bericht wordt, dat het oer-paar zich reeds sedert lange tijd van voortbrenging onthoudt, omdat ze op elkaar vertoornd zijn. Dit is een motivering, die in dergelijke oude vertellingen alleszins aanvaardbaar is. Indien immers aan die voortbrenging uit de begintijd geen einde gekomen was, dan zou de voortbrenging tot in het oneindige zijn doorgegaan. Onze wereld zou dan niet haar bestaande vorm en geen ronde grens hebben gehad, terwijl er geen kringloop zou zijn, die steeds weer in zich zelf zou terugkeren.

Over Tethys horen we weinig meer in onze mythologie, behalve dan, dat zij de moeder van de zonen en dochters van Okeanos was. De rivieren zijn de zonen, ten getale van drieduizend; evengroot was het aantal dochters, de

11

Okeaninai. Onder de kleindochters was er een, waarvan de naam Thetis in klank aan Tethys herinnert. Onze taal maakt een streng onderscheid tussen deze twee namen, hoewel het mogelijk is, dat ze voor mensen, die vóór ons in Griekenland woonden, naar klank en betekenis nog nauwer verwant waren en een en dezelfde grote heerseres der zee aanduiden.

2. DE NACHT, HET EI EN EROS

Een ander verhaal over het begin der dingen kwam lange tijd als overlevering in heilige geschriften voor, die de aanhangers en vereerders van de zanger Orpheus bewaarden, om ten slotte nog slechts bewaard te blijven door een blijspeldichter en in toespelingen van filosofen. Oorspronkelijk werd het meer verteld onder jagers en bosbewoners dan bij de mensen aan de zee kust. In den beginne was de nacht - zo begon deze geschiedenis. In onze taal heette de nacht Nyx, ook voor Homerus een der grootste godinnen, voor wie zelfs Zeus een heilige angst had. Volgens dit verhaal was zij een vogel met zwarte vleugels. Door de wind bevrucht, legde zij haar zilveren ei in de reusachtige schoot der duisternis. Uit het ei kwam de zoon van de waaierende wind,

een god met gouden vleugels, te voorschijn. Hij wordt Eros, de god van de liefde, genoemd; dit is echter slechts een, de liefelijkste, van alle namen, die deze god droeg. Daarnaast kennen we nog andere, zeer geleerd klinkende, namen.

Wordt hij Protogonos genoemd, dan betekent dit, dat hij de 'eerstgebo - rene' onder alle goden was. Heet hij Phanes, dan drukt deze naam precies uit, wat de juist uit het ei geboren god al gauw deed: hij bracht alles, wat tot dat ogenblik in het zilveren ei verborgen lag, aan het licht. En dat was de ganse wereld. Boven een lege ruimte: de hemel; beneden het andere. In onze oude taal is er een woord voor de lege ruimte, dat eigenlijk zoveel betekent als dat zij 'gaapt', het woord chaos. Men vertelt deze geschiedenis ook zó, dat onder in het ei de aarde lag en dat hemel en aarde zich paarden. Dat was het werk van Eros, die beiden aan 't licht bracht en daarna tot geslachtsgemeenschap dwong. Zij brachten Okeanos en Tethys als broeder en zuster voort.

In ons door de zee omspoeld land werd het oude verhaal waarschijnlijk zodanig overgeleverd, dat oorspronkelijk Okeanos zich onder in 't ei bevond, doch niet alleen, maar met Tethys, en zij ondergingen als eerste de werking van Eros.

3. CHAOS, GAIA EN EROS

Het derde verhaal over het begin der dingen is afkomstig van Hesiodus, een boer en een dichter, die in zijn jeugd de schapen op de berg der goden, de 12

Helikon, hoedde. Daar lagen ook de heilige plaatsen van godheden, die door de aanhangers van de zanger Orpheus bijzonder vereerd werden: Eros en de Muzen. In elk geval luidt het verhaal van Hesiodus zó, als had hij alleen de eierschaal uit de geschiedenis van nacht, ei en Eros willen weglaten en als boer aan de vaste bodem, de aarde, de godin Gaia, de rang van oudste godin willen geven. Want Chaos, die hij 't eerst noemt, was voor hem geen godheid, doch slechts een ledig 'gapen': niet meer dan hetgeen van een leeg ei overblijft, nadat men de schaal wegneemt.

Dus vertelt hij : In 't eerst ontstond Chaos, daarna Gaia, met brede borsten, de vaste en eeuwige zetel van alle godheden, die hoog boven op de berg de Olympus, of binnen haar zelf, in de aarde, wonen, en Eros, de schoonste onder de onsterfelijke goden. Uit Chaos kwam Erebus voort, de duisternis der diepten, waar geen licht doordringt, en Nyx, de nacht. Nyx baarde Aither, het licht van de hemel, en Hemera, de dag, toen zij zich in liefde met Erebus verenigde. Daarentegen baarde Gaia allereerst, als haars gelijke, de hemel met sterren, Uranos, opdat deze haar volledig omvatten zou en de gelukzalige goden tot vaste en eeuwige zetel zou zijn. Zij baarde de grote gebergten, in welke dalen zo gaarne godinnen wonen: de Nymfen. Zij baarde ook de barre, schuimende zee, Pontos. En deze baarde zij zQnder Eros, zonder paring.

Zij baarde Uranos, behalve de Titanen en de Titaninnen (bij Hesiodus. zijn Okeanos en Tethys dat eveneens geworden) drie Kyklopen: Steropes, Brontes, Arges - gedaanten met een rond oog in 't voorhoofd en namen dragend, die donder en bliksem betekenen. Verder schonk Gaia hem drie Hekatoncheiren: reuzen met honderd armen en vijftig hoofden, Kottos, de 'stotende', Briareos, de 'sterke' en Gyes, de 'veelarmige'. Doch de hele geschiedenis over de verbintenis van Uranos en Gaia - ofschoon ze oorspronkelijk zeer zeker tot de verhalen over het begin der dingen behoorde - gaat reeds deel uitmaken van de verhalen over de Titanen en vormt de eerste van deze bijzondere soort vertellingen in onze mythologie.

II

Verhalen over Titanen

DE VERHALEN OVER Titanen gaan over goden, die tot een zo ver verleden behoren, dat wij ze nog slechts kennen uit een bepaald soort vertellingen en in een bepaalde rol. De naam Titan is het langst met de godheid

13 van de zon verbonden gebleven en schijnt oorspronkelijk de hoge titel van hemelgoden geweest te zijn, maar dan van zeer oude, nog aan geen gezag onderworpen, wilde hemelgoden. Het waren geen goden, die vereerd werden, uitgezonderd dan misschien Kronos en Helios, voor wie toch hier en daar een eredienst bestond. De Titanen vervullen steeds de rol van verliezers, zelfs al wordt het uiteindelijk slot van de geschiedenissen door schijnbare overwinningen voorafgegaan. Deze verliezers droegen de kenmerken van een oudere mannelijke generatie, kenmerken van voorvaderen, wier gevaarlijke eigenschappen men bij de nakomelingen terugvindt.

1. URANOS, GAIA EN KRONOS

Uranos, de hemelgod, kwam 's nachts bij zijn gade, de aarde, de godin Gaia. De beide lichtende kinderen van de nacht en de duisternis, Aither en Hemera, die er overdag waren, zijn reeds genoemd. Elke nacht had Uranos geslachtelijke omgang met Gaia. Maar reeds vanaf 't begin had hij een hekel aan de kinderen, die hij bij haar verwekte. Zodra ze geboren werden, placht hij ze te verbergen en bracht ze niet aan 't licht. Hij verborg ze in de binnenste holte der aarde. In dit snode werk - zo wordt nadrukkelijk bij Hesiodus gezegd - schiep hij genoeg. De reusachtige godin Gaia steunde en voelde zich door de inwendige last benauwd. Maar ook zij bedacht nu een boosaardige list. Vlug bracht zij het grijze staal voort; daarvan maakte ze een scherpe sikkel en wendde zich vervolgens tot haar zonen.

Reeds toen was het aantal daarvan zeer groot. Hesiodus noemt behalve Okeanos: Koios, Krios, Hyperion, Iapetos en als jongste Kronos. Behalve deze zes broeders waren er nog zes zusters: Theia, Rhea, Themis, Mnemosyne, Phoibe met de gouden krans en de lieflijke Tethys. In haar droefenis sprak Gaia tot haar kinderen, maar hoofdzakelijk tot haar zonen, als volgt: 'Ach, kinderen van mij en kinderen tevens van een snode vader, wilt gij mij niet aanhoren en uw vader niet voor deze erge mishandeling straffen? Hij was het, die 't eerst een schandelijke daad bedacht!' Allen schrokken en niemand deed z'n mond open. Alleen Kronos, vol slinkse gedachten, vatte moed: 'Moeder', zei hij, 'ik beloof het en ik zal het doen. Ik geef niet om onze vader, met z'n vermaledijde naam. Hij was het, die 't eerst een schandelijke daad bedacht!' Toen verheugde Gaia zich, verborg haar zoon op een plaats, die voor een hinderlaag geschikt was, stelde hem de sikkel ter hand en wijdde hem in de hele list in. Toen nu bij 't vallen van de nacht Uranos, in liefde ontbrand, kwam, de aarde omvatte en zich geheel over haar neerlegde, greep de zoon van uit de hinderlaag met de linkerhand toe. Met z'n rechterhand nam hij de reusachtige sikkel, sneed vlug de mannelijkheid van zijn vader af en wierp die achter z'n rug weg.

Gaia ving de bloeddruppels van haar echtgenoot op. Daaruit baarde zij

14 de Erinyen - de 'sterken', zoals Hesiodus hen noemt -, de Giganten en de Essennymfen, de Nymphai Meliai, waaruit een hard mensengeslacht ontstond. De mannelijkheid van de vader viel in de zee en zo werd Aphrodite geboren. Wat Hesiodus ons niet vertelde, maar wat ieder, die dit verhaal aanhoort, dadelijk begrepen zal hebben, moet nog

gezegd worden. Sedert de bloedige daad van Kronos komt de hemel niet meer voor de nachtelijke paring bij de aarde. Aan de primaire voortbrenging was een einde gekomen en nu volgde de heerschappij van Kronos.

2. KRONOS, RHEA EN ZEUS

Van de opgesomde twaalf Titanen en Titaninnen namen drie broeders hun eigen zuster tot vrouw, of juist gezegd, drie zusters hun broeder tot man. In deze gevallen noemt Hesiodus steeds allereerst de godin. Zo baarde de Titanin Theia Hyperion Helios, de zon, Selene, de maan, en Eos, de dageraad. Zo werd Phoibe door Koios de moeder van een verheven goden- geslacht, waartoe godinnen, zoals Leto, Artemis en Hekate, en een god, Apollon, behoren. En zo trouwde Rhea met Kronos, die ze drie dochters en drie zonen baarde: de grote godinnen Hestia, Demeter en Hera en de grote goden Hades, Poseidon en Zeus. Gelijk de vader Kronos de jongste zoon van Uranos was, zo was volgens Hesiodus, die vóór de heerschappij van Zeus de nadruk legt op de afstamming van móederszijde en die hooghoudt, Zeus de jongste zoon van Rhea en Kronos. Door hen, die de afstamming van vaderszijde hoger schatten zoals Homerus werd Zeus als de oudste zoon van Kronos beschouwd.

De grote Kronos verslond al zijn kinderen, zodra er een uit het heilige moederlijf tot haar knieën kwam. Onder de zonen van Uranos was hij de koning en hij wilde niet, dat na hem een andere god in het bezit van deze waardigheid zou komen. Van zijn moeder Gaia en zijn vader, de sterrenhemel, had hij vernomen, dat hij voorbestemd was, door een sterke zoon ten val gebracht te worden. Daarom was hij voortdurend op zijn hoede en verslond zijn kinderen, tot ondraaglijk verdriet van Rhea. Toen ze nu op 't punt stond, Zeus te baren, de toekomstige vader van goden en mensen, wendde zij zich tot haar ouders, de aarde en de sterrenhemel, opdat deze met haar konden overleggen, hoe zij het kind ongemerkt ter wereld zou kunnen brengen en wraak zou kunnen nemen, wegens haar vader en de overige kinderen, die de grote Kronos, vol slinkse gedachten, verslonden had.

Gaia en Uranos verhoorden de bede van hun dochter en verrieden haar, welke toekomst koning Kronos en zijn zoon beschoren was. De ouders stuurden Rhea naar Lyktos, op het eiland Kreta. Daar ving Gaia het pasgeboren kind op. In een donkere nacht bracht Rhea het kind naar Lyktos en verborg het in een hol van de met bos begroeide berg de Aigaion. Aan de

15

zoon van Uranos, de eerste koning der goden, overhandigde ze echter een grote, in luiers gewikkelde, steen. De verschrikkelijke god greep daarnaar en legde de steen in zijn buik, zonder te bemerken dat de zoon, onoverwonnen en zonder zich om hem te bekommeren, slechts op het ogenblik wachtte, zijn vader ten val te brengen, hem van zijn waardigheid te beroven en in zijn plaats te heersen. De ledematen en de moed van die heerser werden snel groter - Hesiodus noemt hem niet basileus, 'koning', maar anax, 'heer', zoals onze goden sedert de nieuwe heerschappij aangesproken worden - totdat het, toen de tijd gekomen was, werkelijk zover kwam, dat Kronos door list en kracht door Zeus overwonnen werd en de door hem verslonden kinderen weer uitbraakte. Zeus bevrijdde, behalve zijn eigen broeders, ook broeders van zijn vader, die nog door Uranos in boeien geslagen waren, in de eerste plaats de Kyklopen. Deze schonken hem uit dankbaarheid de donder en de bliksem, de tekenen en middelen van zijn macht.

Met Kronos bleef voor ons de herinnering aan de Gouden Eeuw verbonden. Zijn koningschap valt samen met een gelukkige periode van de wereld. In de Gouden Eeuw vloeide honing van de eiken. Bij de aanhangers van Orpheus heette het, dat Kronos

door honing bedwelmd sliep - de wijn was er toen nog niet -, toen Zeus hem de boeien aandeed. Hij boeide zijn vader, om de oude god vervolgens daarheen weg te voeren, waar Kro- nos - en met hem de Gouden Eeuw - ook heden ten dage noch verblijft: op de Eilanden der Gelukzaligen, aan de buitenste rand van de aarde. Daar waaien de winden van de Okeanos om de toren van Kronos. Daar is hij koning, 'de echtgenoot van Rhea, de het hoogst boven allen tronende godin.'

3. STRIJD TUSSEN GODEN EN TITANEN

Onze mythologie kende vroeger verscheidene verhalen over gevechten van goden, welke later in vergetelheid geraakten. Met de gevangenschap, waarin Kronos door zijn zoon gebracht was, werd deze zelf ook bedreigd. Homerus vertelt terloops, hoe zelfs Zeus eens door zijn zuster Hera en zijn broeder Poseidon, alsmede door een van zijn kinderen, Pallas Athene, bijna in de boeien geslagen werd. Doch Thetis liet, in haar hoedanigheid van grote godin der zee, een van de drie 'honderdarmigen' uit de diepten komen: hem, die door de goden Briareos, maar door de mensen Aigaion genoemd werd. Eens beheerste hij alleen met de godin de diepten van de Aegeïsche zee. De honderdarmige ging, terwijl hij genoot van zijn roemvol ambt, als beschermer naast de zoon van Kronos zitten. De gelukzalige goden schrokken en legden Zeus geen boeien aan. Ook slechts met behulp van dergelijke goedmoedige monsters, die Uranos in de diepte geworpen had, kon Zeus, na zijn overwinning over Kronos, zijn macht handhaven tegen de meer op hun vader gelijkende, onstuimige zonen des hemels.

16

Zo vertelt Hesiodus: Reeds sedert tien volle jaren worstelden de Titanen en de kinderen van Rhea en Kronos met elkaar in een heftige strijd: de oude goden, de Titanen, vanaf de top van de berg de Othrys, Zeus met zijn broeders en zusters vanaf de berg de Olympus. Er was geen beslissing mogelijk. Toen verried Gaia de nieuwe goden het geheim van de overwinning. Op haar raad haalden ze Briareos, Kottos en Gyes, de 'honderdarmigen' uit de diepte, aan de buitenste rand der aarde, en sterkten hen met nectar en ambrosijn, de godendrank en de godenspijs. Daarna nodigde Zeus hen uit, om uit dankbaarheid mede te strijden tegen de Titanen. Kottos beloofde dit namens alle drie. De slag begon opnieuw. Aan beide zijden stonden goden en godinnen tegenover elkaar. Maar de nieuwe medestrijders hadden driehonderd handen. In die driehonderd handen namen ze driehonderd stenen. Ze stortten een wolk van stenen over de Titanen uit en bezegelden daarmee hun lot. De overwonnenen werden geboeid en even diep onder de aarde, in de Tartaros geworpen, als de aarde zelf onder de hemel ligt: negen nachten en negen dagen lang valt een aambeeld van de hemel en bereikt op de tiende dag de aarde; negen nachten en negen dagen lang valt het ook van de aarde en bereikt eerst op de tiende dag de Tartaros. Een bronzen muur loopt om de Tartaros. Een drievoudige nacht omklemt de vesting. En daarboven groeien de wortels van de aarde en de wijde, eenzame zee. De duisternis verbergt in z'n binnenste de Titanen, die niet meer ontsnappen kunnen, daar Poseidon de bronzen deur eroverheen gelegd heeft. Als trouwe, door Zeus aangestelde, wachters wonen Gyes, Kottos en Briareos ervoor. Verder wordt nog verteld - door Hesiodus of iemand anders, die dit aan het verhaal heeft toegevoegd, om de roem van Zeus te redden - dat de wending in de strijd met de Titanen toch door de bliksemschichten van de nieuwe heerser veroorzaakt werd.

4. TYPHOEUS OF TYPHON, ZEUS EN AIGIPAN

De draak Typhoeus - ook Typhaon, Typhon of Typhos genoemd, vaak met de Egyptische Typhon verward, echter niet identiek daarmee - werd na de val der Titanen als jongste zoon van Gaia geboren. Naar men zegt, was

Tartaros zijn vader. Hera baarde echter de Typhaon van Delphi zonder echtgenoot. De Typhoeus uit Klein-Azië kwam in Cilicië, als half mens, half dier, ter wereld. In grootte en sterkte overtrof hij alle kinderen van Gaia. Tot aan de heupen had hij de gedaante van een mens en hij was zo hoog, dat hij boven alle bergen uitstak en zijn hoofd vaak de sterren raakte. Z'n ene arm reikte tot de zonsondergang, z'n andere tot de zonsopgang. Uit zijn schouders groeiden honderd slangekoppen. Vanaf de heupen naar onder was hij gevormd als twee zich kronkelende reuzeslangen, die tot z'n hoofd reikten en een sissend geluid uitstieten. Over het geluid van zijn honderd

17
koppen wordt bericht, dat zijn stem vaak door de goden begrepen kon worden. Hij kon echter ook brullen als een stier of een leeuw, blaffen als een hond en zo sissen, dat de bergen weergalmden. Over 't gehele lichaam droeg het monster vleugels. Het wilde haar van z'n hoofd en kin waaide in de wind, vuur brandde in z'n ogen. Met gesis en gebrul wierp hij gloeiende stenen naar de hemel en in plaats van speeksel liet hij laaiende vlammen uit z'n mond spuiten. Het was nog niet uitgemaakt, of niet Typhoeus over goden en mensen zou heersen. Zeus trof hem echter van uit de verte met bliksemstralen, van nabij sloeg hij hem met een stalen sikkel en vervolgde hem tot aan de berg de Kasion. Toen hij zag, dat de draak gewond was, werd hij handgemeen met hem. Doch hij werd dadelijk door de kronkelende reuzeslangen omvat. De draak nam de sikkel en sneed de zenen en pezen uit de handen en voeten van de god. Hij tilde Zeus op z'n schouder en droeg hem door de zee naar Cilicië, waar hij zich van hem ontlastte in het hol, 'lederen zak' geheten. Daar verborg hij ook de zenen en pezen van Zeus in een berehuid en liet die bewaken door Delphyne, een vrouwelijke draak, half meisje, half slang. Hermes en Aigipan stalen de zenen en pezen en gaven ze ongemerkt aan de god terug. Zeus herstelde zich weer, verscheen van uit de hemel in een wagen met gevleugelde paarden en vervolgde de draak eerst tot aan de berg de Nysa. Daar werd de draak vervolgd door de schikgodinnen, de Moiren, bedrogen. Hij at van vruchten, die ze hem boden, in de mening, dat hij daardoor zijn krachten weer zou terugkrijgen. Dit waren echter de vruchten, die 'slechts voor één dag' heetten. Hij vloog verder, streed in Thracië bij het Haimos-gebergte en wierp hele bergen om zich heen, bevlekte die met zijn bloed (halma) en sedert die tijd heet dat gebergte zo. Ten slotte bereikte hij Sicilië, waar Zeus de Etna naar hem slingerde. Nog heden ten dage spuwt deze berg de bliksemstralen terug, die op de draak neerkwamen.

In dit verhaal is Hermes zeer zeker niet op z'n plaats. Hij was een van de jongste zonen van Zeus en werd slechts ingevoegd, omdat hij, zoals men nog ruimschoots zal horen, zeer goed kon stelen. Daarvoor is hier echter Aigipan er, dat wil zeggen de god Pan in zijn hoedanigheid van geit (aix). Er moeten banden van verwantschap' tussen hem en de draak geweest zijn en hij moet hem verraden hebben. Want ook de draak van Delphi had volgens een verhaal, waarin hij Python genoemd wordt, een zoon, Aix genaamd. Later werd dit zo verteld, dat hij de held Kadmos was, die, door Pan als herder verkleed, Typhoeus eerst door de tonen van de pansfluit betoverde en hem daarna bedroog. Hij maakte de draak wijs, dat hij uit de pezen van Zeus een nog heerlijker instrument, de lier, zou kunnen vervaardigen en Typhoeus liet zich misleiden. Zoals zo vaak in de verhalen der Titanen voorkomt, werd hij het slachtoffer van de list.

Zoals men zich herinnert, werden de Giganten uit de bloeddruppels van de verminkte hemelvader geboren. 'Glanzend in hun metalen pantsers, met lange speren in de hand' - voegt Hesiodus eraan toe. Ze werden echter in 't bijzonder als de zonen van hun

moeder, de aarde, beschouwd. Daarom werden ze ook door onze kunstenaars als wildemannen voorgesteld, gehuld in dierenvellen, die rotsen en boomstammen slingerden, of als reuzen, vanaf de heupen als dubbele slangen gevormd. Men zegt, dat ze in een bepaalde streek - in Phlegrai, d.w.z. 'de brandende velden', of in Pallene - aan de oppervlakte der aarde verschenen zijn.

Gaia gedroeg zich tegenover de Giganten heel anders dan zij gedaan had tegenover de Titanen in de oorlog, die de Olympiërs tegen de zonen des hemels gevoerd hadden en waarin ze met de hulp van de godin der aarde over het monstergebroed zegevierden. Zelfs de 'honderdarmigen' zouden thans de Giganten gesteund hebben. Hun moeder deed desgelijks; misschien niet, om haar zonen, de Titanen en de draak Typhoeus te wreken, maar omdat thans de nieuwe goden de plaats van de zonen des hemels innamen en de bedoelingen van Gaia steeds tegen de hemel gericht waren. Naar het nu heette, zouden de Olympiërs slechts met de hulp van een sterfelijk wezen de overhand over de aanvallende Giganten kunnen krijgen. Geen overwinning schijnt mogelijk te zijn geweest zonder de medewerking van wezens, die lager dan de Olympiërs stonden. Inderdaad had Zeus ook niet slechts zijn broeders en zusters, doch ook zijn kinderen als helpers naast zich, waaronder twee uit sterfelijke moeders geboren zonen: Dionysos en Herakles. Dezen zouden de strijd tegen de Giganten doen beslissen. Intussen werd gezegd, dat er tegen deze hulp een middel, namelijk een wonderkruid, bestond. Gaia zocht voor haar zonen, de Giganten, naar dit kruid. Zeus verbood het morgenlicht, de maan en de zon, te schijnen, totdat hij zelf het wonderkruid gevonden zou hebben. Overigens kwamen er in deze strijd nog andere wonderlijke kunsten voor. De Gigas Alkyoneus kon niet overwonnen worden, zolang hij op z'n geboortegrond viel; daarom sleepte Herakles, nadat hij hem met zijn pijl getroffen had, over de grenzen van Pallene en zo stief de reus. In de Gigant Porphyrión, die Hera en Herakles tegelijk aanviel, ontstak Zeus zulk een begeerte naar de godin, dat hij in zijn liefdesdrift haar gewaad van haar afrukte. Op dat ogenblik werd hij door de bliksem van Zeus en door de pijl van Herakles getroffen. Ephialtes werd door Apollon in het linker- en door Herakles in het rechteroog met een pijl getroffen. Pallas trok de gelijknamige Gigant, Pallas, het vel af en gebruikte dit als schild of borstpantser. Met Enkelados deed Athene 't zelfde, dat Zeus in het verhaal over Typhoeus met de draak deed: zij wierp het eiland Sicilië op hem.

19

18

III

De Moiren, Hekate en andere voorolympische godheden

IN ONZE MYTHOLOGIE ontmoet men overal drie godinnen en wel niet alleen godinnen, die toevallig een groep van drie personen, meestal drie zusters, vormen, doch ook werkelijk drie-ëenheden, die bijna telkens één enkele drievoudige godin zijn. Er wordt ook gesproken over een nog grotere groep: over vijftig godinnen of vijftig zusters van één vader of één echtpaar.

Laten wij in dit verband even een opmerking maken over de gedachten, die bij deze getallen in ons kunnen opkomen. Onze maanmaand bestond uit drie delen en de maan had voor ons als 't ware drie gezichten: als toenemend, vol en afnemend teken van een goddelijke aanwezigheid aan de hemel. Daarnaast kon zij natuurlijk ook onder twee aspecten beschouwd worden: als toenemende en afnemende of als lichte en donkere maan. Daarentegen bestond onze grootste feestperiode, de Olympiade, uit vijftig of - bij elke tweede gelegenheid - uit negenenveertig manen: een wisseling, die zich vaak ook in de vertellingen van de heldensage weerspiegelt. Dit alles wil niet zeggen, dat de grote godin met haar drie gedaanten, over wie onder veel namen sprake zal zijn, niet anders dan de maan is. Over de maangodin Selene zal pas later, in verband met de zonnegod Helios en zijn familie, verhaald worden.

1. DE SCHIKGODINNEN (MOIRAI)

Voor de godin Nacht had zelfs Zeus een heilige vrees. Volgens de vertellingen van de aanhangers van Orpheus, die eerst later zullen volgen, was Nyx zelf een drievoudige godin. De schikgodinnen, de Moirai, waren kinderen van haar. Deze overlevering treft men ook aan bij onze Hesiodus, ofschoon daar eveneens staat, dat de drie godinnen dochters van Zeus en de godin Themis waren. Volgens de latere vereerders van Orpheus woonden ze in een hol van de hemel bij een vijver, waarvan het witte water zich juist door dit hol een weg baant: een duidelijk beeld van het maanlicht. Haar naam Moira, wat het 'deel' betekent, en haar getal drie beantwoordde - naar de aanhangers van Orpheus beweerden - aan de drie delen van de maan: daarom spreekt Orpheus in zijn gezangen van de 'Moirai in haar witte gewaad'.

Voor 't overige waren de Moirai voor ons spinsters, Klothes, ofschoon alleen de eerste Klothe heet. De tweede heet Lachesis, de 'toedeelster', de derde Atropos, de 'onafwendbare'. Homerus spreekt meestal slechts van

20

één Moira, van één enkele 'sterke', 'moeilijk te verdragen', 'vernietigende', spinnende godin. Wat de Moirai spinnen, zijn onze levensdagen, waarvan er een onontkoombaar onze sterfdag wordt. Hoe lang de draden zijn, die ze een sterveling toedelen, hangt slechts van haar af; zelfs Zeus kan daaraan niets veranderen. Hoogstens kan hij zijn gouden weegschaal nemen, 't best in het middaguur, en daarnaar beoordelen, wiens dag geheel en al ten einde zal gaan, bijvoorbeeld, wanneer twee tegenstanders in de strijd tegenover elkaar staan. De macht van de Moirai spruit waarschijnlijk uit een oudere tijd voort dan de heerschappij van Zeus. En zij vormen niet steeds een drieëenheid. Op de bruiloft van de godin Thetis met de sterfelijke Peleus verschijnen ze op een beroemde, oude vaasschildering ten getale van vier. Daarentegen werden in Delphi slechts twee van hen vereerd: een Moira van de geboorte en een van de dood. Twee namen er deel aan de strijd tegen de Giganten met ijzeren vijzelstampers. Jonge goden hadden vaak zeer weinig eerbied voor hen. Apollon maakte de grijze godinnen dronken - aldus wordt ons door een toneeldichter verteld - om zijn vriend Admetos van

zijn sterfdag te redden.. Bij de geboorte van de held Meleagros verschenen ze ten huize van koning Oineus. Klotho voorspelde, dat het kind edelmoedig zou worden, Lachesis profeteerde zijn heldendom. Atropos voorspelde echter, dat Meleagros slechts zo lang zou blijven leven als het houtblok, dat juist op 't vuur lag, nog niet verteerd zou zijn. Daarop pakte zijn moeder, Althaia, het blok dadelijk uit 't vuur en nam het onder haar berusting. Ook werd beweerd, dat Atropos van gestalte de kleinste, maar tevens de oudste en machtigste van de drie Moiren was.

In 't kort mogen nog even de kinderen van de Nacht genoemd worden; een somber gebroed, dat slechts voor een deel uit godheden bestaat en waarschijnlijk alleen door Hesiodus vermeld wordt, omdat hij nu eenmaal van allen de genealogie vertelt. De dood komt onder drie namen daarbij voor: als Moros, Ker en Thanatos (de eerste daarvan is de mannelijke vorm van Moira); met hem zijn broeder, Hypnos, de slaap, en het ganse volk der dromen; Momos, de afkeuring, en Oizys, de ellende; de Hesperiden, die haar gouden appels aan de andere zijde van de Okeanos bewaakten, en de godin Nemesis; het 'bedrog' en de 'minnarij' (Apate en Philotes); de 'ouderdom', Geras, en de 'tweedracht', Eris.

2. DE GODINNEN EURYBIA, STYX EN HEKATE

Zoals haar naam reeds zeide, was Eurybia een 'wijd en zijd' machtige godin. Bia betekent 'kracht' en is synoniem met 'macht', kratos. Eurybia werd beschouwd als de dochter van Gaia. Maar als vader had zij de zee, Pontos. Haar broeders en zusters waren Nereus en Phorkys, twee 'Ouden der zee', Thaumias, de god, 'zeewonder' geheten, en Ketok, de godin met de

21
schone wangen, 'zeemonster' genaamd. Eurybia had een hart van staal. Zij baarde Krios, volgens z'n naam de Ram van de hemel, een van de twee Titanen, die geen Titanin tot vrouw kregen, kinderen. Zij, met haar stalen hart, was echter zelf bijna een Titanin. Haar zonen zijn van 't zelfde slag als de Titanen : Astraios, de 'gestemde', Pallas, de vrouw van Styx, en Perses, de vader van Hekate.

Styx is voor ons een gehate naam; hij houdt verband met stygein, 'haten'. Zo heet de rivier, die negenmaal om de onderwereld stroomt en die bijeenhoudt. Het koude water, dat van de hoge berg de Araonios in Arcadië stortte, was eerder naar de rivier van de onderwereld genoemd dan omgekeerd. Van de gelijknamige godin wordt gezegd, dat Zeus de koningin van de onderwereld, Persephone, bij haar verwekt zou hebben. Bij Hesiodus is zij de machtigste van de oudste dochters van Okeanos en Tethys. Verder wordt verteld: Styx baarde Pallas, behalve Zelos en Nike ('ijver' en 'overwinning'), eveneens Kratos en Bia ('macht' en 'geweld'). Deze twee verlaten Zeus nimmer, noch thuis noch wanneer hij zich op weg begeeft. Zo was bij Styx de gedachte opgekomen, om de Olympiër op de dag, dat hij alle goden opriep, tegen de Titanen te helpen. Niemand zou het daarna aan beloning en eerbetoon ontbreken. Wie reeds een waardigheid bezat, zou die behouden. En wie onder Kronos er geen bezeten had, zou er nu een, zoals het ook behoort, verkrijgen. Daarop kwam Styx met haar kinderen als eerste naar de Olympus. Die wijsheid had ze van haar vader Okeanos. En Zeus eerde haar ook werkelijk en beloonde haar rijkelijk: bij haar zouden de goden hun duurste eed zweren. Zelfs de onsterfelijken wagen het niet, bij Styx een valse eed te doen. Zij bleef met de onderwereld verbonden en werd nimmer een Olympische godin. De kinderen van Styx werden de vaste begeleiders van de heerser. Men zal zich herinneren, dat in het treurspel, dat de bestraffing van Prometheus ten toneel voert, Kratos en Bia als dienaren van Zeus optreden. Daarentegen sloot de gevleugelde godin Nike zich nauwer aan bij Zeus' dochter Pallas Athene.

Hekate, de derde van deze groep, heeft altijd het dichtst bij ons gestaan, hoewel haar naam wellicht 'de in de verte werkende' betekent. Niet alleen door deze naam wordt zij in verband gebracht met Apollon en Artemis, die beiden met de bijnamen Hekatos en Hekate aangeropen worden, maar ook door haar afstamming, zoals die door Hesiodus verteld wordt, is zij met deze verwant. Ze behoorde anders tot de dochters van de Nacht. Maar Hesiodus deelt ons een andere stamboom mede. Volgens hem had het Titanenpaar Phoibe en Koios twee dochters: Leto, de moeder van Apollon en Artemis, en Asteria, volgens de naam een sterregodin, die Persaios of Perses, de zoon van Eurybia, Hekate baarde. Zij is dus de kleindochter van hetzelfde hemelse paar, evenals Artemis, als 't ware een herhaling van de grote godin Phoibe, met wier namen de dichters vaak de maan aanduiden

22

Hekate met haar fakkel verscheen zelfs als de maangodin zelf voor ons, terwijl Artemis, hoewel die eveneens een fakkel draagt, niet meer als maangodin aangemerkt werd. Hesiodus maakt ook daarin een onderscheid tussen Hekate en Artemis, dat hij herhaaldelijk de nadruk er op legt, dat de eerste een 'eniggeborene', monogenes is. Ook in dit opzicht geleeke ze Persephone, de heerseres over de onderwereld, maar overigens was zij een bijna almachtige drievoudige godin. Zeus vereerde haar boven alle anderen en liet haar deelnemen in het gezag over de aarde, de barre zee en de besterde hemel. Of beter gezegd: hij ontnam haar deze drievoudige eer niet, welke zij reeds onder de vroegere goden, de Titanen, bezat, maar het bleef bij Hekate zoals het ten tijde van de eerste verdeling der ererechten en waardigheden geweest was. Daarentegen wordt gezegd, dat zij Krataiis, de 'sterke' geweest was, die Phorkys een vrouwelijk zeemonster, Skylla, baarde. Men verhaalt over haar minnarijen met zeegoden, in 't bijzonder met Triton, die Hesiodus 'wijd en zijd machtig', eurybias, noemt. Er werd echter ook verteld, dat Hekate als heerseres over de onderwereld, in de nacht met de zielen der afgestorvenen, door huilende honden vergezeld, rondwaarde. Zelf werd zij hond of wolvin genoemd.

In de letterlijke zin was ze 'dichtbij' ons. Voor de meeste deuren op straat stond ze namelijk als Prothyraia, die de vrouwen in het kraambed hielp - of ze wreed kwelde - en op de driesprongen, waar afbeeldingen van haar opgesteld waren : drie houten maskers op een paal of een drievoudig beeld, met de drie gezichten naar de drie richtingen gekeerd.

3. SKYLLA, LAMIA, EMPUSA EN ANDERE SCHRIKGEDAANTEN

Hoewel Hekate deelnam aan de heerschappij over hemel, aarde en zee, werd ze nimmer een Olympische godin. Ze was met het leven van onze vrouwen en daardoor ook met ons mensen, zodanig verbonden, dat ze in haar verschijningsvorm kleiner was dan de vrouwen en dochters van Zeus. Aan de andere kant was het gebied van haar heerschappij - namelijk de zee, waar haar minnarijen uit de oertijd zich afspeelden - zo groot, dat de Olympus dat toch niet omvatten kon. Wanneer ze niet op straat rondliep, vertoefde ze in haar hol, evenals haar dochter Skylla, een schrik van de zee. Als zodanig wordt deze althans voorgesteld in de verhalen van onze schippers, die daarmee de bewoners van het vasteland vrees wilden inboezemen, want zelf kenden zij de natuurlijke gesteldheid, zelfs van de gevaarlijkste plaatsen, zeer goed en zij brachten de grote godin, die in vele gedaanten verschijnen kon, niet slechts met één plaats in verband. Ze vertelden, dat er twee klippen waren, de ene een hoge, tot de hemel oprijzende rots van glad gesteente, met een onzichtbare top en middenin het hol van Skylla. De opening van dit hol was naar het westen, naar de ondoordringbare

23

duisternis van Erebos, gekeerd. Daarin woonde Skylla, vreselijk blaffend als een jonge hond. Haar twaalf voeten - zoveel moet een verdubbelde Hekate er gehad hebben, volgens een overdreven verhaal in de Odyssee, bleven onontwikkeld. Haar zes afzichtelijke hoofden zaten elk op een lange hals. In haar monden stonden in drie rijen de dodelijke tanden. Zo viste ze, terwijl ze haar hoofden vanuit de diepte van het hol naar buiten stakende rotsen afzocht, op dolfinen, zeehonden of nog grotere zeemonsters. Uit het schip van Odysseus had ze onverwachts zes mannen weggepakt en verslonden, toen deze held, door de tovernares Kirke ingelicht, de andere klip liever meed.

Onder de andere klip huisde Charybdis. Driemaal daags slurpte Charybdis het water van de zee op en driemaal daags spuwde ze het weer uit. Bovenop de klip, die lang niet zo hoog was als de tegenoverliggende klip van Skylla, stond een wilde vijgeboom. Charybdis zelf bleef onzichtbaar. Later' werd van haar verteld, dat ze een dochter van Gaia en Poseidon geweest was, een alles verslindend monster, dat de runderen van Herakles roofde en daarvoor door de bliksemschichten van Zeus in de diepte der zee gestort werd.

Iets dergelijks wordt ook over Skylla bericht. Ook zij, de wilde hond, zou de stieren van Herakles geroofd hebben en daarom door de held gedood zijn. Haar vader Phorkys zou haar weer tot leven gebracht hebben, nadat hij het lijk van zijn dochter eerst met fakkels verbrand en daarna opgekookt had. Daarom was Skylla niet eens bang voor de koningin van de onderwereld, Persephone. Men vindt in haar een dergelijke grote godin terug, als haar moeder was, de in de gedaante van een hond rondzwervende of door blaffende honden begeleide godin Hekate. Waarschijnlijk is Skylla geheel natuurgetrouw weergegeven op de voorstellingen, die haar in de gedaante van een schone vrouw vertonen, die bij de heupen in een hond en vanaf de heupen in het lichaam van een vis overgaat. Indien ze bovendien nog gevleugeld is, dan past ook dit bij haar natuur, waarin zij niet alleen de diepten, zoals Charybdis, beheerst, maar ook de verten, die zich naar beneden en naar boven uitstrekken. Dit was misschien meer het geval bij onze westelijke burens, de Etrusken, dan bij ons. Daarom wordt Skylla ook 'Tyrsenis', de 'Etruskische', genoemd.

De moeder van deze godin heette niet slechts Hekate, doch ook Lamia. Daarmede gaan deze verhalen in sprookjes over, die de minnen de kinderen vertelden, om ze bang te maken en ze tevens ook te amuseren. Volgens haar naam is Lamia of Lamo de 'verslindster': laimos betekent de strot in de keel. Met de korte naam Lamo werd ze waarschijnlijk, in de taal der minnen, voor de kinderen genoemd, zoals ook andere schrikanjagende gedaanten met Akko, Alphito, Gello, Karko en Mormo (in plaats van Mormolyke) aangeduid werden. Er werd verteld, dat Lamia een koningin was

24 en in Libye heerste. Men toonde daar zelfs haar hol. Zeus beminde haar - want ze was schoon - en verwekte kinderen bij haar. Deze werden het slachtoffer van de jaloezie van Hera. Sedert die tijd is Lamia van verdriet lelijk geworden en ontroofte ze andere moeders uit afgunst haar kinderen. Zij is in staat, haar ogen uit 't hoofd te nemen, opdat die steeds waken, ook wanneer Lamia zelf slaapt. En ze kan zich in alle gedaanten veranderen. Wanneer het echter gelukt, haar gevangen te nemen, dan kunnen de geroofde kinderen levend uit de buik van Lamia te voorschijn gehaald worden.

Lamia bezat ook een toren, evenals Kronos. Men weet niet zeker of zij werkelijk een godin was dan wel een god, of ten slotte allebei. Zo spreekt bijv. de blijspeldichter Aristophanes over lichaamsdelen van Lamia, die helemaal niet vrouwelijk zijn, evenals immers ook Gorgo vaak een phallos als aanhangsel heeft. Aan de andere kant was haar hetaerische wellust bekend en de ene of andere hetaere heette ook Lamia. Haar gave

om zich te veranderen herinnert ons aan de drieledige gedaante van Hekate en de gemengde gedaante van Skylla. Dit had Lamia gemeen met godheden van de zee en met nog een schrikverwekkende gedaante: Empusa. Dit is soms niet meer dan een andere naam voor Hekate, doch ze komt ook alleen op zich zelf voor.

Men sprak over Lamiën en Empusen in het meervoud en ze waren ook synoniem. Ontmoette men Empusa soms aan de ingang van de onderwereld, zoals in een stuk van Aristophanes gebeurt, dan vertoonde deze schrikgedaante zich nu eens als koe, dan weer als muilddier, dan weer als schone vrouw en dan weer als hond. Haar ganse gelaat lichtte als vuur. Haar ene voet was van brons, kennelijk een overdrijving van de blijspeldichter. Elders is alleen de bronzen sandaal bekend die Hekate later als Tartaruchos, 'heerseres over de Tartaros', droeg; als lichtende godin droeg ze gouden sandalen. De andere voet van Empusa was zozeer door de drek van de muilezel bevuild, dat hij niet meer op een ezelsvoet leek, doch op een voet van ezelsdrek.

4. DE OUDSTE DOCHTERS VAN TETHYS EN OKEANOS

Nu volgt een opsomming van de namen der oudste dochters van Tethys en Okeanos, zoals Hesiodus die samengesteld heeft. Behalve Styx, de reeds vermelde en machtigste, zijn het er veertig. Hesiodus nam in deze rij ook namen op, die als bijnamen bij bekende grote godinnen behoorden, zoals Perseis, de 'dochter van Perses', dat wil zeggen Hekate, of Urania, of anders gezegd Aphrodite. Of het waren namen van echtgenoten van Zeus, als Dione en Europa, als Metis en Eurynome, van wie slechts de laatste een godin van de zee bleef, te vergelijken met Tethys of Thetis. Zodoende erkende Hesiodus in zekere zin toch de juistheid van de vertelling, over het 25

begin der dingen, waarin niet uitsluitend de godheden van de zee of de rivieren van Okeanos en Tethys afgeleid werden.

Van de overige Okeaninen zijn er slechts negen, die met water, wind en golven, met de beweging en snelheid daarvan, met rotsen en holen en met schepen te maken hadden. Bij Kalliroe en Amphiros zit het stromen in de naam, bij Plexaura en Galaxaura de opzweepende wind en de windstille, bij Thoe en Okyroe de snelheid en de beweging, bij Petraia de rots, bij Kalypso de veiligheid biedende grot, bij Prynno de spiegel van het schip. Van de verder nog genoemde namen hebben de volgende betrekking op gaven en rijkdom (dóron en plutos), wat ook geschenken van de zee kunnen zijn: Doris, Eudora, Polydora, Pluto. De eerste van hen werd beschouwd als de moeder van de jongere generatie der zeegodinnen, de dochters van Nereus, over wie tegelijk met de 'Ouden der zee' gesproken zal worden. De meeste en bovendien raadselachtigste namen van de dochters van Tethys zijn echter nog niet opgesomd: Peitho, Admete, Tanthe, Elektra, Hippo, Klymene, Rhodeia, Zeuxo, Klytia, Tdyia, Pasithoe, Melobosis, Kerkeis, Taneira, Akaste, Xanthe, Menestho, Telesto - de in het saffraangele gewaad gehulde - en ten slotte Chryseia, Asia en Tyche.

Men zou veel kunnen vermoeden omtrent de godinnen, die achter deze namen schuilgaan, maar er moge slechts melding gemaakt worden van hetgeen nog 't minst duister is. Peitho, de godin 'overreding', was waarschijnlijk slechts een naam van de godin der liefde en daarom heeft zij zich bij Aphrodite aangesloten. Daarentegen was Admete, zoals de naam al zegt, evenals Artemis een 'onbedwingbare' godin. Hippo en Zeuxo hadden met paard en span te maken. Tdyia was een wetende, Zanje een blonde godin, Telesto een godin van de inwijdingen in mysteriën en Tyche de godin met de namen 'Hoe het uitkomt', de 'kans', een godheid zonder een eigen geschiedenis, doch

met een macht, die, evenals de macht van de drie Moiren en van Hekate in haar driedledige gedaante sterker bleek te zijn dan de heerschappij van Zeus.

5. DE 'OUDEN DER ZEE' PHORKYS, PROTEUS EN NEREUS

De lezers van de heilige boeken van Orpheus kenden een verhaal, volgens hetwelk Phorkys, Kronos en Rhea de oudste kinderen van Okeanos en Tethys waren, die van hun kant van de aarde en de hemel - of, zoals men reeds weet, van de onderste en de bovenste helft van het oerei - afstamden. Volgens een verdere vertelling uit die boeken waren er zeven Titaninnen en zeven Titanen, kinderen van Gaia en Uranos. Behalve de vroeger reeds opgesomde, noemden ze de schone Dione onder de Titaninnen en Phorkys onder de Titanen. Ze gaven hem de bijnaam krataios, de 'sterke'. Volgens Hesiodus was Phorkys een zoon van Gaia en Pontos. Zijn zuster heette

26
Eurybia om de overige broeders en zusters niet nogmaals te vermelden. Als echtgenote had hij Keto met de schone wangen, wier naam de vrouwelijke vorm is van ketos, 'zeemonster'. Met dit woord kan de 'Oude der Zee' zelf aangeduid worden, bijvoorbeeld wanneer Herakles met hem worstelt en hij verschillende gedaanten aanneemt. Vaardigheden in het zich veranderen worden echter toch eerder aan Proteus en Nereus toegekend dan aan Phorkys en het worstelen met Herakles alleen aan Nereus. Goed beschouwd, is echter steeds dezelfde 'Oude der Zee' bedoeld. Phorkys - ook wel Phorkos genoemd - was in zekere zin de oudste van hen, de eerste van alle godheden der zee. En het moet een lepe en in goochelen bedreven god geweest zijn, wanneer hij zijn dochter, Skylla, door zijn toverkunsten weer levend maakte, zoals reeds verteld werd!

Proteus is de duidelijkste naam van de 'Oude der Zee.' Het is een ouderwetse vorm voor wat ook 'Protogonos', 'het eerstgeboren wezen', betekent. Zijn ouders worden niet genoemd, alleen de wateren aangeduid, waar men Proteus ontmoeten kan. Hij bezocht een zandig eiland voor de kust van Egypte, dat als Pharos bekend stond, terwijl Phorkys meer in het westen, in een baai van Itaka, of nog westelijker, thuis was, waar ook z'n dochter Skylla vertoefde. Op de manier van de schippersspreekjes, die Homerus zo graag in de Odyssee ten gehore brengt, wordt verteld: Proteus had een dochter, Eidothea geheten. En ze verried hem.' Er loopt hier een grijsaard van de zee rond, die de waarheid zegt' - aldus sprak deze godin tot de held Menelaos - 'de grijsaard van de zee uit Egypte, de onsterfelijke Proteus. Hij kent de diepten der zee door en door en is nu aan Poseidon onderworpen. Ze zeggen, dat hij mijn vader is, die mij verwekt heeft. Wanneer je hem hier zoudt willen opwachten en hem zoudt kunnen gevangennemen, dan zou hij je de weg wijzen en het aantal dagreizen noemen, dat je moet afleggen om thuis te kunnen terugkomen, opdat je voorspoedig over de visrijke zee zoudt kunnen trekken. Wanneer je dat wenst, zal hij je ook zeggen, wat er allemaal - slecht of goed - in je huis gebeurd is, terwijl je ver weg was, op je lange moeizame reis.'

Waarop Menelaos antwoordde: 'Zeg mij dan, waar ik hem moet opwachten, de goddelijke oude, opdat hij mij niet gewaar wordt of anders, doordat hij alles vooruit weet, mij niet ontsnapt. Want voor een sterveling is het toch moeilijk, een god de baas te worden.' Waarop de godin weer zei: 'Ik zal 't je, o vreemdeling, heel precies zeggen. Wanneer de zon in 't zuiden staat, verrijst de grijsaard der zee, de grijsaard, die de waarheid zegt, uit het water. Hij komt, terwijl de westenwind waait en de golven donker rimpelen. Nadat hij uit het water is opgestegen, legt hij zich neer onder de uitgeholde klippen. Om hen heen slapen de robben, het broedsel van de schone godin

der zee, in kudden, zoals ze uit het witgrijze water opgedoken zijn. Ze ademen nog de bittere lucht van het diepe water uit. Daarheen zal ik je voeren,

27

bij 't aanbreken van de dag, daar zal ik jullie in een hinderlaag verbergen. Jij moet drie van je metgezellen, de beste, uitkiezen. Ik zal je nu de gevaarlijke kunsten van de oude vertellen. Eerst telt hij met z'n hand de robben, elke keer vijf tegelijk. Daarna gaat hij in hun midden liggen, als een herder te midden van zijn kudde. Zodra jullie merken, dat hij ingeslapen is, moeten jullie geweld en kracht gebruiken. Houdt hem vast, hoezeer hij ook mocht trachten te ontsnappen. Want dat zal hij proberen. Hij zal alle gedaanten van dieren aannemen, zoveel als er op aarde maar zijn. Hij zal zich zelfs in water veranderen en in vuur. Maar jullie moeten hem onwrikbaar vasthouden en de boeien des te nauwer aanhalen. Pas wanneer hij begint te bidden en smeken, in dezelfde gedaante, waarin hij voor jullie ogen insliep, eerst dan moeten jullie ophouden, geweld uit te oefenen, de oude losmaken en hem ondervragen . . .' En aldus geschiedde. Proteus nam de gedaante van een leeuw, een slang, een luipaard, een zwijn, vervolgens ook van het water en een boom aan en zei ten slotte de waarheid, over alles, wat hem gevraagd werd.

Soortgelijke kunsten om zich te veranderen werden ook over Nereus verteld. Ook onze oude kunstenaars, de beeldhouwers, de vaasschilders en de goudsmeden, hebben ons die verteld. Ze schiepen mannen met lichamen van vissen, en wel in veel oudere tijden dan vrouwen met lichamen van vissen, hetgeen ervoor pleit, dat de macht van de grote godinnen der zee zich niet slechts tot het natte element beperkte, terwijl de 'Oude der Zee' oorspronkelijk alleen met de diepten in verband stond. De afbeeldingen laten hem ook in een zodanige gedaante zien, dat uit zijn visselichaam nog een leeuw, een bok en een slang hun kop omhoogstaken. Hierin veranderde Nereus zich, toen Herakles met hem worstelde, hem op raad der schikgodinnen boeide en zo ondervroeg. Dit gebeurde veel vroeger dan het avontuur van Menelaos met Proteus en nog vroeger dan de worsteling van Herakles met Triton, die in onze mythologie tot de jongere zeegoden behoort. Men zal hem als zoon van Poseidon en Amphitrite leren kennen. De 'Oude der Zee' keek echter ook bij die worsteling toe, drievormig, zoals hij op een der oudste tempelgevels van de Akropolis in Athene verschijnt, meestal abusievelijk 'Typhon' genoemd.

Hij beheerste, onverschillig onder welke naam, onze zeeën, vroeger dan Poseidon en blonk boven de nog vroegere, honderdarmige heerser over de zeeën, Briareos, uit door zijn wijsheid en waarachtigheid. Men hore, wat Hesiodus over hem zegt: 'Nereus, die nimmer liegt, maar altijd de waarheid spreekt, is door Pontos als oudste kind verwekt. Juist omdat hij waarachtig en goedig is, noemt men hem de Oude. Nimmer wijkt hij af van hetgeen gepast is; integendeel hij heeft slechts het rechtvaardige en het goede in de zin.' Hij was vader van vijftig dochters, die Doris, de Okeanine, hem schonk, louter godinnen der zee.

28

6. DE 'GRIJZE GODINNEN' (GRAIAI)

Onze mythologie geeft de grijsaard der zee Phorkys onder anderen ook grijze dochters. Hesiodus vertelt: 'Keto baarde Phorkys de Graiai met haar schone wangen, die met wit haar ter wereld kwamen; daarom noemen de goden en de mensen hen Graiai'. Graia betekent namelijk in onze taal een oude vrouw. Opdat deze grijze godinnen niet met andere grijze godinnen worden verward, is het juist hen de Graiai van Phorkys of Phorkos, de Phorkiden of bij lateren: de Phorkyaden, te noemen, een aanduiding, die ze met haar zusters, de Gorgonen, delen, maar waardoor ze aan de andere kant worden

onderscheiden van de Moiren, die eveneens grijze godinnen waren.

Hesiodus noemt slechts twee Graien: Pemphredo, met het schone gewaad, en Enyo, met het saffraankleurig gewaad. Hij legt ook de nadruk op haar schone gelaat, ondanks haar grijze haar. Enyo is een krijgshaftige naam en zou bij een godin van het slagveld passen. Pemphredon is bij ons de naam voor een soort wesp. Waarzeggende godinnen - zoals die, welke ook voor de Moiren gehouden werden - komen in de gezangen van Homerus op Hermes voor, als zouden ze bijen zijn. Voor de derde Graia - want volgens andere vertellingen waren er namelijk drie - werden ons twee namen overgeleverd: Deino, de 'verschrikkelijke', of Perso, wat slechts een andere vorm voor Persis of Perseis is, de aanduiding van Hekate naar haar vader. Naar het verder heette, waren de Graien grijze maagden, die er als zwanen uitzagen. En er werd verteld: Ze hadden slechts één enkel gemeenschappelijk oog en één enkele gemeenschappelijke tand. Waar ze woonden, scheen noch zon noch maan. Het was een hol bij de ingang tot het land der Gorgonen, dat aan gene zijde van de Okeanos lag, Kisthene, 'het land der rotsrozen', genaamd.

In het verhaal, dat over haar enkele oog en enkele tand vertelde, leest men nog, dat de drie of de twee Graien strenge bewaaksters op de weg naar de Gorgonen waren. Perseus ontstaf haar het oog, toen de ene Graia het aan de andere overreikte en geen der zusters kon zien. Zo dwong de held ze, de weg te verraden, om de Gorgo Medusa te kunnen overwinnen.

7. DE ERINYEN OF EUMENIDEN

De derde groep van grijze godinnen, naast de Moirai en de Graiai, wordt gevormd door de Erinyes. Ze zijn oud, ouder dan de goden, die met Zeus de heerschappij verwierven. Het zijn grijze godinnen - graiai -, doch niet met wit haar, want in plaats van haar hebben ze slangen. Haar huidkleur is zwart, haar gewaad grijs. Ze heetten ook Maniai, de 'razenden', en vertoonden zich aan Orestes, die ze wegens moedermoord vervolgden, eerst

29
zwart; nadat de vervolgde zich in razernij een vinger afgeknaagd had, werden ze wit. Daar waar dit verteld werd, in de buurt van Megalopolis in Arcadië, offerde men tegelijk aan de Eumeniden en de Chariten. Eumeniden heetten de Erinyen als 'welwillenden' - of ze nu werkelijk welwillenden geworden waren, dan wel dat men slechts wenste, dat ze dat zouden worden.

Als haar aantal genoemd wordt, dan zijn het er drie. Evenals bij de Moiren, wier bondgenoten en als 't ware dubbelgangsters ze zijn, kan echter ook een van hen voor allen aangeroepen worden, een Erinyes. Het woord betekent op zich zelf een geest van toorn en wraak. Men herinnert zich, dat de Moeder Aarde, Gaia, de Erinyen, deze 'sterken' gebardeerd had, nadat ze bevrucht was door de bloeddruppels van haar gestrafte echtgenoot Uranos, wiens verminking weer straf en wraak opriep. Zo vertelde Hesiodus het. Anderen vertelden het weer anders. De Erinyen waren dochters van de Nacht, of, indien ze al dochters van de Aarde waren, dan hadden ze Skotos, de duisternis, tot vader. Epimenides, de Wijze van Kreta, wist het weer zo te vertellen, dat Kronos ook Aphrodite, de Moirai en de Erinyes als kinderen had gehad. Ook werd gezegd, dat de moeder der Erinyen Euonyme heette, waaronder dan de Aarde verstaan moest worden. Waarschijnlijker is, dat de juiste naam Eurynome luidde. Eurynome heet gewoonlijk de moeder der Chariten, van wie men zo juist gehoord heeft, dat in Arcadië tegelijk aan deze en aan de Eumeniden geofferd werd. Als vader der Erinyen wordt ook Phorkys genoemd, een passende echtgenoot voor Eurynome, zoals uit de geschiedenis van deze godin nog blijken zal. Hades of de Zeus van de onderwereld en

Persephone werden door de aanhangers van Orpheus als de ouders der Erinyen beschouwd.

De Erinyen waren niet steeds gevleugeld. Maar zelfs zonder vleugels doen ze ons herinneren aan de roofzuchtige vrouwelijke geesten, de Harpijen. Haar uitademing en uitwaseming waren ondraaglijk. Uit haar ogen vloeide giftig vocht. Haar stem klonk vaak als het loeien van runderen. Meestal kwamen ze intussen blaffend nader, want ze waren evenzeer honden als Hekate. Haar zweep bestond uit met ijzer beslagen riemen. Ze droegen fakkels en hielden slangen. Onder de aarde, in de onderwereld, was haar huis. De ene heette Allekto, de 'onophoudelijke'; de andere, Tisiphone had tisis, de 'vergelding', in haar naam, en de derde, Megaira, de afgunstige verbolgenheid. Ze waren alle drie maagden, maar ze traden in de eerste plaats voor vertoornde moeders op. Daar, waar een moeder beledigd of zelfs vermoord was, verschenen ze. Als vlugge honden vervolgden ze allen, die de bloedverwantschap en de rangorde, die uit de bloedverwantschap voortkomt, niet geëerbiedigd hadden. Ze verdedigden dus ook de rechten van de vader en van de oudere broeder. Maar boven alles stelden ze de aanspraken van de moeder, zelfs al waren het geen rechtmatige aanspraken.

Dit ziet men in de geschiedenis van Orestes, zoals Aischylos die opvoerde.

30

Orestes sloeg op bevel van Apollon z'n moeder, de overspelige en moordenares van haar echtgenoot Klytaimnestra, dood, om z'n vader te wreken. Daarop werd hij door de Erinyen achtervolgd en opgejaagd. En deze wraakgeesten der moeder zouden sterker geweest zijn dan de ganse door vader Zeus gevestigde nieuwe godenwereld, indien niet diens dochter Pallas Athene zich aan de zijde van de zonen - Orestes en haar eigen broeder Apollon - geschaard had. De held werd gered en gezuiverd. Toch bleef de verering van de 'oude godinnen', de Eumeniden, even groot als die van de Moiren.

8. DE GORGONEN STHENNO, EURYALE EN MEDUSA

Als men bij de Gorgonen wilde komen, dan had men daarvoor de hulp van haar zusters, de Graien, nodig. Want de Gorgonen woonden, naar Hesiodus vertelt, nog verder weg dan de Graien, in de richting van de Nacht, over de Okeanos, waar de helder zingende Hesperiden verblijven. Het waren er drie. De ene Gorgo heette Sthenno of Stheno - een naam, die met sthenos, 'kracht', samenhangt. De tweede heette Euryale en behoorde volgens haar naam tot de wijde zee (eurys en hals). De derde, Medusa, kon met deze naam eveneens tot de zee behoren: medusa is de 'heerseres' en hoe dikwijls werd juist de 'heerser over de zee' (halos medon, pontomedon, eurymedon) of hij nu Phorkys of Poseidon heette - met de mannelijke vorm van de naam Medusa aangeropen! Gorgides en Gorgades waren namen voor zeegodinnen. En reeds daarom kan men niet geloven, dat Gorgo alleen iets lelijks en verschrikkelijks betekend zou hebben, omdat deze naam ook aan kleine meisjes gegeven werd, waarvan de ouders zeker niet verwachtten, dat ze afschrikwekkende wezens zouden worden.

Medusa was de sterfelijke van de drie zusters. De beide andere waren onsterfelijk en werden nooit oud, evenmin als de overige godinnen. Poseidon, de god met de donkere lokken, vlijde zich naast de sterfelijke, in het zachte gras tassen de lentebloemen, neer. Dit verhaal brengt Medusa heel dicht in de buurt van Persephone. Ook deze, de koningin der onderwereld, werd tussen lentebloemen door een donkere god geroofd en kwam, alsof zij een sterfelijk wezen was, onder de doden terecht. Zij is het, die hun, die tot haar in de onderwereld willen doordringen, het hoofd van Gorgo, 'de verschrikkelijke reuzengedaante', voorhoudt. Dit is als 't ware het andere aspect van de schone Persephone. En dat is juist het merkwaardigste bij Medusa; ofschoon zij ook 'schone

wangen' had, evenals haar moeder, het zeemonster Keto, gelek zij toch met haar zusters op de Erinyen. De Gorgonen bezaten gouden vleugels, doch koperen handen. Ze hadden geweldige slag tanden, zoals de wilde zwijnen, en droegen slangen om 't hoofd en als gordel om het lijf gevlochten. Wie het vreselijke gelaat van Gorgo aanschouwde, hield z'n adem in en werd onmiddellijk versteend.

31

Hoe het kwam, dat volgens de ene versie het hoofd van Gorgo ook alleen op zich zelf in de onderwereld verschijnen kon, als zelfverweer van Persephone, en volgens een andere door veel voorstellingen gestaafde, op de borst van Pallas Athene, zal men uit de geschiedenis van Perseus horen. Zijn moeder noemde deze held Eurymedon, alsof hij ook 'heerser over de zee' en echtgenoot van Medusa was en niet alleen degene, die haar doodde. Voornamelijk Athene had Perseus beschermd en geleid bij zijn onderneming, om het hoofd van Medusa te bemachtigen. Zij had hem ingelicht, dat hij Gorgo moest bestrijden, zonder haar gelaat te aanschouwen, doch alleen de weerspiegeling daarvan in zijn blanke schild. Op deze wijze kon Perseus het hoofd van Gorgo zien, zonder dat hij het van aangezicht tot aangezicht moest aanschouwen. Hij sloeg het hoofd af, met de sikkel, die hij van Athene, Hermes, of Hephaistos ten geschenke gekregen had.

Uit het bloed van de hals van Medusa ontstond het gevleugelde paard' Pegasos, waarover in de geschiedenis van de held Bellerophon verteld wordt. Doch niet alleen dat paard kwam daaruit voort. Tegelijk daarmee werd op deze wijze ook Chrysaor geboren, de held met de naam 'hij met het gouden zwaard.' Athene droeg voortaan het maskerachtige hoofd van Gorgo, het Gorgoneion, hetzij als schildteken, hetzij aan haar borstharnas, op het heilige geitevel, de aigis, bevestigd. Gorgo werd zelfs als geitje en oorspronkelijke draagster van dat geitevel beschouwd. Zij zelf was het kind van Gaia, waarvan Athene het vel aftrok. De godin Artemis en waarschijnlijk ook de vertoornde Demeter - Demeter Erinys genoemd - droegen het dodelijk schrikwekkende gelaat, als was het dat van haar zelf, op haar hals. De vereerders van de zanger Orpheus gebruiken echter het woord Gorgoneion voor het gezicht in de maan.

9. ECHIDNA, DE SLANG DER HESPERIDEN EN DE HESPERIDEN

Hesiodus vertelt ons over een godin, Echidna, 'de slang' genaamd, een dochter van Phorkys en Keto. Later werd nog een andere slang vermeld, een zoon van hetzelfde ouderpaar, de bewaker van de appels der Hesperiden, en daarmee wordt de rij der kinderen van Phorkys bij Hesiodus gesloten. Ze werd in een grot geboren, de goddelijke Echidna, manhaftig van aard, reusachtig van gestalte, die noch op een sterfelijk mens noch op een god gelek. Voor de helft was zij een jonge vrouw met schone wangen en stralende ogen, voor de andere helft echter een verschrikkelijke reuzenslang, die zich snel voortbewoog en alles rauw verslond in de holten van de goddelijke aarde. Haar hol lag onder een rots, ver verwijderd van goden en mensen; zo werd haar dit door de onsterfelijken als verblijf toegewezen. De plaats heette Arima en wordt door Homerus als 'het slaapvertrek van Typhoeus' aangeduid, de echtgenoot van Echidna, die zij een hele reeks monsters baarde.

32

Voordat deze opgesomd worden, moge nog verteld worden, hoe onze oude vaasschilders een dergelijk wezen voorstelden: als een gevleugelde schone godin, met vanaf de heupen het lichaam van een slang. Zonder vleugels, maar voorzien van des te geweldiger slangelichamen, verrichten dergelijke godinnen of nymfen op een prachtige

oude vaasschildering, paarsgewijze - ten getale van vier -, onder wijnranken, heilige handelingen, terwijl aan de andere zijde van de schildering geiten zich aan de wijnstokken te goed doen. Godinnen of nymfen en tenminste één slang, de broeder van Echidna, komen ook in de vertelling van de tuin der Hesperiden voor.

Volgens Hesiodus waren haar kinderen in de eerste plaats de vreselijkste honden van onze mythologie: de driekoppige of zelfs vijftigkoppige hond van de onderwereld Kerberos, alsmede Orthos of Orthros, de hond van de driehoofdige Geryoneus, de zoon van Chrysaor. Orthos had twee koppen, bovendien nog zeven slangekoppen of minstens een slangestaart, hetgeen overigens ook bij Kerberos voorkomt. Heraktes versloeg Orthos, toen hij Geryoneus doodde en zijn kudde runderen wegvoerde. Deze hond verwekte bij zijn eigen moeder Echidna Phix of Sphinx, een gevleugeld monster, half maagd, half leeuwin, waarover in de geschiedenis van Oidipus gesproken wordt, en de leeuw van Nemea, die eveneens door Heraktes gedood werd. Voorts baarde Echidna Typhaon de Hydra van Lerna, een waterslang met veel koppen, waarvoor zodra ze afgehouden werden, steeds weer nieuwe groeiden. Hydra wordt vaak als zeer op haar moeder gelijkend voorgesteld. Uit Echidna werd ook de vuurspuwende Chimaira geboren, waarvan de gemengde gedaante een leeuw, een geit en een slang in zich verenigde. Ze werd door Bellerophon overwonnen. Men vertelde, dat het Echidna evenzo verging, als de meesten van haar kinderen: Argos, die over het hele lichaam ogen had, doodde haar in de slaap, terwijl Hesiodus toch beweert, dat ze een onsterfelijke, nooit ouder wordende, nymf was.

Over de slang Ladon en de Hesperiden werden verschillende dingen verteld. Ladon, een broeder van Echidna, met dezelfde naam als een rivier in Arcadië, wordt vaker 'slang' (ophis) dan 'draak' (drakon) genoemd. Men zegt - evenals van zijn zuster Echidna -, dat eigenlijk Gaia zijn moeder was. Of wel, dat Echidna zijn moeder was en in dat geval Typhon zijn vader. Ladon was tot bewaker van de boom aangesteld, die de gouden appels droeg. Hij hield zich in de holten van de zwarte aarde op, of in de nacht, die zich van uit het westen tot over de Okeanos uitstrekt en waar ook de Hesperiden wonen, de bewaaksters van de boom. Of waren de Hesperiden misschien dieveggen, die de gouden appels plukten en moest de slang zich daarom om de boom kronkelen?

In een verhaal over het huwelijk van Zeus en Hera liet hun moeder Aarde de wonderboom als huwelijksgift voor de bruid ontspruiten. Hera stelde de bewaker aan. Volgens een andere vertelling waren de appels het eigendom

33

van Aphrodite, die bij ons sterfelijken ook heilige tuinen had. In elk geval behoorde bij de goddelijke tuin van de Hesperiden een slang, bovengenoemde Ladon, wiens vaardigheid, velerlei geluiden voort te brengen, in de verhalen evenmin vergeten wordt als de hellere stem en het gezang der bewaaksters. We laten in 't midden, uit hoeveel kelen Ladon de klanken uitstiet en of ze op die van Typhon geleken. Meestal had de slang der Hesperiden twee koppen, maar vaak had ze er drie en eenmaal zelfs honderd. Tegenover de vertellingen, waarin Herakles Ladon doodde, staan andere, volgens welke de held - of in zijn plaats de reus Atlas, die in het westen het hemelgewelf torst - de appels op vreedzame wijze kreeg, hetzij van de slang, hetzij van de Hesperiden, dan wel met haar hulp - al naar het de verteller behaagde.

De Hesperiden werden beschouwd als dochters van de Nacht, of ze waren dochters van Phorkys en Keto, of wel dochters van Atlas, om maar niet te spreken over de verwarring, die van hen dochters van Zeus en Themis maakte, een verwarring met de Horen. Meestal worden er drie of vier met name genoemd en dit schijnt ook wel haar aantal te zijn geweest, ofschoon er afbeeldingen bestaan, waarop ze nog talrijker

voorkomen. Er heerst grote vrijheid in de wijze van haar benaming. Haar gemeenschappelijke naam, Hesperides, duidt op een verband met Hesperos, de avondster, de ster van Aphrodite. Ten overvloede wordt haar een vader van die naam gegeven, want de Hesperiden zijn, evenals Hesperos, reeds door haar naam verbonden met de avond, de zonsondergang, 't begin van de nacht, weliswaar een nacht, die gouden vruchten bergt. De ene van hen heet gewoon Hespera of Hesperia, 'die van de avond', de tweede Aïgle, 'de lichte', de derde Erytheia of Erytheis, 'de rossige', waarbij als vierde Arethusa, gewoonlijk een brongodin, kwam. Een andere groep van vier namen van Hesperiden is ook de volgende: Lipara, 'de zachte glans', Chrysothemis, 'de gulden orde', Asterope, 'de bliksemende', Hygieia, 'de gezondheid'. Medusa, de naam van een der Gorgonen, komt eveneens als een naam van de Hesperiden voor en Mapsaura betekent een als een 'windvlaag' grijpende godin, een Hesperide als een Harpyia. Niet alleen de wijze Epimenides had de Hesperiden met de Harpijen gelijkgesteld. Men denke ook aan de helle stem, waardoor de Hesperiden vooral met de Sirenen te vergelijken zijn. De vertellingen over de Sirenen en de Harpijen moeten intussen wegens de bijzondere gedaante en ook wegens de bijzondere functies van deze godinnen gescheiden gehouden worden. Echidna, Ladon en de Hesperiden behoren daarentegen nauwer bij elkaar. En ook de reeds genoemde slangenymfen onder de wijnranken behoren daartoe. Een van dezen speelt op de dubbele fluit.

Wanneer onze voorvaderen, in de uren van de avondschemering of van de nacht, fluitklanken hoorden, dan wisten ze, dat die tonen vaak tot geheime ritens en wijdingen lokten. Ze konden echter ook ineens een afschrik van de geheimen van die ritens en wijdingen krijgen.

34

10. Acheloos en de Sirenen

Wie wil vertellen over de Sirenen, moet ook Acheloos vermelden, de voornaamste van onze riviergoden, die naast Phorkys de vader der Sirenen genoemd wordt. Hesiodus somt Acheloos, de god met de zilveren wervels, onder de zonen van Tethys en Okeanos op, dus onder de riviergoden, maar niet in de eerste plaats. Homerus plaatst hem daarentegen eenmaal zelfs voor Okeanos, 'de oorsprong van allen'. Zee en rivieren, beken en bronnen, konden ook uit Acheloos ontspringen. Wanneer Okeanos als een gebaarde man met stierhoorns wordt voorgesteld, dan was Acheloos het voorbeeld daarvoor. Gewoonlijk groeien uit de geweldige behaarde schedel van zijn vader Okeanos - ten slotte niet meer nog dan zijn masker, een gelaat, dat diepe, bijna weemoedige ernst uitdrukt - scharen en voelsprietten van kreeften. De stierhoorn speelde in de vertellingen van Acheloos een bijzondere rol. Herakles streed ook met deze watergod, niet slechts met de 'Oude der Zee' en Triton. Evenals deze had Acheloos het onderlijf van een slangachtige vis. Door Herakles werd hem echter een hoorn afgescheurd. Uit de bloeddruppels, die uit de wond vielen, werden de Sirenen geboren, een soortgelijke geboorte als die van de Erinyen.

Onze oude kunstenaars en makers van vazen brachten ook voorstellingen van baardige, mannelijke Sirenen. Dat het een Sireen of een Sirene is en geen ander gemengd wezen, ziet men aan het feit, dat de vogelgestalte overheerst. Een menselijk hoofd wordt daaraan toegevoegd, vaak ook vrouwenborsten en -armen. De klauwen van de vogelpoten zijn dikwijls krachtig gevormd en kunnen in die van een leeuw overgaan, als wilden ze daarmee een nauwe verwantschap tussen Sirene en Sphinx verraden. Het onderlijf kan ook als een ei gevormd zijn. Tussen de Graien als 'op zwanen gelijkende maagden' en hen bestaat een nauw verband, hetgeen ook met Medusa het geval is, wanneer een vogel, met het gelaat van een Gorgo en twee paar vleugels, met elke hand

een spartelende jongeling grijpt en rooft. Wel is een Harpyia, die naar die handeling zo genoemd wordt, veeleer een rovend wezen, terwijl de Sirenen, behalve door haar vogelgestalte nog gekenmerkt worden door de kunst, die hen ook met de Muzen verbindt. Ze bespelen de lier of blazen op de dubbele fluit, of, wanneer ze met haar tweeën afgebeeld worden, musiceert de ene met dit, de andere met dat instrument, terwijl ze daarbij zingen.

Evenals de grote godin Skylla, zijn ze ook in de schipperssprookjes terechtgekomen. Homerus laat de aartsleugenaar, Odysseus, over hen vertellen. Bij hem is van twee Sirenen sprake, die geen bijzondere naam hebben. Daarvoor leest men op een oude vaasschildering één Sireennaam: het is Himeropa, 'zij met de vurig verlangen opwekkende stem'. Later worden twee speciale drieënheden van Sirenen genoemd. Een van deze drie-

35

eenheden zou dan beantwoorden aan de homerische Sirenen. De overlevering noemt hen onder verschillende namen: Thelxiepeia, Thelxinoe of Thelxiope is de 'betoverende', want thelgein betekent 'betoveren'; Aglaope, Aglaophonos of Aglaopheme is 'zij met de heerlijke stem'; Peisinoe of Pasinoe kan de 'verlokkende' zijn, indien de eerste variant de juiste is. Een tweede drieënheden vormen de Sirenen, die in Groot-Griekenland, aan de Tyrreense zuidkust van Italië, vereerd werden: Parthenope, de 'maagdelijke' in Neapolis, het tegenwoordige Napels, Leukosia, 'de witte godin', en Ligeia, 'zij met de helle stem', in 't zuiden van Napels.

Als moeders der Sirenen, die Acheloos dezen baarden, worden Sterope genoemd (in betekenis gelijk aan de Hesperidennaam Asterope) of een Muze. Oudere vertellingen spraken intussen van een andere moeder. En ze spraken ook van een nauwere betrekking tot Persephone. Er werd verteld, dat de Sirenen gezellinnen van de koningin der onderwereld waren. Ze zouden dochters zijn van Chthon, 'de diepte der aarde', en Persephone zou hen uitzenden. Op een zeer oude vaasschildering ziet men, hoe twee Sirenen voor een op een troon gezeten grote godin zingen, gekeerd staande naar het schip van Odysseus, dat van boven door twee geweldige vogels vastgegrepen wordt. De Sirenen hadden tot taak, hen, die bij de grote godin der onderwereld kwamen, te ontvangen en, terwijl ze hen door de zoete tonen van haar muziek en haar gezang betoverden, bij deze binnen te leiden. En dat niet alleen de ongelukkige schippers, maar allen, die het dodenrijk moeten ingaan. De bitterheid van de dood wordt door haar kunst verzacht en veranderd. Wellicht moesten mannelijke Sirenen voor de vrouwen de dood verzoeten en daarom ziet men ook die afgebeeld.

Door Odysseus wordt de geschiedenis van de Sirenen als volgt verteld. Kirke had hem gewaarschuwd, de lieflijke tonen en de weiden vol bloemen van de toverachtige Sirenen te mijden, of, indien het dan toch onvermijdelijk was, dan mocht hij alleen haar helle stem horen; alleen moest hij van te voren de oren van zijn metgezellen met was toestoppen en zichzelf aan de mast laten vastbinden. De Sirenen zaten op haar weide, die wel vol bloemen scheen te zijn, maar - en hier gaat de vertelling over in een waar griezelverhaal, ongetwijfeld een schipperssprookje - ook vol vergaande gebeenten en verdroogde huiden van mensen. Wat zij de vastgebonden, rechtopstaande Odysseus toezongen, wordt ook bericht: 'Kom nader, alom bezongen Odysseus, gij, de beroemdste der Grieken! Laat je schip stoppen, opdat je onze stem kunt beluisteren. Nog niemand is hier met z'n zwarte schip voorbijgevaren, voordat hij ons gezang had aangehoord! Als honing vloeit het uit onze mond! Wie het gehoord heeft, zal genieten en meer weten dan voorheen. Want wij weten alles, wat Grieken en Trojanen naar de wil der goden om Troia geleden hebben. En wij weten, wat steeds en overal op aarde gebeurt!' Naar men zegt, wilde Odysseus zich na die woorden van zijn boeien

36

bevrijden, maar zijn metgezellen bonden hem alleen maar des te steviger vast. Door dergelijke woorden gaven de Sirenen zich uit voor alwetende orakelgodinnen en daar, waar ze vereerd werden, waren ze dat ook werkelijk.

Niettemin waren zij de godinnen van de dood en van de liefde, dienaressen van de koningin der onderwereld. De godin van het dodenrijk is in zekere zin zelf dood. De Sirenen dienden de dood en ze moesten zelf sterven - zo staat het in een vertelling -, wanneer een schip voorbijvoert, zonder dat de bemanning in haar macht viel. Ze pleegden zelfmoord, toen Odysseus en zijn metgezellen zich konden redden. Hesiodus vertelde, dat Zeus het eiland Anthemoessa, het 'bloemenrijke', de Sirenen tot woonplaats gegeven had. Dat past ook weer bij het verhaal, dat ze ook de liefde dienden. Op een latere reliëf-afbeelding ziet men, hoe een Sirene, bij wie slechts de onderbenen in vogelpoten uitlopen, zich in liefde geeft aan een slapende, op een Satyr gelijkende man, zoals ongeveer Selene zich gaf aan Endymion. Iets lieflijks had reeds de eivormige gestalte van vroegere voorstellingen van de Sirenen in zich, temeer, daar ze vaak kleingevormde mensen tegen zich aandrukten. En ze dienden niet slechts de godin des doods, doch ook de sterfelijke mensen, doordat zij hen - of hun vurige verlangens - met gouden vleugels hemelwaarts droegen.

11. THAUMAS, IRIS EN DE HARPIJEN

Thaumas, de grote zoon van Pontos en Gaia, broeder van Nereus en Phorkys, is waarschijnlijk slechts een verdere naam voor de 'Oude der Zee'. Daarom zegt men, dat hij een zoon van Tethys is. Thaumata betekent wonder en een 'wonder van de zee' was Thaumas ongetwijfeld in dezelfde zin als zijn zoëven genoemde broeders of Proteus. De metamorfosekunsten en toverijen werden reeds vroeger vermeld. De dochters, die de Okeanine Elektra Thaumas baarde, zijn Iris, de godin, 'regenboog' geheten, en de Harpijen. Zij waren godinnen, die in de gebeurtenissen en lotgevallen der sterfelijken ingrepen.

Iris, met snelle voeten, maar ook met grote vleugels, was de bode der goden. Zij werd vereerd op Hekatesnesos, het eiland van Hekate bij het eiland Delos. Eens heette Hekate zelf Angelos, hetgeen in onze taal bode betekent. In deze hoedanigheid werd zij beschouwd als dochter van Hera en Zeus. Er werd verteld: Zij had de schoonheidszalf van haar moeder gestolen en aan de medeminnares van deze, Europa, geschonken. Toen Hera haar daarvoor bestraffen wilde, vluchtte ze eerst naar het bed van een kraamvrouw, daarop naar een lijkstoet en ten slotte naar de rivier de Acheron in de onderwereld, waar ze door de Kabiren gezuiverd werd: louter avonturen, die Hekate waardig zijn. Een andere gedaante, waaronder Iris schuilgaat, behalve Angelos, is misschien Eidothea, de dochter van Proteus, wier naam op een eidos, een zichtbare verschijning, zoals de regenboog, wijst.

37

Ver van de goden verwijderd woont de gehate godin, Styx, in haar beroemde paleis, onder hoge rotsen. De hemel rust daar op zilveren zuilen. Zelden komt Iris over de brede rug van de zee daarheen. Breekt echter onenigheid en twist onder de onsterfelijken uit, of maakt zelfs op de Olympus een god zich schuldig aan leugens, dan stuurt Zeus Iris uit, om van verre, in een gouden beker, de grote eed der goden te halen, het koude water met z'n vele namen, dat van hoge rotsen neerstort. Het is het water van de Styx. Ook dit water stroomt uit de hoorn van Okeanos, onder de aarde, in diepe nacht. Uit tien delen bestaat zijn stroom. Negen armen omstromen de aarde en de zee. Eén arm stroomt uit de rotsen, tot schade van de goden. Wie van hen op dit water

een meened doet, valt dadelijk ademloos neer en blijft een heel jaar lang levenloos. Hij blijft verstoken van ambrozijn en nectar, de spijs en de drank der onsterfelijken, en blijft stom en bewusteloos op z'n legerstede liggen. Als het jaar om is, wachten hem verdere, nog ergere, straffen. Voor negen jaren wordt hij gebannen uit de raad en de festijnen der goden. Eerst in het tiende jaar mag hij weer aan hun vergaderingen deelnemen.

De Harpyiai of Arepyiai zijn, evenals Iris, snel van voet en gevleugeld. Ze verschijnen slechts zelden zozeer als vogels als de Sirenen, maar ook haar mensenvingers zijn als klauwen tot grijpen en roven gekromd. Ze heten dan ook 'de rovendenden'. Bijna in dezelfde betekenis als Harpyia wordt het woord thyella, of aella, 'de stormwind', gebruikt. Wanneer iemand zo spoorloos op zee verdween, als Odysseus, dan zei men: 'De Harpijen hebben hem geroofd'. In het beroemde geval der dochters van Pandareos, dat reeds in de Odyssee verteld werd, wordt er nog aan toegevoegd, dat de Harpijen de ongelukkige meisjes, die uit het huis van haar gestorven ouders geroofd werden, tot dienaressen van de Erinyen maakten. Men weet reeds, dat Erinyen en Harpijen zozeer op elkaar geleken, dat ze met elkaar konden worden verward. Een gelijkenis met Medusa blijkt ook uit het gelaat van een Gorgo, dat een Harpyia met vier vleugels heeft, die ook als een Sirene kon worden opgevat. Die gelijkenis blijkt echter ook daaruit, dat volgens Homerus een Harpyia - met de naam Podarge, 'zij met snelle voeten' - aan het strand van de Okeanos 'graasde', toen zij door de westenwind Zephyros moeder van de onsterfelijke paarden van Achilleus, Xanthos en Balios, werd. Uit de hals van de onthoofde Medusa sprong eveneens een wonderpaard te voorschijn en ook zij zelf werd door oude kunstenaars nu eens van een paardelichaam, dan weer van een paardekop voorzien.

Hesiodus noemde ons twee Harpijen: Aello, die ook de naam Aellopus, 'zij met voeten als de wind', draagt, en Okypete die ook Okythoe of Okypode heet, de 'snel vliegende', 'snelle' of 'zij met snelle voeten'. Daar echter bij de Harpijen, evenals bij de Sirenen en de Graien, de getallen twee en drie afwisselen, werd als derde naam Kelaino, 'de donkere', overgeleverd,

38

een naam, die ook een dochter van Atlas draagt. De Hesperiden waren dochters van Atlas en tot dezen behoorde er een, Mopsaura, 'de rukwind', geheten. De gevleugelde zonen van Boreas, de noordenwind, Kalais en Zetes, waren vijanden van de Harpijen en overwonnen dezen. Zij overwonnen hen in de geschiedenis van de blinde ziener Phineus, wiens spijzen de Harpijen als grote vogels roofden of bevuilden. In deze geschiedenis, zoals ze door de dichter Apollonios van Rhodos verteld wordt, verschijnt ook Iris en roept de Boreaden toe, dat het tegen de 'regelen der natuur' - tegen Themis - is, de 'honden van de grote Zeus' met het zwaard te vervolgen. Zo keerden vervolgers en vervolgd bij de eilanden om, die vroeger Plotai, de 'drijvende', sindsdien echter Strophades, de 'eilanden van de ommekeer', heetten; de Harpijen doken in de diepten der aarde onder het eiland Kreta. Iris vloog naar de Olympus.

12. DE DOCHTERS VAN NEREUS

Doris, de Okeanine, had Nereus vijftig dochters gebaard, de Nereiden, onze beroemde zeegodinnen, wier bekoorlijke gestalte - vroeger bedekt, later naakt - men zo dikwijls op wonderdieren van de zee, of op de rug van een Triton rijdend, ziet.

Onze dichters hielden van de namen dezer dochters wegens de lieflijke klank en de aangename gevoelens en voorstellingen, welke ze opwekten. Daarom vulden ze sedert Homerus veel verzen hunner gedichten met deze namen, zonder behoeven te vrezen, hun toehoorders alleen al met die opsomming te vermoeien. Mogen wij dus de

verhalen over de oudste niet-olympische godheden besluiten met het geven van de lijst der Nereïden, zoals Hesiodus die vermeldt. Slechts waar dat enigszins duidelijk schijnt te zijn, is de betekenis van de namen, zoals onze voorvaders die misschien begrepen hebben, bijgevoegd. Hier volgen dan de namen van de dochters van Nereus:

Ploto, 'de zwemmende', Eukrante, 'de tot vervulling leidende', Sao, 'de reddende', Amphitrite (zij werd de vrouw van Poseidon, zoals men nog horen zal), Eudora, 'zij met goede geschenken', Thetis (over haar werd reeds en zal nog worden gesproken), Galene, 'de windstilte', Glauke, 'de zeegroene', Kymothoe, 'zij, die snel is als de golven', Speio, 'de grotbewoonster', Thoe, 'de behendige', Halia, 'de zeebewoonster', Pasithea, Erato, 'de verlangens opwekkende' (zo heette ook een der Muzen), Eunike, 'zij van de goede overwinning', Melite, Eulimene, 'zij van de goede haven', Agaue, 'de verhevende', Doto, 'de schenkende', Proto, 'de eerste', Pherusa, 'de brengende', Dynamene, Nesaia, 'de eilandbewoonster', Aktaia, 'de kustbewoonster', Protomedeia, 'de eerste heerseres', Doris (die evenals Eudora ook Okeanine is: beide namen hebben gelijke betekenis), Panopeia, Gala-

39
teia (de gelijke van Aphrodite als godin der zee, die de Kykloop Polyphemos, de latere vijand van Odysseus, voor zich trachtte te winnen en door de schone Akis bemind werd), Hippothoe en Hipponoe, de 'als een merrie zo snelle' en de 'als een merrie zo onstuimige', Kymodoke, 'de golven opvangende', Kymatolege, 'de golven tot bedaren brengende', Kymo, 'de godin der golven', Eione, 'de strandgodin', Halimede, 'de raad wetende zeegodin', Glaukonome, 'de in het zeewier wonende', Pontoporeia, 'de de zee bevarende', Leiagora en Euagora, 'de mooi sprekenden', Laomedeia, 'de het volk beheersende', Polynoe en Autonoe, 'de verstand en inspiratie schenkenden', Lysianassa, 'de bevrijdende meesteres', Euarne, Psamathe, 'de zandgodin', Menippe, 'de moedige merrie', Neso, 'de eilandgodin', Eupompe, 'zij van het goede geleide', Themisto (als 't ware een dubbelganster van de grote godin Themis), Pronoe, 'de vooruitziende' en Nemertes, 'de ware', die juist daarin, dat ze de waarheid weet en zegt, op haar onsterfelijke vader lijkt.

Van de overige, door Hesiodus niet vermelde, Nereïden heeft Apseudes, 'de niet liegende', reeds door Homerus genoemd, de eigenschap van haar vader, de steeds de waarheid zeggende god. De godinnen van de zee waren ook orakelgodinnen. De oudste van hen, Tethys, bezat bij de Etrusken een orakelplaats. Haar kleindochters, de dochters van Nereus redden - naar men geloofde - veel schippers uit gevaren op zee. En zij waren het, die de mensen de mysteriën van Dionysos en Persephone toonden. Het verhaal over een zoon van Nereus, Nerites, met wie Aphrodite haar minnespel speelde, behoort tot de geschiedenissen van de grote godin der liefde, welke nu volgen.

IV

De grote godin der liefde

ONZE GROTE GODIN van de liefde was nimmer alleen van ons. Zij is dezelfde godheid, die ook door onze oosterse burenen, onder barbaarse namen, als Ischtar of Aschtoret, die we later als Astarte vertolkten, vereerd werd. In het Oosten was zij een godin, die bijzonder veel behoefte aan liefde had, maar die ook onuitputtelijk liefdesgenot schonk en aan wie aan de hemel de avond- en morgenster - de planeet Venus - en onder de dieren allereerst de duif gewijd was. De daar vertelde verhalen zijn niet dezelfde als de onze, maar toch herinneren ze aan onze vertellingen over de godin der liefde.

40

Men luistere slechts naar wat volgt. Vissen vonden in de rivier de Eufraat een wonderbaarlijk groot ei. Ze duwden het naar de oever; een duif broedde het uit en zo werd de godin geboren, van wie gezegd wordt, dat zij het vriendelijkst en barmhartigst voor de mensen is. In de geschiedenis van haar jonge minnaar Tammuz - of, zoals hij bij ons met zijn Semitische aanroeping Adoni, 'mijn Heer', heette: in de oorspronkelijke geschiedenis van Adonis - was zij misschien de oorzaak van zijn dood, doch slechts tengevolge van buitensporige liefde.

Bij ons vond het overeenkomstige verhaal z'n parallel in Aphrodite, onze godin der liefde, wier naam nog altijd in klank enigszins aan 'Aschtoret' herinnert. In dat verhaal blijft Aphrodite buiten de kring der olympische godheden, zelfs nadat ze daar is opgenomen. Maar ook wegens haar grote machtsgebied bleef ze buiten de Olympus, ongeveer zoals Hekate, met wie ze nauw verbonden was, wanneer haar als Aphrodite Zerynthia aan de Thracische, of als Genetyllis aan de Attische kust, honden geofferd werden. Voor de Atheners was zij de oudste Moira. Verder werd ze ook beschouwd als dochter van Kronos, te zamen met de Moiren en Erinyen. Het verhaal van haar directe afstamming van Uranos, waarop reeds gewezen werd, verbond onze grote godin der liefde voor altijd met de zee. Zij was voor ons Anadyomene, de uit de zilte golven 'opduikende' godin en droeg ook de bijnaam Pelagia, 'zij van de zee'.

Twee andere bijnamen van haar gaven zekere lieden in Athene, die aan de liefde voor knapen de voorkeur gaven en wier opvatting Plato ons mededeelt, aanleiding, een Aphrodite Pandemos als de 'zinnelijke liefde' te onderscheiden van de Aphrodite Urania, de 'hemelse liefde'. In werkelijkheid drukt het woord Pandemos de aanwezigheid van de godin bij alle standen en gemeenschappen van een volk uit, welke ze op vreedzame wijze met elkaar verbindt. De naam Urania duidt haar oorsprong als oosterse godin van de hemel aan, naar wie haar vereerders - zoals in Corinthe - naar een hooggelegen heiligdom op de top van een berg, een pelgrimstocht deden en bij wie ze door vriendelijke tempeldienaressen ontvangen werden. Deze twee bijnamen komen ook nog in vereniging met een derde voor en vormen een drieëenheid, zoals bij de zeer oude eredienst in Thebe, waar de godin in haar derde vorm Apostrophia, 'de zich afwendende', heette.

Toch was Aphrodite niet de enige naam van de grote godin der liefde bij ons. Ze werd met een Griekse naam ook Dione genoemd. Zo luidt de vrouwelijke vorm van Zeus, naar de vorming te vergelijken met het Latijnse Diana en betekent een godin van de lichte hemel. Ook als watergodin was Diana bekend. Ze werd in Dodona, met Zeus als brongod, als echtgenote van de hoogste god en als brongodin van wie men orakels ontving, vereerd. Hesiodus rekende haar onder de Okeaninen, volgens de aanhangers van Orpheus was zij een dochter van Uranos. De stichting van het orakel van

41

Dodona schreef men aan een duif toe. Zij, die als Homerus de grote godin Aphrodite volkomen aan Zeus ondergeschikt wilden maken, vertelden dat zij een dochter van de Olympiër en Dione was.

1. DE GEBOORTE VAN APHRODITE

De afgesneden mannelijkheid van haar vader Uranos viel in de in beweging zijnde zee. Daarheen wierp Kronos ze vanaf de vaste aarde. Lange tijd dreef ze heen en weer. Wit schuim - aphros - vormde zich uit de onsterfelijke huid daaromheen. Een meisje sproot te voorschijn en werd groot daarin. Eerst zwom ze naar het eiland Kythera, vervolgens echter naar Cyprus. Daar steeg de schone, zedige godin uit het water op en jong gras ontsproot onder haar tere voeten. Aphrodite noemen goden en mensen haar, daar ze uit schuim geboren werd. Men noemt haar ook Kythereia, omdat ze eerst naar Kythera zwom. Eros en Himeros - de laatste een dubbelganger van de god der liefde, 'vurig verlangen' genaamd - vergezelden haar, dadelijk nadat ze geboren was en zich bij de goden aansloot. Het fluisteren der meisjes, het lachen en flirten, het zoete genot, de liefde en de zachtheid werden reeds vanaf 't begin haar aandeel en haar taak onder de mensen en goden.

Verder vertelt een gezang, dat aan Homerus toegeschreven wordt, hoe Aphrodite op Cyprus door de Horen ontvangen en gekleed werd. De Horen zijn de dochters van Themis, de godin der natuurlijke orde in de geslachten. De aanblik van de naaktheid der godin zou - dat was, behalve bij de Doriërs, in de oudste tijden, de algemene opvatting - tegen Themis geweest zijn. Pas, nadat ze gekleed, met een krans en met sieraden getooid was, kon Aphrodite aan de goden voorgesteld worden. Allen kusten haar, toen ze haar zagen, hielden haar hand vast en wensten haar in blijvende echt tot vrouw. Tot slot moge nog de vertelling vermeld worden, volgens welke Aphrodite uit een schelp geboren en in de schelp op het eiland Kythera aangespoeld was. In de stad Knidos aan de kust van Klein-Azië, waar zuivere Grieken en niet in het Oosten inheemsen het waagden, een naakte Aphrodite - het beroemde beeld van de beeldhouwer Praxiteles - op te stellen, werd de schelp als een heilig dier van de grote godin der liefde beschouwd.

2. APHRODITE EN NERITES

De liefdesgeschiedenis, die Aphrodite nog in de zee, voordat ze aan de goden van de Olympos voorgesteld werd, moet hebben gehad, is verbonden met een schelp. De latere verteller noemt Aphrodite een dochter van Zeus, maar ook deze geschiedenis verplaatst de voor-olympische tijd van de godin naar de zee.

Er bestaat - aldus wordt verteld - een schelp, klein, maar wondermooi,
42

die te vinden is in het zuiverste water, aan de rotsen onder de oppervlakte der zee; ze heet Nerites en was de enige zoon van Nereus. Hesiodus weet slechts van de vijftig dochters en ook Homerus maakt slechts van deze melding. Over de zoon vertelden mensen, die aan de zee woonden. Van mensen en goden was hij de schoonste. Zolang Aphrodite nog in de zee vertoefde, beleefde zij vreugde aan hem en leefde met hem als met een geliefde. Toen de tijd kwam, dat het noodlot beschikte dat zij onder de Olympiërs moest worden opgenomen en haar vader haar riep, wilde zij haar metgezel en speelmakker met zich naar de Olympus medenemen. Hij verkoos echter het leven met zijn zusters en ouders in de zee. Aphrodite wilde hem vleugels schenken, maar ook daarop stelde hij geen prijs. Daarom veranderde de godin hem in een schelp en koos de jonge minnegod Eros, aan wie zij de vleugels gaf, als metgezel en dienaar.

Een ander verhaal maakte van Nerites een geliefde van Poseidon en een dubbelganger

van Phaeton. Wanneer de schone knaap met zijn wagen over de golven reed, geleek hij op Helios.

3. APHRODITE, ARES EN HEPHAISTOS

Volgens zekere vertellingen koos Aphrodite de krijgsgod Ares tot man. Volgens andere meldingen was zij de echtgenote van Hephaistos. Ten slotte is door Homerus nog een verhaal beroemd geworden, waarin de godin der liefde haar echtgenoot Hephaistos met Ares bedriegt. Uit de verbintenis van Aphrodite met de krijgsgod werd volgens de vertellingen der Thebanen de schone Harmonia geboren, de 'verenigende', een tweede Aphrodite. Haar echtgenoot was Kadmos, de drakendoder en stichter van Thebe. Als kinderen van Ares en Aphrodite werden behalve Harmonia enerzijds Phobos en Deimis, 'vrees' en 'schrik', anderzijds Eros en Anteros, 'liefde' en 'wederliefde' beschouwd.

Men zal nog veel over Hephaistos horen. Reeds thans zij gezegd, dat hij volgens de meeste vertellingen een bekwame en robuuste meester was, tevens echter toch niet meer dan een kunstvaardige en kreupele dwerg. Hij vormde uit goud maagden, die zich bewogen, dachten, spraken en arbeid verrichtten als levende mensen. En hij schiep de eerste vrouw, Pandora. Deze had niet Hephaistos tot echtgenoot, maar zeer nauw met hem verwante wezens. Als echtgenote van Hephaistos werd zowel door Homerus in de Ilias, als door Hesiodus, een der Chariten beschouwd, door de laatste de jongste Charis, Aglaia, 'het sieraad'. Bedoelden de oude vertellingen, die bovengenoemde dichters nog kenden, een levend kunstwerk daarmee - want charis betekent ook de bekoorlijkheid van de kunst - of wilden ze de god der smeedkunst, in plaats van de grote, een kleinere Aphrodite, tot vrouw' geven? De godin der liefde had in onze taal ook Charis genoemd kunnen
43

worden. In de Odyssee heet de gezellin van Hephaistos Aphrodite en Ares is haar geliefde.

Een zanger onder het volk der Feaken, die nog dichter bij de goden stonden dan wij, bezong, hoe Aphrodite en de krijgsgod zich voor het eerst in liefde verenigden. Dit gebeurde in het paleis van de echtgenoot. Niemand wist ervan en Ares had er veel voor over gehad het huwelijksbed van Hephaistos te mogen ontoren. De zon zag beiden bij het liefdesbedrijf en meldde het dadelijk aan de beroemde meester. Het bericht deed Hephaistos pijn. Hij begaf zich ijlings naar z'n smidse en zon op een erge straf. Hij plaatste het grote aambeeld op het voetstuk en smeedde boeien, die niet te verbreken en los te maken, maar ook onzichtbaar, waren, teer als een spinneweb. Hij bracht die aan om de stijlen van het bed en verwijderde zich voor de schijn naar Lemnos, zijn beminde eiland en mooi gebouwde stad. Niet voor niets lag Ares op de loer. Onmiddellijk verscheen hij in het paleis van de meester, brandend van verlangen naar Aphrodite. Zij was juist van haar vader Zeus thuisgekomen en zat in haar vertrek. Hij trad binnen, vatte haar bij de hand en riep: 'Kom, geliefde, laten wij ons neervlijen en ons verheugen over onze liefde! Hephaistos is ver weg, hij is naar Lemnos gegaan, naar zijn een vreemde taal sprekend volk der Sintiërs!' Ook zij verlangde vurig, te gaan liggen. Dus stegen beiden in bed en sliepen in. De kunstige boeien van Hephaistos sloten zich om hen heen en ze konden geen lid meer verroeren, om niet te spreken van opstaan. Nu eerst zagen zij in, dat er geen uitweg meer was.

Daar naderde de robuuste meester, want de zon spiedde en verried de gelieven. De echtgenoot bleef in de deur staan, hevig vertoornd, en schreeuwde verschrikkelijk tot alle goden: 'Vader Zeus en gij alle anderen, heilige en eeuwige goden! Komt en ziet,

wat hier voor belachelijks en schandelijks gebeurt! Hoe onteert mij steeds, omdat ik een kreupele ben, de dochter van Zeus, Aphrodite! Zij bemint de verderfelijke Ares, omdat hij schoon is en zijn voeten gelijk zijn, terwijl ik hink. Doch niemand anders is schuldig dan mijn ouders; ze hadden mij niet moeten verwekken! Maar ziet, hoe ze daar sluimeren, onder mingenot ingeslapen, in mijn eigen bed! De aanblik doet mij pijn. Ze zullen, geloof ik, nog lang daar blijven liggen, daar ze elkander zo zeer liefhebben, maar zonder te willen blijven liggen: mijn boeien zullen hen vasthouden, totdat haar vader besluit, mij de geschenken terug te betalen, die ik het schaamteloze meisje gegeven heb! Want zijn dochter is wel schoon, maar niet kuis!

Aldus sprak hij. De goden verzamelden zich in zijn paleis, het huis met de koperen drempel. Poseidon, Hermes en Apollon kwamen er heen. De godinnen bleven beschaamd thuis. In de deur stonden de goden en onbedaarlijk weerklonk het gelach van de gelukzaligen, toen zij het kunstwerk van de sluwe Hephaistos gewaarwerden. De ene sprak tot de andere: 'Nim-

44

mer gedijt een onrechtvaardige daad. De langzame vangt de vlugge. De boete voor de echtbreuk moet de daarop betrapte betalen!' Apollon vroeg aan Hermes: 'Zoudt gij gaarne met de gouden Aphrodite in zulke boeien geklonken liggen?' En deze antwoordde: 'Ach, als dat zou kunnen gebeuren, dan zouden boeien die driemaal zo sterk zijn mij mogen omsluiten! Gij goden en godinnen, gij allen zoudt mij mogen zien, zo gaarne zou ik bij de heerlijke Aphrodite willen liggen!' De onsterfelijken lachten weer, alleen Poseidon niet. Hij verzocht de meester, Ares los te maken en stond er tegenover alle goden borg voor, dat aan de echtgenoot de passende boete betaald zou worden. Slechts met moeite gaf Hephaistos toe en maakte hij beiden los. Ze sprongen op; Ares naar het land der Thraciërs, Aphrodite naar Cyprus, naar haar tempel in Paphos. De Chariten ontvingen haar daar met een bad. Ze zalfden de godin met onsterfelijke olie, waarvan de geur aan de goden blijft hangen en hulden haar weer in een wondermooi, bekoorlijk gewaad.

4. DE GESCHIEDENIS VAN PYGMALION

Pygmalion werd op Cyprus als koning en als minnaar van Aphrodite beschouwd. We kenden zijn naam ook in de vorm Pygmaion en dat zou voor ons geen andere betekenis kunnen hebben dan pygmaios, 'dwerg'. Temeer, daar volgens onze oude verhalen ook andere eilanden in het oosten van de Middellandse Zee in de oertijd door wezens bewoond werden, die men zowel dwergen als grote goden kan noemen.

Er werd verteld, dat koning Pygmalion op het ivoren, naakte afgodsbeeld van Aphrodite verliefd werd, want een dergelijk beeld was in de eredienst van de niet-Griekse mensen uit de oude tijden niet ongewoon. Hij wilde het beeld tot vrouw nemen en legde het op z'n bed. Dat alles levert natuurlijk nog geen afgerond verhaal op. Het werd echter ook zo verteld, dat Pygmalion dé schone vrouwengestalte van ivoor, waarop hij verliefd geraakte, zelf gesneden had. In wanhopige liefde richtte hij zijn gebed tot Aphrodite, die zich over hem ontfermde. Het beeld werd levend en Pygmalion maakte het tot zijn vrouw. Ze baarde hem Paphos, wiens zoon Kinyras de stad Paphos, met het heiligdom van Aphrodite, stichtte.

Van Pygmaion wordt gezegd, dat hij voor de Kypriërs dezelfde was als Adonis, de meester en geliefde van Aphrodite.

5. DE GESCHIEDENIS VAN ADONIS

De geschiedenis van de jonge meester en geliefde van de grote godin was bij ons met die van een boom verbonden. Zij vertelde over de Arabische myrrha-

of smyrnastruik, waarvan de sterk geurende hars door de volkeren van de
45

oudheid als het kostbaarste gestolde sap van een boom gewaardeerd werd. Deze hars heette myrrha of smyrna.

Volgens dat verhaal was Myrrha - of Smyrna - een koningsdochter, de dochter van een zekere koning Theias in de Libanon of van Kinyras op Cyprus, de stichter van Paphos, om geen verdere namen te noemen. Myrrha werd dodelijk verliefd op haar vader. Verscheidene redenen worden daarvoor opgegeven, zoals de toom van de zonnegod of de gramschap van Aphrodite, want Myrrha zou van oordeel geweest zijn, dat haar haar mooier was dan dat van de godin. De dochter slaagde er in, haar vader te misleiden of dronken te maken, op gelijksoortige wijze als in een bijbels verhaal voorkomt. Twaalf nachten lang, of ook minder, sliep ze bij hem als een onbekend meisje. Ten slotte ontdekte de vader, bij het schijnsel van een verborgen kaars, wie zijn bedgenote was, en vervolgde haar met getrokken zwaard. Myrrha had reeds een kind tijdens de verboden liefde ontvangen en was diep beschaamd. Zij bad de goden, nergens te mogen zijn, noch bij de levenden noch bij de doden. Of het Zeus was of Aphrodite - één godheid ontfermde zich over haar. Ze werd veranderd in de boom, die zijn vrucht met de meest geurende hars beweent, de vrucht uit het hout: Adonis. Want hij, de toekomstige minnaar van Aphrodite, werd geboren uit de gearsten bast van de myrrhaboom.

Adonis was schoon, zo schoon, dat Aphrodite het kind dadelijk na zijn geboorte in een kistje verborg en ter bewaring aan Persephone overhandigde. De godin van de onderwereld opende het kistje, zag de schone knaap en wilde hem nooit meer teruggeven. Het geschil der godinnen werd voorgelegd aan Zeus. De koning der goden verdeelde het bezitrecht van Adonis op de volgende wijze: één deel van het jaar mocht hij voor zich alleen hebben, één deel doorbrengen bij Persephone en één deel bij Aphrodite. De dood, die Adonis bij Persephone, in de onderwereld, bracht, wordt zodanig beschreven, dat hij als jager door een wild zwijn gewond werd. Zijn bloed vloeiende weg, rode anemonen ontsproten daaruit en de beek Adonis in de Libanon stroomde met roodgekleurd water. Het wilde zwijn zou door Artemis of Ares op de jongeling afgestuurd zijn. Aphrodite moest echter Adonis bewenen, in plaats van hem voor altijd te bezitten. Bij de feesten, waarop haar smartelijke liefde gevierd werd, kwam steeds weer de dag, waarop de godin der liefde zich met haar jonge meester verenigde en de dag, waarop ze van hem moest scheiden, terug. Daar lag hij, de tedere jongeling, door Aphrodite bemind en beweend. Tevergeefs trachtte ze, hem bij zich terug te houden. De volgende dag zweefde hij weer over de zee en door de lucht weg. De vrouwen offerden hem kleine 'tuintjes': ze lieten de planten in bakken en potten snel opgroeien, opdat ze weer even snel verwelkten. In oosterse heiligdommen gaven zij zich zelfs aan vreemdelingen. De vrouw, die dat niet deed, offerde haar haar aan Adonis.

46

6. APHRODITE EN ANCHISES

Het toneel van de volgende vertelling is de streek van Troje in Klein-Azië. Aphrodite treedt daarin op, vergezeld van wilde dieren. De geschiedenis werd in een gezang, dat men aan Homerus toeschreef, verteld.

Er waren drie godinnen, over wie Aphrodite geen macht had: Athene, Artemis en Hestia. Alle andere goden en godinnen werden door haar overwonnen; zij dwong Zeus, sterfelijke vrouwen lief te hebben en zijn goddelijke zuster en vrouw Hera, de dochter van Kronos en Rhea, te vergeten. Daarom moest, naar de wil van Zeus, Aphrodite ook

op een sterfelijke, de herder Anchises, verliefd worden. Deze weidde z'n runderen op de hoogten van het Ida-gebergte en was zo schoon als de onsterfelijken. Aphrodite zag hem en werd gegrepen door een machtige liefde. Zij spoedde zich naar Cyprus, naar haar tempel in Paphos. Zij sloot de tempeldeur achter zich, de Chariten baadden haar en zalfden de grote godin met onsterfelijke olie, waarvan de geur de eeuwige goden steeds omgeeft. In een schoon gewaad, getooid met goud, keerde ze ijlings naar Troja terug, naar het Ida-gebergte, de moeder van wilde dieren.

Zij begaf zich door het gebergte op weg naar de stal. Kwispelstaartend werd zij gevolgd door grijze wolven, woest kijkende leeuwen, beren en vlugge luipaarden, die nooit genoeg gazellen kunnen verslinden. De godin verheugde zich, toen zij de dieren zag en maakte, dat hun harten van liefde vervuld werden, zodat ze in paren in de schaduw der bossen gingen liggen. Aphrodite betrad de tent van de herder en trof Anchises alleen aan. Hij liep op en neer en speelde op de citer. Toen stond Aphrodite voor hem, als ware ze een schone, tedere, sterfelijke maagd. Anchises ontwaarde haar, dacht na en verwonderde zich over haar schoonheid, haar rijzige gestalte en haar prachtige kleding. Ze droeg een gewaad, waarvan de rode kleur heller fonkelde dan het vuur, haar borsten glansden wonderbaarlijk, als met maanlicht overgoten. Liefde beving Anchises en hij sprak de godin aan. Hij begroette haar als een onsterfelijke, beloofde haar een altaar en offers en smeekte om haar zegen voor hem en zijn nakomelingen. Toen loog de godin tegen hem en zei, dat ze een sterfelijk meisje was, een Phrygische koningsdochter, maar ook de taal der Trojanen sprak. Hermes had haar uit het koor van Artemis, waarin ze met speelgenoten en met nymfen danste, weggeroofd en door de lucht uit Phrygië hierheen gebracht. Want zij was voorbestemd - zo zei de goddelijke boodschapper - om de echtgenote van Anchises te worden. Ze smeekte de herder, haar vooreerst toch nog onaangetast te laten, haar z'n ouders en broeders te laten zien, wier schoondochter en schoonzuster zij zou worden, ook aan haar ouders met het oog op de huwelijksgift een bode te sturen en pas daarna de bruiloft te vieren.

Door deze woorden wakkerde de godin de liefde van Anchises nog meer

47

1

aan. 'Ben jij een sterfelijk meisje en bestemd, mijn vrouw te worden, dan zal noch god noch mens mij jou kunnen onthouden. Zelfs al zou Apollon mij daarna met zijn pijlen treffen, ik wil je nu dadelijk liefhebben en daarna sterven!' Aldus sprak de herder en greep de hand van Aphrodite. Zij volgde hem, steeds weer terugtreidend, als wilde ze weggaan, met haar schone ogen neergeslagen, naar de legerstede. Op zachte dekens lagen huiden van beren en leeuwen, die Anchises zelf buitgemaakt had. Hij ontdeed haar van haar glinsterende sieraden, maakte haar gordel los en ontkleedde haar. Naar de wil der goden lag de sterfelijke naast de onsterfelijke godin, zonder het te weten. Eerst tegen de tijd, dat de overige herders zouden terugkeren, wekte Aphrodite de slapende geliefde en vertoonde zij zich aan hem in haar ware gedaante en schoonheid. Anchises schrok, toen hij haar schone ogen zag. Hij wendde zich af, bedekte zijn gezicht en smeekte Aphrodite, hem te redden. Want geen sterfelijke man, die bij een godin sliep, blijft voor de rest van z'n leven ongedeerd.

Verder wordt nog verteld, dat Aphrodite voor de zoon, die ze van Anchises ontvangen had, en voor diens nakomelingen, het beste en schoonste voorspelde. Die zoon was Aineias, die als stichter van het volk der Latijnen bij onze Italische burens beroemd zou worden. De godin beklagde zichzelf, daar ze zich immers aan een sterfelijke gegeven had. Aan niemand mocht Anchises verraden, dat het hun zoon was, wanneer de nymfen hem een kind brachten, alsof het uit een van hen geboren was. Anders zou hij

door de bliksem van Zeus getroffen worden. Bericht wordt, dat Anchises later tengevolge van een bliksemslag lam werd, omdat hij in dronkenschap gepocht had. Maar ook was er een verhaal, dat hij met blindheid gestraft werd, omdat hij de godin naakt gezien had. Bijen zouden hem de ogen uitgestoken hebben.

7. BIJNAMEN VAN APHRODITE

De bijnamen van godheden, voorzover ze niet verloren zijn gegaan, vormen een deel van de kennis van onze mythologie en bij Aphrodite moeten er nog enige vermeld worden, opdat alle aspecten van onze grote godin der liefde aan 't licht komen.

Het woord aphrodite kreeg in onze taal de betekenis van 'mingenot'. Op dit geschenk der godin heeft bij oude dichters het bijvoeglijk naamwoord chryse, 'de gouden' betrekking. Men mag zich echter niet te strikt daaraan houden, want het drukt tegelijk de hele sfeer van Urania, de oosterse hemelgodin, uit, die op Cyprus de bijnaam Eleemon, 'de barmhartige', droeg. Het betekent reeds een vernauwing van de sfeer, wanneer de Hetaeren de godin als een van hen, als Aphrodite Hetaira of Porne, vereerden. In deze vernauwde sfeer ontstonden kunstwerken, die de schoonheid van de godin

48

als Kalliglutos of Kallipygos, 'zij met het schone achterlichaam', met hoog opgeheven kleed, lieten zien, nadat onze beeldhouwers langzamerhand bereikt hadden, dat de naaktheid van de badende godin hen, die haar aanschouwden, niet meer met vrees vervulde. In Sparta, waar de vrouwen grote vrijheid op 't gebied van de liefde bezaten, heette Aphrodite met dezelfde bijnaam 'meesteres', welke anders de naam van een echtgenote van Zeus was; zij werd Aphrodite Hera genoemd. In een heiligdom van de Spartanen werd ze onder twee aspecten, met twee bijnamen, vereerd: bewapend, als Aphrodite Enoplios, en geboeid, als Aphrodite Morpho, 'de gevormde' of 'de van gedaanten veranderende', waarschijnlijk een andere naam voor Eurynome, de moeder der Chariten, van wie men spoedig zal horen, dat ze twee gedaanten had en eveneens geboeid was. Aphrodite heette in Sparta ook Ambologera, 'zij, die de ouderdom uitstelt'. In Athene had zij haar tuin als Aphrodite en kepois en werd daar als Urania en oudste Moira vereerd. Aan de kaap Koliai, aan de Attische kust, was zij ook Genetyllis, evenals Venus Genetrix van de Latijnen, een beschermgodin van de geboorten. Zij stond aan 't hoofd van een groep van drie godinnen en, evenals bij Hekate het geval was, werden honden aan haar geofferd. Op een gans rijdend, komt zij op een mooie vaasschildering voor, als Epitragidia zat ze op een bok. De dichters noemden haar, naar haar lievelingseiland Cyprus, Kypria of Kypris.

Een ander aspect, waarvan in zekere zin de bok reeds deel uitmaakte, komt tot uitdrukking in bijnamen als Melaina en Melainis, 'de zwarte', en Skotia, 'de donkere'. Voorzover daardoor op de duisternis gezinspeeld wordt, die de liefde zo graag zoekt, drukt dit aspect een verband met het zoëven beschreven aspect uit. Toch kan de zwarte Aphrodite evengoed tot de Erinyen behoren, waaronder ze ook gerekend werd. Bijnamen als Androphonos, 'de mannen dodende', Anosia, 'de goddeloze', Tymborychos, 'de begravenende', wijzen op hun sombere en gevaarlijke mogelijkheden. Als Epitymbidia is zij letterlijk 'de op de graven zittende'. Met Persephaessa werd ze aangesproken als de koningin van de onderwereld. Ze draagt de titel Basilis, 'de koningin', De bijnaam Pasiphaessa, 'de wijd en zijd lichtende', is ook verbonden met de maangodin. Al deze eigenschappen pleiten ervoor, dat er eens vertellingen bestonden, waarin de godin der liefde en de godin van de dood met elkaar gelijkgesteld waren, te vergelijken met Venus Libitina der Romeinen.

De mannelijke vorm van de naam Aphrodite: Aphroditos vereist nog andere verhalen. De godin werd in Amathus op Cyprus ook onder die naam vereerd en als een gedaante met een baard voorgesteld.

49

evenwel Korybantes. Hoe gelijksoortige goden bij ons heetten, zal men dadelijk horen. De Grote Moeder der Goden en haar begeleiders

ALS Grote moeder of Moeder der Goden of met beide namen tegelijk werd slechts een van de dochters van Gaia en Uranos aangeroepen: Rhea, die Kronos de drie de wereld beheersende goden Zeus, Poseidon en Hades en de drie godinnen Hera, Demeter en Hestia gebaard had. Dat was de oorsprong van het ganse, olympische godengeslacht en de godin, van wie deze allen afstammen, mocht zeker wel de Grote Moeder der goden genoemd worden. Zo zou waarlijk ook, en met nog veel meer recht, Gaia, Moeder Aarde, moeten heten, daar zij zelfs Rhea's vader Uranos uit zichzelf voortbracht. Gaia en Rhea werden inderdaad ook slechts in de genealogie der goden van Hesiodus zo streng van elkaar onderscheiden, dat de ene, moeder van de andere werd. Bij de verhalen over Rhea moet men ervan uitgaan, dat zij de eerste moeder was, die haar mannelijke helpers en metgezellen voortbracht, hetzij eigenhandig uit de aarde, hetzij bevrucht door de god van de hemel.

Zij was voorzeker evenmin alleen maar onze Grote Moeder, als de grote godin der liefde alleen maar de onze was, van wie zij overigens bij onze oosterse burens, in Klein-Azië en Syrië en in nog verder gelegen oostelijke streken, niet altijd zo gemakkelijk te onderscheiden valt. Vooral in Klein-Azië werd zij als Meter oreia, 'bergmoeder', onder veel namen vereerd, die bijna altijd uit namen van een gebergte gevormd waren en de saamhorigheid met een berglandschap betekenden, zoals Berekyntia, Dindymene, Idaia. In het Klein-Aziatische land, van waar uit haar cultus zich verbreidde en ook herhaaldelijk bij ons terugkwam, in Phrygië, heette zij Matar Kubile, in onze taal Kybele. Er is alle reden, om haar reeds te herkennen in de Kretenzische meesteres van de dieren, die op de top van een berg staat, geflankeerd door twee leeuwen. De bekende gedaante van op een troon gezeten godin kreeg ze echter pas als Phrygische moeder der goden. Ze draagt meestal een muurkroon, als 't ware een stad, op het hoofd, speelt met een leeuw, of rijdt in een door leeuwen getrokken wagen.

Tot haar feeststoet behoorden ook mannelijke wezens, die haar met extatische, wilde dansen begeleidden, onder de schelle klanken van 'berginstrumenten': fluiten, cimbalen, handpauken, castagnetten en in de oudste tijd zelfs ratels. Al waren het mensen, toch bootsten ze geesten of goden, in onze taal daimones, 'daemonen', geheten, na. In Phrygië heetten de goddelijke dienaren der godin Berekyndai. De bekendste naam voor hen luidde

50

1. DAKTYLEN EN KURETEN VAN DE IDE

Reeds werd verteld, dat Rhea, toen zij op 't punt stond, de toekomstige vader van de goden en de mensen, Zeus, te baren, naar Kreta ging en het kind in een hol van de berg Aigaion, dichtbij Lyktos, verborg. Niet alleen deze berg, en niet alleen dit hol, maakten er aanspraak op, de plaats van de geboorte en van de jeugd van onze hoogste god te zijn; ook de berg Dikte en de berg Ide, beide met een heilige grot, werden daarvoor aangezien. De laatste had dezelfde naam als het Klein-Aziatische Ide-gebergte, waar de Grote Moeder der goden rondliep. In het volgende verhaal zal sprake zijn van de berg op Kreta.

Rhea wachtte daar de tijd van haar bevalling af. Toen het berekende tijdstip gekomen was en de weeën begonnen, steunde zij in haar pijn met beide handen op de grond.

Dadelijk daarop bracht de berg, waarop zij op deze wijze geleund had, evenveel geesten of goden voort, als de godin vingers had. Deze wezens gingen om haar heen staan en verleenden haar hulp bij de geboorte. Ze heetten de Daktyloi Idaioi, de 'vingers van de Ide', naar de berg de Ide en naar de vingers van Rhea, maar ook Kuretes of Korybantes. De naam Kuretes betekent jongelingen, gewoonlijk drie gewapende jongelingen, die met zwaard en schild een wapendans rond het pasgeboren kind van Rhea uitvoerden. Met hun bronzen wapens maakten ze lawaai, om het schreeuwen van het kind te overstemmen, opdat Kronos het niet zou horen. Ook werd verteld, dat ze na een regenbui uit de aarde ontsproten of uit de tranen van het huilende goddelijke kind ontstaan zijn. Ze waren met de goddelijke knaap - de kuros - nauw verbonden en werden ook als zonen van de Daktyloi beschouwd.

Daktylos betekent inderdaad 'vinger' en daarom bedraagt hun aantal in de zoëven vertelde geschiedenis tien en niet drie, zoals dat van de Kureten. Men sprak weliswaar ook van negen Kureten en van hele volkeren van Kureten, van negen of tien Korybanten, van honderd Daktylen van de Ide. In andere verhalen was het aantal der Daktyloi Idaioi weer anders en ook hun soort verschillend. Er werd verteld, dat er twintig rechtse en tweeëndertig linkse Daktylen waren; de rechtse zouden smeden, de linkse toevanars geweest zijn, of de linkse de betoverende en de rechtse de bevrijdende. Of wel de rechtse waren mannen, die het ijzer ontdekt en de metaalbewerking uitgevonden hadden, de linkse hun zusters. Er worden ook vijf Daktylen van de Ide opgesomd. Drie hunner dragen namen, die heelkundige mannen passen: Paionios, Epimedes, Iasios. De vierde heette Idas. Aan 't hoofd van hen stond Herakles, niet de zoon van Zeus en Alkemen, naar men ons ver-
51

zekerde, doch de Daktyl van de Ide, die de spelen van Olympia gesticht had, doordat hij zijn vier broeders liet wedlopen. Er werd ook van niet meer dan drie Daktylen gesproken, van dienaars van de Phrygische godenmoeder en juist dit aantal speelt in haar geschiedenis een zinrijke rol.

De drie Idaioi Daktyloi, de dienaars van Adrasteia - want zo heet in deze geschiedenis de Phrygische godenmoeder - waren Kelmis, Damnameneus en Akmon, de eerste smeden: wilde, uit de aarde ontsproten oermensen, en tegelijk werktuigen. Akmon betekent 'aambeeld', Damnameneus de 'bedwinger', dat wil in dit geval zeggen de hamer, Kelmis met grote waarschijnlijkheid het 'mes'. Hij was de tussen aambeeld en hamer lijdende van de drie broeders. Kelmis, de knaap, was, naar men beweerde, een trouwe makker van de kleine Zeus geweest, maar hij had Rhea beledigd, die ook zijn moeder was. Tot straf werd hij in staal veranderd; dat gebeurt immers met het ijzer tussen aambeeld en hamer, wil het een goed mes worden. Uit-' drukkelyk wordt gezegd, dat de beide andere broeders de derde vijandig gezind waren. Dezelfde verhouding komt in een geschiedenis van drie Korybanten voor, welke men spoedig zal horen.

Ten aanzien van twee Daktylen, Titias en Kyllenos, wordt in 't bijzonder de nadruk gelegd op het feit, dat ze de bijzitters van de moeder van de Ide waren, naast haar op de troon zaten en de 'aanvoerders van de Moiren' onder de vele Kabiren waren. Het is mogelijk, dat die namen betrekking hadden op de bijzondere phallische eigenschap van de Daktylen en twee gedaanten aanduidden, die niet meer dan phallussen waren. De nymf Anchiale - weer een andere naam voor de godenmoeder - zou hen in het hol van de Dikte hebben laten voortspruiten, terwijl zij in haar pijn met beide handen de aarde samenknep, want in haar weeën had zij op de grond gesteund. Volgens dit verhaal ontstonden er echter niet tien, doch slechts twee 'vingers' door de hand van de godin,

welke haar van nu af vergezellen zouden. In alle verhalen waren de Daktylen dienaren en werktuigen van de grote moeder, verloskundigen, smeden en tovenaars, die men, gemeten naar de grootte van de moeder, ook kundige dwergen kan noemen.

2. KABIREN EN TELCHINEN

De Kabiren waren eveneens dienaren van de Grote Moeder. Zij werden - naar men in de oudheid beweerde - naar een berg de Kabeiros in het landschap Berekynthia, dat toebehoorde aan de Phrygische godenmoeder, Kabeiroi genoemd, en van daar zijn ze naar Samothrake, hun heilig eiland, getrokken. De naam doet vreemd aan en behoort ongetwijfeld tot een of andere barbaarse taal. Deze had zich op Samothrake naast het Grieks lange tijd gehandhaafd. Het was de taal van de Saoi, de inheemsen van het mysteriën-eiland. Men beweerde van de Kabiren, dat ze met de Idaïoi Daktyloi

52 identiek waren; de laatsten zouden uit Phrygië naar het westen gekomen zijn en bekeerden eerst met hun toverijen de bewoners van Samothrake tot de geheime eredienst. In dezelfde tijd zou ook Orpheus hun leerling geweest zijn. Er wordt gezegd, dat de moeder der goden zelf haar zonen, de Korybanten, op Samothrake gebracht had, doch men mocht niet verraden, welke vader hen verwekt had, daar dit alleen in de mysteriën verteld werd. In al deze verhalen zijn de Daktylen, Kureten, Korybanten, Telchinen, nu eens slechts enkele oerwezens, dan weer hele volkeren, en, gemeten naar de grootte van de moeder, gelijk reeds gezegd, dwergen.

Niettemin heetten de Kabiren bij ons Megaloi Theoi, 'Grote Goden'. Als zodanig riepen onze in nood verkerende zeelieden hen als reddende goden aan. Ze werden eveneens Kuretes en Korybantes genoemd, op Lemnos ook Hephaistoi, in het meervoud. Op het vasteland, tegenover het genoemde eiland, in Macedonië, werd over hen verteld: er waren eens drie Korybanten, drie broeders, en twee van hen vermoordden de derde. Ze hulden het afgesneden hoofd in een purperen kleed, toiden het met een krans en droegen het op een koperen schild naar de voet van de Olympus, waar ze het begroeven. Dezelfde twee broeders droegen ook de mysteriënmand, die een phallus, het lid van Dionysos, bevatte, naar de Etrusken. Uit de verhalen, die op de eilanden zelf verteld werden, kent men bijna uitsluitend namen en genealogiën. De moeder der Kabiren, Kabeiro, die in onze taal door Rhea en door Demeter, door Hekate en door Aphrodite, vertaald is, was een dochter van Proteus. Zo werd althans op Lemnos gezegd. Kabeiro baarde Hephaistos de knaap Kadmilos, van wie drie Kabiren en drie Kabirische nymfen afstamden. Over twee broeders wordt in deze genealogie niet speciaal gesproken. Maar op Samothrake stonden in het allerheiligste van het grote heiligdom, waar de inwijdingen plaats vonden, twee phallische beelden, overeenkomend met onze hermen., In de aanwezigheid van deze twee zag men daar iets - zoveel mocht ook de oningewijde wel vermoeden - dat veeleer met een derde te maken had. De betrekking, waarin de Grote Moeder tot deze derde stond, werd geheimgehouden, op de mededeling na, dat zij - zoals elders Attis ook hier haar 'vererenswaardige lieveling' bezat, die ze als eerste mens gebaard had. Men moet daarin een identiteit constateren, waardoor de Grote Moeder tweevoudig met haar kleinste zoon verbonden is; het is haar kind en haar geliefde. Men komt deze verhouding in verhalen, die op onze mysteriën betrekking hebben, herhaaldelijk tegen. Van de vier godennamen, die uit mysteriën van de Kabiren, waarschijnlijk uit Thebe bekend zijn, Axieros, Axiokersa, Axiokersos en Kadmilos, werd beweerd, dat ze Demeter, Persephone, Hades en Hermes aanduidden; Demeter ongetwijfeld als 'zij, die de inwijding in de mysteriën waardig is', Persephone en Hades als 'zij, die het huwelijk

waardig zijn', en Kadmilos als een knaap of jongen. Want de drie eerste namen zijn zuiver

53

Grieks, terwijl bij Kadmilos alleen de verkleiningsuitgang voor ons begrijpelijk is.

De Kabiren van Lemnos waren smeden, daarom heetten ze Hephaistoi. Over deze eigenschap en over de omstandigheid, dat al deze goden tevens zeegoden waren, hoort men in de verhalen van de Telchinen, ofschoon ook deze vertellingen, vooral de oudste, grotendeels verloren gegaan zijn. Op het eiland Rhodos heetten soortgelijke wezens, als de hierboven onder velerlei namen genoemde, Telchinen. Alleen kwam bij de Telchinen meer het karakter van de onderwereld uit; ze waren berucht als boze tovenaars en waakten wangunstig over de geheimen van hun kunst. Aan de andere kant waren zij het, die de eerste godenbeelden schiepen. Ook werd verteld, dat ze drie in getal waren en met Rhea naar Kreta waren gekomen, om de kleine Zeus op te voeden. In 't bijzonder werden ze als opvoeders van Poseidon beschouwd. Daarbij werden ze geholpen door een dochter van Okeanos, Kapheira; een naam die de oeroude identiteit van deze godheden met de Kabiren verraadt. Rhea droeg de kleine Poseidon aan Kapheira en de Telchinen over.

Er werd ook bericht over een vijandschap tussen de Telchinen en Apollon, waarbij de jongere god de Telchinen vernietigd zou hebben. Voor ons heerste over Rhodos als hoogste god, dié dit eiland als aandeel van Zeus verkreeg, de zonnegod. Volgens een vertelling voorzagen de Telchinen de komst van de zondvloed en verlieten ze destijds Rhodos. Evenals de overige Daktylen, komen ze als een gans oervolk voor, nadat ze oorspronkelijk toch slechts een kleine groep dienaren van de Grote Moeder waren.

3. DE GESCHIEDENIS VAN ATTIS

De enige uitvoerige geschiedenis van een dienaar van de Grote Moeder, welke bewaard gebleven is, mag niet verzwegen worden, ofschoon het geen Griekse vertelling is. De moeder der goden is daarin geheel Phrygisch. Zij draagt de naam Agdistis, naar de rots Agdos in de buurt van Pessinus, een heilige stad van de godenmoeder. Haar geliefde Attis is nooit in zo wijde kring Grieks geworden als Adonis, de minnaar van Aphrodite. Voor 't overige vertonen beide paren zekere overeenkomsten, vooral wanneer men bedenkt, dat de grote godin der liefde in Amathus eveneens tweeslachtig was. Het strookte met de manvrouw-hoedanigheid van de Klein-aziatische godenmoeder, dat ze enerzijds met onze maagdelijke jageres, de godin Artemis, werd gelijkgesteld en Megale Artemis, 'de grote Artemis', heette, en anderzijds ook met veel borsten, als Grote Moeder, voorgesteld kon worden. Haar Phrygische geschiedenis werd ons zodanig verteld, dat ook onze goden daarin een rol speelden. Toch zijn dit louter namen. Onder 'Zeus' diene men in de loop van deze geschiedenis de Phrygische hemelgod Papas te verstaan.

54

De rots Agdos had de gedaante van de Grote Moeder aangenomen - zo werd verteld. Daarop sloep Zeus. In z'n slaap, of terwijl hij met de godin worstelde, viel zijn zaad op de rots. In de tiende maand baarde de rots Agdos brullend een onttembaar, wild, tweeslachtig en dubbel hartstochtelijk wezen, Agdistis geheten. Met wreed genoegen roofde, moordde en verwoestte Agdistis alles, wat hij wilde, trok zich van goden noch mensen iets aan en vond niets op aarde of in de hemel zo geweldig als zichzelf. De goden gingen vaak met elkaar te rade, hoe deze overmoed beteugeld zou kunnen worden. Daar allen weifelden, nam Dionysos deze taak op zich. Er was een bron, waar Agdistis, wanneer hij van 't spelen en jagen warm geworden was, steeds heenging, om z'n dorst te lessen. Dionysos veranderde het water van de bron in wijn. Gedreven door

de dorst, kwam Agdistis vlug aanlopen, dronk gulzig van de ongewone drank en viel, daardoor bedwelmd, in een diepe slaap. Dionysos stond op de loer. Handig vlocht hij van haar een koord en bond daarmee de mannelijkheid van Agdistis aan een boom vast. Ontwaakt uit zijn roes, sprong de onstuimige Agdistis op en ontmande zich daardoor uit eigen beweging. De aarde zoog het wegstromende bloed met de afgerukte delen op. Dadelijk daarop ontsproot daaruit een boom met een vrucht: amandelboom of - volgens een andere vertelling - een granaatappelboom. De dochter van de koning of riviergod Sangarios, Nana - een andere naam voor de grote kleinaziatische godin -, zag de schoonheid van de vrucht, plukte die en verborg haar in haar schoot. De vrucht verdween en Nana ontving een kind. Als een onteerde werd zij door haar vader opgesloten en aan de hongerdood prijsgegeven. De grote moeder voedde haar met vruchten en de spijzen der goden, totdat zij van een knaapje beviel. Sangarios liet het kind te vondeling leggen. Een geitebok paste op de zuigeling en toen men hem gevonden had, voedde men hem met een vloeistof, 'bokkemelk' genaamd. Hij ontving de naam Attis, omdat een schone knaap in het Lydisch attis, of omdat de bok in 't Phrygisch attagus heette.

Attis was een zeer schone knaap. Het verhaal gaat aldus verder, dat Agdistis op hem verliefd werd. De wilde godheid begeleidde de opgroeiende jongeling op de jacht, voerde hem naar ontoegankelijke wildernissen en begiftigde hem met jachtbuit. Midas, de koning van Pessinus, wilde Attis van Agdistis scheiden en gaf hem daarom z'n eigen dochter tot vrouw. Op de bruiloft verscheen Agdistis en bracht de deelnemers door de tonen van een herdersfluit tot waanzin. Attis zelf ontmande zich onder een pijnboom, terwijl hij uitriep: 'Voor jou, Agdistis!' Zo stierf hij. Uit zijn bloed ontstonden de viooltjes. Agdistis had berouw van wat zij veroorzaakt had en smeekte Zeus, Attis weder op te wekken. Zeus kon haar echter, ingevolge het noodlot, slechts toestaan, dat het lichaam van Attis nimmer zou vergaan, dat zijn haar steeds zou blijven groeien en dat zijn pink levend zou blijven en zich steeds vanzelf zou bewegen.

VI

Zeus en zijn echtgenoten

ZEUS VERWIERF zijn heerschappij niet uitsluitend door de overwinning over de Titanen. Ook die overwinning dankte hij aan zijn moeder Gaia en enige van haar kinderen, die zijn partij kozen. De heerschappij van Zeus werd veeleer door huwelijken gevestigd, door verbintenissen met dochters en kleindochters van Gaia. Hesiodus noemt in de eerste plaats de verbintenis met Metis en in de laatste plaats het huwelijk met Hera. In het nu volgende verhaal zal met Hera begonnen worden, in overeenstemming met de oude vertelling, waaraan Homerus ons herinnert, hoewel ze overigens in vergetelheid geraakt is. De geschiedenissen van Metis en een andere beroemde godin van Zeus, Leto, zullen iets later, met de vertellingen over haar nog beroemdere kinderen, verhaald worden. Hier moge, vóór de huwelijksverhalen van Zeus, de godin Hestia herdacht worden, de oudste dochter en het eerste kind van Kronos en Rhea, die ook weer de jongste werd, daar haar vader haar eerst verslond en ten slotte weer uitbraakte.

Van de drie broeders van Hestia dong Poseidon, van de jongere goden Apollon, naar haar hand. Tevergeefs, daar zij na de overwinning van de Titanen door Zeus om het voorrecht vroeg, maagd te mogen blijven en van alles steeds het eerste offer te mogen ontvangen, hetgeen haar toegestaan werd. Zij verkreeg als heilige plaats het midden van het huis, de stookplaats, zoals haar naam, Hestia, ook zegt. En bij elke feestelijke samenkomst der mensen ontving ze niet alleen het eerste, doch ook het laatste offer. Zij zwoer maagd te zullen blijven en bleef aan haar eed getrouw. Hier en daar was er een vertelling, dat ze door een phallische god, zoals Priapos, werd aangerand, maar geen verhaal, dat Hestia een man gevolgd zou hebben of uit haar vaste verblijfplaats ontvoerd zou zijn.

1. GEBOORTE EN JEUGD VAN ZEUS

De geboorte begint met de weeën van de grote moeder der goden, maar blijft in nevelen gehuld, in tegenstelling tot de geboorte van Apollon, welke om zo te zeggen, voor ons aller ogen plaatsgrijpt. Rhea kwam in 't diepst van de nacht naar Lyktos op Kreta en verborg haar kind in het hol van de berg de Aigaion. Een ander verhaal luidt zo, dat Zeus in Arcadië geboren werd, op de berg de Lykaion, op welks top, in het heilige gebied van Zeus Lykaios de 'wolfachtige Zeus' - geen wezen schaduwen wierp. Rhea baadde de pasgeborene in de bron van de Arcadische rivier de Neda, die toen pas ontsprong

56 en haastte zich met hem naar Kreta, waar drie essennymfen van de Dikte, Diktaiai Meliai, het goddelijke kind als minnen in ontvangst namen. Zij waren de gezellinnen van de Kureten of Korybanten, die de knaap Zeus ook in andere vertellingen beschermden.

Gelijk bekend, werd op Kreta van verscheidene grotten gezegd, dat ze in de geschiedenis van de geboorte en de jeugd van Zeus een rol gespeeld hadden; behalve van de grot in de berg de Aigaion, de 'geitenberg', ook nog van die in de bergen de Dikte en de Ide. De rollen werden ook verdeeld; in de ene grot vond de geboorte plaats, in de andere de voeding en de bewaking van het kind. Behalve de godinnen, die in de verschillende vertellingen als minnen van Zeus optraden, maakten ook dieren er aanspraak op, de god gevoed te hebben: een geit en een zeug, bijen en duiven. Van de vele geschiedenissen moge hieraan die, welke zich niet in het hol afspeelt, voorrang verleend worden.

De drie dochters van Rhea, Hestia, Demeter en Hera, waren er al, toen de grote moeder drie zonen baarde. Op deze geschiedenis werd als volgt voortgeborduurd: toen Rhea Kronos als jongste zoon Zeus gebaard had, vroeg Hera haar moeder, haar broeder aan haar af te staan. Volgens dit verhaal had Kronos Hades in de Tartaros, Poseidon in de diepte der zee, geslingerd. Toen hij nu vroeg, hem te tonen, wat zij gebaard had, gaf zij hem een in stof gewikkelde steen. Deze werd door Kronos verslonden. Al dadelijk werd hij echter de list gewaar en begon Zeus overal op aarde te zoeken. Hera had intussen haar toekomstige echtgenoot reeds naar Kreta gebracht en Amaltheia hing de wieg aan een tak van een boom op, opdat het kind noch in de hemel noch op aarde noch ook in de zee te vinden zou zijn. En opdat Kronos het schreeuwen van z'n zoon niet zou horen, riep ze knapen bijeen, gaf hun koperen schilden en lansen en liet ze om de boom dansen en lawaai maken. De knapen heetten Kuretes, anderen noemden hen Korybanten.

Het werd ook aldus verteld, dat Adrasteia het kind in een gouden wieg legde en het een gouden bal schonk. Zij en de Ide waren de minnen en oppassters van de kleine Zeus. Dit waren twee namen van de moeder Rhea zelf, die ook wel Meter Idaia heette. Over Adrasteia, 'zij, die niet te ontlopen is' - zo kon haar naam in onze taal opgevat worden - zal in een verhaal van Orpheus nog gesproken worden. Haar gouden geschenken hadden betrekking op de komende wereldheerschappij van Zeus. Volgens een ander verhaal waren het Amaltheia en Melissa, de dochters van de Kretenzische koning Melisseus, die het kind voedden. Melissa met honing, want haar naam betekent 'bij'.

Op Kreta ging een verhaal over een heilig bijenhol, waarin Rhea Zeus baarde. Geen god, geen mens mocht die plaats betreden. Elk jaar kwamen op een bepaalde tijd grote vlammen uit het hol naar buiten. Dat gebeurde,

57

wanneer het bloed giste, dat vloeide bij de geboorte van de god. Heilige bijen, de minnen van Zeus, bewoonden het hol. Eens waagden vier vermetelen, Laios, Kelios, Kerberos en Aigolios, daar binnen te dringen, om honing te roven. Ze kleedden zich eerst in bronzen pantsers en scheidten van de honing der bijen. Op 't ogenblik echter dat ze de luiers van Zeus en het bloed van de geboorte ontwaarden, vielen de metalen pantsers van hun lichaam. Op een oude vaasschildering ziet men, hoe de vier naakte mannen door reusachtige bijen overvallen worden. Verder wordt verteld, dat Zeus deze bijen uit dankbaarheid de goudbronzen kleur en een bijzondere kracht verleende, omdat ze hem gevoed hadden. Genoemde vier veranderde hij in vogels van dezelfde namen. Hij kon de rovers niet met zijn bliksemschicht doden, aangezien in dat hol niemand mocht sterven.

Het vaakst wordt Amaltheia als min van Zeus genoemd, die de goddelijke knaap uit haar beroemde hoorn te drinken gaf. Naar de vorm was het de hoorn van een stier, de oervorm van de beker, die rhyton heette en die men eigenlijk in één teug moest leegdrinken, maar dat niet kon. De hoorn van Amaltheia was ten enenmale onuitputtelijk. Hij was oorspronkelijk van de geit van Amaltheia. In enige verhalen wordt gezegd, dat Amaltheia zelf de geit was, die Zeus met haar melk voedde. Van de geit vertelde Musaios, naar men beweert een zoon en leerling van Orpheus, dat zij een dochter van de zon was, maar zo verschrikkelijk, dat de goden Gaia, buiten Kronos om, smeekten, het vreselijke dier in een hol op Kreta te verbergen. Zodoende werd het aan Amaltheia toevertrouwd, die tenminste met de melk van deze geit Zeus voedde. Toen de goddelijke knaap opgroeide, zodat hij tegen de Titanen kon strijden, bezat hij geen wapens. Op aanwijzing van een orakel, dat hij waarschijnlijk van Gaia kreeg, doodde Zeus de geit, wier vel hem onkwetsbaarheid verleende en dat bovendien nog het verschrikkelijke Gorgogezicht op de rug droeg. Verder werd verteld, dat een zoon

van de geit, Aigipan geheten, dat wil zeggen de god Pan in zijn hoedanigheid van geitebok, zoals hij reeds voorkwam in de geschiedenis van Typhoeus, samen met Zeus gevoed werd. Hij hielp Zeus tegen de Titanen, doordat hij dezen door de klank van zijn schelphoorn een panische schrik aanjoeg.

Over de adelaar van Zeus is er een verhaal, dat eveneens hier verteld dient te worden. Er was een knaap, Aetos geheten, de 'adelaar', die uit de aarde geboren werd, evenals de reeds genoemde Daktyl van de Ide, Kelmis, en die, evenals deze en de zoëven vermelde Aigipan, als speelmakker van de kleine Zeus beschouwd werd. Hij was schoon, maar Hera veranderde hem in een adelaar, daar ze argwaan koesterde, dat hij een door Zeus beminde knaap was. Ook van een schone Trojaanse koningszoon, Ganymedes, werd gezegd, dat hij een dergelijke verhouding met de koning der goden had. Daarom werd hij - zo vertelde men - door de adelaar van Zeus, de drager van de bliksemstralen, geroofd en schenker bij gastmalen der goden gemaakt.

58

2. ZEUS EN HERA

Volgens de meeste vertellingen was de eigenlijke vrouw van Zeus zijn zuster en echtgenote Hera; een naam, die in onze taal eens waarschijnlijk de 'meesteres' betekende. Hera koos, gelijk men pas heeft kunnen horen, de jongste broeder dadelijk bij zijn geboorte tot haar echtgenoot. Op de leidende rol der godin bij deze echtverbintenis wijst ook Homerus, in het gezang, waarin Hera Zeus tot een herhaling van hun bruiloft overhaalt. Dit gebeurde op de Gargaros, de hoogste top van het kleinaziatische Ide-gebergte en behoort met het hele verhaal over de verleiding en het in slaap sussen van Zeus weliswaar ook in onze mythologie thuis, doch heeft alleen maar zin in het werk van de dichter. Daarom moge dat thans niet verteld worden, maar de daarin vervatte herinneringen aan oudere verhalen dienen wij te doen herleven.

Bij de verleiding moest een liefdetovermiddel te pas komen. Tot dat doel bezocht Hera Aphrodite en ontving van deze de kestos himas, een tovergordel, die de godin der liefde om de borst droeg. Bij dit bezoek is ook sprake van de tijd, waarin Zeus z'n vader Kronos onder de aarde en de zee liet verzinken. Toenmaals leefden Zeus en Hera in het paleis van Okeanos en Tethys, die de goddelijke kinderen uit de hand van Rhea ontvingen en ze verborgen hielden. Het paar, broeder en zuster, besteed, buiten weten der ouders, in 't geheim, het huwelijksbed. Volgens een andere vertelling vond het huwelijk plaats bij de Okeanos, aan de westelijke rand der aarde, doch niet in 't geheim. Daar stond het paleis van Zeus en zijn bed. Daarheen kwamen alle goden met hun huwelijksgeschenken. De Aarde schonk de Gouden Appelen, die als appelen der Hesperiden bekend staan. Zij bood de jonge vrouw de wonderboom met zijn vruchten aan. Hera bewonderde de vruchten en liet ze door de slang in de tuin der goden bewaken. Volgens dit verhaal wilden de Hesperiden de appelen stelen.

Maar de vertellingen over een geheim huwelijk van het hoogste goden- paar hebben de overhand. Er waren ook verhalen en afbeeldingen van niet nader te noemen liefdediensten van Hera tegenover Zeus. De bewoners van het eiland Samos vertelden, dat het geheime huwelijk op hun eiland plaatsgevonden en in alle geheimzinnigheid driehonderd jaar lang geduurd had. Later, nadat Zeus met het overwinnen van de Titanen zijn heerschappij gevestigd en zijn zetel op de Olympus ingenomen had, zat Hera in de raad der goden en bij hun feestmalen naast de heerser. Zij was de heerseres 'met de gouden troon' en had haar tronen ook op andere bergtoppen. Er lag een berg in het landschap Argolis op de Peloponnesus, die vroeger Thronax, 'troonberg', of Thornax, 'schemelberg', heette, later echter Kokkyx of Kokkygion, 'koekoeksberg', genoemd werd. Men vertelde de volgende geschiedenis daarover:

Zeus zag Hera alleen zitten, gescheiden van de overige goden, en wenste
59

haar te verleiden. Hij veranderde zich daarom in een koekoek en ging op genoemde berg zitten. Op dezelfde dag liet hij een vreselijk onweer losbreken. De godin ging alleen de berg op en zette zich neder op de plaats, waar later de tempel van Hera Teleia, de 'bevredigde Hera', stond. Toen de koekoek haar zag, vloog hij rillend en verkleumd op haar schoot. De godin ontfermde zich over de vogel en bedekte hem met haar kleed. Dadelijk daarop nam Zeus z'n eigen gedaante weer aan en wilde haar tot zijn geliefde maken. Hera verzette zich daartegen, wegens haar moeder, totdat hij beloofde, haar tot vrouw te zullen nemen. Zover het verhaal. Er wordt nog gezegd, dat Hera de enige zuster was, die zich erin mocht verheugen, een volkomen gelijkwaardige man, haar eigen broeder, te krijgen. Bij ons sterfelijken zou de gemeenschappelijke moeder juist een beletsel geweest zijn.

Volgens een andere vertelling vond het heilige huwelijk op de berg de Kithairon, in Boeotië, plaats. Daarheen ontvoerde Zeus z'n bruid van het eiland Euboia. Dit lange eiland, 'het goede koeienlandschap' geheten, behoorde aan Hera, wier heilig dier de koe was en van wie gezegd werd, dat ze koeieogen had. Als klein meisje bevond zij zich op Euboia, onder de hoede van haar min Makris, 'de lange', een andere naam voor het eiland Euboia. Makris zocht het geschaakte meisje op het tegenovergelegen vasteland en kwam in de buurt van de plek, waar het goddelijke paar zich verborgen hield. De berggod Kithairon loog haar voor, dat in de schuilplaats Zeus met Leto rustte. Van deze andere grote echtgenote van onze hoogste god zal later nog sprake zijn.

Over het alleenzijn van Hera, over haar scheiding van de overige goden en van haar echtgenoot, bestonden speciale vertellingen. Hierop zinspeelt Homerus, wanneer hij in een beschrijving van de echtelijke twist tussen het olympische heerserspaar Zeus laat zeggen: 'Om je toorn bekommer ik mij niet, zelfs al zou je tot het uiterste einde van de aarde en de zee vluchten waar Iapetos en Kronos zitten, zonder zonneschijn en zonder een zuchtje van de wind, in het diepst van de Tartaros; zelfs al zou je op je zwerftocht zover komen, dan zou ik mij van jou en je toom niets aantrekken!' Hera keerde van haar zwerftochten, die haar tot in de diepste duisternis voerden, steeds weer bij haar echtgenoot terug. Er werd verteld, dat zij in de bron Kanathos, in de buurt van Argos, steeds weer haar maagdelijkheid terugkreeg, telkens, wanneer zij daar baadde. Waarschijnlijk baadde zij, om steeds weer bruiloft met Zeus te kunnen vieren.

Van alle godinnen was Hera de vrouw, die bij haar echtgenoot geen moederschap, doch bevrediging zocht. Kinderen kon zij ook zonder Zeus, uit zichzelf, baren. Zo baarde zij uit kwaadheid Typhaon van Delphi, toen Zeus Pallas Athene ter wereld bracht; evenzo Hephaistos en zo misschien ook Ares, gelijk men nog zal horen. Hephaistos en Ares waren zeer in 't bijzonder de zonen van Hera, al werden ze ook tevens als zonen van Zeus be-

60

schouwd. Buitendien werd van twee dochters van Hera gesproken, die zij Zeus baarde: van Hebe en Eileithyia. De laatste was de godin, die de vrouwen in haar weeën bijstond. Wanneer bij de geboorteweëen een andere godin aangeroept werd, hetzij Hera zelf of Artemis, dan waren zij in deze hoedanigheid ook Eileithyia. Daarentegen betekent Hebe de 'bloem der jeugd'. Zij was een afspiegeling van haar moeder in haar hoedanigheid van Hera Pais, 'Hera, het meisje'. De held Herakles, de zoon van Zeus en van de sterfelijke koningin Alkmene, die door zijn naam, 'roem van Hera', en door zijn lijden en z'n daden zeer nauw met Hera verbonden was, kreeg ten slotte, god geworden, op de Olympus Hebe tot vrouw.

3. ZEUS, EURYNOME EN DE CHARITEN

De hoedanigheid van Zeus als overwinnaar en veroveraar komt in zijn verhouding tot z'n zuster en vrouw Hera minder tot uiting dan in de overige huwelijksgeschiedenissen. Weliswaar is over Eurynome, die hem de Chariten baarde, een dergelijk verhaal niet bewaard gebleven. Toch behoorde zij zeer zeker tot de overwonnen, oudste godheden. Er wordt vermeld, dat een zekere godin Eurynome in Arcadië op een moeilijk toegankelijke plaats haar tempel had, die slechts eenmaal in het jaar geopend werd. Het beeld van de eredienst stelde een vrouw met een vissestaart voor, die met gouden ketenen geboeid was. De inwoners hielden haar voor Artemis, meer ontwikkelde lieden herinnerden zich echter, dat volgens Homerus en Hesiodus een dochter van Okeanos Eurynome heette en dat zij en Thetis het waren, die in haar schoot Hephaistos opvingen, in de diepe wateren, toen hij in de zee geslingerd werd - een geschiedenis, die later verteld zal worden. Eurynome had een liefelijk gelaat en zij was een waardige moeder der Chariten en waarschijnlijk dezelfde godin als Aphrodite Morpho van de Spartanen.

Er werd verteld: Eurynome en Ophion of Ophioneus, volgens de naam een god met een slangelijf, evenals de 'Ouden der Zee', heersten vóór Kronos en Thea over de Titanen. Ze zetelden op de Olympus. Toch moest Ophion voor Kronos, Eurynome voor Rhea wijken, op grond van een overeenkomst, dat hij zou overwinnen, die erin zou slagen, de ander in de Okeanos te werpen. Ophion en Eurynome stortten in de diepte. Dit gebeurde, toen Zeus nog in een hol op Kreta verbleef. De zoon van Kronos maakte daarop Eurynome, de dochter van Tethys, ook tot z'n vrouw en verwekte bij haar de Chariten. Volgens een verhaal, waarin de naam tot 'Euonyme' verbasterd werd, had Kronos bij haar Aphrodite, de Moiren en de Erinyen verwekt.

De Chariten waren voor ons als 't ware een drievoudige Aphrodite. Ook zij werden pas later naakt voorgesteld. Ze zijn als volgt bekend: twee naar voren gekeerd, terwijl de middelste de toeschouwer haar rug toont. Vroeger verschenen ze gekleed. In haar oude tempel in het Boeotische Orchomenos

61

stonden ze in de vorm van drie stenen, waarvan beweerd werd, dat ze voor koning Eteokles uit de hemel gevallen waren. Er werd verteld: De Chariten waren drievoudig, of men nu een bloem of de godinnen dan wel meisjes daaronder verstaan wilde. Eteokles had drie dochters. Ze heetten Trittai, 'de drievoudigen'. Terwijl ze voor de Chariten een dans uitvoerden, vielen ze in een bron, die ze niet bemerkten hadden. De aarde ontfermde zich over hen en liet een bloem ontspruiten, die eveneens Trittai heet en driedelig is, zoals haar dans was. De geschiedenis van de drie stenen, die uit de hemel gevallen waren, houdt de hemelse oorsprong van de Chariten levendig, de tweede daarentegen, die van het verdwijnen in de bron, legt de nadruk op haar verbondenheid met de waterdiepten en de onderwereld. Daarvan spraken ook genealogieën als de volgende: de Chariten zijn dochters van de Nacht en Erebus, of dochters van de Lethe, de rivier 'vergetelheid' in de onderwereld. De dochters van Hekate en Hermes, over wie er ook een verhaal was, waren waarschijnlijk eveneens de Chariten, de drievoudigen.

In Boeotië, waar Hesiodus en een andere grote Boeotische dichter, Pindarus, hen bezong, waren ze drie in getal. Zij, de drie 'koninginnen' van Orchomenos, die de zichtbare gedaante van ruwe stenen hadden, heetten: Aglaia, 'het sieraad', Euprosyne, 'de vreugde' en Thalia, 'de overvloed'. Pindarus, hen bezong, waren ze drie in getal. Zij, de drie 'koninginnen' van ding van het lawaai, dat bij haar feesten behoorde, terwijl hij hen keladennai noemde. In Laconië, waar twee Chariten vereerd werden, heette de ene

Kleta, 'zij, die geroepen werd', de andere Phaenna, de 'schijnende'. Dat waren namen voor godinnen, die in de perioden van de maan verschijnen, want de maan werd tijdens de donkere nachten, ter gelegenheid van de feesten van de nieuwe maan, met lawaai geroepen en de schijnende werd met lawaai begroet. De Atheners kenden eveneens twee Chariten: Auxo, de 'wassende', en Hegemone, de 'vooruitlopende', want de maan loopt in de tweede helft van de maand voor de zon uit. In dergelijke namen komt weer de hemelse oorsprong van de Chariten tot uiting. Zij werden ook dochters van de Hemel, Uranos, genoemd, of dochters van de zon en het licht, vooral van het maanlicht: van Helios en Aigle.

Het woord charis geeft te kennen, wat er door de Chariten uit de hemel, of uit de verbintenis van Zeus met Eurynome, op de wereld kwam. Charis is de wortel van chairein, 'zich verheugen'. Het is het tegenovergestelde van Erinys en de Erinyen. Beide aspecten - charis enerzijds, toorn en wraak anderzijds - waren ongetwijfeld de verschijningsvormen van een en dezelfde grote godin. De Latijnen gebruikten twee woorden, om charis te vertalen: venus, de 'schoonheid', waarmee zij de godin der liefde, Venus, aanduiden, en gratia, 'gunst' en 'dank', wat bij hen de naam van een drieënheden van godinnen werd, die bij maanlicht haar rei dansten.

62

4. ZEUS, THEMIS EN DE HOREN

Zeus nam twee van de dochters van Gaia en Uranos, twee zusters van zijn moeder Rhea, tot vrouw. De ene was Themis. Hun huwelijk heeft Pindarus ons beschreven. In de geschiedenis, die hij weergaf, was Themis de eerste vrouw van Zeus. Eerst voerden de Moiren - vertelt de dichter - de hemelse Themis, de goede raadgeefster, op goudglanzende merries, van de bronnen van de Okeanos, omhoog naar de opgang tot de Olympus, langs een prachtige weg, opdat zij de allereerste vrouw van de reddende Zeus zou worden. Zij baarde hem de waarheidlievende Horen, de godinnen met de gouden voorhoofdsband, die de heerlijke vruchten brengen. In een andere vertelling, een verhaal over de geboorte van Zeus, kwam Themis in dezelfde rol voor alsAdrasteia; zij nam het kind na zijn geboorte in ontvangst en bracht het bij Amaltheia. Dit vormt geen tegenspraak met het feit, dat zij ook zijn vrouw kon worden. En daarbij schijnt Themis, evenalsAdrasteia, alleen maar een andere naam voor zijn moeder Rhea geweest te zijn.

Dat is een naam, die reeds meer dan eens moest worden genoemd; het woord themis betekent in onze taal de natuurlijke orde, de regel van de samenleving der geslachten, ja zelfs van de samenleving van goden en mensen. Het is gemakkelijk, haar te volgen, maar zij verbiedt ook veel dingen. De godin Themis brengt de goden bijeen op vergaderingen, zoals ze ook bij de mensen doet. En het is themis, dat mannen en vrouwen tot elkaar komen en zich in liefde verenigen. Het zou echter tegen Themis geweest zijn, als de vrouwen zich niet door kuisheid en bekleding zouden willen beschermen. De Horen, de dochters van Themis, hulden zelfs Aphrodite in een gewaad, nadat zij nog maar nauwelijks uit de zee was opgedoken. Hora betekent de juiste tijd. Zijn godinnen zijn de drie Horai, die niet bedriegen en misleiden en daarom terecht waarheidlievend genoemd worden. Zij laten alles op z'n tijd rijp worden en komen en gaan volgens de vaste regel van het wederkeren van de natuur en het leven. De poorten van de hemel en de Olympus, door welke Hera binnenkwam en uitging, waren aan haar hoede toevertrouwd. Themis ontving Hera, wanneer zij verloornd op de Olympus kwam. Beide godinnen waren met elkaar bevriend. Er werd verteld, dat de Horen de kleine Hera opgevoed hadden. Ze heetten: Eunomia, 'wettelijke orde', Dike, 'rechtvaardige vergelding', en Eirene, 'vrede'; dat was het dus, wat deze godinnen, die

Zeus bij Themis verwekt had, de wereld brachten.

Over Dike was er een bijzondere vertelling. Zij was het maagdelijke evenbeeld van haar moeder, zoals Hebe het meisjesachtige evenbeeld van Hera was. Als een hardere vorm van Dike mag de godin Nemesis genoemd worden, die in het Attische Rhamnus naast de moederlijke Themis vereerd werd. Hesiodus voorspelde ons, dat de godinnen Aidos en Nemesis, in witte

63

gewaden gehuld, aan 't eind van onze slechte eeuw, waarop een nog ergere tijd zou volgen, de mensen zouden verlaten. Eigenlijk is dat een geschiedenis van Dike. Van haar werd verteld, dat zij zich reeds in de bergen had teruggetrokken, toen de mensen de dike - zo heet in onze taal niet slechts de rechtvaardige vergelding, maar de rechtvaardigheid in 't algemeen - niet meer in acht namen. Toen het daarna nog erger werd, verliet Dike de aarde en is aan de hemel zichtbaar als het sterrenbeeld van de maagd.

5. ZEUS, MNEMOSYNE EN DE MUZEN

De andere dochter van Gaia en Uranos, met wie Zeus een verbintenis aanging, was Mnemosyne, de godin 'herinnering'. Op het huwelijksfeest vroeg Zeus de goden, wat hun nog ontbrak. Zij antwoordden: Zij, die prijzen. Daarop verwekte hij de Muzen. Deze brachten de mensen ook lesmosyne vergeten van lijden en einde van zorgen. Een ander woord daarvoor is Lethe, dezelfde, die als rivier in de onderwereld thuishoort. Vaak heet deze de akker of het huis van Lethe. Toch was er daarnaast ook een bron van Mnemosyne. In de bergen van Boeotië werden twee bronnen naast elkaar getoond: die van Mnemosyne en van Lethe. Als godin werd Mnemosyne niet ver van deze bronnen vereerd. Bij de dichtbijzijnde Helikon bezaten de Muzen haar bronnen en vaste plaatsen. Bij de Olympus, in Pieria, waren ze eveneens thuis. Zij heetten de 'Olympischen' en hoorden in de nabijheid van haar vader. Hesiodus weidde zijn kudden bij de Helikon, toen de Muzen hem aanspraken. Zij wisten heel goed te liegen, maar eerder nog de waarheid te openbaren, zeiden ze tegen hem, reikten hem de lauwerstaf en wijdden hem tot de dichter die ons de afstamming der goden voordroeg. Over het huwelijk van Zeus met Mnemosyne vertelde hij : Negen nachten lang verenigden beiden zich op hun heilige legerstede, verre van de overige goden. Toen een jaar verstreken was, baarde Mnemosyne negen gelijkgezinde dochters, die alleen aan zingen en niets anders dachten. Zij baarde ze, op slechts geringe afstand van de top van de met sneeuw bedekte Olympus, op de plaats, waar deze negen - de Muzen - haar plaatsen om te dansen en haar paleis zouden krijgen. Met de Muzen woonden daar de Chariten en Himeros, de dubbelganger van Eros. Van daar trokken zij naar de Olympus, onder onsterfelijk gezang. De zwarte aarde weergalmde van haar hymnen, en liefelijk was het stappen van haar voeten, wanneer ze naar haar vader gingen. Op de top van de Helikon hadden zij eveneens een plaats om te dansen, bij de 'paardenbron', Hippukrene en het altaar van Zeus. Wanneer zij van daar naar de Olympus trokken, dan waren ze omhuld door wolken. Men hoorde alleen maar haar wonderschone stemmen in de nacht. Haar namen waren: Kleio, 'zij, die roemt', Euterpe, 'zij, die verblijdt', Thaleia, 'de feestelijke', Melpomene, 'de zingende', Terpsichore, 'zij, die van de dans

64

geniet', Erato, 'zij, die verlangen opwekt', Polymnia, 'zij die rijk aan hymnen is', Urania, 'de hemelse', en Kalliope, 'zij met de schone stem', Zoete woorden en zoet gezang vloeiden uit de mond van hem, die ze liefhadden.

Niet altijd, en niet overal, sprak men van negen Muzen. Er worden verschillende

aantallen en zelfs een andere verzamelnaam voor hen opgegeven. Ze heetten niet alleen Musai, maar ook Mneiai, een meervoud van Mnemosyne, 'herinnering'. En in het geboorteland van Hesiodus was er zelfs een verhaal, volgens hetwelk het aantal Muzen oorspronkelijk drie bedroeg. De namen, die aan deze gegeven werden, stammen niet uit de mythologie, doch vinden zijn oorsprong in de beoefening van de dichtkunst. Melete, 'het oefenen', Mneme, 'het herinneren' en Aoide, 'het zingen', moeten ze geheten hebben. Als ouders der Muzen worden ook Uranos en Gaia genoemd, dezelfde, die Mnemosyne als ouders had. Onze dichters beweerden, dat ze alles nazeiden, wat de Muzen spraken, aan hen dankten ze alles. Vaak riepen zij alleen de Muze aan, in het enkelvoud, of wel met een van de negen namen der Muzen. Er werd verwacht, dat de goddelijke uit de hemel zou neerdalen.

Aan de andere kant werd verteld, dat een mens uit Macedonië, ten noorden van de Olympus, Pieros geheten, in de streek van de Helikon gekomen was en daar de dienst van de negen Muzen, in plaats van drie, ingevoerd had. Hij zou negen dochters gehad hebben, de Pierides. Deze zouden dezelfde namen als de Muzen gehad hebben, ja zelfs zouden ze oorspronkelijk zelf de Muzen geweest zijn. Of ze waren alleen maar valse Muzen, wedijverden echter met de ware en zijn, nadat ze bij het zingen overwonnen waren, in vogels veranderd. Wanneer zij zongen, werd alles duister en niemand luisterde naar hen. Bij het gezang van de ware Muzen bleef alles stilstaan: hemel, sterren, zee en rivieren. De berg de Helikon zelf begon van verrukking tot in de hemel te groeien, totdat het gevleugelde paard Pegasos hem, op bevel van Poseidon, met z'n hoeven sloeg. Toen ontstond de bron Hippukrene. Vogelgedaanten konden de Muzen oorspronkelijk evenzeer aannemen als de Sirenen, die eveneens mooi zongen. Overigens waren ze zeer nauw verbonden met de bronnymfen, zoals ook haar moeder Mnemosyne in de boven- en onderwereld met bronnen verbonden was.

De namen der negen Muzen werden niet reeds vanaf 't begin onder de verschillende aan de Muzen gewijde handelingen verdeeld en ook later was de verdeling niet duidelijk en allesbehalve zeker. Aan Kleio werd de geschiedschrijving toegewezen, Euterpe beheerste de fluiten, Thaleia de comedie, Melpomene de treurspelen en de tragedie, Terpsichore de lier, Erato de dans, Polymnia de vertellingen, Urania de astronomie, Kalliope de epische poëzie. Hesiodus verzekerde ons, dat de laatste de voornaamste van alle Muzen was. En dat was ze zeker, anders had men niet de voornaamste soort van dichten met haar in verband gebracht.

65

6. ZEUS, NEMESIS EN LEDA

Onder de kinderen van de Nacht kwam, zoals men zich zal herinneren, een dochter van deze oergodin, Nemesis, voor. De naam betekent de gerechtvaardigde toorn, die zich richt tegen hen, die een orde, vooral de orde in de natuur, verbroken hebben en haar regelen en normen schonden. Zodra men zich van Themis niets aantrekt, verschijnt Nemesis. Zij had vleugels, althans op oudere voorstellingen, maar het kan ook toeval zijn, dat alleen deze bewaard gebleven zijn. Aidos, haar gezellin, de godin 'schaamte', die volgens de voorspelling van Hesiodus de mensen tegelijk met Nemesis verlaten zou, verschijnt reeds veel vroeger gevleugeld. Artemis, met wie beiden zeer nauw verbonden zijn, had in de oudste tijden eveneens vleugels.

De Erinyen, de geesten van de toorn en de wraak, gelijken zozeer op Nemesis of de Nemeseis - want ook zij kan in het meervoud voorkomen -, dat ze met elkaar verward werden. Toch was de werkzaamheid van eerstgenoemden beperkter; de Erinyen namen wraak, waar bloed, vooral bloed van moeders, vloeide. Nemesis was steeds ter plaatse, wanneer Themesis op een of andere wijze gekrenkt werd. Men zal wel niet

verwonderd zijn, dat ook de Chariten, die de tegenstelling van de Erinyen vormden, in een tempel der Nemeseis stonden. Van het beroemde cultusbeeld van Nemesis in Rhamnus werd verteld, dat de kunstenaar Agorakritos het als Aphrodite geschapen en pas in toom in een Nemesis-beeld veranderd had. Het hoofd was met een krans van gevleugelde meisjes en van herten getooid. In haar hand hield de godin een tak met appels, als was ze een Hesperide. Elders werd ze ook voor een Okeanine gehouden.

Zeus verenigde zich niet met Nemesis, om godinnen te verwekken, die schoonheid, orde en de klankuitingen van deze beide: muziek en taal, op onze wereld zouden brengen. Toen werd verteld: De godin vluchtte; zij wilde zich niet met de koning der goden, de zoon van Kronos, in liefde verenigen. Ze werd gekweld door schaamte en gerechtvaardigde toorn. Zij vluchtte over het vasteland en de donkere zee. Zeus achtervolgde haar en trachtte haar te vangen. In de zee veranderde zij zich in een vis. Zeus woelde, tot aan de Okeanos en de rand der aarde de wateren om, teneinde haar te vinden. Op het vasteland nam zij de gedaante van landdieren aan, om aan de haar achtervolgende god te ontkomen. Ten slotte veranderde Nemesis zich in een gans, Zeus nam de gedaante van een zwaan aan en verenigde zich met haar. Zij bracht het ei voort, waaruit de schone vrouw kwam, die voor de mensen zo noodlottig zou worden, want om haar ontstond de Trojaanse oorlog: de dochter van Zeus Helena. Het ei had de kleur van de blauwe Hyakinthos, vertelde ons een dichteres. Leda vond het, de vrouw van koning Tyndareos van Sparta. In een ander verhaal was het een herder, die het in het bos of in een moeras vond en het aan de koningin bracht. Er werd ook

66
verteld, dat Hermes het ei in de schoot van Leda wierp. Zij verborg het in een kist, totdat Helena eruit geboren werd.

Was het een ander verhaal, volgens hetwelk Zeus zich in de gedaante van een zwaan met Leda verenigd had, of was het 't zelfde huwelijk, alleen dat de naam van de bruid anders luidde? Leda is geen Grieks woord. Bij de Lykiërs in Klein-Azië heette lada de 'vrouw'. Misschien vierde Zeus de zwanebruiloft met een godin, die - naast de Moeder Aarde - het eerste vrouwelijke wezen op de wereld was en die juist daarom eenvoudig Leda, 'de vrouw', genoemd kon worden. Er werd verteld: Onder de top van de Taygetos verwekte Zeus bij Leda de Dioskuren Kastor en Polydeukes. Dios kuroi, 'zonen van Zeus', waren deze tweelingbroeders en ze werden de redders van veel mensen, vooral op 't slagveld en op zee. In een geschiedenis, die op vaasschilderingen vereeuwigd werd, waren zij reeds jongelingen - twee schone ruiters - toen hun moeder een ei voortbracht. Men wilde het de goden offeren, legde het op het altaar - toen sprong de kleine Helena uit het ei.

Er werd ook verteld over tweelinggeieren. Uit het ene zouden de Dioskuren, uit het andere Helena ter wereld gekomen zijn, en misschien ook, als tweelingzuster van Helena, Klytaimnestra, de moordnares van haar echtgenoot, de door haar eigen zoon vermoorde moeder. Intussen ziet men Helena en haar broeders ook wel uit één ei te voorschijn springen. Over de broeders waren er veel verhalen. Een daarvan moge nog in 't kort verteld worden: Polydeukes was onsterfelijk, Kastor daarentegen sterfelijk. Toen deze moest sterven, wilde zijn broeder niet van hem scheiden. Daarom brachten de twee steeds een dag samen in de onderwereld door en dan weer een daarboven, bij hun vader.

7. KRETENZISCHE VERHALEN

De zoon van Zeus en een sterfelijke vrouw was slechts een halfgod, zoals Herakles, of

- zoals in 't geval van Kastor en Polydeukes - slechts een van de tweelingen was onsterfelijk. Ook Herakles verwierf ten slotte de onsterfelijkheid. Toch luidde zeer zeker zijn geschiedenis niet reeds vanaf 't begin zó, dat hij oorspronkelijk een sterfelijke held was; als Daktylos had hij ongetwijfeld een goddelijke moeder. Ook de meeste liefdesgeschiedenissen van Zeus waren in oude tijden verhalen van een huwelijk met een godin. Dat geldt in de eerste plaats voor het verhaal van Europa. Haar naam kwam in de reeks dochters van Okeanos en Tethys naast andere echtgenoten van Zeus voor en betekent 'zij met de wijd geopende ogen' of 'met het brede gezicht'. De geschiedenis, die van haar verteld wordt, begint in Phoënië, een oostelijk land, gaat echter met de geschiedenis van het huwelijk en de nakomelingen van Europa op Kreta verder.

De vertellers waren het er niet over eens, of Europa de dochter dan wel

de zuster van koning Phoinix was, aan wie Phoënië zijn naam ontleende. Haar moeder heette Telephassa, 'de wijd en zijd lichtende' of Argiope, 'zij met het witte gezicht'. Het gezicht van moeder en dochter geleeft dus op het gezicht van de maan, terwijl het woord phoinix de roodachtige kleur van de zon betekent. Er werd verteld: Zeus ontwaarde Europa, toen zij aan de oever van de zee bloemen plukte. Hij naderde haar in de gedaante van een stier en ontvoerde haar. De stier was vast geen gewoon dier. Op een oude vaas- schildering heeft hij drie verschillende kleuren. Dichters zeiden van hem, dat z'n adem naar krokussen rook. Er moet een bijzondere bekoring van hem zijn uitgegaan, want Europa ging gewillig op zijn rug zitten en liet zich over de zee dragen. Onze vaasschilders tekenden haar als een ware godin op de stier: met vleugels, of met een vis in haar hand, of wel met een bloem. Vaak draagt zij wijnranken met druiven, als was de betovering van Zeus toen dezelfde geweest als die van de stiergod Dionysos. Of ze houdt een band in de hand, misschien het halssnoer, waarvan verteld werd, dat het 't door Hephaistos vervaardigde huwelijksgeschenk van Zeus was. Zo ging de tocht naar Kreta. Als plaats van het huwelijk werd ook de grot van de Dikte beschouwd. Er werd echter, in de buurt van de stad Gortyn, een plataan getoond; in de kruin daarvan zou Zeus zich met Europa verenigd hebben, wel niet in de gedaante van stier, maar als adelaar.

Er werd ook melding gemaakt van andere geschenken van Zeus aan zijn bruid; van een speer, die alles trof, en van wonderwezens, die Europa moesten bewaken. Een daarvan was een koperen hond. Gewoonlijk verhaalde men op Kreta van een gouden hond, die vroeger de geit van het kind Zeus en later zijn heiligdom bewaakte. Het andere wonderwezen was Talos, een koperen reus, die driemaal daags of driemaal per jaar het eiland rondliep. Hij slingerde stenen naar vreemdelingen, was helemaal van koper en had slechts één kwetsbare plek aan z'n lichaam, een beentje of een bloedader, die van z'n nek tot aan het beentje liep en door een koperen pen afgesloten was. Zijn naam betekende in de taal van de oude Kretenzers, die nog geen Grieks spraken, de zon, en dezelfde naam droeg daar ook Zeus als Zeus Tallaios. In de geschiedenis van Europa is met Zeus ongetwijfeld de Kretenzische zonnegod bedoeld. Deze god was het, die ook in de gedaante van een stier verscheen, of juist gezegd, dat was misschien de Kretenzische hemelgod in zijn donkerder aspect, als god van de nachtelijke hemel. Want er werd verder verteld, dat Europa op Kreta met een koning Asterion of Asterios gehuwd geweest was, dat wil zeggen met de 'koning der sterren'. Deze naam droeg de stiergod der Kretenzers niet alleen als vader van de koningen, die Europa Zeus baarde, maar ook als een zoon met stieregedaante van dezelfde familie, zoals men dadelijk zal horen.

Er werden drie zonen van Zeus en Europa genoemd; een hunner was de Lykische koning Sarpedon, die van Kreta naar Klein-Azië ging. De Kreten-

68

zische verhalen vertelden meer over de twee andere zonen; over Minos, de wijze aardse koning en wetgever van Kreta en over de rechtvaardige Rhadamanthys, die op de eilanden der gelukzaligen heerste. In de familiegeschiedenis van Minos komt het huwelijk met een stier nogeens voor. Minos had Pasiphae tot vrouw, 'de voor allen lichtende,' de dochter van Helios en Perseis, wier namen als aanduiding van een maangodin men reeds kent. Er werd verteld, dat Pasiphae verliefd werd op een zeer schone, witglanzende stier, die de goden - Zeus of Poseidon - naar Kreta gestuurd hadden. De stier kwam waarschijnlijk uit de zee, daarom wordt hier Poseidon genoemd. Weliswaar werd beweerd, dat ook deze stier Zeus geweest was. Voor de oude Kretenzers was de stier ongetwijfeld een verschijningsvorm van hun hoogste god. In onze beroemd geworden vertellingen was Pasiphae op een werkelijke stier verliefd. Zij liet door de bekwame meester Daidalos een valse koe maken en verstopte zich daarin. De stier liet zich misleiden en verwekte bij de koningin Minotauros, 'de Minos-stier', Asterios geheten, een kind met een stierkop, dat moest worden verborgen. Hij groeide in het Labyrinthos op, een doolhof, dat Daidalos tot dit doel uitgedacht had. Theseus van Athene doodde ten slotte de stiermens. Voorzover deze geschiedenis met de vertelling van Ariadne, een dochter van Minos en Pasiphae, verweven is, welke in de cyclus van verhalen over de god Dionysos thuishoort, zal zij daar verteld worden.

Een zoon van Minos en Pasiphae heette Glaukos, de 'zeegroene'. Over deze werd verteld : Als klein kind speelde hij met een bal of hij achtervolgde een muis, viel daarbij in een groot vat vol honing en stikte. Niemand wist, waar hij verdwenen was. Een orakel werd geraadpleegd. Het orakel antwoordde: 'Een wonderwezen is bij jullie geboren; wie een gelijkenis voor het wonderwezen vindt, zal ook het kind vinden.' In de kudden van Minos werd een kalf geboren, dat driemaal daags van kleur veranderde: eerst was het wit, daarna rood, tenslotte zwart. Een waarzegger uit Argos, Polyidos, de 'veelwetende' genaamd, vond daarvoor de gelijkenis: braambes. Want ook de braambes is eerst wit, daarna rood en ten slotte zwart. Toen hij nu ook de knaap moest vinden, bemerkte hij, dat aan de ingang van een wijnkelder een uil de bijen wegjoeg. In de wijnkelder vond hij het vat met honing en haalde het lijk van Glaukos daaruit te voorschijn. Minos eiste nu, dat hij het kind weer levend zou maken en sloot hem samen met de dode in de grafkamer op. Daar bemerkte Polyidos, dat een slang het lijk naderde. Hij doodde de slang, doch er kwam een andere slang aan en toen die zag, dat de eerste dood was, haalde ze een plant en legde die op de gedode. Deze werd weer levend; Polyidos nam nu de plant en bracht de kleine Glaukos daarmee weer tot leven. Minos wilde nu de waarzegger dwingen, aan Glaukos zijn kunst mede te delen en liet hem daarom niet naar zijn vaderland teruggaan. Polyidos gehoorzaamde, maar bij het afscheid vroeg hij de knaap, in zijn

69

mond te spuwen. Zo gaf Glaukos, zonder het te willen, zijn wijsheid aan Polyidos terug.

Daarmee eindigden de Kretenzische geschiedenissen van Glaukos en de nakomelingen van Europa. Op het vasteland, in Boeotië, werden nog verschillende dingen over een Glaukos verteld. Daaruit ervaart men pas, waarom hij eigenlijk de 'zeegroene' heette. In die vertellingen komt eveneens een wonderplant voor, een bloem, die onsterfelijkheid verleende. Glaukos at daarvan, sprong in de zee en werd een zeegod, nadat hij vroeger alleen maar een visser, geen Kretenzische koningszoon was. Volgens

een verhaal kwam de stammoeder Europa uit Phoenicië niet naar Kreta, doch eveneens naar Boeotië. Zeus schiep daar voor haar een hol, opdat niemand, zelfs de goden niet, te weten zouden komen, waar hij zijn geliefde verborg. Koning Phoinix stuurde Kadmos, de broeder van Europa, uit om haar te zoeken. Deze stichtte daarop, na het volgen van een koe, die op de beide flanken met een vollemaan getekend was, de stad Thebe.

Dat is de geschiedenis van de rondlopende maankoe, waarvan in een onzer vertellingen Io de heldin was, een andere geliefde van Zeus. Zij werd door Hera in een koe veranderd en Argos met de vele ogen bewaakte haar. Toch heeft Zeus haar bemind, ook in stieregedaante. Hera liet haar door een horzel van het Griekse landschap Argos tot Egypte voortjagen. Daar baarde Io Zeus z'n zoon Epaphos, van wie beweerd werd, dat hij niemand anders was dan de Egyptische goddelijke stier Apis. Evenzo werd beweerd, dat Io dezelfde was als Isis van de Egyptenaren en dat deze godin in een driekleurige koe veranderd was; nu eens was zij wit, dan weer zwart en dan weer had zij de kleur van het viooltje (ion), dat in onze taal 't zelfde klinkt als Io.

8. ORPHISCHE VERHALEN

Er was ook een vertelling, dat Zeus van z'n eigen zusters, de drie dochters van Rhea, ook de tweede, Demeter, tot z'n vrouw gemaakt had. Gewoonlijk werd Poseidon als de echtgenoot van Demeter beschouwd. Maar geen andere god behalve Zeus wordt genoemd als de vader van Persephone, de enige dochter, die Demeter baarde. De verbintenis van Zeus en Demeter was een bekende en aan de andere kant toch ook weer minder bekende geschiedenis. Hesiodus maakt er melding van en 't gerucht ging, dat dit huwelijk in de mysteriën van Eleusis door de priester en de priesteres werd voorgesteld. Misschien juist daarom was het een geheime vertelling, waarover nergens buiten de mysteriën werd gesproken. Of er werd een enigszins andere wending aan de geschiedenis gegeven, met andere namen voor de minnaar van de godin. Er werd verteld van een Kretenzische jongeling, een jager, Iasion of Iasios geheten - naar de naam een Daktylos van de Ide -, 70

aan wie Demeter zich in de voren van een driemaal geploegde akker gegeven had. De godin baarde hem het kind Plutos, de 'rijkdom', en de aarde leverde talrijke oogsten op. Nochtans doodde Zeus de minnaar van de godin met zijn bliksem - zo heette het tenminste in de buitenwereld, niet in de mysteriën.

In plaats van de geheimgehouden geschiedenissen mogen de vertellingen van de Orphici gegeven worden, die veel van hetgeen anders nauwelijks werd uitgesproken, aan het papier hebben toevertrouwd, waaronder ook heel oude geschiedenissen. Een van de oudste geschiedenissen was die, waarin Rhea in de rol van Demeter verscheen. Er werd verteld : Rhea had Zeus verboden, te trouwen. Daarop vervolgde de god z'n eigen moeder. Rhea veranderde zich in een slang. Zeus deed 'tzelfde en als slang met slang, in een onontwarbare knoop ineengestremd, verenigde hij zich met haar. Het teken, dat daaraan herinnert - in onze taal: symbolon - zou de Hermesstaf zijn, omslingerd door twee naar elkaar toegekeerde slangen. Later verleidde Zeus z'n eigen dochter, die uit de vereniging werd geboren, eveneens in de gedaante van een slang. Het kind, dat zijn dochter hem baarde, heette Dionysos. Echter droegen beide godheden, Zeus, de verleider van Persephone, en Dionysos, als zoon van beiden, ook de naam Zagreus, wat de 'grote jager' betekent.

Men heeft de oudste vertelling van de aanhangers van de zanger Orpheus over het begin der dingen reeds gehoord. Heel in 't begin was de godin Nacht, in de gedaante

van een zwarte vogel. Doch ze was niet geheel alleen. Ook de wind was er, waardoor de nacht bevrucht werd en het ei legde, dat wederom een beweeglijk, gevleugeld wezen in zich borg: Eros of - met de later meer gebruikelijke naam - Phanes. In de nieuwere vertelling plaatsten de Orphici Chronos, de 'tijd', die geen Griekse godheid was, aan 't begin. Met onze Kronos mag men de nooit oud wordende Chronos niet verwarren, die uit zichzelf de windstille Aither en de Chaos voortbracht, de ledige ruimte, zonder vaste grond en vol duisternis. Chronos schiep voor Aither, die gewoonlijk het hemellicht of het heldere daglicht betekent, een zilveren ei, dat zich in een kring om zichzelf bewoog. Maar Aither en Chaos werden pas gescheiden, doordat de zoon van Aither, Phanes, anders geheten Protogonos Phaethon, de 'eerstgeboren lichtende', verscheen. Zijn verblindend witte gewaad was het zilveren ei. Vier ogen had hij, vier horens en gouden vleugels, hij loeide als een stier en brulde als een leeuw, was tweeslachtig, van voren vrouw en van achteren man, heette ook wel Erikepaios, Eros en Metis; Phanes als de 'verschijnende' en 'vertonende', Eros als de 'liefde', en Metis als 'de wijze raad', een godheid, volgens de naam van het vrouwelijk geslacht, van wie echter gezegd werd, dat zij het zaad van de goden droeg. Voor de vreemd klinkende naam Erikepaios is geen vertaling bekend.

Er werd verder verteld: Niemand zag Protogonos van aangezicht tot

71

aangezicht, alleen de heilige nacht. Alle andere wezens bewonderden slechts het licht, dat hij uitstraalde. Hij schiep de hemel en de aarde en schiep ook een tweede aarde: de maan. Als wachter van de eerste geschapen en geordende wereld stelde hij de zon aan. Dat deed hij, de vader, die met de drie•voudige godin in een hol verbleef. Er waren eigenlijk drie godinnen, dochters van de tweeslachtige vader Phanes. De eerste godin Nacht gaf de orakels. De tweede, de 'kuise', werd de echtgenote van haar vader, die haar verleidde. De derde was de moeder van de gerechtigheid, van Dikaiosyne, de hogere godin Dike, die niet onder de mensen kwam, zoals de dochter van Themis, van wie reeds sprake was. Voor het hol zat de godin Adrasteia; zij deed de mensen door de tonen van haar koperen trommel, het instrument van de Grote Moeder Rhea, de gerechtigheid indachtig zijn. Phanes in het hol was de eerste koning. Hij legde de scepter in de hand van de Nacht. Van haar ontving Uranos hem, van Uranos Kronos en van Kronos ontving de vijfde wereldbeheerser Zeus hem. Na Zeus volgde als zesde Dionysos, met wiens heerschappij de zang van Orpheus ophield.

Hemel en aarde werden dus door Phanes geschapen. Uranos en Gaia waren volgens dit verhaal een god en een godin, evenals de overige godheden, kinderen van de Nacht, waarover ongeveer 't zelfde verteld werd, wat men vroeger reeds in de verhalen over de Titanen gehoord heeft. De Titanen waren hun kinderen, veertien in getal, daar ook Phorkys en Dione tot hen behoorden. Eerder werd ook reeds verteld, dat de koning der Titanen, Kronos, door de honing bedwelmd, in slaap viel - en dat was de eerste slaap van de wereld - toen hij door Zeus gebonden werd. Volgens dit verhaal ontmande zijn zoon hem zoals hij zelf vroeger z'n vader Uranos ontmand had. Rhea werd, nadat zij eerst de moeder van Zeus geweest was, thans Demeter, dat wil zeggen haar eigen dochter en zuster en vrouw van Zeus, die zij Persephone baarde. Zeus vroeg de godin Nacht en wel die, waarvan werd gezegd, dat ze orakels gaf, om raad, welke hij ook kreeg. De nieuwe wereldbeheerser en vader wendde zich tot haar en sprak haar aan met 'grootmoeder en hoogste godheid'. Op haar raad had hij eerst Kronos geboeid en bond daarna de hele schepping van zijn eerste voorganger, Phanes, met een gouden koord bijeen. Hij verslond dit alles is z'n geheel, met de schepper ervan, de tweeslachtige oervader. Toen dit alles zich nu 'weer in Zeus bevond' - dat zijn de woorden van de vertelling, die daarmede te verstaan geeft, dat reeds de eerste schepper

ook 'Zeus' had kunnen heten, werd de hoogste god door de Orphici als volgt verheerlijkt: 'Zeus is de eerste, Zeus is de laatste, de god met de verblindende bliksem. Zeus is het hoofd, Zeus is het midden, door Zeus komt aan alles een eind. Zeus is het fundament van de aarde en de sterrenhemel. Zeus is mannelijk, Zeus is een onsterfelijke vrouw. Zeus is de adem van alles, Zeus is de kracht van het onvermoeibare vuur. Zeus is de kiem van de zee, Zeus is de zon en de maan. Zeus is de koning, Zeus is

72 het begin van alles, de god met de verblindende bliksem. Want hij heeft alles in zich verborgen en bracht het weer te voorschijn, aan het licht vol blijdschap, uit zijn heilig hart, wonderen verrichtend.'

9. BIJNAMEN VAN ZEUS EN HERA

Tot slot mogen van de talrijke bijnamen van Zeus en Hera enige worden opgesomd, die reeds vertelde verhalen samenvatten, of deze door eigenschappen, die nog niet duidelijk uitgekomen zijn aanvullen.

Het bij Homerus geregeld voorkomende bijvoeglijk naamwoord van Zeus: nephelegeretes drukt uit, dat hij de god was, die 'de wolken verzamelde'. Dit is geen werkelijke bijnaam, zoals Ombrios of Hyetios, de 'regengod', of Kataibates, 'de neerdalende', Kappotas, 'de neervallende', ja zelfs Keraunos, 'de bliksem', in welke steeds de eigenschap van Zeus als de god van het weer opgesloten ligt, hetgeen in onze mythologie veel minder tot uitdrukking kwam dan de eigenschap van Gamelios, de 'god van het huwelijk', van Teleios, de 'volkomenheid schenkende', van Heraios, de 'Zeus van Hera'. Pater, 'de vader', heette hij vaak, Patroos, Phratrios, Philios, Xenios, ook Hikesios, als de god van verschillende menselijke gemeenschappen, te beginnen bij het geslacht en het verbond van mannen, tot aan de gastvriend en de vreemdeling, die om bescherming vraagt. Als Polieus was hij god van de steden, als Bulaios hielp hij, de metietes, de god van de wijze raad, hen, die om raad vroegen. Als Basileus, 'koning', was hij veel meer met de diepten verbonden dan met de hemel. Als Soter, de 'reddende', Ktesios, 'beschermer van have en goed' en Meilichios, de met honing te sussen, genadige god van de diepten, verscheen hij in slangedaante. De bijnaam Chthonios of Katachthonios duidde de andere duistere sfeer van Zeus aan, die de tegenstelling vormt van zijn hogere, lichte gebied, de hemel en de Olympus.

Bij Hera drukten drie bijnamen, die haar op een en dezelfde plaats werden gegeven, een drievoudigheid en een regelmatige terugkeer uit, die aan de maangestalten herinnert: Pais, 'het meisje', Teleia, 'de volwassene', en Chera, 'de eenzame'. Speciaal met de tweede bijnaam was zij Gamelia, Zygia, Syzygia, onze grote huwelijksgodin.

VII

Metis en Pallas Athene

ER WERD VERTELD, dat Zeus Metis, 'de wijze raad', tot zijn eerste vrouw gekozen had. Metis was onder alle goden en mensen degene, die het meest wist. Metis kon ook een bijnaam van de godin Athene zijn, van wie gezegd werd, dat zij in moed en wijze raad de gelijke van Zeus was. Metis was een dochter van Okeanos en Tethys en stond Zeus reeds bij, toen al zijn broeders en zusters door Kronos verslonden waren. Zij reikte het middel aan, dat haar verschrikkelijke vader in slaap deed vallen, waardoor zij hem dwong, de verslonden goden weer uit te braken. Metis verstond ook de kunst, hetgeen elders van de godin Nemesis wordt verteld, zich in vele gedaanten te veranderen, toen Zeus haar wilde grijpen. Verder wordt daarover niets verteld, alleen, dat Zeus haar toch gekregen heeft.

1. DE GEBOORTE VAN ATHENE

In aansluiting aan het feit, dat Zeus Metis tot z'n eerste vrouw maakte, geeft Hesiodus een vertelling over de geboorte van Athene. Toen nu Metis Athene zou baren, misleidde Zeus de godin op listige wijze met vleiende woorden en liet haar in z'n eigen buik verdwijnen. Aldus hadden Gaia en Uranos hem geraden, opdat geen ander van de eeuwige goden de waardigheid van koning zou verkrijgen. Want er was bepaald, dat uit Metis buitengewoon verstandige kinderen zouden worden geboren: eerst het meisje met de uileogen Tritogeneia (een bijnaam van Athene ,die men uit de andere versie zal begrijpen), in moed en wijze raad de gelijke van Zeus; vervolgens zou zij echter een knaap baren, met een zeer machtig hart, die koning der goden en mensen zou worden. Voordat dit kon gebeuren, verslond Zeus Metis, opdat de godin voor hem het goede en het slechte zou uitdenken.

De andere versie kwam eveneens bij Hesiodus voor, doordat daarin verteld werd, dat Zeus Tritogeneia met de uileogen uit zijn hoofd gebaard had - de verschrikkelijke, de verwekster van 't lawaai van de strijd, de legeraanvoerster, die behagen schepte in strijdgewoel, in oorlogen en slagen -, maar Hera zou uit zichzelf de kunstvaardige meester Hephaistos ter wereld gebracht hebben. Het was een wedijveren tussen de echtgenoten, zo ging het verhaal door. Hera baarde zonder Zeus Hephaistos, maar hij zelf nam in 't geheim Metis, een dochter van Okeanos, als geliefde. Zo verstandig als zij was, misleidde hij haar, greep haar met beide handen vast en liet haar in z'n eigen buik verdwijnen. Hij was namelijk bang, dat Metis iets zou

74 baren, dat machtiger dan de bliksem zou zijn. Daarom verslond de zoon van Kronos haar, voordat ze 't zelf wist. Op 'tzelfde ogenblik werd ze echter zwanger van Pallas Athene. De vader der goden en mensen baarde, naast een bergtop aan de oever van de rivier de Triton zelf z'n dochter (vandaar de bijnaam Tritogeneia), terwijl Metis in 't binnenste van Zeus verborgen zat, de moeder van Athene, de bewerkster van alle rechtvaardige dingen, zij, die onder goden en mensen 't meest wist.

In dit verhaal zelf wordt niet gezegd, dat de geboorte uit het hoofd van Zeus plaatsvond. Er wordt veeleer een 'bergtop' - die in onze taal 'tzelfde betekent als 'hoofd' - te berde gebracht, om de wonderlijke manier, waarop de geboorte plaatsgreep te camoufleren. Intussen waren er ook vertellingen, dat Hephaistos of Prometheus - of ook Palamaon, een andere naam voor Hephaistos - de verloskundige was, die met een bijl of een hamer Zeus op de schedel sloeg. Pallas Athene sprong te voorschijn, met een ver in 't rond schallende strijdkreet, dat de hemel en de moeder aarde ervan huiverden. In volle wapenrusting van glinsterend goud werd zij uit het heilige hoofd van haar vader geboren. Alle onsterfelijken schrokken en verbaasden zich bij haar

aanblik, toen zij voor Zeus, die de aigis droeg, uit zijn onsterfelijk hoofd wegsprong, zwaaiend met de scherpe werpspeer. De grote Olympus beefde geweldig onder het zware gewicht van de dochter met de uileogen. Hevig dreunde rondom de aarde en razend zwol de zee aan onder de beroering van de purperen golven. De zilte vloed stortte zich over de oevers en lange tijd liet Hyperions prachtige zoon de snelle zonnepaarden stilstaan, totdat eindelijk de maagd Pallas Athene het goddelijke wapen van de onsterfelijke schouders nam. En Zeus, de god van de wijze raad, verheugde zich.

2. VADERS EN OPVOEDERS VAN ATHENE

In onze godsdienst nam Pallas Athene, tenminste sedert Homerus, naast haar vader Zeus de tweede plaats in. Intussen is niet in alle vertellingen Zeus haar vader. Reeds vroeger, bij de beschrijving van de strijd der Giganten, was sprake van een Gigant Pallas. Dezelfde naam droeg de zoon van de Titaan Krios en Eurybia en onder dezelfde naam werd ook een vader van Pallas Athene vermeld. Het woord pallas kon in onze taal, met verschillende klemtoon en verschillende verbuiging, nu eens mannelijk, dan weer vrouwelijk opgevat worden. In 't eerste geval betekende het een sterke jonge man, in 't tweede een sterke maagd, een virago, zoals het in 't Latijn zou heten. De mannelijke Pallas was, met verschillende stambomen, een en dezelfde figuur, een woester, nog oorlogszuchtiger, mannelijk evenbeeld van de godin Pallas. Van deze Pallas, de vader van Pallas Athene, zegt men dat hij z'n eigen dochter had willen verkrachten. De godin overwon hem, maakte zich meester van zijn huid, zoals dit ook van de huid van de Gigant

75 Pallas verteld werd, en trok die zelf aan. Haar vader Pallas had vleugels, gelijk op oude voorstellingen ook zijn dochter Pallas.

Behalve Zeus en Pallas wordt nog een derde vader van de godin genoemd. Naar verluidt, was Metis reeds zwanger, toen Zeus haar verslond. De Kyklops Brontes had bij haar Athene verwekt. Op dit vaderschap kan wellicht de zin in de zoëven vertelde geschiedenis van de geboorte van Athene slaan, waarin gezegd werd, dat Zeus bang was, dat Metis iets zou kunnen baren, dat sterker was dan zijn bliksem. De naam Brontes betekent de 'donderaar'. De cyclopen staan als smeden het dichtst bij de Daktyloi van de Ide, waarvan men reeds weet, dat het phallische oerwezens waren. Van andere oerwezens, eerste mensen en allereerste koningen van verschillende landstreken, heette het, dat ze de opvoeding van Athene na haar geboorte op zich namen. Een van deze, Itonos, werd daarbij ook als vader van Athene beschouwd.

Nadat Athene bij de rivier de Triton uit het hoofd van haar vader te voorschijn was gesprongen - zo werd verteld - nam de riviergod de opvoeding op zich. Triton had zelf een dochter, Pallas geheten. Athene en Pallas oefenden zich in een kampspel. Pallas stond op 't punt, Athene met haar speer te treffen. Zeus schrok. Hij hield z'n vreeswekkend geitevel, de aigis, voor z'n dochter. Pallas wendde de ogen af en werd door Athene dodelijk getroffen. De godin treurde over haar en schiep een evenbeeld van haar, het Palladion. Dit beeld hing zij de aigis om en stelde het Palladion naast het beeld van Zeus op. De reeds vermelde Itonos was vader van twee dochters: Athene en Iodama. Athene doodde haar zuster bij het kampspel. Itonos was een Thessalische koning uit de oertijd en beheerste een gebied waar Athene als Itonia werd vereerd. Elders werd gezegd, dat de Boeotische oermens Alalkomeneus Athene opgevoed heeft. Hij zou bij het meer van Kopais uit de aarde omhooggedoken zijn. Als vrouw zou hij een zekere Athenais hebben gehad, wat ongetwijfeld niets anders dan een verdraaiing

van de naam van de godin is. Ten slotte werd ook een Arcadische koning uit de oertijd, Pallas geheten, als opvoeder van Athene beschouwd. Hij had twee dochters: Nike en Chryse. Men weet, dat Nike, de gevleugelde godin van de overwinning, volgens een andere vertelling de dochter van Pallas was, de zoon van de Titaan Krios, en dat zij zich aansloot bij Athene, die zelf de bijnaam Nike droeg. Athene werd eveneens Chryse, de 'gouden' genoemd, doch zeer zeker niet in de zin van Aphrodite.

3. ATHENE EN HEPHAISTOS

In alle geschiedenissen, die men van Athene vertelde, werd ze beschouwd als Parthenos, 'maagd', Tegelijkertijd werd zij echter ook als Meter, 'moeder', aangeroepen. Er bestaat een wonderlijke huwelijksgeschiedenis van 76

haar, waarin ze haar maagdelijkheid niet verloor, later echter niettemin een kind toevertrouwde aan de dochters van Kekrops, de koning van haar beminde stad Athene. Het was een heilige geschiedenis, die meermalen werd uitgebeeld. Men ziet deze op een altaar in Rome, dat in het heilige gebied van een vergoddelijkte, vrome keizerin stond.

Er werd verteld, dat Hephaistos als loon voor zijn hulp bij de geboorte, die hij met z'n hamer verleende, Athene als bruid had geëist. Hij kreeg haar ook en leidde haar reeds naar de bruidskamer. Toen hij zich echter naast haar neerlegde, verdween de godin. Daardoor viel z'n zaad op de aarde. De godin Gaia - ook Chthon genaamd - baarde daaruit Erichthonios, het goddelijke kind van de Acropolis van Athene, en gaf de pasgeborene aan Pallas Athene over. Volgens een andere versie was er twist eris, tussen Hephaistos en Athene en daarom heet het kind Eri-chthonios. Volgens een derde vorm van het verhaal was er een achtervolging, waarbij de god de godin ten slotte inhaalde (dat is op het Romeinse altaar afgebeeld), doch kon hij haar haar maagdelijkheid niet ontnemen. Athene weerde hem af. Er waren verscheidene lezingen over dit moment, waarin de wol (erion) een rol speelde, waarmee de godin het zaad afgeveegd heeft, of het stof, waarmee het vermengd werd. Er werd - in dichterlijke taal - ook van 'bruiloftsdauw' gesproken. Voor 'dauw' waren er in onze taal twee woorden : herse of drosos. Beide woorden konden evenzeer een pasgeboren kind aanduiden. Zelfs een god, Apollon of Zeus, heette in zijn hoedanigheid van goddelijk kind Hersos of Erros.

Kenners van de meer geheime overleveringen hebben de herinnering aan een geschiedenis levendig gehouden, volgens welke Athene Hephaistos een zoon baarde, Apollon geheten, onder wiens bescherming - aldus vertelden, naar beweerd wordt, oude geschiedschrijvers - de stad Athene zich bevond. Dit mag hier niet verzwegen worden, ofschoon men verder niets meer daarover hoort. Intussen waren er bij de Atheners en de Deliërs vertellingen, volgens welke Athene en Leto, de moeder van Apollo, nauw met elkaar verbonden waren. Athene hielp de zwangere godin, dat ze naar Delos kon gaan, om daar haar zoon te baren.

4. DE DOCHTERS VAN KEKROPS

De Atheners vertelden, dat hun eerste koning Kekrops was, een uit de aarde geboren oerwezen, half mens, half slang. De naam is in deze vorm waarschijnlijk speels voor 'Kerkops', de 'gestaarte', gebruikt. Toen Pallas Athene en Poseidon om de heerschappij over Attica, het latere land der Atheners, streden, besliste Kekrops de strijd. Poseidon sloeg met z'n drietand op de rots, waarop later de Acropolis zou staan en liet daardoor zelfs een 'meer', een zilte bron, daarboven ontstaan. Er werd ook verteld, dat hij bij die ge-

77

legenheid het eerste paard uit de grond heeft laten te voorschijn springen. Athene plantte de eerste olijfboom en daarop zegde Kekrops haar de overwinning toe. Verder werd verteld, dat Kekrops de eerste met name genoemde Zeus was, die het eerste cultusbeeld voor Athene oprichtte, en de eerste was, die ontdekte, dat er niet alleen moeders, maar ook vaders zijn en verder de eerste was, die de monogamie invoerde.

De echtgenote van Kekrops heette Aglauros of Agraulos, de 'op het land wonende'. De aanduiding drakaulos, de 'met de slang wonende', komt voor de dochters voor. Drie had het ouderpaar er: de Aglaurides, Aglauros, Herse en Pandrosos geheten. De betekenis van de twee laatste namen is 'dauwdroppeel' en de 'geheel met dauw overdekte' of 'alles met dauw overdekkende'. Daarbij moet men denken aan de werkelijke dauw, als gave van de maan. Er werd ook gezegd, dat de drie Aglaurides voor de Atheners de Moiren waren. Van Aglaros werd verteld, dat zij Ares een dochter baarde; Alkippe, 'de koene merrie'. Over Herse en Hermes was er een liefdesgeschiedenis, waarin Aglauros, evenals in andere vertellingen, een tragische rol speelde. De drie zusters hadden haar woonplaats op de Acropolis - zo luidde deze geschiedenis - evenals later de Arrephoroi, de Atheense maagden, die de stadgodin dienden. In haar huis waren drie vertrekken. In het middelste woonde Herse. Hermes zag op een keer de drie dochters van Kekrops, toen zij in de feeststoet de heilige manden op 't hoofd droegen en werd op Herse verliefd; zij was de schoonste. Links van haar woonde Aglauros, recht Pandrosos. Toen Hermes naar Herse toe wilde gaan, vroeg hij Aglauros, hem bij haar zuster toe te laten. Zij wenste goud voor deze dienst. Toch maakte later de afgunst zich zozeer van haar meester, dat zij de god zelfs niet voor goud wilde doorlaten. Hermes werd zo kwaad daarover, dat hij de zittende Aglauros met een klap van zijn toverstaf in een stenen beeld veranderde. Herse baarde de goddelijke minnaar een schone zoon, Kephalos geheten, de lieveling van de godin Eos. Volgens de vertelling der Kerykes, de 'herauten' van de Eleuzinische mysteriën, baarde Herse de stamvader van dit geslacht: de eerste heraut, Keryx geheten.

De beroemde geschiedenis van de dochters van Kekrops luidt nu als volgt: Athene nam van de aardegodin het kind Erichthonios aan, welks vader Hephaistos was en wilde het in 't geheim grootbrengen, opdat de overige goden daarvan niets te weten zouden komen. Zij legde het kind in een gesloten ronde mand, waarschijnlijk in een, zoals bij de mysteriën gebruikt werden en waaruit - zoals men op veel afbeeldingen ziet - een slang kruipt. Later werd gezegd, dat Athene een slang gebaard had. De geschiedenis werd ook zo verteld, dat Athene Erichthonios in een kistje gelegd had, gelijk Aphrodite met Adonis deed. De godin overhandigde het gesloten kistje ter bewaking aan de drie dochters van Kekrops en verbood haar streng, het te openen. Toen zij zich verwijderde, werden de meisjes nieuwsgierig, Aglau-

78

ros meer dan de anderen. Van haar wordt duidelijk gezegd, dat zij de mand of het kistje openmaakte. Behalve haar was nog een van de twee andere zusters schuldig, maar de vertellers zijn het er niet over eens, welke. Aglauros en haar medeplichtige ontwaarden het geheim, dat wederom op verschillende manieren beschreven wordt. Het was een slang, of een kind, bewaakt door een slang, of zelfs door twee slangen, of een kind met slangevoeten. Degene, die het geheim zag, zonder twijfel Aglauros, maar ook haar medeplichtige, werden waanzinnig en sprongen van de hoge rots naar beneden, waarop later de Acropolis stond. Of waren het de bewakende slangen, die de schuldigen achtervolgden? Van de slang, die achter het schild van het beroemde beeld van Athene Parthenos, het werk van de beeldhouwer Pheidias, te zien was, werd gezegd, dat het de slang was, die zich uit de mand gered had, om zich onder

bescherming van de godin te stellen.

Er werd ook verteld, waarheen Athene zich begaf, nadat zij het verborgen kind aan de drie zusters toevertrouwd had. Zij ging naar de Attische plaats Pallene en haalde daar een rots om de burcht van Kekrops, die de Acropolis van Athene zou worden, te versterken. Op het ogenblik, dat de godin met de geweldige steen terugkwam, vloog haar een kraai tegemoet, die haar de ontdekking van haar geheim berichtte. Tot dat ogenblik was de kraai een lievelingsvogel van Athene geweest en in andere streken van Griekenland is zij dat ook gebleven. Toen werd de vogel echter door de eerste toorn van de godin getroffen. Zij liet de grote steen vallen - dat is tegenwoordig de berg de Lykabettos - en geen kraai mocht zich van toen af meer op de Acropolis van Athene laten zien. Op de heilige burcht, waar Athene vereerd en haar geheimen beter bewaard werden dan voorheen door de dochters van Kekrops, werd de uil de lievelingsvogel van de godin. De uil betekent op oude afbeeldingen vaak Athene zelf en ook daarover bestonden verhalen waarvan er tot slot een wordt verteld.

Askalaphos heette een zoon van Acheron, een rivier in de onderwereld, en van Gorgyra, wier naam een vergrote vorm van Gorgo is. Zijn moeder heette ook Orphne, 'duisternis', of zij was Styx, die men als rivier van de onderwereld reeds kent. Askalaphos zag en verklaarde, dat Persephone, nadat Hades haar geroofd had, van de granaatappel at. Daardoor moest haar moeder Demeter haar verliezen en moest zij steeds weer naar de onderwereld terugkeren. Uit boosheid daarover veranderde Demeter Askalaphos in een uil. Volgens een vertelling liet de godin eerst nog een grote steen op de schuldige vallen en hij bleef daaronder liggen, totdat Herakles hem bevrijdde. Schijnbaar heeft deze geschiedenis met Pallas Athene niets te maken. Nochtans is bekend, dat de Atheners haar grote godin 'hun Kore', dat wil zeggen Persephone, noemden en dat het oude beeld van Athene Nike in Athene in de ene hand een helm, in de andere een granaatappel droeg.

79

5. BIJNAMEN VAN ATHENE

Evenals al onze grote godheden, had ook Athene talrijke bijnamen, die eensdeels eigenschappen van de godin uitdrukten, anderdeels ook hele Bedenissen samenvatten. Men begon haar zelfs Pronoia, 'de voorzienigheid', te noemen. Maar dat gebeurde waarschijnlijk, toen de bijnamen, die hier volgen, reeds lang in zwang waren.

Als Athene Aglauros heette, dan betekende dat een duistere, tragische, op Persephone gelijkende kant van de godin. Als ze echter Pandrosos genoemd werd, zoals de andere dochter van Kekrops, dan was dat haar lichte, met de olijf verbonden aspect. Een heilige olijfboom stond op de Acropolis van Athene, in het tempeldomein van Pandrosos. Een naam der maangodin kwam evenmin onder de bijnamen van Athene voor, als Metis. Door kenners van onze oudheid, naar verluidt, door Aristoteles zelf, werd echter beweerd, dat onder de naam Athene eigenlijk de maan schuilgaat. Ook de godin Selene had, volgens een van Hesiodus afwijkende vertelling, een Pallas als vader, en Athene bezat verschillende aspecten, die als dag en nacht van elkaar verschilden. Zij was Gorgopis, 'zij met het verre gezicht', een woord, dat met Selene samenhangt. Het dichterlijke bijvoeglijk naamwoord van Athene: glaukopis, is eerder dubbelzinnig; het kan als 'zij met de uileogen' vertaald worden, maar kan ook op de zee- of olijfgroene kleur van haar ogen zinspelen. De bijnaam Tritogeneia betekende oorspronkelijk niet, dat ze bij een bepaalde rivier of bepaald meer ter wereld gekomen was, maar dat ze uit het water zelf geboren was, aangezien de naam Triton wel degelijk met 'water' samenhangt. Met de bijnaam Aithyia was zij een zeevogel, die ook meeuw heette. Er werd verteld, dat zij in deze gedaante Kekrops, de slangvormige oermens,

onder haar vleugels nam en van Athene naar Megara droeg. Als Hephaestia was Athene aan Hephaistos, als Areia aan de krijgsgod Ares als gezellin toegevoegd. Als Ergane, de godin van het handwerk, was zij als Alalkomene, 'de afwerende', met beiden verbonden. Van het handwerk beminde en beschermdde zij het meest de kunst der smeden en metaalgieters en de vrouwenarbeid: het spinnen en weven, de bewerking van wol. Ze droeg ook de bijnaam Hygieia en was in deze hoedanigheid met een zoon van Spollon, Asklepios, verbonden.

Van al onze godinnen was zij het vaakst de beschermgodin van een stad - met bijnamen als Polias of Poliuchos - en de beschermster van helden. Doch niet van allen; zij had haar uitverkoren beschermelingen, zoals Perseus, de doder van Gorgo, Diomedes en Tydeus, de woeste zoon en nog woestere vader, en de verstandige Odysseus. Daarbij had ze priesteressen met namen die haar zelf hadden kunnen aanduiden, zoals Tritaia, een kortere vorm van Tritogeneia, Auge, 'de lichte', Aithra, 'de helle'. Uit deze werden helden geboren: uit Tritaia bij Ares Melanippos, de 'zwarte hengst', uit Auge bij

80

Herakles Telephos, de 'wijd en zijd lichtende', en uit Aithra bij Poseidon Theseus. Deze geschiedenissen gaan alle tot de heldensage over, zoals de reeds meer dan eens vermelde sage van Perseus, tot wiens moeder Danae Zeus, gelijk bekend, in de vorm van een gouden regen neerdaalde. De bewoners van het eiland Rhodos vertelden, dat bij de geboorte van Athene iets dergelijks gebeurde: toen de godin uit zijn hoofd te voorschijn sprong, liet haar vader gouden regen vallen.

VIII

Leto, Apollon en Artemis

EEN GROTE ECHTGENOTE van Zeus, die veel nauwer met haar beide kinderen, vooral Apollon, verbonden was dan met hun vader, is Leto. Van haar heet het terecht, dat zij de nakomelingschap gebaard heeft, waarnaar van alle oerleinkinderen van Uranos het meest verlangd werd, namelijk haar zoon, onze derde grote godheid naast Zeus en Athene. Alle goden sprongen van hun zetel op - aldus werd ons beschreven -, toen Apollon in hun kring verscheen en zijn boog spande. Alleen Leto bleef rustig naast Zeus zitten en nam boog en pijlkoker van de schouders van haar zoon. Zij was in een donker gewaad gehuld, doch altijd genadig, vanaf 't begin genadig, en zacht als honing, de aangenaamste godheid op de Olympus. In haar beide kinderen, die naar hun moeder de Letoïden genoemd werden, had zij haar grootste plezier. Zij verheugde zich over Artemis, haar dochter, wanneer zij die over de bergruggen zag weggaan om haar vermaak te zoeken in het jagen op wilde zwijnen en herten, begeleid door de nymfen. Artemis, de eeuwig maagdelijke, was een zusterlijke figuur, zowel naast haar broeder als naast haar moeder; alle geschiedenissen over Leto zijn voorgeschiedenissen van de geboorte van haar zoon. Zijn tweelingzuster is er meestal reeds.

1. OMZWERVINGEN VAN LETO

Van Leto's geboorte is geen vertelling bewaard gebleven. Zij was een kleindochter van Uranos en Gaia, een dochter van de Titaan Koios, wiens naam zoveel betekent als 'Sphairos', dat wil zeggen 'hemelbol'. De bewoners van het eiland Kos vertelden, dat Leto bij hen geboren was; anderen zeiden: in het land der Hyperboreëen. Van haar moeder Phoibe weet men reeds, dat deze naam de maangodin betekende, juist gezegd, de 'reine' en 'reinigen-

81 de', maar ook de 'de afschrikkende' en 'zij, die niet aangeraakt kan worden'. De kleinzoon van Phoibe, Apollon, heette met de mannelijke vorm van dit woord Phoibos Apollon. Men beweerde, dat Leto haar kinderen in Didyma bij Milete van Zeus ontvangen had. De geschiedenissen van de omzwervingen van Leto schijnen inderdaad in Klein-Azië haar uitgangspunt gevonden te hebben. De ene luidde, dat Leto zwanger ging van haar kinderen en een plaats om te baren zocht, de andere, dat zij haar kinderen reeds op haar schouders droeg, toen zij aangevallen werd.

Naar het heette, mocht Leto alleen baren op een plaats, die nog nimmer door de zon beschenen was. De motivering hiervoor was, dat de jaloerse Hera wilde, dat het zo zou gebeuren. Toch kan men rustig van deze motivering afzien en eenvoudig kennismaken van het feit, dat de geboorte moest plaatsvinden in 't donker, of in elk geval op een tijdstip, waarop alleen maar wolfsogen konden zien. In onze taal waren er uitdrukkingen, die de schemering, met name die, welke voorafgaat aan zonsopgang, als 'wolfslicht' aanduiden, zoals lykophos en lykauges. Een verhaal over de omzwervingen van Leto vertelde, dat zij door Zeus voor de duur van twaalf dagen in een wolvin veranderd werd. In deze gedaante ging zij van de Hyperboreëen, de gelukkige bewoners van een noordelijk godenland, waarheen Apollon elk jaar zou teruggaan, naar het eiland Delos. Daarom baren, naar beweerd werd, de wolvinnen elk jaar slechts in een tijdruimte van twaalf dagen. De Deliërs meenden zelfs, dat de weeën van wolvinnen twaalf dagen en twaalf nachten duurden.

Een andere geschiedenis luidde zó, dat Leto in een land van de wolven kwam, dat wil zeggen, in Lycië in Klein-Azië, want in onze taal betekent deze naam 'wolvenland'. Aan de rivier de Xanthos bij Araxa toonde men de plaats, waar de tweelingen - 'twee

hemellichten' noemt een opschrift hen - geboren werden. Volgens een derde verhaal kwam Leto pas na de geboorte van haar kinderen met de tweelingen naar Lycië, om ze in de rivier de Xanthos te baden. Op haar tocht werd zij door koeheders van de bron Melite weggejaagd, waarop zij hen in kikvorsen veranderde. Wolven geleidden haar verder, tot aan de rivier de Xanthos. Leto wijdde de rivier aan Apollon en noemde het land der Termilen Lycië. Deze geschiedenissen waren duidelijk kleinaziatische vertellingen. Leto, Apollon en Artemis schijnen daar vroeger vereerd te zijn dan bij ons. Tot de geschiedenis van de geboorten, die bij ons verteld werd, behoort nog een bijzonder verhaal over Delos, dat nu volgt.

2. LETO EN ASTERIA

Naast Leto komt een zuster met de naam Asteria, de 'godin van de sterren', voor. Volgens Hesiodus baarde zij Perses of Persaios Hekate, een godin, die

82
 bijzonder nauw met Artemis verbonden is. Volgens een vertelling wilde Zeus ook Asteria verleiden, nadat hij zich met Leto verenigd had. De sterrengodin vluchtte voor hem, gelijk Nemesis of Metis. Zij veranderde zich in een kwartel (ortyx). Zeus haalde haar in de gedaante van een adelaar in. Ze viel, in een steen veranderd, in de zee en bleef onder de golven verborgen. Zo werd Asteria het rotseiland, waarop Leto haar zoon mocht baren, daar zij, toen zij uit de diepte weer opdook, nog niet door de zon beschenen was. Het eiland heette ook Ortygia, het 'kwarteleiland', of - omdat zij, uit de diepte opduikend, zichtbaar (delos) werd - Delos, het geboorte-eiland van Apollon.

Er werd ook verteld, dat Leto zich zelf veranderde in een kwartelmoeder -zo heet de leidster van deze trekvogels -, en dat Zeus zich met haar verenigde in de gedaante van een kwartel. Het eiland Delos zou een drijvend eiland geweest zijn, dat op onze zee rondreef en in 't geheel niet opviel. Delos, een 'ver zichtbare ster van de donkere aarde', werd het pas, toen Leto het koos tot geboorte-eiland en de goden het met vier zuilen op de bodem van de zee bevestigden.

Verder werd verteld, dat Artemis het eerste van de twee kinderen was, dat zonder dat haar moeder barensweeën had, ter wereld kwam. De Moiren maakten haar dadelijk vroedvrouw van haar moeder. Haar geboortedag werd op de zesde, die van Apollon op de zevende dag van de maand gevierd. Vaak wordt als geboorte-eiland van Artemis een eiland Ortygia van Delos onderscheiden. Een eiland Ortygia bij Syracuse in Sicilië en een ander bij Ephesos in Klein-Azië behoorden haar toe. In laatstgenoemde plaats was er intussen een geschiedenis die op Apollon betrekking heeft. Daarin werd gezegd, dat de Kureten Leto bij de geboorte geholpen hadden, zoals ze dat, gelijk bekend, ook bij Rhea gedaan hadden, en dat ze ook hier lawaai hadden gemaakt, opdat de jaloerse Hera niets van de geboorte zou merken.

3. DE GEBOORTE VAN APOLLON

Onze geschiedenis van de geboorte van Apollo is als volgt: Op haar zwerftocht had de zwangere godin Leto alle bergen en eilanden van Griekenland gevraagd, haar op te nemen, van Kreta tot Rheneia, dat tegenover Delos ligt. Alle waren bang, om de machtige god, die geboren zou worden, op te nemen. Alle waren rijker dan het kleine, onvruchtbare rotseiland Delos, tot 'twelk Leto zich nu wendde. De godin beloofde het rijkdom, die met de vereerders van Apollon uit de hele wereld er naar toe zou stromen. Het eiland verheugde zich en antwoordde vriendelijk, doch niet zonder angst. Het had gehoord, dat Apollon een veeleisende god zou worden, een grote meester over onsterfelijken en sterfelijken. Daarom was het vreselijk bang, dat hij op 't ogenblik, dat hij de zon zou aanschouwen, het kale

83

eiland zou verachten en met een enkele trap naar de diepte der zee zou schoppen. Daar zouden poliepen en zwarte robben zijn bewoners zijn, geen mensen, en Apollon zou naar een ander landschap trekken. Leto moest zweren, dat de god op Delos zijn eerste tempel zou bouwen. De godin bezwoer het bij Styx en liet de weeën komen.

Negen dagen en negen nachten lang leed zij zo ontzettend, als ze niet verwacht had. Alle godinnen, die de voornaamsten mogen worden genoemd: Dione, Rhea, Themis, de godin van de zee Amphitrite, en alle anderen, waren aanwezig, alleen Hera ontbrak. Zij hield zelfs de vroedvrouw, de godin Eileithyia, bij zich vast, achter gouden wolken op de Olympus, opdat zij niets zou merken van hetgeen op Delos gebeurde. De godinnen, die er waren, stuurden de bode Iris, om Eileithyia te halen. Zij beloofden haar voor haar hulp een negen el lang gouden halssnoer. Zo overreedden de godinnen elkaar, en ten slotte kwamen ze beiden, als twee tortelduiven, aangevlogen. Op 't ogenblik, dat Eileithyia Delos betrad, moest Leto baren. Zij omvatte met beide armen de palmboom, die daar groeide, met beide voeten knielde zij neer op de zachte weide. De aarde onder haar lachte, de god sprong te voorschijn en de godinnen gaven een schreeuw. Ze baadden het kind in helder water en legden het in luiers van zacht laken. Het gevlochten lint om de luiers was van goud. Maar niet de moeder voedde het kind. Themis gaf het nectar en ambrozijn. Toen het echter de onsterfelijke spijs genuttigd had, konden geen banden hem meer tegenhouden; de luiers vielen van hem af en Phoibos Apollon sprak tot de godinnen: 'Liefhebben zal ik hier en boog! Verkondigen zal ik de mensen in mijn orakels de onvermijdelijke wil van Zeus!' De godinnen waren verbaasd, Delos glansde als goud, en het ganse eiland bloeide.

Er wordt beschreven, hoe heel Delos toenmaals geurde, of hoe zingende zwanen zevenmaal om het eiland vlogen, toen Leto nog weeën had. De achtste keer zongen ze niet; de god sprong te voorschijn en de nymfen van Delos zongen de heilige zang van Eileithyia. De bronzen hemel weerschalde, en zelfs Hera was niet boos, daar Zeus de toom van haar wegnam. De fundamenten van Delos werden van goud en de ganse dag lang schitterde de ronde vijver op het eiland als goud. De bladeren van de olijfbom, die er behalve de palmboom ook nog op Delos stond, en waarvan eveneens verteld werd, dat Leto zich als steun daaraan vasthield, werden verguld. De rivier de Ono pos liep over van goud. Er werd verder verteld, dat, toen de god geboren werd, een haan er bij was, de vogel, die ook bij 't opgaan van de maan in extase geraakt en danst - dat wordt tenminste beweerd -, maar hoofdzakelijk getuige van de zonsopgang is. Sedert die tijd zou hij de lievelingsvogel van Leto gebleven zijn, zoals hij dat, naar 't schijnt, ook was van Pallas Athene.

84

4. APOLLON EN ZIJN VIJANDEN

Er werd ook van vijanden verteld, die Apollon dadelijk na z'n geboorte overwon. Reeds tijdens haar omzwervingen was Leto door vijanden bedreigd. Zoals reeds gezegd, luiden de geschiedenissen daarover aldus, dat de godin nog zwanger ging van haar kinderen, dan wel dat zij die op haar schouders droeg. Een van haar aanvallers, en dus ook een vijand van Apollon en Artemis, was de reus Tityos, volgens z'n naam een phallisch wezen, zoon van Zeus en Elara. Reeds in de moederschoot werd hij zo groot, dat z'n moeder daaraan tegronde ging, en daarom baarde ten slotte de aarde hem, waarin z'n vader hem verborgen had. Tityos overviel Leto, toen de godin Delphi naderde en sleepte haar met geweld met zich mee. Volgens de ene vertelling werd de reus door Artemis met haar pijlen gedood, volgens een andere door Apollon als kleine jongen. Ook werd gezegd, dat Tityos door de bliksem van Zeus getroffen werd.

Getroffen lag hij in de onderwereld, in z'n volle lengte van negenhonderd voet uitgestrekt, terwijl twee gieren aan zijn lever plukten; of het was slechts een slang, maar, zo heette het uitdrukkelijk in dit verhaal, met de maan groeide ook zijn lever steeds weer aan.

Verder werd verteld, dat de draak Python, die in de meeste geschiedenissen als de eigenlijke vijand van Apollon voorkomt, Leto reeds vervolgd had. Hij wilde de geboorte van haar kinderen verhinderen. Toen nu Apollon geboren was, nam hij dadelijk wraak daarover en doodde de draak. Wanneer het echter niet dadelijk gebeurd is, dan was het vier dagen later. Apollon kwam met z'n moeder naar Delphi, waar de draak, een misgeboorte van Gaia, huisde. Zijn verblijfplaats was een hol, dat bij een bron lag. Volgens een andere vertelling slingerde hij zich hier om een laurierboom. Apollon velde hem volgens alle vertellingen met zijn pijlen.

De oudere vertellingen spraken zelfs van twee draken, doch ze werden niet allebei gedood. De eigenlijke vijand van Apollon was van het vrouwelijk geslacht, een drakin (drakaina), Delphyne geheten. De naam hangt met een oud woord voor baarmoeder samen, evenals de plaatsnaam Delphoi, waarvoor men tegenwoordig met de Latijnen Delphi zegt. Bij de vrouwelijke slang Delphyne huisde een andere, mannelijke slang, Typhon geheten, waarvan gezegd werd, dat Hera hem zonder echtgenoot, uit toom, gebaard had. Zij gaf het ene kwaad aan het andere, de draak aan de drakin, om hem groot te brengen. Dat Apollon ook Hera's zoon gedood zou hebben, wordt nergens gezegd. De vertellers schijnen de mannelijke draak van Delphi, Python, met Typhon of Typhoeus, de tegenstander van Zeus, verward te hebben, daar de Deiphische en de reeds berichte kleinaziatische geschiedenis toch al nauw met elkaar verbonden waren. In plaats van Delphyne wordt de vijandelijke drakin ook in mannelijke vorm, als Delphynes of zelfs Python, 85

vermeld, terwijl de laatste toch een Apollinische slang werd. Naar deze heette de priesteres, die in Delphi de orakels van de god ontving, Pythia. Op veel afbeeldingen ziet men, hoede slang Python vriendschappelijk naast Apollon leeft en de Omphalos bewaakt, de heilige navelsteen en middelpunt der aarde, die zich daar in de tempel van de god bevond.

In elk geval moet onder de vijanden van Apollon, naast Tityos, de phallische reus, niet Python, doch Delphyne, de baarmoedervormige reuzeslang, genoemd worden. Vaak werd verteld en in liederen, die paianen heetten, ter ere van Apollon bezongen worden, hoe de god als kleine naakte knaap, met ongeschoren hoofd, op de arm van zijn moeder in Delphi aankwam. Hij hield de boog gespannen en de pijl bij de hand. Toen kwam het ondiep, de gruwelijke slang, op hem af. Hij schoot de ene pijl na de andere op haar af en doodde het monster. Luid weerklonk het lied: 'Hiê, hiê, paieon!' Al dadelijk na de geboorte was hij de helper van z'n moeder geworden. Vertellers, die Delphyne met Python verward hebben - en deze verwarring was radicaal, misschien zelfs opzettelijk - voegden aan de geschiedenis van het doden van de draak toe, dat zijn lijf door de heilige kracht van de zon tot ontbinding overging en dat na de 'verrotting' (pythein) de plaats Pytho en Apollo zelf Pythios heette.

Er werd verder verteld, hoe de god, nadat hij deze rotsige plaats, Delphi, veroverd had, zijn eerste priesters koos. Uit Kreta waren mannen op een schip onderweg naar Griekenland. Toen schoot Apollon in de gedaante van een dolfijn op het schip af, ging met reusachtig lichaam daarop liggen en wendde de steven naar Krisa, de haven van Delphi. Daar aangekomen, sprong hij als een fonkelende ster van het schip rechtstreeks in zijn tempel, kwam als een jongeling met lang haar daaruit naar de geschrokken

Kreenters toe en wijdde hen tot zijn priesters. Veel geschiedenissen werden verteld over de wijze, waarop hij de beroemde tempel in Delphi oprichtte en over de vorm, die hij daaraan voor 't eerst gaf. De bijen zouden uit was en veren een tempel voor hem gebouwd hebben. Deze zou Apollon echter naar het land der Hyperboreëën gestuurd hebben. Van daar keerde hij jaarlijks met een span zwanen - of zelfs met griffioenen - terug. Men weet reeds, dat Leto, in de gedaante van een wolvin, eveneens daar vandaan gekomen was. Er werd ook verteld, dat Apollon zichzelf in een wolf kon veranderen, om vijanden te vernietigen, of om zich met zijn geliefde Kyrene, over wie nog bericht zal worden, in liefde te verenigen.

Een door mensenhand gebouwde tempel in Delphi werd door menselijke vijanden van Apollon in brand gestoken. De brandstichter was de goddeloze Phlegyas, over wie men nog zal horen, met z'n volk, de Phlegyers. Hij werd door de pijlen van de god getroffen en moest in de onderwereld boeten. Vijand van Apollon toonde zich vaak ook zijn halfbroeder Herakles, de zoon van Zeus en Alkmene. Van hem werd verteld, dat hij, met bloed be-

86

dekt en ziek de reine tempel van "Delphi betreden had, Toen hij op zijn vraag, hoe hij genezen kon worden, geen antwoord kreeg, roofde hij de heilige driehoek, vanwaar uit Pythia de orakels placht te verkondigen. Apollon streed tegen hem en Zeus besliste de strijd: Herakles gaf de driehoek terug en verkreeg de gewenste raad van het orakel. Ook om een hert of een hinde - heilige dieren van Apollon en Artemis - streed de broeders met elkaar. Dat alles behoort tot de heldensage.

Er moet echter nog verteld worden, dat Apollon wegens de moord, die hij dadelijk na z'n geboorte op de drakin Delphyne pleegde, moest boeten. Dat was de geschiedenis van zijn zwerftocht van Delphi naar het dal van de Tempe in Thessalië en van zijn dienst bij koning Admetos, wiens naam de 'onbedwingbare' betekent. De boete duurde een groot jaar, dat wil zeggen acht jaar, bij ons een ennaeteris, een negenjarige periode, genoemd. Eerst na deze tijd keerde hij definitief als 'reine', Phoibos, naar Delphi terug, met een krans en een tak van de heilige laurierboom uit het dal van de Tempe, zoals later in navolging van hem Delphische knapen deden. Deze jaren vormden de beroemde herderstijd van Apollon, aan de rivier de Amphrysos. Terwijl hij daar bij Admetos diende, wierpen de koeien van de koning tweelingkalveren. Hij spande voor hem een leeuw en een wild zwijn samen voor zijn wagen en daardoor verkreeg Admetos Alkestis tot vrouw. Toen de koning moest sterven, redde Apollon hem, door de Moiren dronken te maken. Toen de dood voor de tweede maal om Admetos kwam, ging Alkestis, in plaats van haar echtgenoot, met hem mede, maar ze werd door Herakles teruggehaald. De dienst van Apollon bij Admetos werd ook daardoor gemotiveerd, dat hij de Kyklopen, of tenminste hun zonen, gedood had. Op deze wijze zou hij zich op Zeus gewroken hebben, omdat deze Asklepios, de zoon van Apollon, met zijn bliksem velde. Dit verhaal zal spoedig verteld worden.

5. APOLLON EN ZIJN GELIEFDEN

De geschiedenis van de dienst van Apollon bij Admetos werd later aldus verteld, dat beiden door liefde met elkaar verbonden waren. De meeste en beroemdste liefdesgeschiedenissen van Apollon eindigden tragisch, of nu het voorwerp van zijn liefde een knaap of een meisje was. Juist daarom kon van geschiedenissen met knapen sprake zijn, omdat Apollon de god van de leeftijd was, waarop de knapen zich aan de moederlijke bescherming onttrokken en onderling met elkaar leefden. Hun jongere leeftijdsgroepen waren rijpere jongelingen ondergeschikt. Zij sloten zich ook afzonderlijk bij oudere mannen aan. Het was de leeftijd van de voorbijgaande bloei bij

de knapen, zowel als bij de meisjes. In de vertellingen blijkt Apollons liefde voor beide geslachten zeer gevaarlijk.

87

Hyakinthos kan als goddelijke knaap met Adonis vergeleken worden. Aphrodite had zich op een Muze gewroken - zo werd verteld - omdat deze haar wegens haar liefde voor Adonis uitgescholden had. Kleio was het, die Pieros, de vader der Muzen, Hyakinthos baarde, zoals Myrrha van haar eigen vader Adonis ontvangen had. De Muze Erato en de zanger Thamyras dongen om de liefde van de schone knaap, en daarmee zou de liefde voor knapen eigenlijk begonnen zijn. In een andere vertelling blijkt de overeenkomst van Hyakinthos met de knaap Apollon. Evenals Apollon had hij een nauw met hem verbonden zuster, Polyboia geheten. Samen met haar werd hij naar de Olympus gebracht. Van zijn cultusbeeld in Amyklai bij Sparta wordt gezegd, dat het een dubbel wezen met vier oren en vier armen voorstelde. In de latere verhalen is Hyakinthos steeds een aanminnige knaap, die men op vaasschilderingen rijdend op een zwaan afgebeeld ziet. Er werd verteld, dat Apollon hem liefhad en met hem discussie wierp. Op een uur in de middag trof de god de beminde knaap met de stenen schijf. Uit het bloed van de onvrijwillig gedode ontsproot de bloem de hyakinthos, een in 't wild groeiende plant met donkerblauwe bloem. Hyakinthos was niettemin niet anders 'dood' dan Adonis; hij was een god en werd dadelijk als dode vereerd. Er werd beweerd, dat met de bollen van zijn bloem de wasdom van knapen kon worden vertraagd.

Onder de knapen, die Apollon liefhad, wordt er ook een met de naam Kyparissos, de 'cypres', genoemd. In al deze vertellingen zijn de schone knapen dubbelgangers van Apollon zelf. Inzover was Kyparissos dat ook, doordat hij eveneens zonder opzet een geliefd wezen doodde, zoals Apollon Hyakinthos. Dat geliefde wezen was een hert, zoals die, waarvan reeds gezegd werd, dat ze voor Apollon en Artemis heilig waren. Het had een geweldig, verguld gewei, op z'n voorhoofd droeg het een zilveren sieraad. Het was tam, en Kyparissos had het lief. Hij tooide het hert met een krans en gebruikte het, om er op te rijden. Op een heet middaguur lag het dier in de schaduw en Kyparissos, de jonge jager, zag het voor een gewoon stuk wild aan. Hij wierp z'n speer en was ontroostbaar, toen hij ontdekte, dat hij z'n lieveling getroffen had. Hij wilde sterven of eeuwig om het geliefde wezen treuren. De enige genezing, die Apollon hem kon geven, was, dat hij de treurende knaap in een treurende boom, de cypres, veranderde, in een eeuwig groene boom, waarin Kyparissos eeuwig leeft.

Wie wil vertellen van de meisjes, die Apollon beminde, moet meestal ook een medeminnaar noemen, dikwijls een, die gelukkiger dan de god was. De eerste liefde van Apollon gold, zo heette het, Daphne. De naam betekent de laurierboom. Er werd verteld, dat Daphne een dochter van de riviergod Ladon en de Aarde was. Andere vertellers gaven haar de riviergod Peneios tot vader, aan wie het dal van de Tempe in Thessalië toebehoorde. Zij was een wilde maagd, evenals Artemis, die zelf als Daphnaia of Daphnia haar

88

heilige laurierbomen had. Niet alleen Apollon was op Daphne verliefd, doch ook een jongeling, Leukippos geheten, 'hij met de witte paarden' of 'de witte hengst'. Leukippos verkleedde zich als meisje, om Daphne te kunnen vergezellen. Bij het baden werd hij echter door haar gezellinnen ontdekt. Dat was de oorzaak van zijn dood of zijn verdwijnen. Toen Apollon haar begeerde, zocht Daphne redding bij haar moeder, de Aarde, en werd in een laurierboom veranderd, sinds die tijd de lievelingsboom van de god, waarvan hij de takken als krans droeg. In een boom, die van nature tweeslachtig is, worden de twee geslachten ongetwijfeld op de meest volmaakte wijze verenigd.

Een andere geschiedenis spreekt van Dryope, de dochter van Dryops, de 'eikenman'.

Zij was een speelgenote van de Hamadryaden, de eikennymfen. Ter wille van haar veranderde Apollon zich eerst in een schildpad. De nymfen speelden met het zonderlinge dier en Dryope nam het op haar schoot. Daarop veranderde de schildpad zich in een slang. Verschrikt vluchtten de nymfen. Apollon verwekte bij Dryope een zoon. Het meisje sprak met niemand daarover. Zij koos zich een man en, tijdens haar huwelijk met deze, baarde zij haar zoon. Later werd zij door de Hamadryaden geroofd en onder dezen opgenomen. Van Apollon werd verder de verandering in een wolf verteld, in welke gedaante hij zich met de nymf Kyrene verenigde. Als derde van de vele liefdesgeschiedenissen, waarin de god met meisjes in verband werd gebracht, moge de meest bekende vorm van de vertelling over Kyrene hieronder weergegeven worden.

Zij was een maagdelijke jageres, een met Artemis overeenkomende figuur, de dochter van een waternymf en de Thessalische koning Hypseus - een naam, die op de hoogte van de hemel, op een hemelkoning, wijst. Er werd ook verteld, dat zij van Artemis twee jachthonden ten geschenke gekregen had. Kyrene leefde in de bossen van de berg de Pelion en beschermde met speer en zwaard de kudden van haar vader tegen de roofdieren. Apollon zag het meisje, toen het zonder wapen met een leeuw worstelde. Verbaasd riep de god de wijze Kentaur Chiron uit z'n hol, dat in de buurt lag, te voorschijn. Chiron ried hem aan, Kyrene in 't geheim tot zijn vrouw te maken. Dus ontvoerde hij de wilde maagd in z'n gouden wagen, waar zwanen voor gespannen waren, naar Noord-Afrika, waar later de stad Kyrene gesticht zou worden. In het gouden bruidsvertrek van Lybië voltrokken zij het huwelijk. Chiron voorspelde, dat Kyrene een goddelijke zoon zou baren. Hermes zou hem in ontvangst nemen en hem naar de Horen en de godin Gaia brengen. Dezen zouden, verbaasd over het kind, dat Hermes op haar knieën zette, nectar en ambrozie op zijn lippen laten druppelen en het onsterfelijk maken, het een Zeus en een heilige, reine Apollon, doen worden, tot eeuwige vreugde der mensen, die het zouden liefhebben, het de trouwste

89
bewaker van de kudden, Agreus en Nomios, jager en herder, gelijk ook Apollon was, in één woord: Aristaios, de 'beste god', maken.

Van Aristaios, deze tweede Apollon en kleine Zeus, werd verteld, dat zijn vader hem naar het hol van Chion gebracht had, opdat hij door de wijze Kentaur opgevoed zou worden. Toen hij groot geworden was, bereidden ze hem op het huwelijk voor - over z'n zoon Aktaion, die Autonoe, de dochter van Kadmos, hem schonk, zal men spoedig horen -, en de Muzen leerden hem de geneeskunde en de toekomst voorspellen. Ze maakten Aristaios bewaker van haar kudden in het Thessalische landschap Phthia. Toen Sirius, het gesternte van de zomerhitte, boven de Kykladen brandde, en de mensen geen redding tegen de pest vonden, riepen ze hem, op bevel van Apollon op. Toen vertrok Aristaios, op bevel van z'n vader, uit Phthia en stak over naar het eiland Keos. Daar bracht hij Zeus en Sirius offers. Ter wille van hem waaien sinds die tijd de Etesiën, de passaatwinden, veertig dagen lang. Tot zijn uitvindingen behoren de bijenkorf en de bijenteelt, het bereiden van kaas en de oliepers. Hij zou de eerste geweest zijn, die strikken voor wolven en beren gezet en het eiland Sardinië van wilde vogels bevrijd heeft.

6. GEBOORTE EN DOOD VAN ASKLEPIOS

Als liefdesgeschiedenis van Apollon is ook de vertelling over de geboorte van de goddelijke geneesheer en helende god, Asklepios, bekend. Geneesheer was Apollon

zelf ook, en zijn heilkunde faalde alleen daar, waar hij zelf doodde. Homerus noemt Paieon als geneesheer der goden, die de onsterfelijken geneest, wanneer ze gewond werden. 'Paieon' was een bijnaam van Apollon. Asklepios, die de sterfelijken genas, ja zelfs uit de dood tot leven wekte, was als Aristaios: een tweede Apollon, die als een zoon van Apollon beschouwd werd, maar ook Zeus heette, ondanks de fabeltjes, die verteld werden over zijn dood door Zeus.

Een oude geschiedenis vertelde over de minnarij van een godin bij het meer van Boibeis in Noord-Griekenland. In het dialect, dat daar gesproken werd, betekende dat het meer van Phoibe. De godin zelf werd ook Brimo, de 'sterke', genoemd. Volgens deze geschiedenis, waarvan de bijzonderheden geheimgehouden werden, was haar minnaar Hermes, een phallische god, in oude tijden niet meer dan een phallos. Nog steeds in oude tijden, maar reeds in de trant van de heldensage, werd een andere geschiedenis over de minnarij bij het meer van Boibeis verteld. Het was een maagd, die in het meer van Boibeis haar voeten waste, de dochter van koning Phlegyas, de 'vuurrode', wiens naam onder de vijanden van Apollon reeds genoemd werd. Zij heette Koronis, de 'kraaienmaagd'. Apollon verwekte bij haar een zoon, zij koos echter Ischys tot haar man, de zoon van Elatos, de 'pijnboemenman'. De naam Ischys heeft met sterkte te maken, niet voor niets vertaalden de

90

Latijnen hem met Valens; ook hij werd voor de vader van het goddelijke kind van Koronis gehouden. De geschiedenis, waarin Apollon de vader is, ging aldus verder, dat de raaf, die toentertijd nog niet zwart, doch wit was, een lievelingsvogel van Apollon, het bericht van het huwelijk van Koronis met Ischys, aan de god overbracht. Apollon eerste drift trof de raaf, die sinds die tijd zwart is.

Het meisje droeg het zuivere zaad van de god reeds bij zich. Toen kwam er een gast uit Arcadië, Ischys geheten, de zoon van Elatos. Koronis kon hem niet weerstaan en gaf zich in 't geheim aan hem, zonder dat haar vader het wist. Haar ontrouw ontging Apollon niet. Hij stuurde zijn zuster naar Lakereia, de stad van de praatzieke kraaien, zoals haar naam uitdrukt, aan het meer van Boibeis, waar het vaderland van Koronis was. Artemis doodde haar met haar pijlen en veel Phlegysche vrouwen met haar: er moet een verwoestende pest geheerst hebben en de brandstapels brandden in groten getale. De vlammen laaiden reeds om het lijk van Koronis, toen Apollon uitriep: 'Ik duld niet langer, dat mijn zoon met z'n moeder ondergaat!' Hij nam Asklepios uit het moederlijf en bracht z'n zoon naar de Kentaur Chiron, die hem de geneeskunde leerde. Er waren nog andere vertellingen, die in Epidaurus de ronde deden, in de beroemde cultusplaats van Asklepios, waar zoveel zieken door de slaap in de tempel genezing vonden. Deze vertellingen wisten niets van de ontrouw en de dood van Koronis. Veeleer werd daarin gezegd, dat de moeder van de god nog een andere naam had: aigle, de 'lichte'. Haar vader was Phlegyas, haar moeder een dochter van de Muze Erato. Bij de geboorte van het goddelijke kind, die in het heiligdom plaatsvond, hielpen Artemis en de Moiren. Men vertelde, dat Phlegyas, krijgsvol als hij was, met kwade bedoelingen naar de Peloponnesus gekomen was, die hij verkennen en later veroveren wilde. Koronis, die toen reeds, buiten weten van haar vader, van Apollon zwanger was, kwam met hem mede. Zij baarde Asklepios op Epidaurische bodem en legde hem te vondeling op de berg, die vroeger Mirtenberg, later Tepelberg heette. Een geit zoogde het kind en een herdershond bewaakte het. Aresthanas, de herder, miste de twee dieren en ging ze zoeken. Zo vond hij het kind en wilde het meenemen. Doch toen hij naderkwam, zag hij, dat een glans als van bliksemstralen de zuigeling omstraalde. Daaraan zag hij het goddelijke en vol vrees wendde hij zich af. Dadelijk verbreidde zich het gerucht, dat dit kind geneesmiddelen tegen alle ziekten zou vinden

en doden zou opwekken. Behalve de Apollinische slang werd ook de hond een heilig dier van hem.

Men hoort er niets van, dat Asklepios in Epidauros doden opgewekt zou hebben. Toch worden in verschillende vertellingen verscheidene helden genoemd, die hij tot het leven terugriep, daaronder ook Hippolytos, de lieveling van de maagdelijke godin Artemis. De vertellingen luiden aldus, dat

91

het opwekken van een dode de toorn van Zeus gaande maakte. Hij doodde met z'n bliksem de goddelijke geneesheer. Apollon wreekte z'n zoon en vermoordde Kyklopen; alles niets anders dan een latere motivering van het knechtschap van de god bij Admetos, dat hij wegens het doden van Delphyne moest ondergaan.

7. VERTELLINGEN OVER ARTEMIS

Onze Artemis wordt nooit 'moeder' genoemd, ofschoon zij even nauw verbonden was met haar moeder Leto als met haar broeder Apollon. Voor ons was zij maagdelijk, maar in haar hardheid en wilde gedragingen ook jongensachtig, zoals de meisjesleeftijd, die zij beschermde, nu eenmaal is. Er werd verteld, dat zij haar vader om uitsluitend negenjarige gezellinnetjes gevraagd had. Op deze leeftijd plachten de meisjes haar moeder te verlaten en in' dienst van Artemis te treden, vroeger waarschijnlijk allen, later slechts enkele speciaal daarvoor bestemden. Ze bleven in dienst bij de godin, totdat zij de huwbare leeftijd bereikten. De kleine dienaressen van Artemis heetten in Athene arktói, 'berinnen'. Artemis moet op een of andere tijd zelf ook eens als berin beschouwd geweest zijn, of - in overeenstemming met een oudere, meer zuidelijke dierenwereld in Griekenland - als leeuwin.

Men vertelde veel over haar, de maagdelijke jageres, en over haar maagdelijke gezellinnen. Wee de man, die ze bij 't baden in de wilde beken en stille vijvers aanschouwde! Zo werd de Kretenzer Siproites in een vrouw veranderd, omdat hij de badende Artemis gezien had. Beroemd is de geschiedenis van Aktaion, de zoon van Aristaios en Autonoe, wier zuster Semele, de moeder van Dionysos, was. De bekendste vorm luidt aldus, dat Aktaion, die door Chiron tot jager opgeleid was, Artemis bij het baden verraste. Tot straf veranderde de godin hem in een hert, anders haar lievelingsdier, maar ditmaal haar slachtoffer. De vijftig honden van Aktaios verscheurden hun veranderde meester, en Autonoe moest bedroefd met moeite het gebeente van haar zoon bijeenzoeken. Ouder moet de vertelling geweest zijn, waarin Aktaion, in hertevel vermoemd, Artemis naderde. Deze werd later aldus verteld, dat de wilde jager Artemis geweld wilde aandoen, of dat hij Semele begeerde, die door Zeus bemind werd, en dat het Artemis was, die hem het vel van een hert om de schouders wierp. Verscheurd werd hij echter in alle vertellingen.

Bij een andere gebeurtenis in de omgeving van Artemis was de leidende heldin een van haar gezellinnen, Kallisto geheten. Zo luidt als eigennaam het woord Kalliste, de 'schoonste', zoals Artemis zelf heette. Men vertelde, dat Kallisto een nymf was, uit het gevolg van Artemis, een jageres, die in dezelfde dracht gekleed ging als de godin. Zij had gezworen, maagd te zullen blijven. Verschillende vertellers gaven haar verschillende vaders : Nyk-

92 teus, de 'man van de nacht', Keteus, de 'man der monsters', of Lykaon, de 'wolfachtige'; ja zelfs droeg zij zelf verschillende namen, als Megisto, de 'grootste', of Themisto, een vorm van Themis. Zeus had haar verleid, volgens een blijspeldichter, in de gedaante van Artemis zelf. In oude verhalen had Artemis nog de gedaante van een berin gehad, en Zeus verenigde zich met Kallisto als beer. Oorspronkelijk was het een

dierenbruiloft en zo werd ze ook beschreven. In dierengedaante besteeg Kallisto het bed van Zeus. Volgens de latere lezingen ontdekte Artemis bij 't baden de zwangerschap van haar gezellin en veranderde haar uit gramschap in een berin. De godin zou de zondares ook gedood hebben. Toch kwam Kallisto ten slotte als 'grote beer' aan de hemel, nadat ze Zeus een zoon geschonken had, die de stamvader van de bewoners van Arcadië zou worden. Zijn naam, Arkas, hangt met beer, arktos, samen. Het heette ook, dat Kallisto tweelingen ter wereld bracht : Arkas en Pan, de god met bokspoten van hetzelfde landschap, bij welles woestheid en oeroude karakter van zijn bewoners dergelijke goden en voorvaderen pasten.

8. DE GESCHIEDENIS VAN BRITOMARTIS

De geschiedenis van Britomartis is eveneens een vertelling over Artemis. Met deze naam riepen de Kretenzers in hun taal een goddelijk meisje aan, dat bijzonder geliefd was bij Artemis. Britomartis betekent, uit het Kretenzisch vertaald, 'een lieflijke maagd'. In andere streken van het grote eiland heette zij Diktyнна, de 'godin van het Dikte-gebergte'. Ons woord voor 'net', diktyon, stemt in klank daarmee overeen, en in de geschiedenis van de godin Britomartis speelt het net inderdaad een rol.

Er werd verteld: Britomartis was een dochter van Zeus op Kreta, een nymf en jageres. Minos, de zoon van Zeus, werd op haar verliefd. Hij achtervolgde het wilde meisje door de bergen van Kreta. De nymf verborg zich nu eens in de eikenbossen, dan weer op de laagvlakten. Negen maanden lang was Minos haar op 't spoor. Bijna had hij haar op een steile rots van het Diktegebergte gegrepen. Haar kleed bleef haken aan een mirtetak, maar zij sprong van de hoogte in de zee, in het net van vissers, die haar redden. Artemis verhief haar tot de rang van godin.

Volgens de vertelling van de bewoners van het eiland Aigina kwam Britomartis daarheen in de boot van een visser. De visser, Andromedes geheten, wilde haar verkrachten, maar de godin verdween in het bos, dat reeds toen de berg bedekte, waarop tegenwoordig haar heiligdom staat. Alleen heette zij op Aigina niet meer Britomartis, doch Aphaia, omdat ze plotseling onzichtbaar (aphanes) werd. Deze verklaring is stellig niet juist, aangezien de twee woorden niet met elkaar verwant zijn. Maar de tempel van Aphaia, op een zuidelijk voorgebergte van Aigina, kan nog steeds bezocht worden.

93

9. BIJNAMEN VAN APOLLON EN ARTEMIS

De bijnaam Delphinios, welke in de reeds vertelde geschiedenissen nog niet vermeld werd en die Apollo met de dolfijnen verbindt, heeft een soort verklaring gekregen: men herinnert zich, dat Apollo zelf de gedaante van een dolfijn, zijn heilig dier, aannam. Onder de overige, bijzonder talrijke bijnamen zijn er maar weinig, die op bekende vertellingen en beschrijvingen wijzen.

Een zang beschrijft ons, hoe Apollon, die de eerste keer met gespannen boog naar Delphi kwam, een andere keer daar verscheen in een geurend, lang gewaad. Met de lier in z'n hand schreed hij voort en was van daar in een wip op de Olympus, bij de daar verzamelde goden, die dadelijk lust in muziek en zingen kregen. De Muzen roemden in beurtzang de onsterfelijke geschenken der goden en het lijden van de onwetende en onmachtige mensen. De Chariten en Horen, Harmonia, Hebe en Aphrodite, een koor van negen godinnen, voerden een reidans uit, waarbij ze elkaar onderling bij de pols vatten. Artemis mengde zich eveneens in de dans, en ook Ares en Hermes deden met hen mee. Apollon bespeelde onder hen de lier, schoon en verheven voortschrijdend, door een lichtkrans omstraald. Voeten en gewaad glinsterden. Zo verscheen hij als

Musagetes en als kitharodos, als 'aanvoerder der Muzen' en als 'zanger met de lier'. Door onze oude vertellers en dichters werd de zon als 't ware in klanken veranderd. 'De ganse natuur brengt hij in harmonie' - zong een hunner - 'de heerlijke Apollon van Zeus, begin en einde vat hij in één klank samen, en de heldere zonnestraal bespeelt zijn lier.'

Ook Artemis was niet steeds de jageres, die haar zacht dodende pijlen op sterfelijke vrouwen en wilde dieren afzond. Zij werd ook onder bijnamen vereerd, die haar plezier in de dansen van wonderlijke danseressen en dansers verraden. Als Karyatis verheugde zij zich over de dansen van de meisjes uit het notebomendorp Karyai, de Karyatiden, die in haar extatische reidansen manden van groen riet op het hoofd droegen, als waren ze dansende planten. Ter ere van Artemis Kordaka voerden mannen de kordax-dans uit, met bewegingen van vrouwen. Haar ter ere gebeurde het ook, dat meisjes zich phallussen aanbonden, zoals anders de acteurs in blijspelen deden. Op een van haar feesten droegen de mannen een hertsgeweï op het hoofd. Door phallische gemaskerde dansers werd de godin als Korythalia geëerd. Deze bijnaam betekent 'zelfde als Daphnaia: 'lauriermeisje'. Andere bijnamen, die op de maan betrekking hebben, zoals Hegemone en keladeine, droeg zij gemeenschappelijk met de Chariten; men kent hun betekenis reeds. Wanneer de maan scheen, was Artemis aanwezig, en dansten dieren en planten.

94

IX

Hera, Ares en Hephaistos

HET IS NU TIJD, om over de zonen van Hera te spreken, over Ares en Hephaistos. Volgens Homerus waren beiden ook zonen van Zeus, volgens Hesiodus was alleen Ares dat. Toch zei bij Homerus Zeus van hem, dat hij hem haatte, omdat hij alleen maar behagen schepte in twist, oorlog en slagen (hetgeen overigens haast evengoed van Pallas Athene kon worden gezegd), dat hij op z'n moeder Hera gelek en eigenlijk daar hoorde, waar de Titanen waren: in de diepste diepten van de Tartaros. Maar Ares, zoals Homerus hem ons beschrijft, was ook ontrouw aan z'n moeder. Hij kende geen Themis en hielp, al naar 't hem behaagde, de vijand. Zijn reuzegestalte mat, toen hij, door een steen uit-de }land van Athene getroffen, totaal zonder waardigheid op de grond lag, zevenhonderd voet in de lengte. Wanneer hij, 'de ijzeren Ares', gewond werd, dan brulde hij als negen- of tienduizend mannen.

Ook Hephaistos verschijnt bij Homerus niet in een bijzonder waardige gedaante Men weet, dat hij hinkte en dat hij meer op een dwerg dan op een reus gelek; daarvoor was hij tenminste een kunstvaardige meester en een vreedstichter tussen z'n ouders. Het lachen, dat hij op de Olympus onder de goden verwekte, bevrijdde hen van twist. De naam Ares, die met ara, 'vloek' - maar intussen ook: 'gebed' - harmonieert, was haast niet anders dan een ander woord voor oorlog, en de vertellingen, die de god eens meer persoonlijk, wellicht als knaap hadden laten zien, zijn in vergetelheid geraakt.

I. BEVRUCHTINGEN VAN HERA

Men zal zich herinneren, dat de drakin van Delphi, die later door Apollon gedood werd, van Hera de draak Typhaon ter verzorging ontving, die de grote godin, omdat ze op haar echtgenoot vertoornd was, ter wereld bracht, toen Zeus Pallas Athene voortbracht. Vertoornd sprak toen Hera - zo wordt verteld - tot de verzamelde onsterfelijken:

'Hoor mij aan, gij allen, goden en godinnen, hoe Zeus, als eerste der goden, zich vermeet, mij te onteren, nadat hij mij tot vrouw genomen heeft. Zonder mij heeft hij nu Athene gebaard, die onder alle onsterfelijken uitmunt, terwijl mijn zoon, die ik baarde, de nietigste van ons allen is. Zelf heb ik hem in de zee geworpen, doch Thetis, de dochter van Nereus, ving hem open verpleegde hem met haar zusters - ze had ons wel een betere dienst

95

kunnen bewijzen! Afschuwelijke en listige man, die je bent! Hoe heb je het gewaagd, Athene te baren? Had ik jou geen kinderen kunnen baren? Zogenaamd was ik toch je vrouw. Nu zal ik iets doen, waardoor ik een zoon krijg, die zich onder de goden onderscheidt! Ik zal het doen, zonder jou en mijn bed te schandvlekken, maar zonder bij jou te komen. Ik zal me verre van je houden en bij de overige goden blijven!'

Daarop trok Hera zich ook uit het gezelschap van de overige goden terug, zij bad en sloeg met de vlakke hand op de aarde; 'Hoor mij aan, Gaia en Uranos, gij, die boven, en gij, Titanen, die onder de aarde in de Tartaros woont, gij, van wie goden en mensen afstammen; gij allen, luistert naar mij en geeft mij een zoon, maar geen, die zwakker is dan Hij zelf! Zoveel machtiger als Zeus was dan Kronos, zoveel machtiger zij hij, mijn zoon!' Zij sloeg met krachtige hand op de aarde. Een schok doorvoer Gaia, de bron van het leven, en Hera verheugde zich, want zij voelde, dat het zou gelukken. Van toen af, een vol jaar lang, legde zij zich niet naast Zeus neer en nam ook niet plaats op de zetel naast hem, waar zij vroeger met hem placht te beraadslagen. Zij bleef in haar tempels en leefde van de offers. Toen na een jaar haar tijd kwam, baarde zij iets, dat noch op de goden noch op de mensen gelek: Typhaon, de vreselijke ramp voor de sterfelijken.

Hera bracht hem naar Delphi, en de drakin ontfermde zich over hem.

De geschiedenis van de ontvangenis van Ares, zoals een Latijnse dichter die vertelt, luidt overeenkomstig en toch weer anders. Daarin verschijnt de godin Gaia in de gestalte, waarin zij de moeder der planten, en speciaal van de bloemen, was, door de Romeinen als 'godin der bloemen', Flora, aanbeden. Zij spreekt zelf en vertelt ongeveer dezelfde geschiedenis, die men gehoord heeft. De echtgenote van de koning der goden was om de bekende reden beledigd en wilde alles proberen, om zonder haar echtgenoot zwanger te worden. Zij was reeds op weg naar Okeanos, om troost en raad te vragen, onderbrak haar tocht echter bij het paleis van genoemde grote godin, die haar de plant gaf - volgens deze vertelling een bloem, volgens een andere een gras - het wondermiddel, waarvan de aanraking het onvruchtbaarste wezen vruchtbaar maakt. De godin werd met de plant aangeraakt en ontving de krijgsgod. Zwanger trok zij zich terug naar Thracië en baarde haar zoon, de krijgsgod.

Hephaistos was volgens het verhaal, dat door Hera zelf verteld werd, geen vaderloze geboorte, maar slechts een miskraam en - zoals men nog horen zal - een te vroege geboorte.

2. ARES EN DE ALOADEN

De Dioskuren Kastor en Polydeukes, de zonen van Leda, waren niet de enige tweelingen in onze mythologie. Dat dit tweetal voor de helft aan de 96

dood onderworpen, dat wil zeggen, met de onderwereld verbonden was, is niet in tegenspraak met het feit, dat beide broeders goddelijke wezens waren. Toch behoorden hun daden meer tot de heldensage dan tot de mythologie. Andere broederparen, die oorspronkelijk goddelijke tweelingen waren, zijn volledig tot de heldensage gaan behoren, zoals de Aphariden Idas en Lynkeus, de tegenstanders van de Dioskuren. Een zeer oud paar vormden de 'Aktorione Molione', 'de twee zonen van Aktor en Molione': uit een zilveren ei te voorschijn gekomen, aaneengegroeide heldenknapen, die door Herakles vanuit een hinderlaag gedood werden en voor wie hun moeder op zich nam, hen te wreken. De Thebaanse Dioskuren Amphion en Zethos, zonen van Zeus en Antiope, waren daarentegen zelf de wrekers hunner moeder. Tot de reeks van deze oorspronkelijk goddelijke tweelingparen uit de oudheid behoorden ook de Aloadai of Aloeidai, van wie Ares bijna het slachtoffer werd en die door hun stiefmoeder verraden werden.

Er werd verteld: Otos en Ephialtes waren tweelingknapen, die niet lang zouden leven. Hun vader was Aloeus, wiens naam met aloe en halos, 'ronde plaats' en 'ronde schijf', samenhangt. Hun moeder Iphimedeia zei, dat ze door Poseidon zwanger geworden was. Zij was op de god verliefd, ging geregeld naar de zee en schepte met haar handen water tegen haar boezem, totdat Poseidon de tweelingen bij haar verwekte. Na de beroemde jager Orion, over wie nog gesproken zal worden, waren zij de schoonste knapen. De leven schenkende aarde had hen zo krachtig gevoed, dat ze reuzen geworden waren. Toen ze negen jaar waren, maten ze al negen el in de breedte en negen vaam in de lengte. Om nauwkeuriger te zijn, zij zouden maandelijks negen 'vingers' gegroeid zijn. Zij kondigden de goden op de Olympus, de strijd aan en waren van plan, de berg de Ossa op de Olympus, de Pelion op de Ossa te stapelen en zo naar de hemel te klimmen. Dit plan zouden ze ook uitgevoerd hebben, wanneer ze tot jongelingen opgegroeid zouden zijn. Doch voor het zover was, doodde Apollon hen. Volgens een andere lezing konden zij alleen maar zelf elkaar doden. Toen zij trachtten, Hera en Artemis te roven, sprong een hinde tussen de twee overmoedigen door - door Artemis gestuurd of zij zelf in dierengedaante. De tweelingen wierpen met speren naar de hinde

en troffen elkaar. Zo kwamen ze in de onderwereld, waar ze van elkander afgewend aan een zuil gebonden werden; op de zuil zat de verschrikkelijke uil 'Styx'.

Een van de moedwillige daden der Aloaden was, dat ze Ares gevangennamen en in een koperen vat - zoals bij ons gewoonlijk de vaten van aardewerk waren - opsloten. Dertien maanden lang bleef de god daarin zitten en hij zou ook daarin omgekomen zijn, als de stiefmoeder van de tweelingen, Eriboia, Hermes niet verraden had, waar de verloren gewaande zat. Daarop stal Hermes de gevangene, die reeds bijna tot stervens toe gekweld was. Waarschijnlijk kan men wel aannemen, dat Ares toen nog, evenals de Aloa-

97

den zelf, knaap was. Op Etruskische afbeeldingen ziet men de knaap op de rand van een vat, waarin vuur vlamt; ongetwijfeld de voorbereiding voor een wijdingsplechtigheid. De verdere vertelling, dat Ares zich op het eiland Naxos in een 'ijzervretende' steen verborg, herinnert aan de Daktylenknaap Kelmis, die door z'n twee broeders gelijk ijzer op het aambeeld gepijnigd en gelouterd werd.

3. VAL EN OPVOEDING VAN HEPHAISTOS

Meer wordt er over Ares verteld in verband met Hephaistos. Hun gemeenschappelijke geschiedenis met Aphrodite is bekend; een andere met hun moeder Hera - eveneens een vrouw, die tussen beiden in stond - volgt nog. De te vroege en ook verder mislukte geboorte van Hephaistos die het uitgangspunt daarvan vormde, werd reeds vermeld. Er moet echter nauwkeuriger gezegd worden, hoe dit uitgangspunt begrepen moet worden. Het was de geboorte van een kind, dat op beide voeten hinkte, daar de voetzolen en de tenen naar achteren gericht waren, niet bestemd om te gaan, maar om met het gehele lichaam voort te rollen. Men ziet deze misvorming duidelijk op oude vaasschilderingen en zal nog horen, hoe Hephaistos, alsof hij een vuurrad aan de hemel was, de ganse dag nodig had, om, nadat hij van de Olympus geslingerd was, de aarde te bereiken. Zijn geboorte vond te vroeg plaats, daar zij viel in de driehonderd jaar, waarin Hera slechts in 't geheim omgang met Zeus had. De miskraam was het gevolg van deze vroegtijdigheid en de ontvangenis zonder man alleen maar een uitvlucht daarvoor - zo werd door enkelen beweerd, terwijl anderen weer zeiden, dat Hephaistos uit de dij van Hera geboren was.

Homerus laat Hephaistos zelf vertellen, in woorden, die de smart van de zoon niet verhelen, hoe Hera de miskraam geheim probeerde te houden. Hetzelfde hoorde men ook van de godin zelf. Zij wierp het kind in de zee. Daar zou het slecht met hem afgelopen zijn, indien niet Eurynome en Thetis het vallende kind in haar schoot hadden opgevangen. Negen jaar lang bleef Hephaistos bij de twee godinnen en smeedde in een grot aan de Okeanos gespen en spangen, oorhangers en kettingen, voor ze. Niemand wist daarvan, noch god noch mens, alleen de twee zeegodinnen, die hem hadden gered. Ook over een andere val vertelde Hephaistos bij Homerus. Misschien was het dezelfde geschiedenis, alleen maar anders gemotiveerd. Hij wilde zijn moeder tegen Zeus helpen, doch z'n vader greep hem bij de hielen en wierp z'n zoon van de heilige drempel van het godenpaleis naar beneden. De hele dag was Hephaistos aan 't vallen. Toen de zon onderging, kwam hij, haast buiten adem, op Lemnos neer. Een barbaars volk, dat hem op dat eiland zou vereren, de Sintiers, vonden en verzorgden hem. Dit gebeurde in de tijd, dat Zeus z'n echtgenote aan een gouden koord tussen hemel en aarde

98

liet hangen, omdat zij Herakles zo met haar haat vervolgd had. Met beide handen was Hera daaraan vastgebonden, aan haar voeten hingen twee aambeelden.

Van een ketenen van Hera, waarvan Hephaistos de dader was, omdat zij hem verworpen had, zal dadelijk sprake zijn. Niet in alle geschiedenissen werd hij intussen door z'n moeder weggeslingerd. Er werd ook verteld, dat Hera haar zoon na de geboorte naar het eiland Naxos had gebracht, bij Kedalion, die hem zou opvoeden en hem de smeedkunst zou leren. Kedalion was een soortgelijke figuur als de Kabiren. Zijn naam betekende zoveel als 'de phallische'. Hij werd ook tot de Kyklopen gerekend, in wie Hephaistos betrekkelijk laat zijn smidsgezellen vond: pas toen de vertellingen hem met de grote vulkanen in het westen, de Etna en de Vesuvius, in verband brachten. Aan de bron van het aardvuur op Lemnos, de kleine berg de Mosychlos, had hij Kabiren als zonen, die Karkinoi, 'kreeften', heetten. Hij zelf werd daar als de god van het onderaardse vuur beschouwd. In onze taal betekende hephaistos ook zonder meer het vuur. Over Kedalion zal in de geschiedenissen van het sterrenbeeld Orion gesproken worden.

4. HET BOEIEN VAN HERA

Een oude geschiedenis was de ketening van Hera door Hephaistos, een geschiedenis van dezelfde soort als die van het boeien van Ares en Aphrodite, of die van de eerste diefstallen van Hermes, welke men spoedig zal horen; vertellingen over de listige daden van sluwe goden, meestal in een tijd, dat ze nog geen deel uitmaakten van de godenfamilie op de Olympus, ofschoon Zeus en Hera daar toen al heersten. Hun zusters en broeders hadden zich bij hen aangesloten. De dochter van Zeus, Pallas Athene, en zijn zoon, Apollon, deelden reeds de hoogste macht, Leto was daar met haar zoon, Artemis, naast haar broeder. De grote godin Aphrodite ontbrak niet, en ook Ares en Dionysos waren er. Hephaistos hield zich verre, zoals men zal horen. Van Hermes wordt in dit verhaal geen gewag gemaakt. De volgorde, waarin laatstgenoemde jongere goden op de Olympus werden opgenomen, stond nooit vast en is ook bijzaak.

Er werd dus verteld, dat Hera zich schaamde over de miskraam, Hephaistos van zich afwierp en haar moederschap geheim trachtte te houden en dat haar zoon daarom een wrok jegens haar had. Naar men zegt, had hij als beroemde meester opdracht gekregen, de tronen voor de Olympiërs te vervaardigen. In elk geval zond hij een troon voor Hera. Verheugd over het mooie geschenk, ging zij op de troon zitten en was plotseling door fijne boeien vastgebonden. Ja, de troon verhief zich met de geboeide godin en zweefde in de lucht. Niemand vermocht Hera te bevrijden en er heerste grote ontsteltenis onder de goden. Zij herkenden daarin de list van Hephaistos

99

en stuurden om hem, opdat hij z'n moeder zou komen bevrijden. De sluwe meester antwoordde koppig, dat hij geen moeder had. Nu zwegen allen in de raad der goden en wisten niet, hoe ze Hephaistos op de Olympus zouden kunnen krijgen. Ares nam de taak op zich. Hij moest echter vluchten voor het vuur van Hephaistos en kwam, smadelijk verslagen, terug. Op een oude vaasschildering ziet men, hoe de twist van de twee broeders om hun geboeid op de troon zetelende moeder op het toneel gespeeld werd; zij bestreden elkaar met lansen, Ares met een bekende naam voor de krijgsgod als Enyalios, Hephaistos als Daidalos aangeduid, hetgeen wijst op de oorspronkelijke identiteit van de gelijknamige Atheense meester met hem.

Hoe de geschiedenis na de nederlaag van Ares verder verlliep, werd niet met woorden verteld, maar in prachtige schilderijen afgebeeld, waarmede onze oude kunstenaars veel vazen versierd hebben. Aan Dionysos, de zoon van Zeus en Semele, gelukte het, de listige meester te halen. Hij gaf hem wijn te drinken, waarvan Hephaistos blijkbaar

de werking nog niet kende, zette hem, nadat hij hem dronken gemaakt had, op een muilezel en leidde hem, als in een triomftocht, naar de Olympus. De goden lachten hartelijk, toen ze de beschonken meester zagen. Maar zo dronken was hij niet, dat hij z'n moeder voor niets losgemaakt zou hebben. De prijs, die hij eiste, was het huwelijk met Aphrodite of met een andere godin, waarvan men eveneens reeds weet: met Pallas Athene. Men weet ook, dat hij nu niet bepaald gelukkig met de godinnen werd. Maar Hera werd van haar boeien bevrijd.

5. HERA, IXION EN DE KENTAUREN

Men zal ongetwijfeld opgemerkt hebben, dat Hera, toen zij zich een kind zonder Zeus wenste, toch er op lette, het bed van haar echtgenoot niet te ontieren. Daarop legde ze heel speciaal de nadruk. De vorm van huwelijk, welke zij als onze godin van het huwelijk beschermde, was de monogamie of - van 't standpunt van de vrouw gezien - de voltooiing van haar zelf door één man, waarbij ook de vrouw de enige moest blijven. Vandaar haar jaloezie en haar haat tegen zonen, die Zeus van andere vrouwen had. Zeus daarentegen was in onze godsdienst niet slechts god van het huwelijk. Hij vertegenwoordigde de andere, niet moederlijke oorsprong van 't leven: de vaderlijke oorsprong als de hogere, die niet aan één vrouw gebonden is en die tot de vrouw - laat staan tot één enkele vrouw - niet in een dienende verhouding staat, zoals de Daktylen tot de Grote Moeder, doch aan allen van hen de nakomelingschap als een goddelijke gave schenkt. Hera schijnt uit vroegere voor-olympische tijden een verband met daktylachtige wezens bewaard te hebben. Men vertelde, dat zij voor haar huwelijk door een Gigant, Eurymedon, verkracht was en van hem een zoon had gekregen. Deze zoon was niet Hephaistos, maar de zeer nauw met hem verbonden

HERA, IXION EN DE KENTAUREN

Prometheus. En er waren ook vertellingen, hoe de echtgenote van Zeus, vermoedelijk in de donkere tijd, dat ze van haar echtgenoot gescheiden was, de tijd van haar bezoeken bij Okeanos of bij de Titanen in de onderwereld, door phallische wezens werd aangevallen; door Silenen, zoals men op afbeeldingen van haar beroemde tempel bij Paestum en op vaasschilderingen nog ziet.

Een andere, overeenkomstige geschiedenis speelde zich in de hemel af en werd verteld door Ixion, een koning der Lapithen, de bewoners van Thessalië in oeroude tijden. Zijn vader was, naar beweerd werd, Ares of Phlegyas, de bekende boosdoener; er werden echter ook anderen genoemd. Ixions aardse vrouw heette Dia, wat alleen maar een andere naam is voor Hebe, de dochter van Hera, ja zelfs waarschijnlijk ook voor Hera zelf, als de 'bij Zeus behorende', 'hemelse', want dat betekent dia. Ixion had z'n schoonvader Deioneus, de 'verwoestende', een rijke bruidsschat beloofd. Toen deze evenwel kwam, om het beloofde te halen, maakte z'n schoonzoon een met fijn zand en stof bedekte kuil, waarin vuur zat, klaar en liet hem daarin vallen. Ixion was de eerste, die op deze wijze moord op bloedverwanten onder de sterfelijken bracht. Daarop werd hij waanzinnig en niemand wilde hem van deze moord zuiveren, noch god noch mens. Zeus zelf was het, die zich over hem ontfermde en hem niet alleen van de zonde reinigde, maar hem ook in de hemel opnam, als gast ontving en hem de onsterfelijkheid schonk. In het paleis, waar hij te gast was, zag Ixion Hera en begeerde haar als minnares. Hera verried het aan Zeus. Om de waarheid te weten te komen, schiep deze uit nevel een evenbeeld van z'n vrouw. Ixion omarmde de wolk, die de vorm van Hera

had en verwekte daarbij een kind, half mens, half paard. Maar Zeus, vertoornd over de dubbele zonde van Ixion, liet de boosdoener aan een gevleugeld vurig rad binden, dat, eeuwig draaiend, door de lucht werd rondgejaagd, terwijl de gestrafte steeds de woorden: 'Gij zult weldaden met dank vergelden!' herhaalt. Later werd de straf naar de onderwereld verplaatst. Men herkent in de hele geschiedenis zonder moeite de bestraffing van een oudere, wilde zonnegod, die onder de heerschappij van Zeus getemd moest worden.

Bij de wolk heeft Ixion zonder Chariten - dat wil zeggen zonder Aphrodite - een kind verwekt, gelijk ook van de ontvangenis van Hephaistos werd gezegd. Van zijn zoon, een tweevormig wezen, Kentauros genaamd, heette het, dat hij gepaard heeft met de merries op de berg de Pelion. Dat zou de oorsprong geweest zijn van de Kentauren, deze woeste bosbewoners, boven wier vierbenig paardelijk zich een menselijk bovenlichaam bevond. Zij waren de gevaarlijke burenen van de Lapithen. Dezen moesten een zware strijd met hen voeren, toen de Kentauren hun vrouwen wilden roven - een beroemde geschiedenis, die zich afspeelde bij het huwelijk van Peirithoos en Hippodameia en in de heldensage thuishoort. Als zoon van Ixion werd ook

101

Chiron genoemd, de rechtvaardigste onder de Kentauren, over wie men reeds heeft gehoord. In een grot onder de top van de Pelion voedde hij godenzonen en helden, in de eerste plaats de goddelijke geneesheer Asklepios, op, daar hij zelf de eerste geneesheer en kenner van kruiden was. Er werd ook verteld, dat Kronos hem in de gedaante van een paard verwekte bij Philyra, een dochter van Okeanos, wier naam 'lindeboom' betekent. Op een oude vaasschildering komt hij voor in een mantel met sterren, een uitgerukte boom met de jachtbuit over z'n schouder dragend, naast hem zijn hond: een wilde jager en duistere god. Over z'n lijden en z'n goedheid zal in de geschiedenis van Prometheus worden gesproken.

X

Maia, Hermes, Pan en de Nymfen

HET IS NIET gemakkelijk te zeggen, wat voor godin Maia, die Zeus aan z'n knapste zoon, Hermes, de bode der goden, schonk, oorspronkelijk was. Of was zij slechts een nymf, zoals ze in de zang verschijnt, die in de oudheid aan Homerus werd toegeschreven? Met Maia werd bij ons een wijze en goede oude vrouw aangesproken. Dit woord duidde ook een vroedvrouw aan en betekende in een dialect de grootmoeder. Zo sprak Zeus, gelijk men gehoord heeft, de godin Nacht aan, toen hij haar om een orakel vroeg.

De moeder van Hermes verbleef weliswaar, toen zij haar zoon ontving en baarde, in een donker hol van de berg Kyllene in Arcadië, maar zij was niet de godin van deze berg, anders had Sophokles in een treurspel, dat van de vertelling van de zang uitgaat, de Kyllene niet speciaal als min van het kind doen optreden. Deze behoorde oorspronkelijk bij de berg, Maia was veeleer met de nachtelijke hemel verbonden, als een der Pleiaden, het zevengesternte, dat louter uit verdwenen goddelijke meisjes bestond. Zij werden beschouwd als dochters van Atlas, van wie men weet, dat hij in het westen het hemelgewelf torste. Als moeder der Pleiaden wordt Pleione of Aithra genoemd de 'lichte', de ene zowel als de andere een Okeanine. Van de dochters heette het dat ze een maagdelijke groep bij Artemis vormden en door de wilde jager Orion achtervolgd werden, totdat Zeus ze in duiven (peleiades) en ten slotte zowel vervolgden als vervolgers in gesternten veranderde. Een gezellin van Artemis, over wie reeds uitvoeriger werd verteld, Kallisto, was bijzonder nauw met Maia verbonden. Nadat de nymf met de beregedaante Zeus Arkas gebaard had en zij zelf

102 van de aarde verdwenen was, werd haar zoon door de moeder van Hermes verzorgd.

1. GEBOORTE EN EERSTE DADEN VAN HERMES

Maia, de kuise nymf - aldus begint de zang - kwam nooit op de bijeenkomst der gelukzalige goden. Zij woonde in een in diepe schaduw gelegen grot; daar bedreef Zeus zijn minnespel met haar, in de ondoordringbare nacht, terwijl Hera sliep. Niemand wist ervan, noch god noch mens. De wens van Zeus werd vervuld. De tiende maand van de nymf brak aan, die het aan 't licht bracht; wat gebeurd was, werd openbaar; zij baarde een zoon van grote sluwheid, een listige vleier, een rover en veedief, een geleider van dromen en nachtelijke spieder, zoals zij, die op straat en voor de poorten rondloeren. Al spoedig zou hij door z'n daden onder de goden beroemd worden 's Morgens vroeg werd hij geboren, 's middags speelde hij op de lier, 's avonds stal hij de runderen van Apollon, op de vierde dag van de maand, dat Maia hem ter wereld bracht.

Nauwelijks te voorschijn gekomen uit het onsterfelijke lichaam van z'n moeder, bleef hij niet lang in de heilige wieg, maar stond op en stapte over de drempel van de hoge grot, op zoek naar de runderen van Apollon. Hij vond een schildpad en verkreeg daaruit onschatbaar voordeel. Hermes was de eerste, die uit het schild daarvan een instrument schiep, dat klanken voortbracht. Hij trof haar aan voor de ingang van de grot, terwijl ze graasde en zich met haar poten voortsleepte, zoals de gewoonte van schildpadden is. De zoon van Zeus, de vlugge Hermes, zag haar en lachte: 'Voorwaar een gelukkig voorteken! Ik zie je niet ongaarne! Welkom, schone danseres, gezelschap bij de dis! Je komt op 't goede ogenblik. Hoe kom je aan zo'n liefelijk instrument, dat beschermende schild op je rug, jij, die in de bergen woont? Ik neem je mee naar huis, wees mij van nut! Thuis is het prettiger, buiten gevaarlijk. Ook levend zul je

bescherming bieden tegen schadelijke betovering. Pas wanneer je sterft, zul je mooi zingen!'

Zo begon Hermes met de uitvinding van de lier. Met beide handen nam hij de schildpad mee naar de grot, daar sneed hij haar open; snel als zijn gedachten, waren z'n woorden en z'n daden. Hij bevestigde twee rietjes in het schild met bovenaan een verbinding en al het andere, zoals men zulke instrumenten op oude afbeeldingen ziet; daarop spande hij de zeven snaren van schapedarmen. Toen hij nu klaar was met het lieflijke speeltuig, probeerde hij met de stift de tonen; het klonk machtig in zijn hand. Schoon zong de god, al improviserend, trachtend de toon te vinden, waarop jongelingen elkaar bij het feestmaal ondeugend plagen. Hij zong over Zeus en Maia, hoe zij hun minnespel bedreven, en prees zijn eigen geboorte, die 't gevolg ervan was. Hij rept ook van de rijkdommen, die de nymf kreeg.

103

Doch zijn gedachten waren elders. Hij legde de lier in de heilige wieg; hij verlangde naar vlees. Dus sprong hij uit de geurende grot, om in 't rond te spieden en listig te loeren, als dieven in de zwarte nacht.

Helios ging met zijn span en wagen onder, toen Hermes in Pierië aankwam, bij de beschaduwde berg der goden, waar ook hun onsterfelijke runderen in het malse gras graasden en hun stallen hadden. De zoon van Maia, de spieder, die straks de veelogige Argos zou doden, zonderde vijftig koeien van de kudde af. Achteruit dreef hij ze op de zandige grond, zodat hun achterste hoeven van voren en de voorste van achteren waren. Voor zichzelf maakte hij op onbegrijpelijke manier zolen van tamariske- en mirtetakken en bond die onder z'n voeten. Want hij had haast en de weg was lang. Alleen een oude man bemerkte hem, die in Boeotië bij Onchestos, ongeveer halverwege, een wijnberg bebouwde. Hermes sprak hem aan: 'Hé, oude, je zult wel veel wijn hebben, maar je hebt niet gezien, wat je gezien en niet gehoord, wat je gehoord hebt! En zwijgen zul je, anders zul je zelf de schade dragen!'

Zo dreef hij de koeien snel door bergen en dalen en bloeiende weiden. De donkere nacht, zijn helpster, de goddelijke, was reeds voorbij. Het is bijna morgen geworden. Selene, de dochter van Pallas, verscheen op 'tzelfde ogenblik aan de hemel, toen de zoon van Zeus met de runderen van Apollon bij de rivier de Alpheios aankwam. Niet vermoeid, gingen de koeien naar binnen, in de grotstal, en rukten het fijne, bedauwde gras uit. Maar hij zocht hout bijeen en begon vuur te maken. Uit hout van de laurierboom, dat zich goed in de hand liet draaien, maakte hij vuurslag. De warmte maakte, dat het hout ging branden. Hermes was de eerste, die vuur gemaakt heeft. Hij voedde het met dor hout in een kuil. Hoog laaiden de vlammen op en ver in 't rond verbreidde zich de hitte. Terwijl de kracht van Hephaistos het vuur liet branden, sleepte Hermes, met geweldige kracht, twee koeien uit de grot naar 't vuur. Hij wierp ze ruggelings op de grond, draaide ze om en doodde allebei. Het ene werk liet hij door 't andere volgen. Hij sneed vlees en vet uit en braadde alles aan houten spitten. De huiden liet hij op een rots drogen, waar men ze in de tijd, toen dit werd verteld, nog zou hebben zien liggen. Daarop volgde de nauwkeurige verdeling van het vlees in twaalf stukken voor de Olympische goden, ook voor Hermes zelf. En hoezeer hij ook trek in het offervlees had gehad, hoezeer hij ook werd gekweld door de lekkere reuk, toch heeft hij tegenstand geboden en nam hij geen hap in z'n mond, daar de goden, aan wie wordt geofferd, de spijzen niet werkelijk nuttigen. Hij stapelde het vlees in de grotstal op, als een gedenkteken voor zijn eerste diefstal. De rest werd in het vuur verbrand.

Toen de god dat voltooid had, wierp hij z'n zolen in de rivier, bluste het vuur en

verstrooide het zwarte stof. Daarmede verliep de nacht - de tweede reeds, en Hermes was nog niet naar huis teruggekeerd. Selene scheen mooi aan de hemel. In de vroege morgen kwam hij op de goddelijke berg de

104

Kyllene, niemand kwam hem tegen op de lange weg, noch god noch mens, geen hond blafte tegen hem. De zoon van Zeus, de vlugge Hermes, sloop door het sleutelgat in het vertrek van de grot, als herfstnevel, als een mist. Met lichte voet schreed hij rechtstreeks door de grot naar de rijke, binnenste tempel, zonder dat z'n voetstappen klonken. Vlug ging Hermes in de wieg liggen, trok de luiers om zich heen en speelde als een klein kind met het laken om z'n lende. Zo lag hij daar, met de lier onder z'n linkerarm. Maar de godin, zijn moeder, had alles bemerkt en sprak nu tot hem, de god: 'Vanwaar, jij sluwe knaap, vanwaar kom je in de nacht, jij onbeschaamde rekel! Ik vrees, dat straks de zoon van Leto je met boeien om het lichaam door de poort zal sleuren! Of je zult in de afgronden het leven van dieven lijden. Ga toch terug! Je vader heeft je alleen maar verwekt, om een grote zorg voor goden en mensen te zijn.'

Sluw antwoordde Hermes haar: 'Waarom deze woorden, moeder, als tot een klein kind, dat weliswaar nog niet veel begrijpt van wat kwaad is, maar gauw schrikt en bang wordt, wanneer zijn moeder het beknort! Wat mij aangaat, ik wil een meester zijn in dat, wat het beste is, om mij en jou voor alle tijden te verzorgen. Wij willen toch niet als enigen onder de goden zonder gaven en gebeden blijven, zoals jij wilde? Het is toch beter, in alle eeuwigheid met de onsterfelijken te schertsen, in onuitputtelijke rijkdommen, dan hier in dit halfdonkere hol te hokken! Ik wil dezelfde heilige verering verwerven, die Apollon bezit. Als mijn vader mij die niet goedschiks geeft, dan zal ik de moed opbrengen - in staat daartoe ben ik - om een aanvoerder der dieven te worden. Als de zoon van Leto naar mij speurt, dan kan hij nog wat beleven: ik ga naar Pytho en breek in z'n huis in. Genoeg drievoeten en schalen, goud en fonkelend ijzer en veel gewaden zal ik daar voor 't plunderen hebben! Als je lust hebt, zul je het zien!

Zulk een gesprek voerden de twee, de zoon van Zeus en de verheven Maia. De morgen verrees uit de Okeanos en bracht de mensen het licht. Apollon was reeds in Onchestos, in het heilige woud van Poseidon. Daar trof hij de vreemde oude man naast de straat op de wijnberg aan. Hij sprak hem aan, vertelde van de runderen, die hij zocht: louter koeien met kromme hoorns. Alleen de stier en de honden waren achtergebleven, alle koeien waren weg, verdwenen op 't ogenblik dat de zon verdween. Of de oude geen man, met koeien op de weg, had gezien. De oude man antwoordde: 'Het is moeilijk, vriend, om al datgene te zeggen, dat men ziet. Vele wandelaars trekken hier langs de weg, goeden en slechten. Hoe zou men allen kunnen doorzien? 't Is waar, dat ik hier de hele dag, tot zonsondergang, op de wijnberg aan 't graven ben geweest en het wil me toeschijnen, dat ik een knaap gezien heb, weet het echter niet precies, en ook niet, wie de kleine was, die de runderen begeleidde, met de staf in z'n hand. Hij liep, zich voortdurend omdraaiend, zelf achter de koeien aan; haar koppen waren naar hem toe-

105
gekeerd.' Aldus sprak de oude. Apollon verhaastte z'n schreden, bemerkte een vogel met uitgebreide vleugels en herkende dadelijk aan het teken, dat het een zoon van Zeus was, die een dief ten opzichte van hem was geworden. Met één sprong bereikte hij Pylos, gehuld in donker lichtende nevel, werd de sporen gewaar en sprak bij zichzelf: 'Wat wonderlijk! Dit zijn wel de sporen van koeien, maar totaal omgekeerd, in de richting van de weide van Asphodelos! De voetstappen zijn echter noch van een man

noch van een vrouw, noch van wolven, beren of leeuwen. Niet eens van een Kentaur kan ik aannemen, dat hij zulke reusachtige stappen neemt! Dat wordt steeds raadselachtiger!

Nauwelijks had hij gesproken, of Apollon was reeds bij de met bos begroeide berg de Kyllene, bij de in diepe schaduw gelegen schuilplaats in de rots, waar de onsterfelijke nymf de zoon van Zeus ter wereld had gebracht. Een lieflijke geur verspreidde zich hier; vele schapen graasden om de berg. Apollon trad de grot binnen, over de stenen drempel. Toen de zoon van Zeus en Maia de vertoornde god in 't oog kreeg, verdween hij helemaal in de welriekende luiers. Gelijk de as de houtskool verbergt, zo verborg hij zich onder de dekens voor Apollon. Hoofd en handen en voeten trok hij samen, als een kind, dat, fris gebaad, de zoete slaap tracht aan te lokken. In werkelijkheid lag hij wakker, met de lier stevig onder z'n arm. De zoon van Zeus en Leto herkende de schone nymf van de berg en haar lieve zoon, die zich daar zo voorzichtig en listig inrolde, want hij kende dezen goed. Spiedend keek hij in elke hoek van de grot; drie verborgen vertrekken opende hij met de metalen sleutel, welke alle met nectar en ambrozijn gevuld waren. Veel goud en zilver lag daar, veel purperrode en stralend witte gewaden, zoals de heilige huizen der gelukzalige goden die bergen. Nadat hij alle hoeken van het huis doorzocht had, wendde de zoon van Leto zich tot Hermes: 'Hé, kind daar, in je wieg! Zeg mij gezwind: waar zijn de koeien? Hoe vlugger hoe beter! Anders ben ik bang, dat we niet vreedzaam uit elkaar zullen gaan! Want ik slinger je in de donkere Tartaros, in de dodelijke duisternis, waar geen redding meer is. Noch je moeder noch je vader zullen je vandaar uit aan 't licht brengen. Onder de aarde blijf je dan en heers onder nietige lieden!' Daaronder verstond Apollon de doden.

Listig antwoordde Hermes hem: 'Wat voor onvriendelijke woorden spreekt gij daar, zoon van Leto! Wat voor koeien zoekt gij dan? Niets heb ik gezien, niets heb ik gehoord of van anderen vernomen. Niets kan ik je zeggen, de beloning voor het aanbrengen niet verdienen. Ik gelijk toch niet op een sterke man, die koeien wegvoert! Niet dat is mijn bezigheid, iets anders gaat mij eerder ter harte: slapen en moedermelk drinken, in de luiers liggen of in 't warme bad. Men zou er zich heel erg over verwonderen dat een pasgeboren kind uitgaat, om buiten koeien te stelen! Zulke taal past u niet! Gisteren ben ik geboren, teer zijn mijn voeten, hard de grond! Doch zo

106

ge wilt, dan zweer ik bij het hoofd van mijn vader: ik ben niet schuldig en evenmin heb ik een ander gezien, die je koeien heeft gestolen, wat voor koeien het ook waren! 't Is voor het eerst, dat ik ervan hoor!' Hij knipoogde ijverig, trok z'n wenkbrauwen op en had ten slotte maling aan z'n eigen nietswaardige woorden.

Lachend zei Apollon: 'O jij, kleintje! Jij sluwe bedrieger! Je praat als een volleerde inbreker! Veel herders in de bergen zul je nog schade berokkenen, wanneer je, belust op vlees, hun kudden tegenkomt! Wil je nu echter niet je allerlaatste slaap hebben geslapen, klim dan uit je wieg, jij metgezel van de zwarte nacht! Want deze eernaam zal je onderscheiden onder de onsterfelijke goden; je zult de aanvoerder der dieven heten in alle eeuwigheid!' Aldus sprak Apollon, pakte het kind en wilde het op z'n arm medenemen. Hermes had zich intussen reeds bedacht, liet in de hand van z'n broeder een teken vallen, een slechte boodschap van z'n buik, en niesde daarbij. Ogenblikkelijk liet Apollon hem vallen, ging, ondanks z'n haast, naast hem op de grond zitten en schold hem uit; daarna riep hij echter: 'Maar moedig voorwaarts, luierkind, zoon van Zeus en Maia! Met zulke vogeltekens vind ik de koeien wel! Jij zult me leiden!'

Hermes sprong op en liep vooruit, met z'n luiers om z'n schouders, maakte met beide handen tekens bij z'n oren, beklagde zich en vervloekte alle koeien ter wereld, bezwoer zijn onschuld en dreigde zelfs met Zeus; het is overbodig, die woorden

precies weer te geven, daar men het spel van deze goden zeker al doorzien heeft. Waarom ging Apollon dan naast Hermes op de grond zitten, als het niet van 't lachen was? De zang vertelde nog uitvoerig, hoe het spel verder ging op de Olympus, voor de knieën van z'n vader. Zeus deed, alsof hij Hermes niet herkende en vroeg Apollon, waar hij de lieflijke buit, de pasgeboren knaap, die op een bode geleek, vandaan had gehaald. Past het wel, zo iets op de bijeenkomst der goden te brengen? Daarop gaf zijn oudere broeder een beschrijving van de kleine rover; hij sprak over de gestolen koeien, over de list van Hermes met de reuzezolen en vertelde, hoe hij hem ten slotte vond, in de donkerste hoek van de schemerige grot, waar zelfs geen adelaar hem had kunnen gewaarworden, en hoe Hermes probeerde, het stralende licht van z'n ogen met de handen te bedekken. Ook de leugens van de zuigeling berichtte Apollon.

Daarop wees Hermes met z'n vinger naar Zeus: 'Vader Zeus' - zo sprak hij - 'u zeg ik de waarheid. Want ik ben waarheidlievend en kan niet liegen. Vanmorgen vroeg kwam hij in ons huis, om z'n koeien te zoeken. Geen getuige bracht hij mee, die het had gezien en voor de goden had kunnen getuigen. Met geweld wilde hij mij dwingen, dat ik het zou zeggen, dreigde, mij in de Tartaros te zullen werpen, hij, die een sterke jongeling in de kracht van z'n leven is, terwijl ik pas gisteren ben geboren, zoals hij zelf weet...' En zo ging het verder; zijn bloedeigen vader moest hem geloof schenken, dan zou

107

hij zelf gelukkig worden, gelijk hij, die de waarheid spreekt! Hij schaamde zich voor Helios en voor de overige goden! Hij pleegde weer meened, doch nu, voor Zeus, niet bij het hoofd van z'n vader, maar bij de prachtige ingang van het godenpaleis, en dreigde Apollon nog met vergelding. Zeus moest z'n jongste zoon bijstaan! Toen barstte ook zijn vader in een geweldig lachen uit, vermaande de broeders, eendrachtig te zijn, beval Hermes, z'n broeder te geleiden naar de plaats, waar hij de koeien had verborgen, en gaf met een wenk van z'n hoofd het teken, waaraan ook Hermes moest gehoorzamen, gelijk alle goden en mensen.

Zo spoedden de twee voortreffelijke zonen van Zeus zich naar Pylos. Hermes dreef de koeien weer te voorschijn aan 't daglicht, uit de stal, die bij de Alpheios in een grot verborgen lag. Apollon zag reeds van verre de huiden op de geweldige rots liggen en verbaasde zich over de kracht van de knaap, die in staat was, twee runderen te slachten. Nog een toverstuk volbracht Hermes; hij liet de wilgetakken, waarmee Apollon hem en de koeien trachtte vast te binden, wortel schieten in de bodem en over de koeien heen groeien, zodat ze zich niet van haar plaats konden bewegen. Vervolgens bracht hij z'n broeder tot bedaren door de klank van z'n lier. Apollon begon van vreugde te lachen. De wonderbare toon vond weerklank in zijn hart en een zoet verlangen greep hem aan, toen hij met z'n hele ziel luisterde. De zoon van Maia stond daar, aan z'n linkerkant, onbevreesd, spelend op z'n lier en met lieflijke stem zingend, ter ere van de onsterfelijke goden en de donkere aarde, hoe ze allen waren ontstaan en hoe ieder zijn deel had gekregen. Boven alle goden prees hij met zijn gezang Mnemosyne, daar hij zelf, de zoon van Maia, tot haar deel behoorde. De overige goden bezong hij naar hun waardigheid en in volgorde, zoals ze waren voortgekomen.

Apollons verlangen naar de lier werd onbedwingbaar. Hij vond nu dat het instrument de vijftig koeien wel waard was, en bewonderde z'n broeder wegens de uitvinding. Hij prees de lier, bij welker klank zich drieërlei aandoeningen openbaren: blijmoedigheid, liefde en zoete slaap. Ook hij, Apollon, was een vaste begeleider van de olympische Muzen, maar tot dusver alleen bij het fluitspel. Van nu af was de roem van Hermes en z'n moeder onder de goden zeker, en hij zelf beloofde gaarne alles, om maar de lier te

kunnen krijgen. De sluwe Hermes toonde zich genadig. Hij schonk hem de lier en ontving daarvoor allereerst Apollons herdersstaf en zijn herderswaardigheid. Hij moest z'n broeder echter wel beloven, dat hij hem de lier en zijn boog niet zou ontstelen. Daarop begiftigde Apollon hem nog met een gouden, met drie bladeren getooide staf, die rijkdom schenkt. Van de bekende Hermesstaf met de in elkaar gestrengelde dubbele slang - de staf Alleen de gave van 't doen van hogere profeties mocht Apollon niet aan z'n broeder overgeven, daar toch aan hem alleen de kennis van de raadsbesluitbroeder overgeven, daartoch aan hem alleen de kennis van de raadsbesluit-
108 ten van Zeus was toevertrouwd. Maar het waarzeggen van drie rondzwervende maagden - drie zusterlijke bijen aan de Parnassus - stelde hij in 't bezit van Hermes, evenals z'n eigen vroegere heerschappij over de dieren en het ambt van de ingewijde bode naar het huis van Hades in de onderwereld: het ambt van Psychopompos, de begeleider der zielen. Zo heeft Apollon de zoon van Maia liefgekreten, aan wie Zeus bovendien nog het verkeer met onsterfelijken en sterfelijken schonk, het ambt van bode der goden. Hij verricht ook nuttige dingen voor de mensen, maar niet veel; want naar goeddunken doet Hermes hen in de donkere nacht verdwalen.

2. HERMES, APHRODITE EN HERMAPHRODITOS

Eens was de geschiedenis van de eerste daden van Hermes uitvoeriger, of ze werd later uitgebreid met de vertelling, hoe de veedief, nog wel onder 't dreigen van de vertoornde god zelf, Apollon pijlen en koker ontstal. Toen lachte z'n broeder. Dit alles gebeurde in de tijd, dat Apollon herder was, waarvan Thessalië het toneel was. Daar kon de jongere broeder zich evenzeer thuisvoelen als in Arcadië. De manier, waarop cultusbeelden voor hem werden opgericht, was of de 'kyllenische manier', een phallos van hout of steen, of de daarmee verwante vorm van een vierhoekige zuil, in onze taal herma genoemd, met hoofd en overeind staande phallos. Deze vorm was, naar werd beweerd, ontleend aan de mysteriën der Kabiren, dus eveneens uit Noord-Griekenland. In Thessalië, aan het meer van Bobeis, speelde zich de liefdesgeschiedenis af, waarvan bij de geboorte van Asklepios sprake was. Er werd verteld, dat de natuurlijke gevoelens van Hermes op schaamteloze wijze werden opgewekt, toen hij de godin - nu eens Persephone, dan weer Brimo geheten - zag. Dezelfde godin moet in die streek ook als zijn moeder zijn beschouwd, want Hermes wordt eveneens als vrucht van de liefdesgeschiedenis aan het meer van Bobeis genoemd. Wanneer verder verteld wordt, dat Hermes bij Artemis Eros verwekt heeft, dan is dat wederom dezelfde geschiedenis. Het gaat steeds om dezelfde grote godin, wier echtgenoot en zoon Hermes was, in de met de Daktylen verwante phallische vorm van zijn oude cultus beelden.

In een meer verbreide vertelling heette de met Hermes zo nauw verbonden godin Aphrodite. De twee worden als broeder en zuster beschouwd, volgens één genealogie als kinderen van Uranos, de nachtelijke hemel, en Hemera, het daglicht. Hermes en Aphrodite moeten tweelingen zijn geweest, daar ze een gemeenschappelijke geboortedag hadden: de vierde dag van de maanmaand. Eros zou hun zoon geweest zijn, of wel hij, over wie thans zal worden verteld. Aphrodite had het kind toevertrouwd aan de nymfen van het Ide-gebergte, en daar werd het in een hol grootgebracht. In de gelaatstrekken van de schone knaap was zowel de vader als de moeder herkenbaar. Toen hij vijftien jaar oud was, verliet hij het gebergte van zijn geboorteland

109

en doorzwierf geheel Klein-Azië, overal verwonderd naar de wateren kijkend. Zo kwam hij naar Karië en bij de heerlijke bron van de nymf Salmakis. Deze was geen gezellin van Artemis, ging niet op jacht, maar zij kamde haar lange haar en

bewonderde zich in de waterspiegel. Toen zij de knaap zag - hij had ook Eros kunnen zijn - werd zij op hem verliefd, maar was niet in staat, hem te verleiden. De nymf wees hij af; het water kon hij niet weerstaan; hij begaf zich in de bron. Salmakis omarmde de tegenstrevende, en de goden vervulden haar wens; zij werd een met de zoon van Hermes en Aphrodite, die Hermaphroditos heette en sinds die tijd ook hermaphroditos was, een vrouwelijke knaap, doch niet in dezelfde zin als Attis, die zijn mannelijkheid geheel en al verloor.

De geschiedenis is in deze vorm stellig niet zeer oud. Men zal zich echter herinneren, dat in Amathus op Cyprus Aphrodite zelf als Aphroditos vereerd werd. Zo verscheen daar die vereniging van vrouwelijk en mannelijk' in één gestalte, welke ook Salmakis kreeg, een vereniging, die onze taal tegenwoordig nog uitdrukt door een echtpaar androgyno, 'manvrouw' te noemen. Het pendant van zulk een volmaaktheid werd gevormd door de geschiedenis van Narkissos, een tragische knapenfiguur, die zo nauw met Hyakinthos verbonden was, dat beiden verward konden worden. Van de schone Narkissos werd verteld, dat hij op z'n zestiende levensjaar z'n spiegelbeeld zag, toen hij zich over een van de vele bronnen bij de Helikon boog, in de streek van Thespias in Boeotië, waar Eros bijzonder vereerd werd. Narkissos werd op z'n eigen spiegelbeeld verliefd en kwijnde weg, of doodde zichzelf wegens niet vervulde liefde. Zo ontstond de bloem, die ook nu nog narcis heet, in z'n naam nog ons woord narke, 'bedwelming' bewarend.

Nog een figuur, die eveneens met Hyakinthos kon worden verward en daarom ook als geliefde knaap van Apollon beschouwd werd, was Hymenaios, zo genoemd naar de uitroep Hymen, een melodisch refrein, dat weerklonk in de bruiloftsliederen. Het woord betekent ook de maagdelijkheid van de meisjes, haar 'bloem', zoals ze overdrachtelijk genoemd werd. In meer dan één geschiedenis werd verhaald, dat de schone jongeling Hymenaios bij zijn huwelijk in de bruidskamer stierf. Er werd ook verteld, dat hij in meisjeskleren de beminde maagd volgde, met wie hij zijn huwelijk zou aangaan. Het hermaphroditische karakter van de jonge god schijnt de toestand aan te duiden, die het huwelijk voorbereid had en met het huwelijk, zowel voor de knapen als voor de meisjes, een einde nam: een toestand als van een bloem, die tot verwelken gedoemd is en die, behalve Hyakinthos, ook Adonis met Hymenaios verbindt.

3. GEBOORTE EN MINNARIJEN VAN PAN

Tot de zonen van Hermes werd ook de grote phallische god van de bewo-
110

ners van de Peloponnesus en vooral van Arcadië gerekend, een god met bokshoorns en bokspoten, Pan geheten. Een soortgelijke geschiedenis als Apollons dienst bij koning Admetos in Thessalië werd ook van Hermes verteld. In de liefdesgeschiedenis, die daarbij aansluit, komt ook de naam Dryops 'eikenman', voor, zoals in de geschiedenis van Apollon met Dryope, welke men reeds kent. Maar voor Hermes lag het toneel in Arcadië. Daar weidde hij de schapen van een sterfelijke meester en werd daarbij verliefd op een nymf, de 'nymf van Dryops'. Er wordt niet nadrukkelijk gezegd, dat Dryops zijn menselijke gebieder was, maar zo schijnt het toch geweest te zijn. Zijn wens ging in vervulling, en er werd een wonderkind geboren, met bokspoten en hoorns, schreeuwend en lachend. De moeder sprong op en vluchtte, nadat ze nog nauwelijks gebaard had; zonder min bleef het kind, zo schrok zij, toen zij het wilde, baardige gezicht zag. Hermes nam z'n zoon op de arm, hulde hem in het vel van een haas en droeg hem ijlings naar de Olympus. Hij liet hem naast Zeus en de overige goden zitten en stelde hun zijn zoon voor. Alle onsterfelijken hadden plezier in hem, het meest nog Dionysos. Ze noemden hem Pan, omdat ze 'allen' vermaak in hem

schepten.

Het heelal heet in onze taal pan en ofschoon de naam van de god - behalve dezelfde klank - daarmee niets te maken heeft, werd hij later toch met het heelal gelijkgesteld. Volgens de zoëven vertelde geschiedenis van zijn geboorte behoorde hij tot de jongste generatie der goden. Men zal zich echter herinneren, dat elke generatie van goden haar Pan moest hebben, wanneer reeds in de grot van Zeus zich een Pan bevond, die hem tegen de Titanen of tegen Typhon hielp, en wanneer een Pan, samen met Arkas, zoon van Zeus en Kallisto was. Onze grote dichter en mytholoog, Aischylos, onderscheidde twee Pans: een zoon van Zeus, de tweelingbroeder van Arkas, en een zoon van Kronos. De onderscheiding van verschillende Pans kwam ook tot uitdrukking in samengestelde namen, zoals Titanopan, Diopan, Hermopan, telkens zo genoemd naar de vader, of Aigipan, de 'Geitenpan', wanneer men geen ouders wilde aangeven. In het gevolg van Dionysos of in beschrijvingen van taferelen in de wilde natuur kwamen niet slechts een grote Pan, maar ook kleine Pans, Paniskoi, voor, in dezelfde rol als de Satyrs, van wie spoedig sprake zal zijn. De overeenkomst met de Satyrs, die eerst stellig de meerderheid vormden, heeft bijgedragen tot het versnipperen en vermenigvuldigen van de god Pan, die oorspronkelijk misschien alleen maar bestond naast een tweelingbroeder en de duistere helft van een mannelijk godenpaar vormde.

Men zal reeds de eigenschappen hebben kunnen vaststellen, die hem in talrijke kleine verhalen toegeschreven werden: het duistere, schrikanjagende, phallische, doch niet altijd boosaardige. Weliswaar kon hij ook boosaardig worden, vooral wanneer men hem in zijn middagslaapje stoorde. Hij opende de rei der nymfen in de nacht, liet ook de morgen verschijnen

111

en hield vanaf de bergtoppen de wacht. Er werden veel liefdesgeschiedenissen van hem verteld, waarin hij nymfen achtervolgde, vaak met 'tzelfde resultaat als bij Apollon en Daphne; de nymf Pitys veranderde zich in een spar, Syrix in het oeverriet, waaruit Pan de syrix, de uit een rij pijpjes bestaande herdersfluit, vervaardigde. Echo, door Pan achtervolgd, werd niet meer dan een stem, een weergalm. Pans bijzondere liefde gold echter Selene. Daarover werd verteld: De maangodin wilde de donkere god niet volgen. Toen trok Pan een witte schaapsvacht aan en lokte zo de geliefde bij zich. Hij droeg haar zelfs op z'n rug. Het is intussen niet zeker, of hij reeds vanaf 't begin deze verandering nodig had, om de rol van succesvolle minnaar te spelen bij een godin, die zich steeds weer door de duisternis liet omvatten.

4. OVER PRIAPOS

Hoe heette toch wel & god, van wie openlijk gezegd werd, dat hij zowel de vader als de zoon van Hermes was? Hij kan niet met volkomen zekerheid genoemd worden, daar slechts een brokstuk van de regels van de inscriptie, die zulks vermeldde, bewaard gebleven is. Hermes zelf kwam - naar men reeds gehoord heeft - als echtgenoot en als zoon van een en dezelfde godin voor, in zijn hoedanigheid van phallische god. Wanneer Hermes als de vader beschouwd werd, dan werd de ene phallische god als zoon beschouwd; heette de zoon Hermes, dan trad de andere phallische god als vader op. Dit beantwoordde nauwkeurig aan de betrekking van de Grote Moeder tot haar mannelijke partner, die ze baarde, tot echtgenoot koos en weer baarde.

In genoemde wijdingsinscriptie was die andere naar alle waarschijnlijkheid Priapos, de phallische god van de steden Priapos en Lampsakos aan de Hellespontos, de tegenwoordige Dardanellen. Ook hij werd onder de zonen van Hermes gerekend en men beweerde, dat niemand anders dan hij Hermaphroditos was. Als moeder werd Aphrodite genoemd, als vader meestal Dionysos, zo niet Adonis of zelfs Zeus zelf. De

vertelling van de geboorte van Priapos is kennelijk een imitatie van de geboorte van Hephaistos en van Pan. Het was de geschiedenis van een misgeboorte. Aphrodite had een zo mismaakt kind gebaar - met grote tong, geweldige buik en buitengewoon grote, als staart groeiende phallos, zoals overigens ook van Phanes gezegd werd - dat zij het van zich afwierp, in de steek liet en verloochende. Als oorzaak van de misgeboorte werd Hera's nijd en jaloezie opgegeven - een goedkoop en stellig niet oud motief. Hera zou het lijf van de zwangere Aphrodite met boze toverhand betast hebben. Een herder had het pasgeboren monster gevonden en dadelijk ingezien, dat de merkwaardige staat van zijn phallische ontwikkeling - dus niet slechts het phallische, maar ook het hermaphroditische bij hem - de vruchtbaarheid van planten en dieren ten goede zou komen.

112

Er waren bij ons ook andere godheden, die een nadrukkelijk en zelfs uitsluitend phallisch karakter hadden, wier machtssfeer door voortbrenging en vruchtbaarheid gevormd werd, zoals Orphanes, de 'rechttop gaande', eveneens een zoon van Hermes genoemd, Konisalos, 'hij, die stof opdwarrelt', Tychon, de 'treffer'. Het machtsgebied van de Hellespontische Priapos werd eerst bij ons zodanig beperkt, dat hij als niet meer dan een groteske tuingod, een soort vogelverschrikker, beschouwd werd. Men dichtte hem obscene en komische situaties toe en vertelde, hoe hij zich aan de slapende Hestia - de Romeinse Vesta - vergrijpen wilde en door een schreeuw van een ezel verraden werd. Beroemd waren wel de ezeloffers, die hij in z'n vaderland kreeg. In het kleinaziatische landschap Bithynië werd verteld, dat hij eigenlijk een oorlogszuchtige god was, een der Titanen of Daktylen van de Ide. Hij was het, die de kleine Ares van Hera tot zich genomen had, om op te voeden. Hij leidde hem echter allereerst tot een volmaakte danser open pas daarna tot krijger. Zo behoorde ook hij eens tot de reeks phallische of halfdierlijke opvoeders der goden, Kedalion en Chiron, Silenos als opvoeder van Dionysos, en Pallas als opvoeder van Athene, die men reeds kent of nog zal leren kennen.

5. NYMFEN EN SATYRS

Het woord nymfhe betekent een vrouwelijk wezen, waardoor een man nymphios, dat wil zeggen een gelukkige, aan 't eindpunt van zijn mannelijkheid gekomen bruidegom wordt. De aanduiding paste evenzeer een grote godin als een sterfelijk meisje. Werd echter van een wezen alleen gezegd, dat het een nymf was, en zelfs, wanneer het uitdrukkelijk 'godin' en 'dochter van Zeus' heette, dan lag daarin nog niet de onvergankelijkheid van de grote goden opgesloten.

Eeuwig waren bijvoorbeeld de Nereiden, die het dichtst bij de nymfen stonden, eeuwig, evenals de zee, haar element. Doch diegenen onder de waternymfen - Naiaden of Naiden - die bij de bronnen en de niet zo grote wateren thuishoorden, waren evenmin onvergankelijk als de bronnen zelf. Nog minder waren dat de nymfen, die met weide en bos, vooral met afzonderlijke bomen, verbonden waren, zoals de Dryaden of Hamadryaden, de 'eikennymfen'. Zij stierven met haar eiken. Er was een oude berekening voor de levensduur der nymfen: 'Negen mensenleeftijden lang leeft de praatzieke kraai, een hert zolang als vier kraaien, driemaal de leeftijd van een hert bereikt een raaf, negenmaal de leeftijd van een raaf een palm en tienmaal de leeftijd van een palm de nymfen met het mooie haar, de dochters van Zeus.'

Desgelijks heette het reeds in de vertelling van Aphrodite en Anchises, waarde grote godin haar sterfelijke zoon aan de nymfen van het Ide-gebergte - godinnen met grote borsten - toevertrouwde; want de nymfen waren va-

113

ker minnen der goden en helden, plaatsvervangsters van moeders en haar dubbelgangsters dan zelf moeder.' Zij zijn noch mensen noch onsterfelijken', - zo luidde het in die vertelling - 'zij leven lang, voeden zich met ambrozijn en voeren met de goden haar reidans uit. Silene en Hermes bedreven met hen hun minnespel in de hoeken van de lieflijke grotten. Sparren en eiken begonnen bij haar geboorte te groeien en gedijden evenzeer als zij. Machtig staan de bomen, wouden der goden noemt men ze, en de sterfelijken wachten zich ervoor, ze met ijzer aan te raken. Doch wanneer het noodlot hun de dood brengt, verdorren eerst de mooie bomen, ze verliezen hun bast, hun takken breken af, en daarmede verlaat ook de ziel der nymfen het zonlicht.' Men ziet uit deze woorden, hoe de nymfen allereerst met de bomen van de goddelijke wouden in verbinding traden, vooral met bomen, die een grote godin dierbaar waren en waarvan het lijden - zo werd verteld - de godin zelf pijn deed.

Vroeg of laat verschenen de nymfen ook geheel op zich zelf: schoon van gelaat, gekleed in lange gewaden, door Hermes aangevoerd, meestal ten getale van drie. Drie schijnt haar grondgetal te zijn, het getal der Chariten en van de overige bekende vrouwelijke drieëenheden, die allen de opgeloste vorm van een grote drievoudige godin vormden. Dat kan ook wel van de nymfen zelf beweerd worden. Hermes, haar geregelde begeleider, stelt naast het vrouwendrietal de mannelijke vierde voor. De Silenen, die men zoëven heeft horen noemen, vertegenwoordigden in gelijk opzicht het mannelijke in 't meervoud. Dergelijke wezens-oorspronkelijk waarschijnlijk mannen, die bij 't dansen en in optochten de phallische begeleiders van de godin voorstelden - heetten in een dialect van de oude Peloponnesus Satyroi, 'de vollen', een aanduiding, die betrekking had op hun 'corpulente' en daarom ook erotisch geladen gesteldheid. Dat was voor hen een meer omvattende benaming. 'Bokken' in dezelfde rol, mannen in bokkevelen, of - in de vertellingen en op afbeeldingen - overeenkomstig gevormde speelgenoten van de nymfen, werden eveneens Satyrs genoemd. Het woord silenos verbond zich met dansers, die in dezelfde rol een paardestaart aanbonden. Silenen met spitse oren, met hoeven en paardestaart, maar overigens in menselijkphallische gestalte, met stompe neuzen en uitgelaten gebaren, verschenen met 'zelfde recht als de Satyrs als een goddelijke troep. Ten slotte werd zelfs van een enkele Satyr verteld, die 't de bewoners van Arcadië lastig maakte en door de alziende Argos gedood werd, of ook van een enkele Silenos, de opvoeder van Dionysos. Want allen, Satyrs en Silenen, sloten zich bij deze god aan, of ze menselijk of goddelijk waren. Sterven moesten ook de goddelijken onder hen. In Klein-Azië vertelde men van een Silenos, die in dronkenschap gevangengenomen werd en diepe wijsheden openbaarde; en van een andere, Marsyas genaamd, die zo dom was, dat hij met Apollon wilde wedijveren in het musiceren, overwonnen en van z'n harig vel

114

ontdaan werd - geen bijzondere wreedheid van de god, zodra men in de dierlijke verschijning niets anders dan een vermomming ziet.

Nog meer te vertellen over de 'onnutte, allerlei onmogelijke dingen uithalende Satyrs' - zo werden ze van oudsher voorgesteld - is wel overbodig. Ongestraft beminden ze de nymfen, die voor de gewone sterfelijken zeer gevaarlijk konden worden. Zo verdween de schone knaap Hylas bij 't waterputten; de bronnymf en de maneschijn, ja zelfs een drietal bronnymfen, 'vreselijke godinnen voor de mensen, die buiten leven', waren daaraan schuldig. Nympholeptos, 'hij die door de nymfen gegrepen is', heette in onze taal, wat de Latijnen een lymphaticus noemden, een woord waarin lympa de weergave van nymf is, doch in de betekenis van 'water' - of ook wel lunaticus, dat wil zeggen 'maanziek' : een woord, dat later voor periodiek of lichtelijk geestelijk

gestoorden werd gebruikt, die men voor slachtoffers van de nymfen hield. In bijzondere betrekking tot de hele mensheid stonden de Meliai, 'de essennymfen' ; deze hadden echter een bijzondere afstamming, van Uranos en Gaia, zij ontsproten uit het bloed van de verminkte vader. Over deze betrekking zal bij het ontstaan der mensen gesproken worden.

XI

Poseidon en zijn vrouwen

NA DE GESCHIEDENISSEN van Zeus en zijn vrouwen, van zijn dochters en zonen, hore men thans over zijn broeder Poseidon en over de huwelijken, die hij sloot.

Slechts een daarvan heeft werkelijk de betekenis van de huwelijken van Zeus, die tot het vestigen en versterken van zijn heerschappij en daarmee ook tot de definitieve ordening van de wereld leidden: het huwelijk met Amphitrite, waardoor Zeus met de zee huwde en daarvan de beheerser werd. In de geschiedenis met Halia was hij nog niet de erkende meester van de zee. De verbinding met Demeter, die waarschijnlijk ook in de naam Poseidon of Poteidan` 'echtgenoot van de godin Dä', tot uitdrukking komt, veronderstelt een vroegere nauwe verbondenheid met het vasteland en de aardbodem. Zelfs wanneer het element Da in de naam van de god niet de kortste vorm van Demeter in de betekenis "aarde" was, dan zou het bijvoeglijk naamwoord gaiaochos, 'echtgenoot der aarde', hetzelfde van Poseidon getuigen. De vertellingen laten eveneens de onstuimige echtgenoot zien, die

niet uitsluitend de vrouw diende, zoals de louter phallische wezens, en evenmin een superieur heerser zoals Zeus was. Zijn vaderschap -want hij heette ook gewoonweg Pater, de 'vader' - stond tussen deze beide vormen in: de vorm van de dienaren van de Grote Moeder en de vorm van de Olympische vader, die echter in de tijd van de strijd en van het vestigen van de heerschappij zeer zeker nog op hem gelek. Naast zijn hemelse broeder bleef Poseidon een duisterder vader, langer en inniger met diervormen verbonden, en tenslotte was voor hem de zee als gebied om over te heersen het meest geschikt. Doch hij was niet zo duister als Hades, de koning van de onderwereld, de derde van de broeders, en de sombere tegenpool van Zeus, sedert deze slechts boven heerste.

Het teken van zijn macht over de zee, de drietand, houdt Poseidon op welbekende afbeeldingen majestueus vast. Zijn bedwongen wildheid en zijn dreigende toom waren intussen even klassiek.

1. GEBOORTE VAN POSEIDON EN ZIJN HUWELIJK ALS RAM

De geschiedenis van Poseidons geboorte behelst de verbinding van de god met twee dieren van het vasteland: het schaap en het paard. De gestalte van een ram bezaten godheden in Griekenland en aan de Middellandse Zee toch al veel vroeger dan die van een paard. Van deze twee dieren werd immers het paard pas uit het noorden hier ingevoerd. Hermes en Apollon zijn vroeger eveneens in ramsgedaante verschenen, de eerste waarschijnlijk in z'n hoedanigheid van verwekkende god, de tweede als zonnegod. Sporen daarvan zijn in de eredienst bewaard gebleven, een uitvoerige vertelling daarvan echter niet. In verband met Poseidon, die zich het paard als heilig dier zo eigen gemaakt had als geen andere god bij ons, zijn er twee verhalen, waarin de schape- of ramsgedaante voorkomt.

Er werd verteld, dat Rhea, nadat ze Poseidon gebaard had, het kind verstopte in een kudde schapen, bij een bron, Arne geheten, de 'schapenbron'. Aan Kronos, die de pasgeborene wilde verslinden, gaf zij een veulen, zoals ze hem later in plaats van de kleine Zeus een steen ter hand stelde. Aan de geschiedenis werd ook deze vorm gegeven, dat de bromnymf, aan wie Rhea het kind toevertrouwde, toen nog anders heette, Eerst nadat Kronos zijn zoon van de nymf opeiste en deze het bezit van het kind

loochende, kreeg zij en de bron de naam Arne, alsof het woord niet met schaap, maar met het overeenkomstig luidende werkwoord "loochenen" te maken had. Deze vormgeving is zonder twijfel uit latere tijd en onjuist. Van Poseidon was er nog de volgende geschiedenis, volgens welke hij z'n huwelijk in ramsgestalte aanging.

De bruid, waarover in de vorm van de heldensage verteld wordt, heette Theophane, 'de als godin verschijnende' of 'zij, die een god doet verschij-

116 nen'. Haar vader Bisaltes heerste in Makedonië en was een zoon van Helios en Gaia. Tal van vrijers trachtten haar te winnen, maar Poseidon roofde haar en bracht haar naar een eiland, waarvan de naam mogelijk 'ramseiland' betekende. In elk geval heet het in de vertelling verder, dat Poseidon z'n bruid in een schaap, zich zelf in een ram veranderde, ja, hij veranderde zelfs de bewoners van het eiland in schapen. Zo kon het paar, toen later de vrijers kwamen, verborgen blijven, en Poseidon sloot z'n ramshuwelijk, waaruit de ram met het gulden vlies voortspoot, die Phrixos naar Kolchis zou brengen en de oorzaak zou worden van de tocht der Argonauten. Dit alles hoort geheel in de heldensage thuis.

2. POSEIDON BIJ DE TELCHINEN

Volgens een vertelling, die reeds vermeld werd, toen van de Telchinen sprake was, bracht Rhea de pasgeboren Poseidon bij deze kunstvaardige en in de onderwereld levende oerbewoners van het eiland Rhodos in veiligheid. Kapheira, een dochter van Okeanos, was hier de min van Poseidon. De Telchinen hebben voor hem zijn drietand gesmeed. Dat deze afgunstige wezens hem ook hun kunst zouden hebben geleerd, daarvan is nimmer sprake geweest. Er werd echter gewag gemaakt van een zuster der Telchinen, Halia, de 'zeegodin'.

Toen Poseidon tot man gerijpt was - zo luidt de vertelling - werd hij verliefd op Halia en verwekte zes zonen bij haar en een dochter, Rhodos, naar wie ook het gelijknamige eiland heet. Het was in de tijd, dat in het oostelijk deel van Rhodos Giganten ontsprongen en Zeus pas de Titanen overwonnen had. Aphrodite werd toen bij Kythera uit de zee geboren en was juist onderweg naar Cyprus. De hoogmoedige en gewelddadige zonen van Poseidon verhinderden haar, op Rhodos aan land te gaan. Daarvoor bestrafte de godin hen met waanzin, zodat ze hun eigen moeder begeerden en ontucht met haar bedreven. De gewelddadige zonen verdrukten ook de eilandbewoners. Toen Poseidon dit alles bemerkte, liet hij z'n zonen wegens de schande, die zij hun moeder aangedaan hadden, onder de aarde verzinken. Later heetten ze goden of geesten van het oosten. Halia wierp zich in de zee en werd daarna Leukothea, de 'witte godin', genoemd. Sinds die tijd vereerden de eilandbewoners haar als onsterfelijke godin.

Over Leukothea zal men nog een heel andere geschiedenis te horen krijgen. De dochter van Halia, Rhodos, is geen andere dan Rhode, aan wie ook Aphrodite en Amphitrite tot moeder gegeven werden. Alle drie namen - Halia, Aphrodite, Amphitrite en daarbij nog Kapheira - duiden ongetwijfeld een en dezelfde grote godin aan. Op de meer naar het noorden gelegen eilanden van de Middellandse Zee heette zij ook Hekate, Kabeiro, Demeter Kabiria en werd zij als de moeder der Kabiren beschouwd.

117

3. DEMETER EN DE HUWELIJKEN VAN POSEIDON ALS HENGST

Dá was een oeroude naam voor Ga, Gaia. De-meter of Da-mater droeg waarschijnlijk in haar hoedanigheid van 'aarde-moeder' deze naam, en in dezelfde hoedanigheid had zij Poseidon tot echtgenoot. Beide godheden waren nauw verbonden met een bepaalde vorm van leven in Griekenland en zijn voortbrengselen, nauw verbonden ook met de

gebeurtenissen, welke die levensvorm beheersten en ten dele ook te voorschijn geroepen hadden: de godin met het koren - daarover bestonden heilige geschiedenissen, die men nog zal horen -, de god met het paard, sedert dat in Griekenland geteeld werd. In haar echtelijke verbinding met Zeus was Demeter, eerder de alter- ego van de Grote Moeder Rhea, die met haar eigen zoon Persephone voortbracht en in haar weer zich zelf baarde - een mysterie, waarover openlijk niet veel gezegd werd -; in haar verbinding met Poseidon was zij de planten en dieren voortbrengende aarde en kon daarom ook de vorm van een korenaar of de gestalte van een merrie aannemen.

Er werd verteld, dat Demeter reeds op zoek naar haar geroofde dochter Persephone was, toen Poseidon haar met zijn liefde begon te vervolgen. De godin veranderde zich in een merrie en mengde zich onder de grazende paarden van koning Onkios. Poseidon merkte het bedrog en verenigde zich met Demeter als hengst. De vertoornde godin werd Erinys, de godin van de toom, heette ook Demeter Erinys, totdat zij zich in de rivier de Ladon van de toom schoon waste en na dit bad de bijnaam Lusia kreeg. Zij baarde Poseidon een dochter, wier naam buiten de mysteriën niet genoemd mocht worden, en baarde terzelfder tijd het beroemde paard Arion of Erion met de zwarte manen. De zwarte manen had het van Poseidon - zo werd deze geschiedenis reeds in de oudheid opgevat. Deze manen waren het, die in de vertelling van het huwelijk van Medusa en Poseidon door de 'donkere lokken' van de god vertaald werden. Toen Perseus het Gorgo-hoofd van Medusa - het gelaat van een Erinys - had afgesneden, sprong uit de hals van de bruid van Poseidon het wonderpaard Pegasos te voorschijn. Een andere vertelling noemde als bruid van Poseidon, waaruit Arion geboren werd, een Harpij; zoals men weet, is er geen groot verschil tussen aanduidingen als Erinys, Gorgo, Harpyia.

Demeter vond haar voortzetting in een niet te noemen dochter - en daarin herkent men ook hier het verhaal van de mysteriën -, Poseidon de zijne in een paard. Men kent de geschiedenis, hoe de god in een wedstrijd met Pallas Athene het eerste paard schiep: toen hij met z'n drietand op de rotsige bodem van Attica sloeg, sprong het daaruit te voorschijn. Deze geschiedenis wordt ook in een andere vorm verteld: dat namelijk Poseidon op een rots sliep - in Attica op de Kolonos -, zijn zaad viel erop, en de rots bracht het

118 eerste paard ter wereld, Skyphios, de 'kromme', of Skironites, het 'kalk- steenkind', genoemd.

4. POSEIDON EN AMPHITRITE

Geen van de goden, die onze zee vóór Poseidon beheersten, had iets met het paard te maken: noch de honderdarmige Briareos, wiens tweede naam Aigaion met aig, 'geit', samenhangt, noch de 'Oude der Zee' onder zijn verschillende namen en veranderingen, die hem nimmer in paardegedaante getoond hebben. Vroeger dan een of ander zeepaard droeg een god in stieregedaante, de bruid door de zee. Poseidon zelf nam ook deze gestalte aan en kreeg in zijn hoedanigheid van zeegod stierenoffers. Want ook de stier was er aan de Middellandse Zee veel vroeger dan het paard. Hippokampoi - 'paardemonsters', half paard, half slangvormige vis - Zeekentauren, die aan hun dierlijk achterlijf paard en vis verenigden, Okeaninen en Nereiden met namen, die de aard van merries verraden, zoals Hippo, Hipponoe, Hippothoe, Menippe, zijn pas in de Griekse zee verschenen, nadat Poseidon die in bezit nam. Dat gebeurde door z'n huwelijk met Amphitrite.

Hesiodus noemde haar onder de vijftig dochters van Nereus, doch ze kon gemakkelijk voor een Okeanine, voor een dochter van Tethys, gehouden worden. Want geen godin

was zo uitsluitend gebiedster en bezitster van de zee, aan wie alle golven en zeemonsters toebehoorden, als Tethys en Amphitrite. Van Amphitrite wordt dit uitdrukkelijk gezegd. Er werd verteld, dat Poseidon haar bij de dans der Nereïden op het eiland Naxos zag en roofde. De geschiedenis werd verder aldus uitgewerkt, dat Amphitrite voor Poseidon vluchtte naar Atlas, tot aan de westelijke rand van de zee, of in het paleis van Okeanos, dat eveneens daar lag. Dolfijnen verrieden de schuilplaats aan de vervolger. Ja zelfs was het een dolfijn, die de godin ten slotte overreedde en naar de bruidegom voerde. Tot beloning werd hij onder de sterren geplaatst.

Sedert zijn huwelijk met Amphitrite was Poseidon de beheerser van onze zee. Het heerserspaar vertoonde in veel opzichten dezelfde kenmerken als Zeus en Hera. Zoals Zeus plechtig als 'echtgenoot van Hera' kon worden aangeroepen, zo werd ook Poseidon als 'echtgenoot van Amphitrite met het gouden spinnewiel' aangesproken. Hun bruiloftsstoet was een navolging van de triomftocht van Dionysos en Ariadne: behalve paarden, stieren en rammen werden ook herten, panters, leeuwen en tijgers tot zeemonsters, waarop Nereïden zaten. Over de mannelijke deelnemers van de dikwijls afgebeelde optochten van zeegoden, de Tritonen, valt nog iets te zeggen.

5. KINDEREN VAN AMPHITRITE

Poseidon, de onstuimige echtgenoot, niet alleen van Amphitrite, maar ook

119

van tal van Nereïden, nymfen en heroïnen, werd vader van talrijke zonen, die in de heldensage hun rol speelden. Daaronder waren niet alleen helden, doch ook wilde, gewelddadige wezens, die door de heroën overwonnen werden, zoals de Kyklops Polyphemos, wiens bestraffing door Odysseus de wraak van Poseidon opriep. Over dezen zal hier, in de godenverhalen, niet gesproken worden, alleen over de kinderen, die Amphitrite Poseidon baarde, of tenminste over de twee beroemde onder hen: over Triton en over de eilandgodin Rhodos.

Hesiodus noemde Triton 'wijd en zijd geweldig' en een grote god, die op de bodem van de zee in het gouden paleis van z'n lieve moeder Amphitrite en z'n meester en vader Poseidon woonde, een verschrikkelijke godheid. Zijn minnarij met Kekate werd reeds vermeld en eveneens, dat Herakles hem 't onderspit deed delven, in aanwezigheid van de drievormige 'Oude der Zee', wiens kunst om zich te veranderen deze jonge god stellig niet bezat. Triton was half vis, half mens, het best te vergelijken met de Silenen en Satyrs. Het verschil bestond daarin, dat de laatsten ontstaan zijn uit de vermomming van mannen in dieren van het vasteland, terwijl de prototypen van Triton mannen waren, die zich vis- of dolfijnstaarten aanbonden. Een drietal van dergelijke daners ziet men overigens slechts op een Italische vaasschildering. De vertellingen over Triton kunnen in die zin samengevat worden, dat hij de Silenos of Satyros van de zee was, een vrouwenrover, ja zelfs een rover van jongelingen - en wel van oudsher in gezelschap van zijns gelijken - een schrikaanjager en verleider met z'n schelptrumpet. Met de Tritonen kwamen dikwijls ook Tritoninen voor. Doch dit waren meestal Nereïden, met wie de Tritonen als in een bruiloftsstoet door de zeeën zwommen, waarbij zij het huwelijk van Poseidon en Amphitrite vierden, of de geboorte van Aphrodite, of ook wel de mysteriën, waarvan gezegd werd, dat de Nereïden deze aan de mensen hadden laten zien.

De geschiedenis van de godin Rhodos, de dochter van Amphitrite, speelt zich geheel en al in de golven van haar moeder af; nochtans vormt ze reeds de overgang naar de sibbe van de zonnegod. Het woord Rhodos is onafscheidelijk verbonden met rhodon, 'roos', en even onafscheidelijk is de godin met het eiland verbonden. Er werd verteld: Toen Zeus en de overige goden de aarde onder elkaar verdeelden, was het eiland

Rhodos nog niet zichtbaar. Het rustte verborgen in de diepte van de zee. Helios, de zonnegod, was bij de verdeling niet aanwezig. Zo lieten de overige hem, de reine god, zonder bezit. Toen zij zich hem dan plotseling herinnerden, wilde Zeus de deling ongedaan maken en opnieuw beginnen. Maar Helios liet dat niet toe. Hij zei, dat hij van de bodem der zee een vruchtbaar stuk land zag opkomen, en riep Lachesis, de godin van de deling, toe, haar handen omhoog te steken en met de goden en de zoon van Kronos te zweren, dat wat daar juist verscheen, hem zou toebehoren. En aldus geschiedde: uit de zilte wateren rees het eiland omhoog en

120

behoort aan de voortbrengende vader van de zonnestralen, de menner van de vonken vuur spattende paarden. Op het eiland nam Helios de godin Rhodos tot vrouw en verwekte zonen bij haar. Oorspronkelijk waren eiland en godin evenzeer één enkele persoon als Delos en de sterrengodin Astreia, of als het eiland van de Kabiren en Hephaistos, Lemnos, en zijn grote godin, die eveneens Lemnos heette.

XII

De Zon, de Maan en hun Sibbe

ZON EN MAAN, op zich zelf beschouwd en met de namen Helios en Selene - de Griekse namen van beide hemellichamen -, aangeduid, speelden in onze mythologie geen grote rol. Veeleer leenden zij hun gouden en zilveren stralen aan andere godheden, die minstens evenzeer menselijk als hemels waren. Die godheden - Zeus en Hera, Apollon en Artemis, om slechts dezen te noemen - al mochten ze nog zo zonachtig en maanachtig lijken - stonden voor ons boven de hemellichamen, daar ze immers de mensen op aanschouwelijke wijze levensgeheimen mededeelden, zoals zon, maan en gesternten dit nimmer alleen vermochten te doen.

Toch was ook Helios, de god 'zon' inniger met het menselijk zijn verweven dan het hemellichaam 'zon' buiten de mythologie kon zijn. Niet alleen, omdat zij onwillekeurig naar menselijke maatstaf en in menselijke vorm gezien werd! Volgens deze maatstaf werd hij als 'onvermoeid' beschouwd, een onvermoeide wagenmenner, oorspronkelijk menner van een span stieren en eerst later van 'vonken vuur spattende paarden'. Van buiten uit verweven met ons leven was hij als bron van het licht der ogen, als 'verwekkende vader der zonnestrallen', maar ook van binnen uit, van uit een diepere grondslag, was hij met ons verbonden, alsof onze ogen zelf hun oorsprong aan de zon, het 'onvermoeide oog', ontleenden. 'Gij zonnestraal, veelziende moeder der ogen' - zo begon onze grote dichter Pindarus een paeen, een van die liederen, die ter ere van Apollon gezongen werden. Het was niet bij voorbaat uitgesloten, een moederlijke godheid in de zon te zien. Er was in onze taal zelfs een Helia, een vrouwelijke naam, met de betekenis 'zon', mogelijk, de naam van een van de dochters der zon, zuster van Phaethon; want de familie van Helios bevatte veel goddelijke meisjes en vrouwen.

Nochtans was Helios zelf in de eerste plaats vader voor ons. Als vader was hij met ons leven verweven: als alles ziende en horende getuige van onze

121

daden, alsof hij een boven ons zwevend hoger geweten was, waarop men zich, om de waarheid te betuigen, beriep, en tegelijk een voortbrengende vader, uit wie voortdurend de dagen van ons leven voortkomen. Elke morgen schenkt hij ons een nieuwe levensdag, tenzij hij ons een bepaalde dag of alle dagen wil onthouden. Zo onthield hij de dag van thuiskomen lange tijd aan Odysseus, maar voor altijd aan de metgezellen van Odysseus. Als hij 's avonds onderging, dan betekende dat voor onze voorvaderen slechts een andere heerschappij van Helios, hetzij over mensen, levenden of doden, die de andere kant van de aarde bewoonden - reeds oude dichters en wijsgeren vertelden ons daarvan -, hetzij in de diepte van de heilige, donkere nacht, bij z'n moeder, bij z'n vrouw en z'n lieve kinderen. Ook thans nog, wanneer de Grieken zeggen, Helios is koning, dan betekent dat slechts zelden de middag, gewoonlijk wordt daarmee de zonsondergang bedoeld.

Er werd verteld, dat de zonnegod in het uur van zijn ondergang zich in een grote gouden beker begeeft, in dezelfde, die hij Herakles leende voor de tocht van de held naar het westelijke eiland van de Okeanos, om de runderen van Geryneus te halen. De beker draagt hem - aldus werd het ons beschreven - over de golven, een holle legerstede vol lieflijkheid, die Hephaistos uit kostbaar goud gesmeed en van vleugels voorzien had. In vliegende vaart voert dit vaartuig de slapende god over de waterspiegel, van de verblijfplaats der Hesperiden naar het land der Aithiopen, waar de snelle wagen en de paarden voor hem klaar staan, wanneer de morgengodin, de pasgeboren Eos, nadert. Hoe Helios dan daar, in 't oosten, zijn wagen bestijgt en weer aan de hemel verschijnt, werd ons vaak beschreven en vaak afgebeeld. Een verhaal

beschrijft het aldus: Verschrikkelijk blikken zijn ogen van onder de gouden helm, verblindend is de glans, die de stralen afgeven. Aan zijn slapen fonkelen de wangkleppen van de helm en omvatten een lieflijk, wijd en zijd lichtend gelaat. Het dunne gewaad wappert bij 't waaien van de wind om de god heen. Onder hem snuiven de hengsten. Op de meeste afbeeldingen draagt Helios echter geen helm, alleen de stralenkrans om het jeugdige hoofd. Zijn paarden hebben vleugels, voor de wagen springen knapen in de diepte of maken zich gereed, om te springen: dat zijn de sterren. De beide godinnen, Eos en Selene, de zusters van Helios, gaan vooruit, de maangodin vaak, rijdend in een wagen, waarmede zij daalt.

De stamboom van Helios kent men uit de Titanenverhalen. Onder de heerschappij van Zeus bleef de aanduiding met Titan alleen aan hem voorbehouden. De Titanin Theia baarde hem, met zijn twee zusters, de Titan Hyperion. Een godin met veel namen was zijn moeder, ter wille van wie bij de mensen het goud hooggeschat werd: aldus werd beweerd, misschien omdat haar, gelijk anders in 't bijzonder Persephone, gouden geschenken verschuldigd waren. In plaats van Theia, 'de goddelijke', een woord, dat de eigenschap betekent, waardoor de goden goden waren, werd de moeder der

122

zon ook Euryphaessa, de 'wijd en zijd lichtende', genoemd en met het bijvoeglijk naamwoord 'koeieogen hebbend' gesierd. Men zal zich namen herinneren als Europa en Pasiphae, of Pasiphaessa, namen van maangodinnen, die met stieren te maken hadden. In de moeder van Helios kan men de maangodin zien, evenals in zijn vader Hyperion de zonnegod zelf. De naam betekent 'hij daar boven', 'de hoogste', eenvoudig de zon, die bij Homerus behalve Helios, ook Hyperion, of met de dubbele naam Hyperion Helios, genoemd wordt. Zij schijnt voor onze voorouders een zich zelf verwekkende godheid geweest te zijn, en, niet anders dan de onder veel namen bekende echtgenoot en zoon van de Grote Moeder, een Daktylos of Kabir. De echtgenote van Helios heette weliswaar anders dan zijn moeder; zij heette Perse of Perseis, zoals de maangodin Hekate, en stelde waarschijnlijk het onder- wereldlijke aspect van de 'goddelijke' en 'wijd en zijd lichtende', van Theia of Euryphaessa, voor. De naam van de koningin der onderwereld, Persephone, hoort als vollediger, misschien ook slechts plechtiger, vorm bij Perse. Een andere naam van de echtgenote van de zonnegod, Neaira, de 'nieuwe' - dat wil zeggen de nieuwe maan, de maan in z'n donkerste gestalte - duidt nauwkeuriger de situatie aan, waarin de maangodin moeder van de kinderen van Helios werd: de nacht van de schijnbare ontmoeting van zon en maan in de tijd van de nieuwe maan.

Als dochters van Helios en Neaira werden Lampetia, de 'verlichtende', en Phaetusa, de 'lichtende', genoemd. Volgens de vertelling van de Odyssee hoedden zij de driehonderdvijftig runderen van Helios op het eiland Thrinakia. Dit aantal komt overeen met de dagen van het jaar, waarin twaalf maanmaanden tot een onvolledig zonnejaar werden samengevat. Het was natuurlijk, dat Helios, nadat de metgezellen van Odysseus zijn runderen opgegeten hadden, van hen de tegenwaarde der runderen, de dagen, vooral de dag van hun thuiskomst, afnam. Men zal ook niet verwonderd zijn, wanneer het aantal zonnedochters in de geschiedenis van Phaethon, de zoon van Helios, die dadelijk zal worden verteld, op het bekende getal drie gebracht werd. De derde zuster heette Aigle, het 'licht', met name "maanlicht", of Phoibe, eveneens een maangodin. Nog later werden zeven zusters van Phaethon opgesomd, daar men deze in het zevengesternte van de Hyaden meende te herkennen, daaronder Helia, de vrouwelijke zon. De drie Chariten werden, gelijk bekend, eveneens als dochters van de zon beschouwd. De beroemde Heliaden waren Kirke, de dochter van de zonnegod en Perse, de verleidelijke tovenaars uit de Odyssee, die de gewoonte had, haar bezoekers

in dieren te veranderen, Pasiphae, over wie men in de Kretenzische verhalen gehoord heeft, en Medeia, volgens de bewaard gebleven vertellingen een kleindochter van de zon, een wrede, haar slachtoffers in stukken snijdende tovenaars, die als moordenaars van haar broeder, haar schoonvader en ten slotte van haar eigen kinderen zich door de sagen rondom Iason en de Argonau-

123

ten beweegt. Zij stond in de nauwste betrekking tot de maan. Zij hoort intussen, gelijk gezegd, in de heldensage thuis.

Twee zonen van Helios werden beroemd. Aietes, de vader van Medeia, heeft donkere trekken. In de heldensage is hij koning van Kolchis, een land in de Kaukasus; oorspronkelijk was er echter nauwelijks verschil tussen hem en Hades, de onzichtbare en onzichtbaar makende koning van de onderwereld, de tegenstelling en tegenpool van Helios. De andere zoon, Phaethon, de 'schitterende', had als naam een bijnaam van zijn vader, die ook Helios Phaethon heette, zoals zijn vader Hyperion Heios.

1. DE GESCHIEDENIS VAN PHAETHON

Men weet reeds, dat een zoon van Helios, als 't ware een jongere of kleinere zoon, Phaethon heette. Hieraan kan toegevoegd worden, dat een hemellichaam deze naam ook slechts dan verkreeg, wanneer het als 'een kleine zon' verscheen. Later werd de planeet Jupiter of Saturnus, die bij ons, evenals in de Oriënt, ook de zonnenaam droeg, als 'Phaethon' beschouwd. Oorspronkelijk heette echter de ster, die het nauwst met de godin Aphrodite verbonden was, zo. In de Oriënt was dit de planeet van de godin der liefde, die daarom tot op de huidige dag Venus heet. Door ons volk werd hij ook als avond- en als morgenster bewonderd, als Hesperos en Phosphoros of Heosphoros, als waren het twee verschillende, mooie sterren. Men gaf Eos en Kaphalos aan Phosphoros tot ouders, zoals men dezen in de volgende geschiedenis ook aan Phaethon tot ouders gaf. De betrekking tot Aphrodite is daarin van dien aard, dat ze ons doet herinneren aan Adonis. De geschiedenis van Phaethon behoort eigenlijk tot die van de minnaren van de grote godin der liefde.

Er werd verteld, dat Aphrodite de zoon van Eos en Kephalos, Phaethon, de gelijke der goden, liefkreeg. Hij was nog in de bloei van z'n prille jeugd, bijna nog een jonge knaap, toen de godin der liefde hem wegnam. Door de godin weggehaald, werd hij de bewaker van 't allerheilige in haar tempel. Aphrodite stelde hem als zodanig aan en verhief hem tot de rang van god of goddelijke geest, een daimon, hetgeen juist met de soort onsterfelijkheid overeenkwam, die Anodis bezat. Ook in de overige vertellingen, waarin niet de slechts half goddelijke Kephalos, doch Helios zijn vader was, had Phaethon tenminste een moeder en een stiefvader, die hem met de wereld der sterfelijken en doden verbonden. Volgens een vertelling heette de moeder Klymene, en Merope was haar echtgenoot en de stiefvader van haar zoon. Deze heerste in een land, dat bij de zonnegod bijzonder geliefd was, zoals Aithiopië of het eiland Kos. Vermoedelijk moet onder de naam Merops Helios zelf verstaan worden. Klymene was een naam van de koningin der

124

doden, Persephone, en er werd ook verteld, dat de echtgenote van Merops, evenals Persephone, al vroeg in het dodenrijk neerdaalde.

De geschiedenis van Phaethon, de zoon van Helios en Klymene, luidde aldus, dat de knaap, als een jonge zonnegod, op een morgen de wagen van z'n vader besteeg. Hij reed te hoog en viel in de diepte. Men herkent hierin de vroeg opgaande en spoedig weer verdwijnende morgenster. In dezelfde geschiedenis wordt er nog aan toegevoegd, dat Zeus z'n bliksem naar de al te koene rijder slingerde. Hij trof hem echter pas, toen

Phaethon in de rivier de Eridanos neergestort was. Een grote brand brak uit, die slechts door een zondvloed geblust kon worden. De brand hoort oorspronkelijk zeer zeker niet in deze vertelling thuis, volgens welke de jongeling alleen maar belet moest worden, te hoog te vliegen. Volgens latere vertellingen voerde Phaethon de wagen te dicht bij de aarde, waardoor alles verschroeide, en er ontstonden branden; daarom moest Zeus hem doden. Voor de rivier de Eridanos werd in de oudheid een tijdlang de Po gehouden. De zonedochters beweenden aan de rivier hun broeder, uit haar tranen ontstond het barnsteen, zij zelf veranderden in populieren. Ten slotte werden allen met de Eridanos, als sterrebeelden aan de hemel geplaatst. Het einde van de oorspronkelijke geschiedenis kan men echter uit een Kretenzische vertelling vernemen. Op Kreta heette de verongelukte menner van de zonnewagen Adymnos of Atymnios. Hij was een broeder van Europa, en elke dag kon men hem 's avonds opnieuw zien verschijnen, want de neergestorte morgenster komt terug als avondster en is pas de tempeldienaar van Aphrodite, wanneer hij aan de avondhemel schijnt.

2. SELENE EN ENDYMION

De maan bood met zijn zichtbare veranderingen en z'n haast zichtbare beweging, z'n aan afwisselingen rijke betrekkingen tot zon en aarde, z'n deelnemen aan licht en duisternis, stof voor vele vertellingen, waarvan grote godinnen de heldinnen waren, misschien zelfs slechts één godin, de allergrootste, wier veelzijdigheid al van te voren de mogelijkheid, haar geheel en al met een hemellichaam gelijk te stellen, uitsluit. Heroïnen: jageressen en snelle loopsters, achtervolgsters en achtervolgde maagden uit de heldensage, waren nauwer verbonden met de zichtbare godin Selene. Men was er zich ook van bewust, dat dergelijke figuren beantwoordden aan de vlugge veranderingen, waardoor de voortdurende wisseling van maan en zon gekenmerkt werd. Van oude godenverhalen, waarin een maangodin in de gestalte van een koe met de zonnestier een huwelijk aanging, is daarentegen slechts de door runderen getrokken wagen van Selene op latere voorstellingen bewaard gebleven, nadat zij reeds een span met twee paarden, in tegenstelling tot het vier-span van Helios, bezat. Men ziet haar ook eenzaam rijden, op rund of paard, 125

op muilezel of hert. Zij werd als gevleugeld, hemels wezen aangeroepen, werd echter ook door een bok, eenmaal zelfs door Pan zelf, voortgedragen, die haar, gelijk reeds verteld, in schapevacht gehuld, verleide.

Behalve Selene - de naam hangt met selas, 'licht', samen - heette de aan de hemel verschijnende godin ook Mene; zo luidde het vrouwelijk geslacht van Men, een woord, dat de maan, de maand en in Klein-Azië een maangod aanduidde. Van het huwelijk van Selene met Zeus was er het volgend verhaal: de maangodin baarde de hemelse heerser Pandia, de 'geheel lichtende' of 'geheel lichte', ongetwijfeld de helderheid van de nachten, dat het vollemaan was, aanduidend. De twee liefdesgeschiedenissen - met Pan en met Zeus - hoorden nog in onze mythologie thuis, niet echter een huwelijk van Selene met Helios, de maangodin en de zonnegod in hun aan de hemel zichtbare vormen, waarover later verteld werd. Onze Selene was de zuster van Helios, een even zuiver zusterlijk wezen als Artemis naast Apollon. Hun huwelijk moest geheel en al in de onzichtbare sfeer van de onderwereld blijven, waar beiden heel andere verschijningsvormen en andere namen hadden dan aan de hemel. De enige beroemde liefdesgeschiedenis van onze maangodin is van kleinaziatische oorsprong en speelde zich in een grot af.

Er werd verteld, dat Selene, toen zij achter de bergrug Latmos in Klein-Azië

verdween, haar geliefde Endymion bezocht, die daar in een grot sliep. Endymion, volgens alle voorstellingen, een schone jongeling, herder of jager, werd met eeuwige slaap begiftigd, opdat zij hem steeds in de grot zou kunnen vinden en kussen. De naam Endymion betekent iemand, die zich 'binnen bevindt', door de geliefde, als in een gemeenschappelijk kleed, omsloten. Volgens een latere dichter werd Hypnos, de gevleugelde god van de slaap, op Endymion verliefd. Hypnos schonk de jongeling de gave, met open ogen te slapen. Volgens onze vertellingen was Endymion een koning van Elis, het landschap van de olympische spelen, welke, zoals men weet, door een Daktyl van de Ide gesticht werden; en een Daktyl is ook inderdaad nauwer met Endymion verbonden dan bijvoorbeeld met Adonis. Hij verwekte vijftig dochters bij Selene, evenveel als het aantal maanden in een olympische periode bedraagt. Zijn eeuwige slaap was een geschenk van Zeus, die hem toegestaan had, over zijn eigen dood te beslissen. Hij zelf koos dus deze toestand in plaats van de dood. Volgens anderen was het een straf, omdat hij, door Zeus in de hemel verheven, zich gedroeg als Ixion en Hera begeerde als geliefde. Men ziet, dat de maangodin niet slechts onder de naam Selene optrad, maar dat zij zelfs de waardigheid van koningin der goden dragen kon.

3. EOS EN HAAR GELIEFDEN

De kinderen van het Titanenpaar Hyperion en Theia vormden een drietal: Helios had naast Selene de morgengodin, Eos, tot zuster. Men ziet haar, 126

evenals de maangodin, voor de opgaande zonnegod voortschrijden of, met vleugels, in een vierspan, een ware zonnewagen, rijden. Het zou niet geheel juist zijn, de naam Eos met 'morgenrood' weer te geven. Haar armen en vingers waren wel roze, haar gewaad saffraangeel, maar zij zelf was toch iets meer dan alleen maar een kleurige verschijning aan de hemel. Zij was de nieuwe dag en werd ook zo genoemd: Hemera, de 'dag', of met een oud woord: Tito, een vrouwelijke vorm van Titan, welke eveneens de dag betekent. Evenals in de naam Helia, vindt men ook in Eos het vrouwelijk pendant van de zon terug en tegelijkertijd een wildere, onstuimigere zuster van Selene, van wie hartstochtelijkere liefdesgeschiedenissen verteld werden dan van de maangodin.

Beroemd is vooral haar liefde voor Tithonos geworden. Zij had hem in een gouden wagen ontvoerd, en het heet bij Homerus, dat zij uit haar bed van de zijde van Tithonos opstaat, wanneer zij de mensen het licht brengt. Tithonos is een mannelijke vorm van Tito en behoort, evenals deze naam, tot een oudere, niet-griekse taal. Als god en als sterfelijke jongeling was hij in Klein-Azië thuis en was waarschijnlijk met Adonis en Phaethon verbonden; niet voort niets komt de laatste - ook onder de namen Phosphoros, Heosphoros, Heos - met de Cyprische Paphos in de reeks zonen van Eos of als haar kleinzoon van haar zoon Tithonos, die zij in Syrië baarde, voor. Er werd verteld: Eos, de godin met de gouden troon, had Tithonos, de gelijke van de goden, een jongeling uit het geslacht van de koning van Troja, geroofd. Zij ging daarop naar Zeus en vroeg het eeuwige leven voor haar geliefde. Het verzoek werd haar toegestaan. Zij had er echter niet aan gedacht, dat het beter geweest zou zijn, jeugd voor hem te vragen en het vermogen, de ouderdom af te leggen. Zolang Tithonos dus jong was, leefde hij blij en gelukkig met Eos aan de Okeanos, de oostelijke rand van de aarde. Toen er echter witte haren op z'n mooie hoofd en in z'n baard verschenen, deelde de godin zijn legerstede niet meer, maar zij verpleegde hem als een klein kind, gaf hem de spijzen der goden en mooie kleren. En toen hij, grijsaard geworden, zich ten slotte niet meer kon bewegen, verborg de godin hem in een kleine kamer en sloot de deur. Alleen nog de stem van Tithonos drong van daar uit naar buiten door, verder was er geen

kracht meer in zijn leden. Wat deze vertelling niet zegt, vernemen wij van andere vertellers: Tithonos had zich in een krekkel veranderd. Eos baarde hem zonen. De beroemdste was Memnon, die uit het oostelijke land van de zon, Aithiopië, naar Troja kwam, om het geslacht van zijn vader te helpen, en daar door de hand van Achilleus viel: een tragische geschiedenis uit de heldensage, die de godin in diepe rouw zou storten. Op een prachtige vaasschildering ziet men, hoe zij de dode zoon beweent. De grote liefde van Eos voor schone jongelingen, die ze wegnam, beheerste de vertellingen over haar zozeer, dat beweerd werd, dat haar voortduren-

127

de hartstochten een straf van Aphrodite waren, omdat zij de godin der liefde Ares afhandig gemaakt had. Eos verschijnt in onze mythologie inderdaad ook als een tweede, onverzadelijke Aphrodite. Van de jongelingen, die zij heeft liefgehad, is vaak meer de naam bekend, zoals de naam Kleitos, de 'geroemde'. De godin had hem wegens zijn schoonheid geroofd, opdat hij onder de onsterfelijken zou komen. Een wonderlijke naam had de schone Kephalos, die als zoon van Hermes en Herse en als vader van Phaethon reeds genoemd werd. Het woord, waaruit de naam gevormd is - kephale - betekent hoofd. Om het schone hoofd streeden in Attica Eos en Prokris, de echtgenote van Kephalos. De geschiedenis van Kephalos en Prokris behoort reeds tot de heldensage. Deze medeminnares van Eos was een van de heroïnen, die in haar trekken meer gelijkens met de maan hadden dan een godin. Op het eiland Kephallenia werd van een Kephalos verteld, die zich daar met een berin verenigde. Men weet, dat dit dier een verschijningsvorm van Artemis was, of, zoals in de geschiedenis van Kallisto, van een anders genoemd evenbeeld van de maangodin. Ten slotte roofde Eos Kaphalos, evenals de vele naamloze schone knapen, die men op oude afbeeldingen ziet. Waarschijnlijk kan men het hoofd aan de hemel zoeken. Misschien is het 't hoofd van het sterrenbeeld Orion, eveneens een tot stier geworden geliefde van Artemis en Eos, over wie thans zal worden verteld.

4. VERHALEN OVER ORION

Een hele cyclus van verhalen is verbonden met het sterrenbeeld Orion. Aan onze hemel schittert het bijzonder mooi, en er werd verteld, dat het de wilde jager Orlon was, een reuzengestalte, die als uit de barbaarse oertijd in onze mythologie naar voren komt. Terecht werd hij samen met de reuzenknapen Otos en Ephialtes, de Aloaden, genoemd. In schoonheid zouden deze alleen maar door Orion overtroffen zijn. Er werd reeds gezegd, toen van de godin Maia sprake was, dat een troep goddelijke meisjes voor hem vluchtte en zich ten slotte in het zevengesternte der Pleiaden veranderen moest. Zij werden - volgens één vertelling was het slechts één meisje, Pleione geheten, volgens andere waren het Pleione en haar dochters - door Orion, vijf of zeven jaar lang, door Boeotië vervolgd. Mogelijk waren zij in de oude vertellingen werkelijk slechts wilde duiven (peleïades), waarop de wilde jager werkelijk jacht wilde maken, maar tegelijk ook godinnen, zoals de berin, die met haar en met Orion aan de hemel kwam. Men zal straks horen, in welke nauwe betrekking juist deze jager tot Artemis stond. En daarom werd waarschijnlijk gezegd, dat de Pleiaden, die door Orion vervolgd werden, jachtgezellinnen van Artemis waren. Men hore thans de geschiedenis van de jager.

Orion werd in een vertelling als zoon van Poseidon en Euryale, een dochter van Minos, beschouwd: een afstammingsgeschiedenis, die verraadt, hoe nauw hij eens verbonden was met de wilde jagers van Kreta, Zagreus en Minos, de vervolger van Britomartis. In Boeotië werd een ander verhaal over de afstamming van de reusachtige jager verteld.

In Tanagra woonde de gastvrije Hyrieus, volgens z'n naam de "bijenman". Men weet uit de geschiedenis van Kronos, dat in de oertijden de goden zich een roes aan honing gedronken hadden. Volgens andere vertellingen speelde, in plaats van Hyrieus, een koning, Oineus of Oinopion geheten, een grote rol in de geschiedenis van Orion. Deze namen hangen met oinos, 'wijn', samen, zoals die van Hyrieus en van de stad Hyria, die tot Tanagra behoorde, met hyron, 'bijenvolk'. Er werd nu verteld, dat drie goden by Hyrieus of bij Oinopion hun intrek namen. Meestal worden Zeus, Poseidon en Hermes genoemd. De drie goden lieten hun zaad in de huid van een geofferde stier vloeien en bevalen de gastheer, de op deze wijze gevulde lederen zak in de aarde te begraven. Daaruit ontstond na tien maanden Orion, een uit de aarde geboren reus. Zo hebben de goden de kinderloze gastheer een zoon geschonken.

In het verder verhaal, zoals dit vooral op het eiland Chios verteld wordt, speelt de werking van de wijn een beslissende rol. Orion verkrachtte in dronkenschap Merope, de vrouw van z'n stiefvader Oinopion. Volgens een andere vertelling was Merope, die het slachtoffer van de dronkaard werd, een dochter van Oinopion. Er werd ook verteld, dat Orion naar de hand van Merope dong en om harentwil het eiland Chios van de wilde dieren bevrijd had, doch Oinopion wilde hem bedriegen. Toen drong hij dronken in de kamer van Merope binnen. Of Oinopion zelf maakte de wilde jager dronken, stak hem in z'n slaap de ogen uit en wierp de blinde op het strand. De kern van al deze vertellingen schijnt te zijn, dat de bedronken reus zich aan de vrouw van z'n stiefvader vergreep en door hem tot straf blind gemaakt werd. Het moet een bijzonder vreselijke daad geweest zijn, als hij zo vreselijk daarvoor moest lijden. Als de geschiedenis van de drie goden er niet geweest was, welke ook wegens een woordspeling verzonnen had kunnen zijn - zaad schieten heet ook urein, en daarvan wordt in dat verhaal de naam Orion afgeleid - dan zou men aan de ontering van diens eigen moeder moeten denken. Een dergelijke werking van de wijn werd ook van Lykurgos, de vijand van Dionysos, verteld. En juist deze zonde werd, niet slechts in het geval van Oidipus, met blindheid gestraft.

Merope had evengoed de moeder van Orion geweest kunnen zijn, als Semele de moeder van Dionysos, of Elara de moeder van de phallische reus Tityos, ofschoon ook deze twee ten slotte niet uit de genoemde moeders, maar op andere wijze geboren werden. Er werd ook van een echtgenote van Orion verteld, met de naam Side, 'de granaatappel', die hij in de onderwereld wierp, omdat zij zich in schoonheid met Hera mat. Een dergelijke naam, evenals de naam Merope, paste bij de koningin van de onderwereld. Daarachter gaat de moeder en echtgenote schuil, met wie Orion de zonde

129
beging, waarvoor blindheid de straf was. Hem werd voorspeld, dat hij alleen genezing zou kunnen vinden, wanneer hij de lege oogholten aan de zonnestrallen zou blootstellen. De blinde hoorde het lawaai van een smidse en liep in de richting van het geluid. Hij kon op de waterspiegel lopen of veeleer als reus de zee doorwaden. Zo kwam hij naar Lemnos, waar de smederij van Hephaistos met groot gedruis aan het werk was. Hoewel deze god in de vertellingen uitdrukkelijk genoemd wordt, was het niettemin Kedalion, de leermeester van Hephaistos, die door Orion gegrepen en op z'n schouder getild werd, opdat de kleine reus naar de zon zou brengen. De blinde Orion ontmoette de opgaande Helios en werd genezen. Er werd ook verteld, dat hij naar Oinopion terugkeerde, om hem te straffen, doch deze hield zich in een ijzeren kamer onder de aarde verscholen. Toen begon Orion de zwerftocht, die met zijn plaatsing aan de hemel eindigde. De wilde jager dreigde, alle dieren van de aarde te zullen uitroeien. Artemis en Leto waren erbij, toen hij op Kreta jaagde. Maar de aarde

verweerde zich tegen hem, door de scorpioen voort te brengen, die de jager stak en als sterrenbeeld met hem aan de hemel kwam. Of het was Artemis, die de scorpioen op de gewelddenaar af stuurde toen deze haar kleed al gegrepen had. Zij had de aanvaller overigens ook met haar pijlen kunnen doden. Daarover bestond een heel bijzondere geschiedenis.

Er werd verteld, dat Eos Orion tot echtgenoot genomen had, voordat Artemis hem op het eiland Ortygia met haar pijlen doodde. Dat was juist de plaats, waar de zon opging: het was het eiland, waar Apollon geboren was, ook Delos genoemd. Daar had Orion Artemis tot het diskoswerpen uitgedaagd. De godin werd daarover vertoornd, of liever over het feit, dat de reus het Hyperboreïsche meisje Opis - een andere naam voor Artemis zelf - aangreep. Volgens die bijzondere geschiedenis was echter Artemis op de jager verliefd. Apollon merkte het en kon het moeilijk verdragen. Hij berispte haar, maar zijn woorden baatten niet. Op een keer zag hij, ver weg op zee, als een donker punt, het hoofd van Orion en nodigde z'n zuster uit, met hem in een weddenschap op dat doel te schieten. Artemis trof het hoofd, dat ze niet herkend had, en verhief later de geliefde tot de sterren. Ook van het sterrenbeeld Orion is dikwijls alleen maar het hoofd boven de horizon zichtbaar. Maar zij, die van de verandering in een ster niets willen weten, zoals Homerus, vertelden, dat Orion op de weiden van Asphodelos in de onderwereld verder op de dieren jaagt, die hij op de aarde gedood had, met een koperen knots in z'n hand.

5. OVER DE WINDGODEN

Er werd nog van een andere echtgenoot van Eos verteld, die een hogere rang toekwam dan alle tot dusver vermelde. Het was Astraios de 'gesternde', 130

wiens naam men onder de zonen van de sterke godin Eurybia en de Titaan Krios heeft horen noemen en van wie ook uitdrukkelijk werd gezegd, dat hij de 'oude vader der sterren' was. Hem, de nachtelijke hemelgod, schonk de godin van de morgen, behalve de morgenster, Heosphoros, ook de windgoden; dat wil zeggen, alleen de vererenswaardige hoofdwinden, maar dan ook alle vier, ofschoon Hesiodus er slechts drie met name noemt: Zephyros, de westenwind, Boreas, de noordenwind, en Notos, de zuidenwind. De vierde - Apeliotes, de oostenwind, of Euros, de zuidoostenwind - omschrijft hij met het bijvoeglijk naamwoord Argestes, 'de helder makende'. Deze winden zijn van goddelijke oorsprong, leest men bij hem, en brengen de sterfelijken groot voordeel. Er zijn er echter ook, die van Typhoeus afstammen: de stormwinden, die de zee teisteren, tot grote schade van de mensen. Afwisselend waaien ze uit verschillende richtingen, verstrooien de schepen, vernietigen de zeelieden; andere weer verwoesten de bloeiende aarde, de lieflijke arbeid van de mensen, en bedekken alles met stof en schuim.

De hele windroos, die ook bij ons uit minstens acht winden bestond, hoorde zeer zeker niet in de mythologie thuis. Niet eens van de lieflijke Zephyros, de bode van de lente, kan een oude geschiedenis verteld worden, behalve dat hij bij de Harpyia Podarge, deze snelvoetige merrie, op de weide van de Okeanos de waarzeggende paarden van Achilleus verwekte. Boreas, de noordenwind, verscheen alleen als een grote gestalte in onze mythologie; gevleugeld, met twee gezichten, tegelijk naar voren en naar achteren kijkend, zoals anders alleen maar de alziende Argos. Op heel oude afbeeldingen had Boreas zelfs slangevoeten. Hij paarde niet slechts met edele merries, maar hij was ook het mannelijke tegenbeeld van Eos: een meisjesrover. Hij werd als een wilde Thraciër beschouwd, daar hij uit het noorden, van uit Thracië woei, en er werd verteld dat hij zich een Attische vrouw roofde: een dochter van koning Erechtheus, Oreithyia

geheten, hetgeen de 'in het gebergte rondzwerfende' betekent. Zij speelde met haar gezellin Pharmakeia, de 'toveres', aan de koele beek de Ilissos bij Athene, toen Boreas haar wegnam. Uit dit huwelijk werden de gevleugelde Thracische tweelingen Kalais en Zetes geboren, van wie men reeds hoorde, dat zij de enigen waren, die de Harpijen vermochten te bestrijden.

Volgens een oudere vertelling waren de winden aan een koning, Aiolos geheten, onderworpen en bevonden zich volkomen in zijn macht, zonder eigen persoonlijkheid te bezitten. De naam Aiolos betekent de 'beweeglijke' en 'bonte', oorspronkelijk ongetwijfeld een god van de sterrenhemel, zoals Astraios. De geschiedenis is onder de avonturen van Odysseus bewaard gebleven. Daarin werd ons van een koning Aiolos Hippotades verteld, als zou hij een "zoon van een ruiter" geweest zijn. Want dat is de betekenis van 'Hippotades'. Van hem werd gezegd, dat hij een vriend van de goden was, die op het drijvende eiland Aiolia heerste. Het steile rotseiland was met bron-

131

zen muren omgeven. Twaalf kinderen had Aiolos in zijn paleis: zes meisjes en zes jongelingen. De dochters leefden met de zonen als getrouwd, en de echtparen gaven zich de ganse dag aan smulpartijen over. 's Nachts sliepen ze bij elkaar. Odysseus kwam met zijn gezellen op dit eiland. Een maand lang onthaalde Aiolos de vreemdelingen in zijn paleis. Toen zij daarna de thuisreis wilden aanvaarden, gaf hij hun een leren zak, vervaardigd uit de huid van een negenjarige stier. Daarin had hij de winden opgesloten en ze vastgebonden, daar de zoon van Kronos hem namelijk tot beheerder der winden aangesteld had, opdat hij die naar verkiezing kon stilleggen of opwekken. Met een zilveren koord bond hij ze in het schip van Odysseus vast, opdat geen daarvan ernaast kon waaien. Alleen de westenwind liet hij in de zeilen blazen. Men kent het verhaal uit de Odyssee; alles was vergeefs. De metgezellen van Odysseus meenden, dat de sluwe Odysseus goud en zilver in de zak verstopt had en lieten de winden los. Zo waait ook de mythologie over in sprookjes.

XIII

Prometheus en het menselijk geslacht

VELEN ONZER FILOSOFEN leerden, dat het menselijk geslacht eeuwig is. In onze mythologie werd het op zijn minst als langlevend beschouwd. Want het was wel blootgesteld aan vernietiging, doch niet aan een mensenleeftijd gebonden, evenmin als bijvoorbeeld de nymfen. Nymfen treden vaak als vrouwen van de eerste mensen op, terwijl dit tot de schepping van Pandora uitsluitend mannen waren : een geslacht van mannen.

Met dit geslacht van mannen, de eerste mensen, was het Titanengeslacht van Iapetos verbonden, vooral twee van z'n zonen: Prometheus en Epimetheus. Men zal spoedig horen, hoe deze twee het menselijk geslacht vertegenwoordigden. Volgens de Orphici waren de Titanen feitelijk de zondige voorvaders der mensen. Hesiodus vertelde ons, dat hun vader Uranos hen met een scheldwoord en tegelijk met een woordspeling 'Titanen' genoemd heeft, als kwam deze aanduiding van *titainein*, 'zich uitrekken', en van *tisis*, 'bestrafing': de Titanen hebben zich in hun vermetelheid uitgerekte, om een groot werk te volbrengen en werden later daarvoor gestraft. Dit werk werd niet gedaan in de geslachtslijn: Uranos-Kronos-Zeus, want aan de verminking en het ten val brengen van hun vaders hebben de Titanen, die vijandig tegenover Zeus, de uiteindelijk overwinnaar gebleven zoon, ston-

132

den, niet deelgenomen. Hun eigenschap, overmoed (*atasthalia*), karakteriseerde ook de mensen, die juist daarom door de goden steeds weer met vernietiging bedreigd werden. Het geslacht van Iapetos is bij Hesiodus beschreven als louter bestrafte boosdoeners in zich verenigend. De voorstelling van deze, aan Zeus en de goden vijandige Titanen, vormt de inleiding tot de geschiedenis van het menselijk geslacht.

De naam *Iapetos* klinkt ons vreemd in de oren. Behalve dat hij ten slotte met de overige Titanen in de onderwereld werd geworpen, is er alleen de genealogische vertelling van zijn huwelijk met *Klymene* - gewoonlijk een naam van de koningin van de onderwereld - in plaats van wie ook *Asia* of *Asopis*, 'zij van de morgen', voorkomt. *Iapetos* voerde *Klymene*, de *Okeanine* met de schone voetgewrichten, naar huis en besteeg zijn legerstede met haar. Zij baarde hem de harde *Atlas*, de aanmatigende *Menoitios* en het broederpaar *Prometheus* en *Epimetheus*. Van *Menoitios* wordt gezegd, dat hij een snoodaard was, die door Zeus wegens zijn overmoed en zijn vechtlust met een bliksemstraal in het *Erebos* gestort werd. *Atlas* droeg onder machtige dwang, stevig staande en met z'n hoofd en z'n handen de last ondersteunend, aan de rand van de aarde, voor de tuin der *Hesperiden*, de brede hemel. Dit lot werd hem door Zeus opgelegd. Men weet, dat hij de vader van veel godinnen was, van de *Hesperiden*, van *Maia*, en van de *Pleiaden*, volgens oude, verloren gegane vertellingen een god met gevaarlijk verstand, die alles wist van de diepten der zee. Van oudsher bezat hij de zuilen, die aarde en hemel van elkaar gescheiden hielden. Onder de heerschappij van Zeus bood hij het beeld van een tot eeuwig zwoegen veroordeelde reus, aan de westelijke rand van de wereld, terwijl *Prometheus* aan de oostelijke rand z'n straf onderging. Van hem en *Epimetheus* zal hierna meer verteld worden.

1. OORSPRONG VAN HET MENSELIJK GESLACHT

Goden en mensen zijn van dezelfde oorsprong, aldus wordt gezegd bij Hesiodus, en hij doet deze uiting op grond van de oudste verhalen, waarvan men er een reeds kent. De bloeddruppels van de verminkte vader *Uranos* werden door *Gaia*, de Moeder Aarde, opgevangen. Op deze wijze bevrucht, baarde

zij de sterke Erinyen, de reusachtige Giganten en de nymfen, die Meliai, 'essen', genoemd werden op de machtige aarde. Volgens de grote vertelling van de achtereenvolgende, verschillende mensengeslachten - de 'tijdperken', zoals ze later heetten - ontstond het bronzen geslacht uit de essen. Hesiodus bewaarde voor ons, in de geschiedenis van de roof van het vuur, het woord melioi, de mannelijke vorm van meliai, voor de mensen, juister gezegd de mannen, die bij de essennymfen hoorden. Men stelde zich deze mannen, de Melioi, later ook zodanig voor, dat ze als gevallen vruchten onder de essen

133
lagen. Volgens vele andere vertellingen, waarvan bijna elke Griekse en kleinaziatische landstreek er een had, ontsproot de eerste man, de oermens, rechtstreeks uit de aarde, die dus ook op deze manier de gemeenschappelijke moeder van goden en sterfelijken was.

Over de oermensen der verschillende landstreken, waaruit de bewoners telkens het ganse mensengeslacht lieten stammen, hore men in de volgende opsomming: 'Het was de aarde, die 't eerst de mens te voorschijn liet komen, daarmede een schone vrucht schenkend, daar zij niet slechts de moeder van gevoelloze planten en onverstandige dieren wilde zijn, maar ook van een gedwee en met rede begaafd schepsel. Intussen is het moeilijk, vast te stellen, of Alalkomeneus in Boeotië aan het meer van Kopais als eerste mens te voorschijn kwam; of het de Kureten van de Ide waren, een goddelijk geslacht, of de Phrygische Korybanten, die de zonnegod 't eerst zag, toen zij als bomen omhoogschoten; of Arcadië Palasgos, die er reeds voor de maan was, of Eleusis Dysaulēs, de bewoner van de Rharische velden, of Lemnos Kabiros als eerste mens ter wereld bracht, een schone knaap in niet te noemen mysteriën, of Pallas de Phlegreïsche Alkyoneus, de oudste der Giganten?' Een vertelling - juister gezegd: een ander praatje, dat in Athene aan een profetes werd toegeschreven - prees daarentegen de Attische aarde: 'In de tijd, dat de ganse aarde allerlei wezens te voorschijn bracht en liet ontspruiten, dieren en planten, bleek de onze ten opzichte van wilde dieren onvruchtbaar en rein, zij koos veeleer van alle levende wezens de mens uit en baarde een wezen, dat door verstand boven de andere stond en het enige is, dat het recht en de goden vereert.'

Men onderkent duidelijk in deze woorden een bijzondere bedoeling, die niet past bij de mythologie, waarin alles spontaan en vanzelfsprekend en niets polemisch tegen anderen gericht is. Niet slechts de Atheners zouden als gegeneis, 'aan de aarde ontsprotenen', of autochthones, 'autochtonen', wat oorspronkelijk 'tzelfde betekende, onderscheiden moeten worden, maar ook de bodem van Attica zou van de overige aarde verschillen, hoewel de spreekster de goddelijkheid van de ganse aarde erkent, doordat zij eraan toevoegt, dat niet de aarde de vrouw in vruchtbaar worden en baren nadoet, maar omgekeerd de vrouw de aarde. Nochtans waren het niet de Atheners, maar de bewoners van het eiland Aigina, waarvan beweerd werd, dat ze als een geheel volk uit de aarde te voorschijn gekropen waren: evenwel niet als mensen, maar als mieren. Er werd verteld: Nadat de godin Aigina Zeus Aiakos baarde, was deze geheel alleen op het eiland. Jongeling geworden kon hij de eenzaamheid moeilijk dragen. Toen veranderde Zeus de mieren van het eiland in mannen en vrouwen en begiftigde Aiakos met het volk der Myrmidonen - een naam, die in klank op myrmekes, 'mieren', gelijkt - die de eersten waren, die schepen bouwden. Later werd dit zo verteld, als zou Zeus ter wille van Aiakos de mensen uit de aarde hebben laten opgroeien.

134

De dichtertelijke benaming der bewoners als meropes vond ongetwijfeld haar oorsprong in een vertelling der bewoners van het eiland Kos. Koning Merops, wiens onderdanen

eerst zo heetten, was, zoals men weet, de stiefvader van Phaethon en waarschijnlijk slechts een naam voor de zon zelf. Verder werd bij ons de bijeneter merops genoemd, een vogel, die z'n eieren in de aarde legt, als was hij een echtgenoot van de aarde. Zo komt in de aanduiding der mensen als meropes, de geboorte uit de aarde, doch tevens ook de afstamming van een verwekkende zonnegod tot uitdrukking.

Als de geschiedenissen over de oorsprong van het menselijk geslacht zich op een eiland afspeelden, dan trad daarin de godin van het eiland als moeder op: onze welbekende grote moedergodin onder de naam van het eiland zelf. In Klein-Azië speelde Rhea deze rol, op ons vasteland steeds de godin, die overeenkwam met de godin op de betreffende plaats. Zij baarde de wezens, die de voorvaderen van het mensengeslacht werden. Men zal zich herinneren, dat zij, de Grote Moeder, zich steeds liet vergezellen door Daktylen, Kureten, Korybanten, Kabiren, die zij uit zich zelf voortbracht en waaronder zij ook haar echtgenoot vond. In veel vertellingen waren het hele oervolken, zoals bijvoorbeeld de Telchinen, de oerbewoners van het eiland Rhodos: Oude oergoden van deze soort werden tevens als oermensen beschouwd. Het verschil tussen hun beide hoedanigheden bestond wel daarin, dat zij als oermensen ophielden, echtgenoten van de Grote Moeder te zijn. Daarvoor kregen ze andere vrouwen. Op Lemnos werd van drie Kabirische nymfen, Nymphai Kabeirides, verteld. Ze waren de dochters van de grote godin en de met haar parende Kabiros en hadden drie broeders, met wie zij drie paren vormden. Deze drie paren kunnen reeds als oermensparen aangeduid worden.

De eerste mannelijke wezens, die als oermensen beschouwd werden, hadden in de eerste vertellingen één eigenschap met Kronos, de zoon van de Moeder Aarde, met wie de geschiedenis van het godengeslacht begon, gemeen: *sluwheid*. Van de Boeotische oermens Alalkomeneus werd verteld, dat hij Zeus de sluwe raad gegeven had, waardoor de heerser der goden de van hem vervreemde Hera terugwon en weer tot een huwelijk verlokte. Men weet, dat Alalkomeneus ook beschouwd werd als de opvoeder van de godin Athene, die dus eerst na hem geboren werd. Onder de naam Athenais werd zij waarschijnlijk de echtgenote van de oermens. In de geschiedenis van de Arcadische oermens Pelasgos heette het, zoals men reeds vroeger heeft gehoord, dat de maan - een vrouwelijk wezen in onze mythologie - er toen nog niet eens was. Hoe bij de eerste mannen, in het verhaal van Prometheus en Epimetheus, bij een broederpaar, het eerste vrouwelijk wezen kwam, dat zij mochten trouwen, zal straks uitvoeriger verteld worden. Hier moge alleen reeds thans vermeld worden, dat Pandora, de eerste vrouw, als een beeld geschapen werd, volgens een andere vertelling echter als een godin uit de 135

aarde te voorschijn dook.

De geschiedenis van de schepping van de eerste vrouw door kunstvaardige meesters, als, gelijk bekend, de Daktylen en Kabiren waren, vormde het uitgangspunt voor de latere vertellingen over de oorsprong van het menselijk geslacht. Als meester van dergelijke werken kent men reeds Hephaistos, de grootste Kabir van Lemnos, en Pygmalion of Pygmaion, de koning van Cyprus. Tot deze meesters behoorde ook Prometheus, die daarbij nog 'vol slinkse gedachten' was, zoals Kronos. De vertellingen, die mens spoedig zal horen, onderscheiden hem van Hephaistos. Toch werd van Prometheus eveneens verteld, dat hij een buitenechtelijke zoon van Hera was, voorwaar niet van Zeus, doch van de Gigant Eurymedon; dat hij met z'n dubbele bijl de geboorte van Athene hielp plaatshebben en dat hij evenals Hephaistos de godin belaagde. In ieder geval was hij de oudste god van beiden. Er werd beweerd, dat hij

oorspronkelijk Ithas of Ithax heette en de heraut van de Titanen was. Volgens een andere vertelling behoorde hij tot een oervolk van Kabiren. Demeter kwam tot hem en zijn zoon Aitnaïos - waaronder Hephaistos moet worden verstaan en die beiden Kabiren waren - en bracht haar mysteriën mee, zoals zij in andere vertellingen tot de oermens Dysaules of tot de koningen van Eleusis kwam. Het verschil tussen Prometheus en de uit de hemel gevallen god van het vuur Hephaistos bleef, dat de laatste een even enkelvoudig wezen als het vuur, Prometheus daarentegen een dubbel wezen was. Meestal had hij een andere, minder sluwe partner naast zich, z'n broeder Epimetheus, als 't ware z'n linkerhand.

Er werd verteld; Er was een tijd, dat de goden er waren, maar nog geen sterfelijke wezens. Toen ook voor deze de door 't noodlot bepaalde tijd van ontstaan kwam, vormden de goden hen onder de aarde, uit aarde en vuur en uit alles, wat met deze elementen gepaard gaat. Toen zij hen daarna omhoog wilden voeren naar het licht, bevalen de goden Prometheus en Epimetheus, die wezens te tooien en de vaardigheden onder hen te verdelen, welke bij elk hunner paste. Epimetheus vroeg van Prometheus voor zich de gunst, de verdeling alleen te mogen uitvoeren. En de onnadenkende verdeelde alles onder de dieren, zodat de mens daar volkomen onbeschermd en naakt stond. Daardoor kon de aan alles denkende Prometheus niet nalaten, het vuur en de kunsten van Hephaistos en van de godin Athene uit hun gemeenschappelijke tempel te stelen en aan het mensengeslacht te schenken. Sinds die tijd kan de mens leven. Hoewel Epimetheus de schuldige was, werd Prometheus daarvoor gestraft. Deze vertelling is afkomstig van een wijze man, naar men zegt, Protagoras, de sofist, die op zijn manier aan een oude geschiedenis een andere vorm gegeven had. Eros verried het aan Zeus, die Hermes uitstuurde, om het schone wezen te halen. Het schepsel ontving de drank der onsterfelijkheid en straalt sindsdien aan de hemel als Phainon, de 'schijnende', zoals bij ons de planeet Jupiter heette. Behalve hem schiep Prometheus nog an-

136

dere mensen uit water en aarde. Volgens deze niet zeer oude vertellingen was hij ook de schepper der dieren geweest. Op sarcophagen uit latere tijd, met name in Rome, ziet men, hoe Prometheus de mens vormde: als een klein beeld, dat door Athene bezield wordt, doordat de godin een vlinder ernaar toe brengt, die in onze taal, evenals de ziel, psyche, heette. Bij ons, in het landschap Phokis, toonde men grote blokken gesteente, dat, naar men zeide, naar mensen rook: ze zouden overgebleven zijn van de klei, waaruit Prometheus de mens schiep. Dat mensen uit steen ontstaan of weer opstaan konden, zal men later horen.

2. WEDSTRIJD MET ZEUS EN DIEFSTAL VAN HET VUUR

De voorvaders van het mannelijk geslacht waren niet slechts in onze mythologie goddelijke wezens, die eerst met gebreken en beperkingen uitgerust moesten worden, opdat een duidelijke scheiding tussen goden en mensen zou ontstaan. Ook elders waren er vertellingen, waarin de eerste mensen uiterst onvolmaakte wezens waren. Om bij de onze te blijven: uit essen geboren, van mieren in mensen veranderd, aan de aarde ontsproten - als groente, zou een spotter kunnen zeggen - of uit klonten aarde gevormd, hadden ze nog de vervolmaking, als 't ware een tweede schepping, nodig, om menswaardig te kunnen leven. Reeds op zichzelf beschouwd, was een menselijk geslacht, dat slechts uit mannen bestond, onvolkomen, al had het ook de moeder der goden tot moeder. In onze mythologie werd Prometheus met beide taken, zowel met de scheiding der mensen van de onsterfelijken, alsook met de vervolmaking der sterfelijken, belast. Hij ontketende eerst een wedstrijd - als 't ware een broederstrijd -

met Zeus en riep daardoor een duidelijke scheiding in 't leven, waarbij hij samen met z'n broeder Epimetheus en de mensen, na een schijnbare overwinning, toch 't onderspit dolf en Zeus en de godinnen de werkelijke overwinnaars bleven. Daarop hielp hij de thans zwakkere mensen tenminste door één goddelijk geschenk, het vuur. Een tweede geschenk, de vrouw, volgens de hierna komende vertelling een geschenk der goden, volgens andere verhalen een werk van Prometheus, ontpopte zich als een mooi kwaad. De geschenken van Demeter en Dionysos moesten nog volgen, om de mensen tot een volkomen wezen te verheffen, zoals men straks zal horen.

De namen Prometheus, de 'vooruit wetende', "vooruit zorgende", en Epimetheus, de 'eerst later lerende', 'onnadenkende', houden een verwijzing in naar wezens, die voorzorg behoeven en door onnadenkendheden bedreigd worden, een verwijzing naar de mensen, temeer daar de onnadenkende en de vooruit zorgende onafscheidelijk met elkaar verbonden waren. Er werd verteld: Toen de goden en de mensen in Mekone bijeenkwamen, op een plaats, 'papaverveld' genoemd, waar de scheiding zou plaatsvinden, deelde Prometheus een geweldige stier in stukken. Hij zette de verzamelde

137

schaar de stukken vriendelijk voor en wilde het oordeel van Zeus misleiden.

Voor zichzelf en de zijnen vulde hij de maag van het rund met in stukjes gesneden vlees en vette ingewanden. Voor Zeus wikkelde hij de benen zorgvuldig in glanzend vet, zodat de inhoud noch bij het ene noch bij het andere deel kon worden waargenomen. Toen sprak de vader der goden en mensen tot hem: 'Zoon van Iapetos, voortreffelijke heerser, hoe ongelijk hebt gij de delen gemaakt!' Aldus berispte Zeus, de god vol eeuwig overleg, hem. Prometheus, vol slinkse gedachten, antwoordde hem, met een zoete glimlach, van zijn bedrog bewust: 'Zeus, gij beroemdste en grootste van de eeuwige goden, kies het deel, dat gij begeert!' Zeus, de god vol eeuwig overleg, doorzag de list heel goed, doch zon in z'n ziel op een straf voor de mensen, die ook volvoerd zou worden. Met beide handen nam hij het witte, van vet glazende deel. Van grimmige toorn werd zijn hart vervuld, toen hij de kunstig verborgen witte benen zag. Sinds die tijd verbranden de mensen op de aarde, wanneer zij aan de goden offeren, alleen de witte beenderen op de altaren. Toen echter stoof Zeus op: 'Zoon van Iapetos, die meer raad weet dan alle anderen, gij wilde mij dus bedriegen!' Aldus toornde Zeus, de god vol eeuwig overleg, vergat het bedrog nooit en onthield de mensen, de nakomelingen van de essen, het vuur. Hij verborg het zo heet het in een herhaling van dezelfde vertelling. De moedige zoon van Iapetos stal het van Zeus terug en bracht het de mensen, in de holle stengel van een vlierstruik.

Zover de vertelling, waarbij de geschiedenis van Pandora onmiddellijk aansluit. De eerste vrouw werd door Epimetheus in ontvangst genomen, waardoor het mensengeslacht opnieuw, gelijk voorheen door 't verbergen van het vuur, verzwakt werd. Vanwaar Prometheus het verborgen vuur weer wegnam, daarover waren er verscheidene vertellingen, die evenzeer verloren zijn gegaan als het treurspel, waarin Aischylos het halen van 't vuur door de Titan opvoerde. Daar het toneel van dit treurspel het eiland Lemnos was, werd gemeend - en ook afgebeeld - dat Prometheus de vlam uit de werkplaats van Hephaistos ontvreemdde. Toch is tenminste zoveel van de diefstal van 't vuur in woorden bewaard gebleven, dat Prometheus heimelijk bij het vuur van Zeus - waarschijnlijk het haardvuur in 't paleis der goden op de Olympus - kwam. Hij nam wat daarvan weg, borg de vonk in de uitgeholde steel van een vlierstruik - dezelfde soort plant, die in de Dionysische optocht als thyrsos, de lange staf der bacchanten diende - en zwaaide ermee, opdat het vuur niet zou uitgaan, terwijl hij zich vrolijk, vliegensvlug naar de mensen spoedde. Er werd ook verteld, dat

Prometheus, als een tweede Kedalion, de zon zelf bereikt en z'n fakkel aan het zonnerad ontstoken had. In deze latere vorm, waarin deze mededeling bewaard gebleven is, hielp Pallas Athene de Titan. Oorspronkelijk was dat nauwelijks het geval, doch een werkelijke diefstal was de daad van Prometheus alleen in de vertelling, waarin hij het vuur van de zon stal.

138

3. DE GESCHIEDENIS VAN PANDORA

Nu moge de wedstrijd tussen mensen en goden - Prometheus en Epimetheus aan de ene, Zeus aan de andere kant - verder verteld worden. Zoals men reeds weet, vormde hij de voortzetting van de geschiedenis van Pandora. Uit de bekende manier, waarop Hesiodus deze geschiedenis onder woorden heeft gebracht, wordt zijn vooringenomenheid tegen de vrouwen weliswaar merkbaar, maar niet zo sterk, dat men zou kunnen aannemen, dat de dichter de hele vertelling vrij verzonnen heeft. Stellig had hij deze reeds aangetroffen en schepte er zoveel behagen in, dat hij haar zelfs tweemaal vertelde, beide keren aan 't geslaagde terugbrengen van 't vuur aanknepend. Eenmaal als volgt: Het knaagde aan de ziel van de donderaar, en toorn vervulde het hart van Zeus, toen hij het van verre zichtbare licht van 't vuur bij de mensen zag. Hij bereidde dadelijk een kwaad voor de mensen, als tegenwicht voor het vuur. Naar de wil van Zeus schiep de beroemde meester Hephaistos uit aarde de gelijkenis van een kuis meisje. De godin Athene tooide het met gordel en glanzend wit gewaad. Van 't hoofd van het meisje liet zij een kunstrijke sluier neervallen, een wonder. Aan beide zijden liet ze bloemkransen vasthechten en op haar hoofd drukte zij een gouden krans, die de meester, ter wille van Zeus, eigenhandig bewerkt had. Veel dieren van de aarde en de zee waren daarop prachtig, net alsof ze levend waren, afgebeeld, er straalde bekoorlijkheid van het werk uit. Nadat het schone kwaad, als tegenwicht van 't goede, gereed was, voerde Zeus het meisje, door z'n dochter met de uileogen zo sierlijk getooid, naar de plaats, waar de goden en de mensen verzameld waren. De onsterfelijken en de sterfelijken waren allen verwonderd, toen zij de dreigende list zagen, waar de mensen weerloos tegenover staan. Van haar stamt het geslacht der vrouwen af.

De andere keer vertelt Hesiodus, dat Zeus gezegd had: 'Zoon van Iapetos, die meer raad weet dan alle anderen, gij verheugt u, daar gij het vuur gestolen en mij misleid hebt. Dit zal je zelf en de toekomstige mensen schade doen. Want ze krijgen van mij een kwaad, waarover ze allen verheugd zullen zijn, terwijl ze hun eigen ongeluk met liefde zullen omringen.' Zo sprak de vader van de goden en de mensen en barstte in lachen uit. Hij beval Hephaistos, dadelijk aarde met water te vermengen, een menselijke stem daarin te leggen alsmede kracht, en een verlangen opwekkend, schoon meisje te scheppen, dat in gezicht aan de onsterfelijke godinnen gelijk zou zijn. Aan Athene werd bevolen, haar het weven, het werk der vrouwen, te leren; aan de gulden Aphrodite, het hoofd van het meisje met aanminnigheid te omstralen en met vurige verlangens, die het hart zouden verteren. Aan Hermes beval Zeus, het schepsel lage schaamteloosheid en bedriegerij in te geven. Allen gehoorzaamden het bevel van de heerser. De beroemde meester

139

schiep uit aarde de gelijkenis van een kuis meisje. Pallas Athene tooide het met gordel en gewaad. De Chariten en Peitho deden haar gouden halssnoeren om. De Horen versierden het meisje met kransen van voorjaarsbloemen. In haar borst plantte Hermes

leugens, vleierijen en bedriegerij. De bode der goden verleende haar een stem en noemde de vrouw Pandora, daar alle Olympiërs haar als geschenk tot stand gebracht hadden, tot schade van de brood etende mensen.

Nadat de dreigende list, waartegen men zich niet verweren kon, gereed was, stuurde de vader de beroemde, snelle bode met het geschenk der goden naar Epimetheus. Deze dacht niet aan hetgeen Prometheus hem eens gezegd had, nimmer een geschenk van Zeus aan te nemen, maar het terug te sturen, opdat voor de sterfelijken geen onheil daaruit zou kunnen voortkomen. Hij nam het geschenk aan en merkte pas later het ongeluk. Vroeger leefde het mensengeslacht zonder rampen op aarde, zonder moeiten en ziekten, die de mensen de dood zouden brengen. De vrouw lichtte nu het deksel van 't grote vat op en liet de rampen zich overal verspreiden, tot grote bezorgdheid van de mensen. Alleen Elpis, de hoop, bleef binnen in de onverwoestbare gevangenis, onder aan de rand van 't vat, en vloog er niet uit. De vrouw sloeg het deksel voor deze toe, zo wilde Zeus het. De overige schaar, de ontelbare en treurige, trekt sindsdien onder de mensen rond, vol onheilen is de aarde, vol onheilen de zee. Ziekten bezoeken de mensen overdag, opgeroepen komen ze 's nachts, noodlottig en geluidloos, want Zeus, de god vol wijs overleg, ontnam hun de stem. Er is geen middel, om het inzicht van Zeus te misleiden.

Zo werd de geschiedenis van de schepping der vrouw voortgezet met de vertelling, hoe het jonge, vers op de wereld gekomen schepsel uit louter nieuwsgierigheid het deksel oplichtte van een vaatwerk van 't soort van geweldige, aarden vaten, waarin ook thans nog bij ons olie en graan bewaard worden en aldus de schaar rampen vrijliet, welke daarin - evenals eens Ares - opgesloten zaten. Met deze onheilen, vooral met de ziekten, kwam ook de dood op de wereld. Daardoor werd de scheiding tussen hen en de onsterfelijke goden voltooid. Het schepsel, de stammoeder van alle sterfelijke vrouwen, heette Pandora, juist vertaald: 'zij, die rijk aan geschenken is', 'zij, die alles schenkt', een naam, ook van de aarde zelf, waaruit zij geschapen werd. Op een oude afbeelding staat zelfs de naam Anesidora bij haar geschreven, de 'geschenken omhoogzende', een andere naam voor de godin der aarde. Niettemin was de eerste vrouw van de eerste mannen, ofschoon zij van de aarde afstamden en door de naam met deze als een alterego verbonden waren - het heette immers, dat de vrouw de aarde nadoet en niet omgekeerd - een kunstwerk. In de weergegeven vertellingen een werk van Hephaistos, in andere verloren gegane verhalen een schepping van Prometheus ja zelfs van Epimetheus. In deze andere vorm, die slechts op

140

vaasschilderingen bewaard is gebleven, verhief Pandora zich uit de aarde - vaak alleen maar een geweldig groot schoon vrouwenhoofd -, maar de aarde werd van te voren met hamers bewerkt. Epimetheus houdt het werktuig nog in de hand, terwijl Pandora voor hem oprijst. Eros zweeft met het lint, dat 't huwelijk aankondigt, boven hun hoofd. Hermes, door Zeus, die het aldus wilde, erheen gestuurd, komt haastig met een bloem aandrigen. Toch zouden de oermensen - op de vazen silenen of satyrs in plaats van Kabiren - de vrouw, die onder hamer- en houweelslagen op de manier van een vollemaan omhoogrijst, nimmer gekregen hebben, wanneer de Moeder Aarde haar niet had willen begiftigen met haar eigen beeld. Zij deed dit stellig niet zonder medewerking van haar werkende zonen.

4. BESTRAFFING EN BEVRIJDING VAN PROMETHEUS

De geschiedenis van de bestraffing der mensheid door de eerste vrouw was al behoorlijk oud. Toch kwamen er in onze mythologie ook nog oudere bestraffingen voor, wredere straffen met daarmede gepaard gaand wreder lijden van de gestraften,

voorzover een en ander tenminste wreder schijnt. Men bedenke, dat onze goden niet slechts menselijke eigenschappen bezaten, maar er nog veel gemeen hadden met de zon en bepaalde sterrenbeelden, in de eerste plaats met de maan en met haar lijden: een schijnbaar lijden, dat aan de hemel was waar te nemen. Hera hing, gelijk reeds verteld, tot straf tussen hemel en aarde, met twee aambeelden aan haar voeten. Er was een oude vertelling over haar verwonding: de pijl van Herakles trof haar in de rechterborst, en daarmee begon een ongeneeslijk lijden voor de godin. Men heeft de geschiedenis van de bestraffing van Tityos gehoord: zijn lever werd aangevreten, doch groeide 's nachts met de wassende maan weer aan. Met al dit lijden - dat van Hera, zoals ze daar hing of aan de borst verwond werd, en het afnemen en het groeien van de lever, dat Tityos onderging - komt het aan de hemel zichtbare lijden overeen.

Prometheus moest dezelfde straf doorstaan als Tityos, en daarbij onderging hij die nog op zodanige wijze, dat hij aan de top van de Kaukasos geklonken hing. Hephaistos had hem daaraan vastgenageld. Er werd gezegd, dat Zeus de sluwe Titan Prometheus met speciale boeien bond en een zuil als een paal door zijn middel dreef. Een oude vaasschildering vertoont Prometheus 'met de zuil in z'n middel', terwijl hij door een arend aangevallen wordt. Zeus had - zo werd verteld - de vogel gezonden, die aan de onsterfelijke lever van Prometheus vrat. Alles wat de arend overdag opat, groeide 's nachts weer aan. De straf zou zeer lang moeten duren. De ketening was oorspronkelijk voor eeuwig en altijd gedacht, opdat de mensen niet meer zo'n sluwe helper tegen de goden zouden hebben. Het verloren gegane treurspel van Aischylos: 'Prometheus, de bringer van 't vuur' eindigde

141
aldus, dat het heette, dat de Titan voor dertigduizend jaar vastgebonden was. Dat betekende toenmaals de langste wereldperiode. In het bewaard gebleven treurspel, de 'geboeide Prometheus', wordt echter de bevrijding reeds voor de dertiende generatie voorspeld. En aldus geschiedde.

De bevrijder was Herakles, die de vogel, waardoor Prometheus gekweld werd, met z'n pijl doodde. Inzoverre zou het einde van deze vertellingen over de wedstrijd van de mensen met de goden in de heldensage thuishoren. Toch was alles wat Prometheus ter wille van de mensen leed, het lijden van een god; naar de opvatting van Aischylos en allen, die zoals hij menslievend dachten, geen rechtvaardig lijden, doch een lijden, waaraan Zeus zelf een eind moest maken. Hesiodus motiveerde de bevrijding op deze wijze, dat de Olympiër zijn zoon Herakles roem wilde bezorgen. Aischylos herinnerde ons aan de mogelijkheid van een andere wereldbeheersers na Zeus, waarover men spoedig meer zal horen. Prometheus vernam van zijn moeder Themis - of Gaia, voegde iemand er aan toe - dit geheim. Voor de prijs van het geheim werd hij door Zeus vrijgelaten. Maar ook zo moest hij voor iemand zorgen, die zijn kwellingen zou overnemen, een onsterfelijke, die in zijn plaats lijdend de onderwereld zou binnengaan. Deze onsterfelijke was de wijze Kentaur Chiron, die Herakles bij vergissing met een vergiftige pijl een ongeneeslijke wond toegebracht had. De uitvinder van de heelkunst nam het lijden en sterven van de weldoende Titan op zich. De bevrijde Prometheus - en daarmee eindigde zijn geschiedenis op 't toneel bij Aischylos - droeg echter voortaan, als teken van zijn onderwerping aan de macht van Zeus, een bijzondere krans. Het andere symbool, dat hij droeg, was een ijzeren ring, naar beweerd werd, met een ingezette steen, ter herinnering aan de rots, waar hij aan vastgesmeed, geleden had. Het is overigens ook mogelijk, dat de ijzeren ring het laatste overblijfsel voorstelt van een tijd, dat Prometheus een met ijzer werkende Kabir of Daktyl was.

5. DE GESCHIEDENIS VAN NIOBE

Men weet reeds, dat de geschiedenis van 't menselijk geslacht niet in alle Griekse landstreken met Prometheus, Epimetheus en Pandora begon. Aan het meer van Kopais rees de oermens Alalkomeneus op en stichtte met Athenais - daarmede is zonder twijfel bedoeld, met de eveneens daar uit het water opgedoken godin Athene - zijn familie. In een andere vertelling was als vrouw van Alalkomeneus Niobe genoemd. Op deze wijze verschijnt zij ook in Boeotië als een oermoeder van de mensen. Een harer dochters heette Melia, zoals de essennymfen. In Argos werd van Phoroneus, de zoon van een Melia, verteld, dat hij de eerste mens was, de eerste menselijke gemeenschap gesticht en het vuur uit de hemel gehaald had. Hij gebruikte het bij het 't smeden en bij 't offeren. De godin, aan wie hij offerde en de gesmede wa-

142
pens aanbood, was Hera. Ter wille van haar maakte Zeus Phoroneus de eerste koning, nadat hij zelf eerst over de mensen geheerst had. Hermes had namelijk de taal der mensen verward en Zeus de lust om te heersen tegengemaakt. Samen met Phoroneus wordt Niobe genoemd, de eerste vrouw van de mensen, die door Zeus bemind werd. Men beweerde, dat zij de moeder of de dochter van Phoroneus was. Het is echter meer waarschijnlijk, dat zij in Argos evenzeer de echtgenote van de eerste mens was als in Boeotië. Zij baarde Zeus de voorvaderen van de bewoners van het land, Argos en Pelasgos.

De overige vertellingen, waarin niet gezegd werd, dat Niobe de eerste vrouw en de moeder der voorvaderen van Griekse stammen was, berichtte over het grote aantal van haar kinderen en over haar wedstrijd met de godin Leto, die alleen maar Apollon en zijn zuster Artemis gebaarde had. Eens waren Leto en Niobe zeer goede vriendinnen - zo luidde het bij onze grote dichteres Sappho. In de tijd van die vriendschap was er stellig nog geen definitieve scheiding tussen goden en mensen. Niobe wordt ook godin genoemd, ofschoon zij in de sage slechts als een hoogmoedige koningin en als dochter van de Lydische koning Tantalos beschouwd werd. Volgens al deze vertellingen moest zij zwaar boeten. De geschiedenis staat reeds in onze Homerus: Haar twaalf kinderen gingen te gronde, zes dochters en zes bloeiende jongelingen. De zonen werden door Apollon met z'n zilveren boog gedood, de meisjes werden door Artemis geveld, daar deze op Niobe vertoornd was, omdat zij een wedstrijd met Leto begon. De laatste had slechts twee kinderen ter wereld gebracht, maar Niobe vele. Negen dagen lang lagen de gedoden daar in hun bloed, en niemand was er om ze te begraven, want de zoon van Kronos veranderde de mensen rondom in stenen. Op de tiende dag begroeven de hemelse goden zelf de doden. Niobe, uitgeput van 't wenen, raakte pas op die dag voedsel aan. Nu staat ze echter, in een rots veranderd, in het Sipylos-gebergte en lijdt als steen verder, naar de wil der goden.

Andere vertellers der geschiedenis spraken van veertien, achttien, negentien of twintig kinderen van Niobe, die onschuldig te gronde gingen, opdat het verschil tussen goden en mensen duidelijk zou uitkomen. Slechts van één dochter, Chloris, werd verteld, dat zij gespaard was gebleven en de moeder van de langlevende held Nestor werd, aan wie Apollon de jaren gaf, welke hij de zonen van Niobe ontnomen had. Van de elk jaar telkens weer verschijnende tranen, die van een rots van de Sipylos in Klein-Azië vloeiden wist men nog in latere tijden te vertellen, dat ze ontweiden aan de ogen van Niobe. De versteende moeder der smarten werd aan de wandelaar getoond. Dat zij in onze mythologie een oermoeder van het menselijk geslacht was, mag niet vergeten worden.

6. THETÍS EN DE TOEKOMSTIGE HEERSER OVER DE WERELD

Steeds is reeds te kennen gegeven, dat Thetis - hoewel slechts onder de Nereïden genoemd - een van onze grootste zeegodinnen was, zoals Amphitrite, Eurynome of haar grootmoeder Tethys zelf. Zij had Zeus met de hulp van de honderdarmige Briareos beschermd en met Eurynome de kleine Hephaistos in ontvangst genomen. Een huwelijk van Thetis, evenals dat van Eurynome met Zeus en van Amphitrite met Poseidon, zou voor de wereldorde eveneens gevolgen gehad hebben, zelfs nog grotere dan de twee genoemde verbintenissen.

Er werd verteld: Zeus en Poseidon streden beiden om de gunst van Thetis. Beiden begeerden de schone godin tot vrouw. In beiden heerste Eros. Toch liet het goddelijk inzicht in hen 't huwelijk niet tot stand komen, want zij hoorden een orakelspreuk. Themis verhief zich in hun midden en profeteerde, dat door het noodlot bepaald was, dat de zeegodin, indien zij zich aan Zeus of aan een van zijn broeders zou geven, een zoon zou baren, die een machtiger wapen zou dragen dan de bliksem en de drietand. Deze voorspelling was het geheim, dat Prometheus van zijn moeder Themis vernomen had. Op 't toneel verkondigde de geboiede Titan de komst van de nieuwe heerser over de wereld, daar hij voorzag, dat Zeus spoedig zou vertrekken, om met Thetis te huwen. Volgens andere vertellingen bood de zeegodin de koning der goden tegenstand, uit vrees voor of uit trouw aan Hera, door wie zij was opgevoed. Niettemin zou Zeus niet toegegeven hebben, als hij niet gewaarschuwd was geweest en gevreesd had, dat hem 'tzelfde lot zou treffen, dat Kronos ten deel was gevallen. Volgens Aischylos had Prometheus hem, onder de druk van z'n pijnen, gewaarschuwd.

Themis ried het twistende broederpaar, Zeus en Poseidon, Thetis aan een sterfelijke held over te laten, aan de dappere heros Peleus, in een nacht, dat het vollemaan was. De twee broeders stemden toe. Het heette ook, dat Zeus uit gramschap over de tegenstand van de godin gezworen had, haar aan een mens uit te huwelijken. Chiron hielp Peleus, die op z'n berg de Pelion woonde. Tevergeefs speelde Thetis alle veranderingskunsten van de oude zeegoïnnen tegen de aanvaller uit. Zij veranderde zich in vuur en water, in een leeuw en een slang, en in zeedieren. Het was een geluidloos worstelen. Mensen aan de zee vertelden, dat zij de gedaante van een inktvis had, toen Peleus haar eindelijk pakte. Het noodlot voltrok zich. De goden brachten hun geschenken, om het huwelijk, waaruit de grootste held van de Trojaanse oorlog, Achilleus, de maar al te kort levende zoon van Thetis, zou worden geboren, waardig te vieren. Op dat feest viel de appel van Eris tussen de drie godinnen Aphrodite, Hera en Pallas Athene. Daarop volgde het oordeel van Paris - een noodlottig hoofdstuk uit onze wereldgeschiedenis, zoals onze heldensage die verteld heeft. Daarmee nam niet alleen de Trojaanse oorlog

144

een aanvang, maar ook de tijd der heroën zelf, als een poging der goden, om het mensengeslacht te verzwakken. Zo luidt het uitdrukkelijk in het epische gedicht, dat de voorgeschiedenis van die grote oorlog vertelde: de aarde leed onder de last van de te talrijk geworden mensen. Zeus ontfermde zich over de godin der aarde en besloot, haar verlichting te geven.

7. LOT VAN HET MENSELIJK GESLACHT

Tot de godenverhalen behoort het lot van het mensengeslacht, of juist gezegd: van de mensengeslachten, die volgens een vertelling, welke wij thans zullen laten horen, elkaar aflosten. Vertellingen, dat de aarde te lijden had van de zware last der mensen, of *het verhaal van de zondvloed, kwamen vanuit het Oosten tot ons*, doch ze kregen in Griekenland nimmer dezelfde algemene betekenis als bij de oosterse volken. Slechts

bij gelegenheid maakten de vertellers om verschillende redenen van een zondvloed gewag, om veranderingen, bijvoorbeeld het verdwijnen der Telchinen van Rhodos, te verklaren. Zelfs waren zij 't zo weinig met elkaar eens in dit opzicht, dat ten slotte minstens drie grote overstromingen moesten worden onderscheiden: de zondvloed van Orgygos, die van Deukalion en die van Dardanos, zo genoemd naar de drie geredden en redders van het mensengeslacht. De geschiedenis van Deukalion zal spoedig volgen. De vertelling van de na elkander volgende geslachten of tijdperken moet daaraan voorafgaan.

Orspronkelijk waren er vier tijdperken of geslachten. Hesiodus beschreef er echter vijf, daar hij onze heroën noch met het bronzen geslacht noch met zijn eigen, het ijzeren, wilde vermengen. Reeds van het eerste, het gouden geslacht, bracht hij de oorsprong tot de olympische goden terug, wat niet geheel juist kan zijn, daar volgens hem zelf toenmaals Kronos nog heerste en niet de latere Olympiërs. Zo vertelde hij: Het gouden geslacht der mensen was het eerste, dat de onsterfelijken, die op de Olympus woonden, schiepen. Men leefde onder Kronos, die toen in de hemel heerste. Evenals de goden leefden de mensen toen zorgeloos, zonder moeite en ellende. De jammerlijke ouderdom hing nog niet boven hun hoofd, met jong blijvende ledematen genoten zij hun feesten, door geen kwalen geplaagd. Zij stierven, als waren ze door slaap overweldigd. Alles wat goed is, stond voor hen klaar: de leven schenkende akker droeg voor hen vruchten uit zich zelf, in overvloed. Zij wilden graag in vrede daarvan leven, een gemeenschap van louter goede mensen. Zij waren rijk aan kudden vee, en vrienden van de gelukzalige goden. Nadat dit geslacht in de alles in zich opnemende diepte der aarde verzonken was, werd het - naar de wil van Zeus - een ras van goede geesten, die op de aarde rondgaan als wakers over de mensen, hoeders van de gerechtigheid, beschermers tegen onrecht, onzichtbaar overal aanwezig. Ze schon-

145

ken rijkdom; dat is in overeenstemming met hun koninklijke manier van doen.

Het tweede geslacht, het zilveren, dat door de Olympiërs geschapen werd, was veel minderwaardiger. Noch naar lichaam noch naar ziel geleek dit op het gouden. Honderd jaar lang bleef de zoon thuis bij z'n moeder, om opgevoed te worden, spelend als een kind. Wanneer ze dan ten slotte opgroeiden en in de bloei van hun jeugd gekomen waren, leefden deze mensen slechts zeer kort, met alle soorten van lijden in hun dwaasheid. Zij vermochten niet hun mateloze heerszucht jegens elkander te beteugelen. Zij wilden de goden niet vereren, noch hun offers brengen, zoals dit bij de mensen, al naar hun gebruik, de gewoonte is. Zeus liet ze in zijn toorn verdwijnen, omdat ze de Olympiërs geen eer bewezen. Nadat ook dit geslacht in de alles in zich opnemende diepte der aarde verzonken was, heten zij de onderaardse gelukzaligen bij de mensen en nemen slechts de tweede plaats in, maar een zekere verering komt ook hun nog toe.

Vader Zeus schiep nog een derde geslacht van mensen, het bronzen, dat niet eens op het zilveren geleek, uit essen: een verschrikkelijk en machtig geslacht, dat slechts behagen schepte in het rampzalige werk van Ares en zijn gewelddadigheden. Spijzen van meel aten deze mensen niet, van staal was de ziel van deze ongenaakbaren. Reusachtige kracht bezaten zij en geweldige handen aan de machtige ledematen. Van brons waren hun wapens, van brons hun woningen, met brons arbeidden zij: het zwarte ijzer was er nog niet. Door hun eigen handen overwonnen, daalden ze neer in het bedompte paleis van de afschuwelijke Hades, zonder naam: hoe vreselijk ze ook waren, de dood nam ze mee, het heldere licht van de zon moesten ze verlaten.

Nadat ook dit geslacht in de alles in zich opnemende diepte verzonken was - in deze vorm vertelde Hesiodus verder over de vier tijdperken - schiep Zeus het goddelijke

geslacht der heroën, die om Thebe en Troja de beroemde oorlogen voerden. Zij waren rechtvaardiger en beter dan het bronzen geslacht en kwamen na hun dood op de eilanden der gelukzaligen, die door de Okeanos omstroomd worden, waar de leven schenkende akker driemaal in 't jaar zoete vruchten draagt en waar Kronos heerst, door Zeus van z'n boeien bevrijd. Over het vijfde geslacht, het ijzeren, dat daarop volgde, kon Hesiodus zich alleen maar beklagen: vroeger of later had hij willen leven. Zijn beschrijving ging in duistere waarzeggingen over, die daarmee begonnen, dat de kinderen met een grijs hoofd ter wereld komen en daarmee eindigden, dat de godinnen Aidos en Nemesis, in witte gewaden gehuld, naar de goden terugkeren en de mensen onbeschermd te gronde zullen laten gaan.

Hesiodus vermeldde in zijn beschrijving geen grote overstroming. Intussen werd wel verteld, dat Zeus daardoor het ijzeren geslacht wilde laten

146

verdwijnen. Prometheus had een zoon, Deukalion geheten, zo luidt deze geschiedenis in haar eenvoudigste vorm. Deukalion heerste over het Thessalische landschap Phthia en nam Pyrrha, de 'roodblonde' de dochter van Epimetheus en Pandora tot vrouw. Toen nu Zeus het ijzeren geslacht wilde vernietigen, timmerde Deukalion op aanwijzing van Prometheus een vlot, bracht alles wat nodig was daarheen en begaf zich erop, samen met Pyrrha. Zeus liet geweldige stortregens van de hemel neerdalen en overstroomde daarmee het grootste deel van Griekenland. Alle mensen gingen te gronde, op enkelen na, die naar de dichtstbijzijnde hoge bergen gevlucht waren. Toen gebeurde het ook, dat de gebergten van Thessalië spleten en het ganse land tot aan de Isthmos en de Peloponnesus één enkele waterpiegel was. Deukalion dreef op het vlot op deze zee rond, negen dagen en negen nachten lang, en landde ten slotte op de Parnassus. Daar ging hij van 't vlot af, nadat het opgehouden had te regenen, en offerde aan Zeus, die zijn reddende vlucht geleid had. Zeus stuurde Hermes naar hem toe en stond hem toe, te vragen, wat hij wilde. Hij wenste mensen. Zeus beval hem nu, stenen te nemen en die over z'n schouder te werpen. De stenen, die Deukalion wierp, werden mannen, die, welke Pyrrha wierp, vrouwen. Vandaar het woord laoi voor lieden en volkeren; in onze taal heet de steen dienovereenkomstig: laas of laos.

De manier van deze tweede schepping van het mensengeslacht berustte niet uitsluitend op de oeroude woordspeling. De geschiedenis werd ook aldus verteld, dat Deukalion en Pyrrha van het dichtbijzijnde orakel van Themis - 't latere Delphische orakel - de raad kregen, 't gebeente hunner moeder over hun schouders te werpen. Zij moesten aan Pandora denken. Ook elders werd zij als moeder van Deukalion genoemd, en de oplossing van het raadsel lag in haar naam: Deukalion en zijn zuster Pyrrha moesten het gebeente van de Moeder Aarde achter zich werpen. De nieuwe mensen, die uit de beenderen - de stenen - ontstonden, stamden eveneens van de oudste moeder af. Ook van dat eerste wezen, dat toen ontstond: het meisje Protogeneia, dat Zeus voor zich roofde, bestond er een geschiedenis De naam betekent niets anders dan Protogonos, de 'eerstgeborene', welke bijnaam ook de godin der aarde zelf en een nog beroemdere geroofde dochter, Persephone, droegen.

147

XIV Hades en Persephone

DE DERDE VAN DE drie zonen van Kronos, die onze wereld beheersten, was de duistere tegenpool, niet alleen van Zeus, maar ook van Helios. Hades is de laatste vorm van z'n naam, de oudere was Aides of Aidoneus, een nog vroegere Ais, die slechts in verbinding, plet het woord voor 'huis' of 'paleis" bewaard is gebleven; 'huis' van Ais' heette de onderwereld, zelfs heette ze later ook Hades, doordat de plaats naar zijn heerser genoemd werd. De betekenis van Ais, Aides, Hades, is met zeer grote waarschijnlijkheid "de onzichtbare" en 'onzichtbaar makende', in tegenstelling tot Helios, de zichtbare en zichtbaar makende. Hierin komt een nog grotere tegenstelling tot uiting dan in die tegenover de hemelkoning Zeus, wiens naam eens de betekenis 'daglicht' had. Deze betekenis werd intussen door het menselijk gezicht van de heerser der goden volkomen op de achtergrond gedrongen. Wat in onze mythologie met de zonnegod nooit gebeurt, namelijk dat hij optreedt in de rol van een koning der onderwereld en met "nachtelijke zon" aangesproken wordt, gebeurde wel met Zeus. Als Zeus Katachthonios of Chthonios - men kent deze bijnamen reeds - was hij ook een 'onderaards Zeus', wat slechts weer een andere naam voor Aides of Hades was. Wanneer van een 'andere Zeus', de 'gastvrije Zeus van de overledenen' gesproken wordt, dan wordt steeds Hades daarmee bedoeld. Dat betekent bijvoorbeeld niet een 'andere god van de dagselijkse hemel', doch een heerser van de onderwereld, die daar beneden overeenstemt met de Zeus van de overige wereld en die evenaart.

De wereld bestond in onze mythologie niet uit twee, maar uit drie delen. Hetzij, omdat zij vroeger veelmeer onder de heerschappij van een drievoudige godin stond dan onder één mannelijke godheid, die haar als echtgenoot was toegevoegd, hetzij, omdat bij de oudste grote godin, de moeder der goden, van oudsher drie zonen behoorden: twee oudere, als broederpaar nauwer aan elkaar verbonden, en een derde, de jongste, die de heerschappij zou verwerven. Hierin kan men een grondslag onderkennen, volgens welke een vrouwelijke of een mannelijke drieëenheid heerst; aan de eerste drieëenheid is als vierde lid een man, aan de tweede een vrouw toegevoegd of daarboven gesteld. In onze godsdienst stond de plaats voor de derde broeder reeds klaar, toen Poseidon aan onze kusten verscheen en de nieuwe heerser over de zeeën werd. Er wordt mededeling gedaan van de verering van een drieëenheid zonder hem, van een cultus van Zeus als hemelgod (Hypsistos), als god van de onderwereld (Chthonios) en zonder bij-

148

naam. Met Poseidon werd de drieëenheid des te meer geaccentueerd. Op een oude vaasschildering ziet men de drie broeders als drie wereldbeheersers met de symbolen van hun macht: Zeus met de bliksem, Poseidon met de drietand, Hades met naar achteren gewend hoofd. Hij was de niet te aanschouwen, verschrikkelijke god van de dood, die alles, wat leefde, liet verdwijnen, onzichtbaar maakte. Zo moest het ook met afgewend gezicht gebeuren, wanneer men aan hen, die in de onderwereld waren, offerde.

Veel namen werden aan de oneraardse broeder van Zeus - want dat werd Hades in onze mythologie, al was hij oorspronkelijk slechts het donkere aspect van een anders lichte god - behalve de reeds vermelde gegeven. Niet alleen namen, die zijn hoedanigheid van god der doden uitdrukten, zoals Polydegmon, de "veel gasten ontvangende". Hij was ook de "rijke" en 'rijkdom schenkende': Pluton, en de 'goede raadgever': Eubuleus of Eubulos. Met overeenkomstige namen - Pluton Eubulos,

Eubuleus - wordt ook de raadselachtige, mystieke zoon aangeduid, die hij bij een godin verwekte, die eveneens onder veel namen en buitendien nog als moeder en dochter bekend is: als Gaia en Rhea, als Rhea en Demeter en in haar betrekking tot Hades vooral als Demeter en Persephone. Gelijk vaak verteld werd, had Hades geen gemeenschap met z'n zuster Demeter; dat deed in de meer geheime vertelling, die men reeds gehoord heeft, Zeus wel, of in een andere, ook reeds bekende, Poseidon, maar hij roofde zijn nicht Persephone, die ook eenvoudig Kore, 'het meisje', heette. Met de naam Persephone, die met Perse, Perso, Perseis, Perses, Perseus, Persaois, samenhangt, werd waarschijnlijk sedert voorgriekse tijden, de koningin van de onderwereld aangeduid. Dat werd het 'meisje', nadat zij als eerste en enige dochter van haar moeder - een hoedanigheid, die zij met Hekate, maar ook met Pandora en Protogeneia deelde - aan de god van de dood ten deel viel. Dit is de geschiedenis van de stichting van het dodenrijk, dat wij ons zonder zijn koningin niet zouden kunnen voorstellen, en tevens de geschiedenis van de Eleusinische mysteriën. Zij moge allereerst in de vorm verteld worden, welke zij in een grote zang kreeg in de stijl van Homerus.

1. DE ROOF VAN PERSEPHONE

Hades roofde de dochter van Demeter, Zeus had haar aan hem gegeven, zonder dat haar moeder daarvan geweten had. Het meisje speelde met de dochters van Okeanos en plukte bloemen: rozen en krokussen, viooltjes, irissen en hyacinten, op de welige weide. Haast had zij ook de narcis geplukt, die de godin Gaia als een list, om het meisje met het gezicht als een jonge tere bloem te verleiden, ter wille van de god van de onderwereld liet groeien, een stralend wonder. Allen, die de bloem zagen, goden en mensen, waren verbaasd. Honderd bloesems ontsproten aan de wortel, zoete geur verspreidde

149

zich, en de hemel, de aarde en de zilten vloed der zee lachten. Met beide handen greep het verwonderde meisje naar die ene, als naar een stuk speelgoed of een schat. Toen ging de aarde open; een afgrond opende zich in 't Nysaeische veld; de heer der onderwereld sprong met onsterfelijke rossen te voorschijn, de zoon van Kronos, de god met veel namen. Hij tilde het tegenspartelende meisje op z'n gouden wagen en ontvoerde het jammerende meisje.

Op schrille toon riep zij haar vader, de zoon van Kronos, de hoogste heerser. Noch god noch mens hoorde haar stem; geen olijf boom roerde zich. Alleen de lieflijke dochter van Persaios, de godin met de schitterende hoofdtooi, Hekate, vernam de kreet van uit haar hol, en Helios hoorde hem, de verheven zoon van Hyperion. Haar vader zat ver van de goden verwijderd, in zijn door veel mensen bezochte tempel, en nam de offers in ontvangst. Zijn dochter werd op zijn aanstichting door haar oom ontvoerd, de velen gebiedende, veel gasten ontvangende zoon van Kronos, de god met veel namen. Zolang zij nog de aarde en de besterde hemel, de zee en de zon, zag, hoopte de godin, haar moeder en de eeuwige goden terug te zien. Zolang koesterde zij nog hoop in haar verdriet. De toppen der bergen en de diepten der zee weergalmden van de klank van haar onsterfelijke stem. De heerseres, haar moeder, vernam die. Haar hart kromp ineen van felle pijn; zij rukte de hoofdtooi van haar onsterfelijk haar, het donkere gewaad liet zij van haar schouders glijden en vloog als een vogel over water en aarde, op zoek naar haar kind.

Niemand wilde haar de waarheid zeggen, noch god noch mens. Geen vogel vloog haar tegemoet, om aanwijzingen te geven. Negen dagen lang doolde de heerseres Demeter op de aarde rond, met twee brandende fakkels in haar handen. Noch ambrozijn noch

nectar roerde zij in haar smart aan en evenmin maakte ze haar lichaam met water nat. Pas op de derde morgen ontmoette zij Hekate, een fakkeldraagster als zij, die haar de volgende tijding bracht: 'Heerseres Demeter, gij, die rijpmaakt en rijke geschenken uitdeelt, wie roofde dan toch Persephone en vervulde uw hart met zo diepe droefenis? Ik hoorde de stem, doch ik zag niet, wie het was. Ik zou u de waarheid zeggen.' Zonder een woord te zeggen, verhief de dochter van Rhea, met de twee brandende fakkels in haar handen, zich met haar in de lucht, om naar Helios te vliegen, de spieder van de goden en de mensen. Ze bleven voor zijn paarden staan. De grote godin vroeg naar haar dochter en de meisjesrover. De zoon van Hyperion gaf ten antwoord: 'Dochter van Rhea, machtige Demeter, gij zult het vernemen. Eerbied heb ik voor u en medelijden met uw verdriet om het meisje met de schone voetgewrichten. Niemand anders van de onsterfelijken draagt de schuld dan Zeus, die haar aan Hades, zijn broeder, tot vrouw gaf. Deze ontvoerde het meisje met zijn wagen, gewelddadig, naar het rijk van de duisternis, zich weinig bekommerend om het

150

luide wenen. Maar gij, godin, houd op met weeklagen. Het is onnodig, zo onverzoenlijk vertoornd te zijn. Gij hebt immers geen onwaardige schoonzoon onder de goden in uw broeder Hades gekregen, daar hij toch vereerd is met een derde deel van de wereld, nadat deze verdeeld werd, en waar hij huist, is hij koning.'

Zo sprak hij en zette z'n span aan. De rossen gehoorzaamden z'n stem en trokken snel als vogels de wagen voort. Nog veel vreselijker en erger verdriet trof de godin. In haar boosheid op Zeus verliet zij de kring der goden en de Olympus, ging naar de mensen en bezocht hun steden en hun werken. Zij verwaarloosde lange tijd haar lichaam; niemand herkende haar, noch man noch vrouw, voordat zij in 't paleis van de wijze Keleos kwam, die toen koning van het naar offers geurende Eleusis was. Zij ging aan de rand van de weg zitten, overweldigd door haar verdriet, bij de maagdenbron, waaruit de stedelingen het water halen. Daar zat zij in de schaduw onder een olijfboom. Zij zag er uit als een oude vrouw, die niet meer kan baren en niet meer de gaven van de godin der liefde deelachtig kan worden. Zo zijn de minnen van de koningskinderen en de vrouwen, die moeten oppassen in de echoënde paleizen. Toen zagen de dochters van Keleos, de koning van Eleusis, haar, toen zij in bronzen emmers water kwamen halen voor het vaderlijk huis. Ze waren met haar vieren, godinnen gelijk, in de bloei van haar meisjesjaren: Kallidike, Kleisidike, Demo en Kallithoe, de oudste. Zij herkenden de godin niet - het gebeurt immers niet zo gauw, dat sterfelijken en onsterfelijke te zien krijgen - en spraken haar aan: 'Wie zijt gij, oude vrouw, en waar komt gij vandaan? Waarom hebt gij uw vaderland verlaten, en waarom komt gij niet naar het paleis? In de schaduwrijke vertrekken zoudt gij u, op uw leeftijd, thuisgevoelen, net als de jongeren, die u goed zouden ontvangen, met woorden en daden.'

De godin antwoordde vriendelijk, noemde de meisjes lieve kinderen, gaf haar eigen naam in een verdraaide vorm op en vertelde een verzonnen verhaal. Tegen haar wil was zij door zeerovers van Kreta hierheen gevoerd. Terwijl de piraten, die bij Thorikos aan land waren gegaan, met de overige vrouwen aan 't strand een feestmaal klaarmaakten, was zij ontkomen en wist niet, waar ze nu was. Ze vroeg om hulp en opname in het huis, waaruit de meisjes afkomstig waren. Misschien was daar zelfs wel een kind, dat zij als min zou kunnen verzorgen? Zij zou voor haar meester en haar meesteres het bed opmaken, de overige vrouwen van 't huis leren handwerken. Kallidike, de schoonste der maagden, somde haar de meesters van het land op: Triptolemos, Diokles, Polyxeinos, Eumolpos, Dolichos en haar eigen vader. Deze hadden allen vrouwen en geen van haar zou de om bescherming smekende afwijzen. Ieder van

haar zou haar op 't eerste gezicht bij zich opnemen, zoveel gelijkenis vertoonde zij met de godinnen. Maar of ze wilde wachten, totdat zij, de vier meisjes, aan haar moeder Metaneira gevraagd hadden, of zij

151

niet de vreemdelinge in haar huis wilde uitnodigen, opdat ze niet naar een ander huis behoefde te gaan. Er was namelijk een lieve, later geboren zoon in het paleis; wie hem zou verzorgen en opvoeden, totdat hij de leeftijd van jongeling bereikt had, zou terecht door de andere vrouwen benijd worden, want zij zou een rijke beloning ontvangen.

Zo werd de godin, met de belofte van een groot loon, in 't huis van Keleos geroepen. De meisjes kwamen teruglopen en voerden haar naar huis. Demeter volgde haar, terwijl ze haar gezicht bedekte, in een lang, donker gewaad, dat golvend tot op haar tere voeten neerviel. Zij betraden de hal van 't paleis. Daar zat de meesteres Metaneira voor haar vertrek. Op haar schoot hield zij 't kind, de nieuwe spruit van het huis. De meisjes liepen naar haar moeder, de godin schreed over de drempel. Haar hoofd raakte het dak. de deuropening vulde zich met goddelijk licht. Eerbied, verbazing en schrik grepen de koningin aan. Zij stond op van haar zetel en nodigde de godin uit, daarop plaats te nemen. Maar deze nam de uitnodiging niet aan, doch bleef staan, zwijgend, met neergeslagen ogen, totdat de verstandige dienaar Iambe een schemel voor haar neerzette en een zilverwitte schapevacht daarover wierp. Daar zat Demeter nu en liet haar sluier voorover vallen, over haar gezicht. Lange tijd zat zij daar, zonder een klank te uiten, in diepe smart, zeide geen woord en gaf geen teken. Zonder 't minste lachje, zonder spijs of drank aan te roeren, zat zij op deze plaats, treurend over haar dochter, totdat de verstandige Iambe met spottend en grapjes de heilige heerseres ertoe bracht, dat ze eerst alleen maar begon te glimlachen, maar dan ging lachen en haar hart weer vrolijk werd. Ook later wist Iambe haar te verzoenen, telkens wanneer de godin vertoorn was. Metaneira reikte haar een beker met zoete wijn, maar Demeter bedankte daarvoor: het was haar niet toegestaan, de rode wijn te drinken. Daarentegen beval zij, gerst met water te mengen en met zachte munt te kruiden. De koningin maakte het mengsel klaar en de godin nam het aan, gelijk sindsdien de ingewijden doen, ter wille van de heilige reinheid, die het drinken van wijn verbiedt.

Eerst sprak Metaneira woorden ter begroeting en heette de vreemdelinge welkom. Zij meende, aan de ogen van de godin, zelfs nog in het ongeluk, dat, evenals het geluk, van de goden komt, haar koninklijke rang te zien. Van nu af aan zou de godin het even goed hebben, als zij zelf. Zij vertrouwde haar de laatgeboren zoon, waarop ze niet meer gehoopt had, toe. Als zij hem zou willen verzorgen en opvoeden, totdat hij de leeftijd van jongeling bereikt had, zou zij terecht door de overige vrouwen benijd worden, zo rijkelijk zou ze beloond worden. Demeter, de godin met de zeer schone krans, nam de verzorging van het kind op zich en beloofde de moeder, geen slechte min te zullen zijn, maar een, die tegen alle kwade invloeden het juiste tovermiddel zou weten. Zij nam met haar onsterfelijke handen Demophoon, de zoon van Keleos, aan haar welriekende borst. Metaneira verheugde zich. Demeter

152

verzorgde het kind in het paleis. Het groeide als een god op, zonder voedsel, zonder te drinken. De godin zalfde het met ambrozijn, liet haar zoete adem erover strijken en hield het op haar schoot. Elke nacht stelde zij het kind bloot aan de kracht van 't vuur, als een stuk hout, waarvan een fakkel gemaakt wordt, zonder dat de ouders ervan wisten. 't Was een wonder voor dezen, hoe hun zoon gedijde: hij was reeds als een van de goden. Demeter zou een van de nimmer oud wordende onsterfelijken van hem gemaakt hebben, als niet Metaneira in haar bekrompenheid op een nacht vanuit haar

kamer gegluurd en gezien had, wat er met haar kind gebeurde. Zij gaf een schreeuw, sloeg van schrik met haar twee handen op haar dijen en barstte in een luid gejammer uit: 'Mijn zoon, Demophon, de vreemdelinge laat je in 't vuur vergaan, en mij dompelt ze in rouw!'

Zo sprak zij, luid weeklagend. De godin hoorde de woorden. Zij werd van gramschap tegen de koningin vervuld. Zij legde het kind met onsterfelijke handen op de grond, nadat ze het toornig uit het vuur genomen had en sprak tegelijk tot Metaneira : 'Onwetend zijt gij, mensen, en onnadenkend, noch het toekomstige goede voorziet gij, noch het kwade. Ook gij hebt in uw bekrompenheid onherstelbare schade geleden. Ik zweer de grote eed der goden bij het water van de Styx: ik zou van je lieve zoon een onsterfelijke, die eeuwig jong gebleven zou zijn, gemaakt en hem onvergankelijke verering verschaft hebben. Thans bestaat er geen mogelijkheid meer voor hem, de dood te ontgaan. Wel zal hij onvergankelijke verering verwerven, omdat hij op mijn schoot gezeten en in mijn armen geslapen heeft. Steeds weer zullen te zijner ere de zonen der Eleusiniërs op gezette tijden wedstrijden houden. Maar ik ben Demeter, de meesteres van alle verering, een godin van het hoogste nut, die onsterfelijken en sterfelijken de grootste vreugde schenkt. Gij zult mij, uw ganse volk, een grote tempel met een altaar daarvoor oprichten, onderaan de stadsmuren en boven de bron, met de schone dansplaats op de vooruitspringende heuvel. Ik zal u de heilige gebruiken leren, opdat gij mij in de toekomst de verering zult geven, die mijn ziel verzoent.'

Zo sprak de godin en nam haar oorspronkelijke grootte en haar ware gedaante aan. Zij was geen oude vrouw meer: schoonheid omgaf haar, haar welriekend gewaad verspreidde een verlangen opwekkende geur, ver in 't rond straalde de glans van haar onsterfelijk lichaam uit, als goud viel 't haar over haar schouders. Licht vulde het vertrek, als verblindende bliksem. De godin trad uit het paleis naar buiten. De koningin viel bewusteloos neer. Lange tijd lag ze daar stil en dacht er niet aan, haar kind van de grond op te rapen. De zusters hoorden het huilen en sprongen het bed uit. De ene tilde het kind op en nam het op haar schoot. De andere legde vuur aan. De derde liep naar haar moeder, hielp haar op en haalde haar uit haar kamer. Allen bemoeiden zich met het kind, wasten de spartelende kleine en omringden het met liefde. Maar het was niet te troosten, want het had nu veel slechtere min-

153

nen. De ganse nacht brachten ze door met bidden tot de grote godin, sidderend van angst. Toen de ochtend aanbrak, vertelden ze alles aan de wijd en zijd machtige Keleos, zoals de godin, Demeter. met de schone krans, bevolen had. De koning riep het volk bijeen en droeg het op, voor Demeter een kostbare tempel op te richten, alsmede een altaar op de uitspringende heuvel. Het gehoorzaamde dadelijk en deed als door hem bevolen. De tempel verhief zich door de goddelijke wil.

Toen ze met het bouwen klaar waren en ze de vruchten van hun moeite zagen, gingen ze naar huis. In de tempel zat Demeter, ver van de gelukzalige goden en treurde om haar dochter. Een verschrikkelijk jaar liet ze over de alles voedende aarde komen, een bar jaar voor de mensen. Geen zaad liet de aarde ontkiemen; Demeter dwong alles, in de grond verborgen te blijven. Tevergeefs trokken de ossen de ploeg door de velden, tevergeefs vielen de witte korrels in de aarde. Zij zou het ganse mensengeslacht door bittere hongersnood verdelgd hebben, de Olympiërs zouden geen verering en geen offers meer gekregen hebben, wanneer Zeus zich niet bedacht had. Eerst stuurde hij Iris, de lieflijke godin met de gouden vleugels, om Demeter terug te roepen. Iris gehoorzaamde en spoedde zich naar Eleusis. Zij vond Demeter in de tempel, in donker gewaad gehuld, en bezwoer haar tevergeefs: de godin gaf niet toe. Alle gelukzalige

goden werden door de vader naar haar toe gestuurd: ze kwamen om de beurt, om Demeter terug te roepen en brachten haar prachtige geschenken. Maar geen hunner vermocht de vertoornde godin te bewegen, op haar besluit terug te komen. Niet eerder wilde zij het welriekende paleis op de Olympus betreden, niet eerder zou de aarde vruchten dragen, dan nadat ze haar dochter zou hebben weergezien.

Nadat Zeus dat vernomen had, zond hij Hermes, de god met de gouden staf, naar de duisternis der onderwereld, om Hades met zachte woorden te overreden en Persephone uit 't donker omhoog te voeren naar de goden, naar 't licht, opdat haar moeder haar zou kunnen weerzien en zou ophouden, boos te zijn. Hermes gehoorzaamde en sprong van z'n olympische zetel in de onderaardse diepte. Daar vond hij de heer van het paleis in z'n huis. Hij zat op z'n legerstede geleund met de kuise echtgenote, die zeer verdrietig naar haar moeder verlangde. Hermes bleef voor hem staan en meldde Hades, de meester der doden, de god met de donkere lokken,-de oorzaak van-zijn komst. Aan Hades' wenkbrauwen kon men zien, dat hij glimlachte. Hij gehoorzaamde Zeus en sprak onmiddellijk tot zijn echtgenote: 'Keer terug, Persphone, naar je moeder, naar de godin met 't donkere gewaad, ga met een genadig hart, wees niet meer zo uitermate bedroefd. Geen onwaardige echtgenoot zal ik voor je zijn onder de onsterfelijken, daar ik immers de bloedeigen broeder van je vader Zeus ben. Steeds wanneer je hier bent, zul je heersen over alle levende wezens en de grootste eer onder de goden genieten. Wie je beledigt en je geen zoenoffers brengt, zal daarvoor eeuwig boeten.'

154

Zo sprak hij. Verheugd sprong Persephone op. Haar echtgenoot gaf haar echter ongemerkt, achter haar rug, een honingzoete pit van een granaatappel te eten, opdat ze niet voor altijd bij Demeter zou blijven. Hij spande de onsterfelijke rossen voor z'n gouden voertuig, de godin besteeg de wagen. Hermes dreef het span, met de teugels en de zweep in de handen, uit het paleis. Maar al te graag vlogen de rossen en snel overwonnen zij de grote afstand. Noch zee noch rivieren, noch afgronden noch klippen hinderden hen in hun vaart: ze vlogen door de lucht. Hermes liet ze stilstaan op de plaats, waar Demeter voor haar geurend paleis vertoefde. Bij 't zien van haar dochter sprong ze op, als een bacchante in 't gebergte. Persephone vloog haar, de wagen verlatend, van de andere kant tegemoet. Reeds terwijl ze elkaar omarmden, vroeg Demeter haar dochter, of ze bij Hades voedsel tot zich genomen had. Zo ja, dan zou zij een derde deel van 't jaar onder de aarde moeten doorbrengen en slechts de andere twee derde delen zou ze bij haar moeder en de overige onsterfelijken mogen verblijven; met de lente zou ze dan bij hen kunnen terugkeren.

Persephone vertelde, hoe haar echtgenoot haar op 't ogenblik, dat ze verheugd opsprong, om naar haar moeder te kunnen terugkeren, ongemerkt de pit van een granaatappel in de mond gestoken en haar gedwongen had, die op te eten. Ze vertelde ook, hoe ze geroofd was: hoe ze met de dochters van Okeanos en met Athene en Artemis speelde en bloemen plukte, toen Hades haar wegnam. Zo brachten ze de hele dag door, elkaar wederkerig met liefde omringend. Toen kwam ook Hekate met flonkerende hoofdtooi en ook zij omhelsde vol liefde de dochter van de heilige Demeter; sindsdien is zij haar dienende begeleider. Zeus stuurde Rhea, z'n moeder, de godin in het donkere gewaad, als bodes naar hen beiden, naar Demeter en Persephone, om ze te halen. Hij beloofde alle eerbewijzen, die ze maar wilden, en dat de dochter tweederde van het jaar, bij haar moeder en de overige onsterfelijken zou mogen doorbrengen. Rhea sprong van de Olympus naar de Rharische velden, die vroeger vruchtbaar waren, maar nu kaal en dor lagen, zonder een enkele groene halm en de blanke gerst in zich verborgen hielden, naar de wil van Demeter, de godin met de schone voetgewrichten. Doch spoedig zouden ze weer, zodra het voorjaar zou

ontluiken, rijk met aren bedekt zijn. Deze velden betrad de godin 't eerst, toen zij uit de hemel kwam. Blij waren zij, dat ze elkaar terugzagen, moeder en dochter, Rhea en Demeter. De moeder der goden vertelde, wat Zeus haar beloofd had en vroeg haar dochter, het leven schenkende koren opnieuw te laten groeien.

Demeter gehoorzaamde en liet de vruchten, van de velden met de zware aardkluiten, ontspruiten. Zwaar werd de uitgestrekte aarde van de halmen en bloesems, die haar bedekten. De godin echter ging naar de koningin van Eleusis en toonde hun de heilige handelingen en wijdde hen allen in de geheime cultus in, welke niet geopenbaard noch gehoord noch uitgesproken

155

mag worden: grote eerbied voor de goden belet te spreken. Zalig is de mens op aarde, die het gezien heeft. Wie echter oningewijd blijft en daaraan niet deelneemt, die zal ook later, wanneer hij gestorven is, niet delen in gelijke zegen in de bedompte duisternis beneden.

Nadat Demeter al deze onderrichtingen gegeven had, keerden de godinnen naar de Olympus, naar de daar verzamelde overige onsterfelijken terug. Daar wonen zij, in hoge ere, naast Zeus. Zalig is de mens op aarde, die ze liefhebben. Het valt haar niet moeilijk, om hem Plutos, de god van de rijkdom, die de sterfelijke mensen goederen schenkt, als huisgenoot te sturen.

2. ANDERE VERTELLINGEN OVER ROOF, VERTROOSTING EN HEMELVAART

In de zoëven vertelde geschiedenis roofde Hades op de Nysaeische vlakte Persephone: op een weide bij de berg de Nysa, die ook in 't verhaal over de geboorte van Dionysos voorkomen zal - aan het verre strand van de Okeanos. Het tijdstip van de roof kan hieruit berekend worden, dat de geroofde gedurende de tocht naar de onderwereld naar de gestemde hemel keek, doch ook de zon zag. Van zijn kant zag Helios haar ook, toen zij in de wagen van de god van de onderwereld van de oppervlakte der aarde verdween: waarschijnlijk vroeg in de morgen. Haar speelgenoten waren, behalve de Okeaninen, Athene en Artemis. De drie grote maagdelijke godinnen, waartoe Persephone toenmaals ook nog behoorde, vormden het drietal, waarvan een derde aan de rover ten prooi viel en een derde deel van 't jaar onder de aarde bleef. Demeter was afwezig, toen haar dochter ontvoerd werd. Volgens de ene vertelling vertoefde ze juist op haar geliefde eiland Sicilië, waar - volgens een andere vertelling - de roof zich aan het meer van Pergus, in de nabijheid van de hooggelegen stad Enna, afgespeeld had. Daarna verdween de rover met zijn slachtoffer dicht bij Syracuse, op de plaats, waar sindsdien de bron Kyane, de 'donkere', ontspringt.

Op ons vasteland werd eveneens van verscheidene plaatsen beweerd, dat Demeter daar op 't spoor van haar geroofde dochter gekomen was. Op zoek zijnde, had zij, zo werd verteld, bij een mens uit de toenmalige tijd - een oermens - haar intrek genomen, die haar goed ontvangen had. In Argos gebeurde dit bij Pelasgos, wiens vrouw Chrysantis, de 'goudsbloem', de godin voor 't eerst over het lot van haar geroofde dochter berichtte. De beroemdste plaats echter, waar over het lot van Persephone bericht werd, bleef Eleusis. De aanhangers van Orpheus bewaarden daarover een oudere geschiedenis dan de zoëven in de stijl van Homerus vertelde. In die grote zang wees alleen de naam van de koning, Keleos, de 'specht', op zeer oude toestanden. Een dergelijke koning paste bij bosbewoners, die de akkerbouw nog niet kenden, toen Demeter kwam en de mensen, die haar opnamen en haar over

156

haar dochter berichtten, uit dankbaarheid het koren schonk. Het motief van de

dankbaarheid was uit de vertelde geschiedenis weggefallen, maar een ander, oud motief bleef bewaard: de godin werd door de grappen van Iambe getroost. De naam is gevormd uit iambos, onze aanduiding voor spotticht en zeker niet zo oud als het motief van de vertroosting zelf.

Wij zullen nu de oude geschiedenis van de vertroosting volgens de Orphici vertellen. Op de Rharische velden, tussen Athene en Eleusis, trof Demeter mensen, die aan de aarde ontsproten waren: de vrouw Baubo, de man Dysaules, en hun zonen Triptolemos, Eumolpos en Eubuleus. De naam Baubo heeft de betekenis van 'de buik'. Dysaules droeg z'n naam naar een arme hofstede, waar het niet goed wonen was. Van de zonen werd verteld - want dat waren ze alle drie, hoewel dit slechts van de twee eersten uitdrukkelijk gezegd wordt - dat Triptolemos een koeherder, Eumolpos een schaapherder, Eubuleus de varkenshoeder was. Volgens z'n naam moet Triptolemos, de 'drievoudige krijger', evenals de zoon van Keleos, Demophoon, de 'doder van volken', oorspronkelijk een met de oorlogsgod Ares verwante figuur geweest zijn. Aan de naam Eumolpos, de 'schoon zingende', kan men de celebrerende priester der Eleusinische mysteriën herkennen, in Eubuleus de god van de onderwereld zelf. In de oudste geschiedenis speelde hij zeer zeker de hoofdrol en hij alleen in de hoedanigheid van herder. Er werd verteld: De varkens van Eubuleus werden door dezelfde afgrond opgeslokt waarin Persephone verdween. Daarom kon hij later ook aan Demeter het lot van haar dochter melden. De meeste vertellingen noemen naast hem, of ook wel alleen, Triptolemos als de melder ervan. Triptolemos was ook degene, die met het geschonken koren uittrok in de wereld, om de gave van de dankbare godin onder de mensen te verbreiden. Terwijl hij vroeger een oorlogszuchtig wezen was, werd hij door Demeter de verzachter der wilde zeden van de oermensen, die het brood nog niet kenden. Op vaasschilderingen ziet men hem op een wagen, die slechts uit twee wielen en een troon bestaat, aan de wielen zijn vleugels en slangen zichtbaar en Triptolemos op de troon draagt aren in z'n hand.

De vertroosting van Demeter nu werd als volgt verteld : Baubo nam de godin gastvrij op en reikte haar de gerstedrank, die men reeds kent. De godin weigerde hem en wilde niet ophouden met vasten. Toen deed Baubo iets anders. Terwijl zij reeds met uitgespreide benen tegenover de treurende Demeter zat, op dezelfde wijze als men haar in haar kapellen als beeld ziet, lichtte ze nu ook haar kleed op, toonde haar lelijk lichaam en zie: het kind Iakchos was er, dat haar uit de schoot van Baubo toelachte. Toen moest ook de godin lachen en glimlachend nam zij de drank aan. Iakchos was een man, waarmee het goddelijke kind van de Eleusinische mysteriën, de zoon van Persephone, aangeduid werd, wiens geboorte de celebrerende priester moest verkondigen. Ter herinnering aan een soortgelijke vertroosting verklaarden

157

de ingewijden in Eleusis: 'Ik vast, ik drink de gerstedrank'. Wat zij gezien hadden, mochten ze niet verklappen. Het zou ook niet gemakkelijk zijn, nauwkeuriger te beschrijven, wat Demeter in de ontblote schoot van Baubo zag. Daarmee werd reeds het onuitsprekbare van de mysteriën aangestipt.

Misschien was deze geschiedenis eens zo bedoeld, dat Demeter bij Baubo en Dysaules - bij wie het zo slecht wonen was - in de onderwereld zelf verscheen. Volgens de vertelling van de Orphici daalde zij in de onderwereld neer, waarschijnlijk door dezelfde gapende afgrond, die Persephone met de varkens - de offerdieren der twee godinnen - opgeslokt had. De beroemde zwarte paarden van Hades en het span slangen van Demeter, waarmee ze achter de rover aan joeg, zijn van latere oorsprong dan het verdwijnen van het meisje door een kloof in de aardbodem. De geschiedenissen van de

hemelvaart van Persephone uit de onderwereld waren in overeenkomstige vorm gegoten. Volgens de latere vertelling reed zij met witte paarden naar de Olympus. Er werd echter ook verteld, dat de Moiren, Horen en Chariten, een rei van negen danseressen, Persephone weer naar 't licht omhoog- gevoerd zouden hebben. Als troosteres van de treurende moeder - Rhea en Demeter in één persoon - trad ook Aphrodite op. Men herinnert zich zeker wel, hoe Horen en Chariten haar bij haar komen en gaan, hetzij bij haar geboorte, hetzij bij haar andere epiphanieën, bedienend. Het oprijzen van Persephone uit de onderwereld lijkt op de geboorte van Aphrodite, alleen verhief de eerste zich uit de diepte der aarde, door een bron. Twee dienende godinnen bekleedden Persephone, die slechts in een dun hemd gehuld was. Men kan het toneel bewonderen aan de troon van Ludovisi. Voorstellingen in gelijke stijl en uit dezelfde tijd uit Griekse heiligdommen van Beneden- Italië laten de godin zien, rijdend in haar wagen, door een Eros en een gevleugelde meisjesfiguur getrokken.

3. VERHALEN VAN DE ONDERWERELD

Indien de geschiedenis van de zwerftocht van Demeter naar haar dochter in de onderwereld bewaard gebleven was, dan zou ook van het dodenrijk zelf meer verteld kunnen worden. Want in onze mythologie waren de vertellingen van de onderwereld gewoonlijk met de geschiedenissen van een tocht naar het dodenrijk verbonden, die een godheid of een held, ingewijden, maar ook oningewijden, ondernamen; goden en helden op zodanige wijze, dat ze ook konden terugkeren. Inge- :• ijden en oningewijden hadden in deze geschiedenissen niet 'tzelfde lot. Voor zeer grote zondaren, als Tityos, Phlegyas, Ixion, waren eeuwige straffen voorzien en bijzondere straffen ook voor hen, die hun ouders sloegen, of de gast, de vreemdeling, die om bescherming vroeg, krenkten; verder voor de tempelrovers en de meinedigen, om van 158

zeldzamere zonden niet te spreken. Dergelijke boosdoeners werden zelfs in de onderwereld nog door de Erinyen gepijnigd, die hen tijdens hun leven reeds vaak hadden vervolgd. Ook bijzondere daemonen van de onderwereld worden genoemd, zoals Eurynomos, die op het schilderij van de onderwereld van Polygnotus, met blauwzwarte verf geschilderd, op het vel van een lynx zat, terwijl hij de tanden liet zien. Daarop zag men ook Oknos, de 'draler', terwijl hij een touw vlocht van riet uit de moerassige rivier van de onderwereld, dat door een ezel achter hem voortdurend werd opgevreten. De oningewijden wachtte dezelfde straf als de dochters van Danaos, die in de huwelijksnacht hun bruidegom vermoord hadden en maagd bleven: ze droegen water in een zeef en hadden tot taak, een bodemloos vat te vullen.

Over dergelijke en vele andere figuren kon men in de vertellingen van de tochten naar de onderwereld van de heroën horen. Herakles ondernam zijn tocht, om Kerberos, de grimmige hond van de Hades, te halen, waarvan men reeds gehoord heeft; Theseus wilde met zijn metgezel Peirithoos de koningin van de Hades, Persephone, roven. Deze geschiedenissen zijn verloren gegaan en zouden toch al in de heldensage thuishoren, evenals _de nog beroemdere geschiedenis van Orpheus en zijn omzwervingen in het dodenrijk. Hij ging erheen, om Eurydike, z'n echtgenote met zijn gezang terug te krijgen. Zij werd vrijgelaten; volgens een vertelling verloor hij haar intussen weer. Daarvan zijn meer bijzonderheden bewaard gebleven dan van de tocht naar de onderwereld van de zanger zelf, of van de zwerftocht van Demeter, die hier zou moeten worden verteld. Mogelijk stak de godin de rivier over, die de grens van 't dodenrijk vormt, in de boot van Charon; dat deed ook haar priesteres Kleoboia op het schilderij van Polygnotus. Misschien hield de godin, zoals bij processies gebruikelijk

was, een tak in de hand, de beroemde gouden tak, die de ruwe veerman Charon tot bedaren bracht. Daarop schijnt de Latijn Vergilius te zinspelen, bij wie men over onze onderwereld nog 't een en ander kan leren. Met een krans van korenaren op het hoofd - de krans van Demeter - of met een tak in de hand treedt de ingewijde op vaasschilderingen uit Beneden-Italië voor Hades en Persephone, die te midden van de doden in een open, klein paleis, als in een kapel, tronen. Volgens de onderrichtingen der Orphici moest hij reeds uit de rechts stromende bron, Mnemosyne, 'het geheugen', gedronken en de links stromende Lethe, het water der vergetelheid met de witte cypres ernaast, vermeden hebben.

Hoe de oningewijden en allen, die na een niet gewijd leven stierven, in het hiernamaals aankwamen, daarover verneemt men iets uit de vertelling, die de werkzaamheid van Hermes als Psychopompos, 'begeleider der zielen', beschrijft. In de Odyssee wordt verteld, hoe hij met de zielen van de gedode vrijers handelde, die 't de trouwe Penelope lastig maakten. Hermes, de god van Kyllene, riep de geesten van de in 't rond liggende doden op. In z'n

159

hand hield hij de schone gouden staf, waarmee hij de mensen als in betovering de ogen sluit, wanneer dat z'n wil is. Als hij anders wil, dan wekt hij daarmee de sluimerenden. Met deze staf haalde hij de geesten. Zij volgden hem gonzend, als vleermuizen in de hoek van een heilige grot, wanneer er een uit de slinger valt, die ze met elkaar vormen. Gonzend vlogen de geesten langs benauwde paden met Hermes, de al 't kwade beteugelende god, voorop. Ze vlogen de stroom van de Okeanos voorbij, voorbij de witte rotsen, de poort voorbij, waardoor Helios gaat, voorbij het land der dromen. Zo bereikten ze snel de affodilleweide, waar de zielen wonen, de afspiegelingen van de mensen, die 't leven moe zijn. Daar troffen zij de geesten aan van de voor Troja gevallen helden: op een weide vol hoog opgeschoten affodillen, waarvan de askleurige bloesems over de ontelbare weiden langs de kust van de Middellandse Zee zweven, als een grijsviolette sluier.

Over de doden wordt in de Odyssee eveneens verteld, op dezelfde manier als over Skylla en Charybdis, over Proteus en de Sirenen. Het was Kirke, de dochter van Helios, die Odysseus naar 't huis van Hades stuurde, of althans naar de plaats, waar dit bij de stroom van de Okeanos begint. Daar mondde - zo berichtte Kirke - de rivier de Pyriphlegethon, de 'als vuur brandende', en de Kokytos, 'de beklagde', een zijrivier van de Styx, in de Acheron uit, de rivier van de weeklachten. Een heilig woud van Persephone lag daar, van zwarte populieren en onvruchtbare wilgen, aan de rand van 't gebied van de duisternis zonder zon. Tot daar kwamen de zielen uit het hiernamaals Odysseus tegemoet, tot aan een put, waarin het bloed van zwarte rammen en schapen, de offers voor Hades en Persephone, vloeide. De in zwermen aanzwevende geesten putten kracht, terwijl zij van het bloed dronken, en spraken met Odysseus. Hij zag echter ook, op een wijze, die in de vertelling niet wordt aangegeven, degenen, die binnen in 't huis van Hades gebleven waren: Minos als rechter der doden met gouden scepter, Orion, de eeuwige jager, Tityos met de gieren, Tantalos, de koning van Lydië, de onwaardige gastheer en tafelgenoot van de goden, die door honger en dorst gekweld, noch het water bereiken kon, dat hem tot de lippen kwam, noch de vruchten, die tot in z'n mond hingen, de sluwe Sisyphos, die tevergeefs een geweldige grote steen naar boven rolde, en het evenbeeld van Herakles. Ook het paar Thescus en Peirithoos, die wegens de geprobeerde roof bestraft werden, had Odysseus kunnen zien, doch zover kwam het niet. De gonzende stemmen van het volk der ontelbare doden schrikten de held af en de vrees greep hem aan, dat de verheven koningin Persephone nog het reusachtige hoofd van Gorgo op hem af zou kunnen sturen.

Zo werd ons de onderwereld afgeschilderd, als 't ware grijs op grijs, louter beangstigende beelden als benauwde dromen. Daarnaast waren er echter ook kleurrijke vertellingen van de eilanden der gelukzaligen, die reeds vermeld werden, aangezien Kronos daar verder heerste en ook de door de goden be-

160

minde helden daarheen gehaald werden. Daar heerste ook Rhadamanthys, de broeder van Minos, op de vlakte van Elysion, de Elysische velden; of vertellingen van de streken 'beneden', aan de andere kant van de aarde, waar de zon schijnt, wanneer hier boven nacht is. Op de weide, waarop de gestorvenen zich vermaken met paardrijden en gymnastiek, met dobbelen en luitspel, bloeiden - zo heette het - rode rozen, beschaduwd door wierookbomen; in zware trossen hingen daarboven de gouden vruchten neer. Dergelijke schilderingen waren waarschijnlijk een erfenis van de oude Kretenzers, waartoe Rhadamanthys behoorde, van wie misschien ook het woord Elysion afkomstig was.

XV

Dionysos en zijn gezellinnen

THANS MOETEN NOG onze laatste godenverhalen verteld worden. Vertellingen over Dionysos, de jongste onsterfelijke zoon van Zeus, die niet, zoals bijvoorbeeld Herakles pas naderhand met de goddelijkheid beloond werd. In een reeks vertellingen had hij, evenals genoemde held, de zoon van Alkmene, een sterfelijke moeder. In andere verhalen werd hij beschouwd als zoon van Persephone en door de bijnaam Chthonios als de 'onderaardse' aangeduid. Allereerst zal nu gezegd worden, wie Persephone het kind gebaar had.

De vader van 't kind werd ook Hades genoemd. Persephone verliet, nadat zij de pit van de granaatappel gegeten had, slechts ongaarne haar echtgenoot, of zij verliet hem - dat werd ook verteld - helemaal niet. Zij was de eerwaardige, onaantastbare koningin van het dodenrijk, die zich niet door Theseus en Peirithoos liet schaken. En het over de onderwereld heersende paar toonde zich zijn volk, de doden, ook inzoverre waardig, dat het - zo werd tenminste voor de oningewijden verteld - onvruchtbaar was als de dood. De naam Hades zelf drukte alleen iets negatiefs, iets, dat bij 't kleurloze beeld van de onderwereld paste, uit: alleen maar het ene aspect van een grote god. Men weet echter, dat de echtgenoot van Persephone ook de naam Zeus Katachthonios, 'onderaardse Zeus', toekwam en dat zij door haar vader, Zeus, verleid werd. Als Katachthonios was Zeus de vader van de onderaardse Dionysos. Hij heette in z'n hoedanigheid van god van de onderwereld ook Zagreus, de 'grote jager', en zo heette ook z'n zoon. Deze gelijkheid werd reeds in verband met Zeus vermeld. Hier dient aan toegevoegd te worden, dat de indentiteit zich niet in die, vooral op Kreta gebruikelijke 161

naam, vertoont. Dionysos had voor ons heel verschillende gedaanten. In menselijke vorm werd hij door een masker met baard voorgesteld. Zelfs wanneer hij niet als masker - door mensen gedragen of ter verering voorgehangen - verscheen, had de god een wonderlijk, fascinerend gezicht als masker. Met de kantharos, een wijnbeker met grote oren, in de hand, neemt hij op oude afbeeldingen de plaats in, waar men Hades zou verwachten. Op dezelfde vaas van de archaische meester Xenokles, die aan de ene zijde Zeus, Poseidon en Hades met de tekenen van hun macht vertoont - de laatste met afgewend hoofd - ziet men aan de andere zijde, hoe de onderaardse Dionysos Persephone ontvangt, die door Hermes bij hem gebracht en blijkbaar door z'n moeder naar hem toe gestuurd wordt. Hij schrijdt daarop z'n bruid tegemoet, een baardige, donkere bruidegom, met de kantharos in de hand achter hem druiventrossen. Of is het de afscheidsscène? Zo ziet men, dat de godin bij deze echtgenoot zal terugkeren.

In de meeste vertellingen speelt Dionysos echter de rol van een lieflijke knaap, de zoon van z'n moeder, die echter dadelijk verdwijnt en al gauw door liefhebbende minnen vervangen wordt. Men ziet weer de twee gezichten, die Zeus ons ook toonde: het gezicht van de vader en de echtgenoot enerzijds en van de zoon en het goddelijke kind anderzijds. Niet alleen Zeus en Dionysos hadden dit dubbele gezicht in onze mythologie. Maar geen andere god verscheen nog zozeer als een andere Zeus, dan Dionysos: weliswaar een Zeus van de vrouwen, terwijl de Olympiër veeleer een Zeus van de mannen was. Poseidon had de eigenschap van vrouwenrover en de paarden waarschijnlijk reeds vroeger bezeten; voor Zeus en Dionysos, met name in vormen van verering en in verhalen, waarin de twee nog maar nauwelijks van elkaar kunnen worden onderscheiden, waren slang en stier - oudere dieren aan de Middellandse Zee -

karakteristieker. Wij zullen thans met zo'n geschiedenis beginnen, welke men gedeeltelijk reeds kent, daar zij over een vrijage van Zeus - misschien wel de geheimste - handelt.

1. DIONYSOS, DEMETER EN PERSEPHONE

De vertelling, dat Zeus met de moeder van Persephone en later met deze zelf, z'n eigen dochter, in slangegeedaante, gemeenschap had, is als Orphische geschiedenis bewaard gebleven, maar ook deze slechts in enkele brokstukken. De plaats van deze huwelijken en van de geboorten, die op deze paring volgden, was een grot, door de Orphici als grot van de drie nachtgodinnen en Phanes opgevat. Toch werd die grot ook onafhankelijk van de Orphische opvatting voorgesteld en met zuiver Griekse figuren gevuld, zonder dat iets daarvan op rekening van oosterse vertellingen gesteld kon worden. De godin, bij wie Zeus Persephone verwekte, was oorspronkelijk zijn moeder Rhea; Demeter verschijnt pas later, als derde figuur tussen moeder en dochter, die

vroeger dan zij in Griekenland waren, ingelast. Zij wordt als alterego van Rhea genoemd, doch ook weer met Persephone verward: Zeus had - zo werd uitdrukkelijk beweerd - Dionysos bij Demeter of bij Persephone verwekt.

Een latere, dichterlijke vorm der vertelling moge hier voorafgaan: Demeter kwam uit Kreta en ontdekte in Sicilië, in de buurt van de bron Kyane, een grot. Daarin verborg zij haar dochter Persephone en liet haar door twee slangen bewaken, die anders voor haar wagen gespannen verschijnen. In de grot arbeidde de maagd met wol, zoals ook onder bescherming van Pallas Athene op haar heilige burcht in Athene gebruikelijk was. Zij begon aan een groot weefsel, een mantel voor haar vader of voor haar moeder, met een voorstelling van de gehele wereld. Tijdens deze arbeid naderde Zeus haar in de gedaante van een slang en verwekte bij de dochter de god, die volgens de Orphische verhalen de op hem volgende, zesde heerser over de wereld zou zijn. In een zang van de Orphici wordt ons ook verklapt, hoe die verhalen het huwelijk van Zeus met Persephone vertelden. Het was geen verleiding tegen de wil van de moeder: alles gebeurde, zelfs de verandering van Zeus in een slang, volgens de bedoeling van Demeter, op haar aanstichting. Daaruit ziet men, uit wat voor vroege tijden de oorspronkelijke geschiedenis moet stammen: uit tijden, waarin het nog de moeders waren, die haar dochters een echtgenoot schonken en niet de vaders over haar beschikten en ze lieten roven. De geboorte van de zoon en troonopvolger vond eveneens in de grot van de moeder plaats; op een ivoren reliëf uit latere tijd staat in de grot het bed, waarin de godin het gehoornde kind - daaraan is de zoon van Persephone te herkennen - juist ter wereld heeft gebracht.

Dezelfde late voorstelling, naar een ouder voorbeeld bewerkt, laat 't daarop volgende toneel zien, eveneens in de grot: het kind is op de troon geplaatst, een oude ceremonie in de mysteriën van de Grote Moeder Rhea en haar Korybanten, of hoe anders haar mannelijke begeleiders heetten. Hier zijn het twee Kureten, die met getrokken zwaard om de troon dansen, terwijl een knielende vrouw de als een man opgewonden knaap een spiegel voorhoudt. Het Orphische verhaal somde ook het speelgoed van de nieuwe wereldbeheersers op, die de symbolen werden van dezelfde wijdingen, die deze goddelijke knaap, de eerste Dionysos, 't eerst ondergaan heeft: dobbelstenen, bal, tol, gouden appel, bromhoutje, wol. De twee laatste behoorden tot de wijdingsceremonie, de andere hoorden meer in de vertelling thuis. Deze kan nu alleen nog maar volgens de versie van de Orphici voortgezet

worden, die hier de Titanen in de geschiedenis hebben binnengevoerd. Zij werd echter ook aldus verteld, dat het niet absoluut de Titanen moesten zijn, die zich zo wreed tegen de zoon van Zeus en Persephone gedroegen, doch 'aan de aarde ontsproten wezens', zonder nadere aanduiding. Maar dat waren de Kureten ook. Men weet eveneens, dat onder de zonen van de grote
163

moeder steeds twee oudere zich tegen de jongste keerden. Het aantal Titanen, die de eerste Dionysos vermoordden, wordt bovendien uitdrukkelijk als twee opgegeven.

In 't Orphische vervolg van het verhaal treden dus in plaats van de Kureten, Titanen op. Er werd verteld, dat zij het godenkind bij 't spelen met z'n speelgoed verrasten. De jaloerse Hera had dat bewerkt, die ook reeds eenmaal de Kureten op een op Dionysos lijkende zoon van Zeus en Io met de koeiegestalte, Epaphos, had afgestuurd. De Titanen hadden hun gezicht met gips wit gemaakt. Ze kwamen als doden uit de onderwereld, waarheen Zeus ze verbannen had, overvielen de spelende knaap, verscheurden - of beter gezegd, sneden - hem in zeven stukken en wierpen die in een ketel, die op een drievoet stond. Nadat het vlees gekookt was, begonnen zij het met zeven spitten boven het vuur te braden.

Men zou stellig geneigd zijn, het zodanig bereide maal kannibaals te noemen, ware het niet, dat de horens van het verdeelde, gekookte en gebraden kind eraan herinnerden, dat het hier gaat om een geofferd geitje of kalfje - bij bepaalde ceremoniën en in bepaalde streken om het ene, bij andere ceremoniën en in andere streken om het andere dier -, waarvan het lijden en dat van de god precies met elkaar overeenstemden. Volgens de ene vertelling verscheen Zeus zelf bij 't maal der Titanen, aangelokt door de geur van 't braden. Hij sloeg de Titanen met z'n bliksem weer naar de Tartaros en gaf de ledematen van Dionysos aan Apollon, die ze bij de Parnassus, bij z'n eigen drievoet in Delphi, bijzette. Volgens een andere vertelling moesten de Titanen het vlees van Dionysos reeds opgegeten hebben, toen Zeus hen met z'n bliksem velde. Wel stortten zij weer in de onderwereld neer, daar zij door de Orphici als de onderaardse voorvaderen van het menselijk geslacht werden aangeropen, doch uit de verdamping, het gevolg van de bliksem, die hen in brand gestoken had, ontstond een soort as. De as werd de stof, waaruit volgens de leer der Orphici, de mensen gemaakt zijn. Dit is echter een veel latere leer dan de geschiedenis van het lijden van hetgehoorndegodenkind.

Deze geschiedenis werd ook als volgt verteld : De gekookte ledematen van de eerste Dionysos, de zoon van Demeter, kwamen in de aarde. De aan de aarde ontsproten wezens hadden hem verscheurd en gekookt, maar Demeter verzamelde de ledematen weer. Daaronder dient echter het ontstaan van de wijnstok verstaan te worden. Zo leerden ook de aanhangers van Orpheus, dat de laatste gave van Dionysos de wijn was en noemden hem zelfs Oinos, 'wijn'. Zeus had destijds de vervulling gebracht, maar Dionysos de vervulling voltooid, of, zoals wij tegenwoordig zouden zeggen: de schepping der wereld bekroond. Maar ook dit is reeds een latere opvatting. Volgens de oorspronkelijke vertelling werden de gekookte ledenmaten van de god - met uitzondering van één - verbrand en uit de as ontstond waarschijnlijk de wijnstok. Van de uitzondering van een lichaamsdeel was in alle vertellingen spra-

164

ke: noch door de Titanen noch door 't vuur, noch door de aarde werd het verteerd. Bij het maal was een godin aanwezig - volgens de latere vertellingen Pallas Athene - die het in een toegedekte mand verstopte. Zeus nam het bij zich. Er werd beweerd, dat 't het hart van Dionysos was. Daarin zit een woordspeling. Want het heette ook, dat Zeus de 'kradiaios Dionysos' aan de godin Hipta toevertrouwd had, opdat ze hem op 't hoofd

zou dragen. Hipta was een kleinaziatische naam van de Grote Moeder Rhea, kradiaios is een dubbelzinnig woord: het kan zowel van kradia, 'hart', als van krade, 'vijgeboom', afgeleid worden en een voorwerp van vijgebomenhout betekenen. De mand op het hoofd van Hipta was echter een liknon, een korenwan, waarin, wanneer zij in een feestelijke stoet op 't hoofd werd rondgedragen, verborgen onder vruchten gewoonlijk een phallos lag: een voorwerp, dat Dionysos zelf uit 't hout van een vijgeboom vervaardigd had. Er wordt ook bericht, dat de liknites, dat wil zeggen 'hij, die in de korenwan ligt', steeds weer door vrouwen, die bij de Parnassus Dionysos dienden, de Thyiaden, werd 'opgewekt'.

2. DIONYSOS EN SEMELE

Behalve de zoon van de koningin der onderwereld - de gehoornde zoon, die de dochter en onderaardse dubbelgangster van de Grote Moeder Zeus gebaard had - kende onze mythologie nog een tweede Dionysos, de zoon van Semele, een dochter van koning Kadmos. De naam Semele was het woord der Phrygiërs in Klein-Azië en van hun Europese stamverwanten en burenen, de Thraciërs, voor Chthonia, de 'onderaardse'. In Klein-Azië verluide, dat Zeus bij de berg de Sipylos met de godin Semele getrouwd was; daarentegen werd in Thebe een verbrande plek getoond - in 't heilige domein van Demeter, zogenaamd het paleis van Kadmos - waar een wijnstok groeide, en er werd beweerd, dat Zeus daar met z'n bliksem zijn geliefde verbrand had. Semele zou, toen zij op deze wijze stierf, van Dionysos zwanger zijn geweest. Zeus had het kind, dat z'n zoon was, bij zich genomen. De geschiedenis verschilt niet veel van die, welke men zoëven gehoord heeft. Daar was na de brand de wijnstok ontstaan, hier de god van de wijn. Waarschijnlijk is 't met Dionysos net zo gesteld als met de Grote Moeder der goden, wier verering eveneens meermalen tot ons is gekomen: in heel vroege tijden kenden we haar onder de naam Rhea, later ook onder de Phrygische naam Kybele, want, als er één godin in onze mythologie met veel namen was, dan was zij dat wel. Voor Dionysos kunnen eveneens verscheidene namen of bijnamen genoemd worden: behalve Zagreus, de 'jager', heette hij ook Bakchos, de 'loot', een aanduiding voor te voorschijn spruitende takken of wijnranken. Hoofdzakelijk was het echter zijn moeder, die onder verschillende namen voorkwam. Toen zij zelfs voor een sterfelijke koningsdochter door-

165

ging, viel het de vertellers niet meer gemakkelijk, de geschiedenissen van de zoon van Persephone - van de Dionysos, die waarschijnlijk uit Kreta tot ons kwam - en die van de zoon van Semele - van dezelfde god, zoals die later nogmaals ten tonele werd gevoerd - met elkaar te doen rijmen.

Er werd verteld, dat Zeus, toen hij naar Semele toe kwam, dit niet deed in de trant van de goddelijke huwelijken. Hij had uit het hart van Dionysos een drank bereid en die aan Semele te drinken gegeven. Het meisje werd zwanger van de drank. Toen Hera dit vernam, wilde zij de geboorte verhinderen. Zij nam de gedaante van Semele's min aan en overreedde de niets kwaads vermoedende, de wens uit te spreken, dat Zeus in dezelfde vorm bij haar zou komen als bij Hera, opdat ook Semele zou kunnen ondervinden, hoe de omhelzing van een god was. Men ziet, hoe deze late vertelling op de zoëven vermelde woordspeling van 'hart' in plaats van 'vijgebomenhout' berust. De overige bekende versies van dezelfde geschiedenis blijven erbij, dat Zeus eerst niet in de gedaante van de bliksemende hemelgod tot Semele kwam. De gedaante van de hemelijke echtgenoot van Semele was die van sterfelijke mannen. Door de valse min bedrogen, vroeg Semele hem, allereerst een verzoek van haar in te willigen. Zeus beloofde dit en toen de geliefde wenste, dat hij voor haar in dezelfde gedaante zou

verschijnen als bij Hera, bezocht hij haar met z'n bliksem. Vaasschilderingen laten zien, hoe zij daarvoor trachtte te vluchten. Het was te laat; door de bliksem getroffen, kwam zij beneden in de onderwereld. Zeus redde de onrijpe vrucht uit haar lichaam; het kind Dionysos.

De vader borg de te vroeg geboren god in z'n eigen dij, terwijl hij hem daarin dichtnaaide, of hij sloot het vaderlijke moederlijf met gespen. Er werd ook beweerd, dat geen enkele plaats, waar Dionysos zogenaamd uit Semele geboren werd want niet alleen Thebe werd daarvoor gehouden - met recht er aanspraak op kan maken, de geboorteplaats van Dionysos te zijn. Z'n vader heeft hem bij de berg de Nysa, in 't verre oosten, ter wereld gebracht, nadat de juiste tijd voor de geboorte gekomen was. Zeus stuurde het kind met Hermes, of bracht het zelf, naar de goddelijke minnen, die het in een grot moesten verzorgen. Als min van Dionysos wordt ook Nysa, de berg als godin, genoemd. Ook andere namen worden opgegeven, daaronder Ino, een van de drie zusters van Semele, waarvan nog in 't bijzonder sprake zal zijn, en Thyone, de 'dweepzieke', zoals Semele later heette. Op een oude vaasschildering ziet men drie nymfen, met de namen Nysai, en dit aantal minnen van Dionysos wordt ook elders algemeen genoemd. Op het eiland Naxos heette een van de drie Korone, de 'kraaiemaagd', overeenkomstig Koronis, de geliefde van Apollon, wier lot zozeer op dat van Semele geleek.

Op latere voorstellingen komen vier vrouwen voor, die zich met de zuigeling Dionysos bezighouden; dit komt overeen met het aantal dochters van Kadmos, de viereenheid Semele en haar drie zusters. De ene zoogt het kind.

166 Het bad wordt klaargemaakt, of het is misschien al gebeurd. Een mannelijke persoon is ook aanwezig en wacht, om zijn taak bij de knaap te vervullen: Silenos, volgens de latere - doch niet zeer oude - vertellingen, de opvoeder van Dionysos. Met de aanduiding mannelijke persoon is echter haast teveel gezegd. In zijn verhouding tot Dionysos lijkt hij niet veel meer op de Silenen, de minnaars der nymfen: een oude, verwijfde figuur, een dikbuik, met bijna vrouwelijke borsten, vaak in een lang gewaad gekleed, hetgeen overigens ook de baardige Dionysos karakteriseert. 't Ziet er uit, alsof het enige mannelijke wezen in het tafereel het door de minnen verzorgde kind zelf is. Hoewel uit Zeus geboren - waarop tot in 't overdrevene de nadruk wordt gelegd - als 't ware de persoonlijke voortzetting van z'n vader, treedt hij alleen in verbinding met vrouwen op en wel, in deze periode van z'n leven, met moederlijke, zogende, verzorgende vrouwen. Nadat hij door hen grootgebracht was, ging hij, zo werd verteld - naar de bossen, bekranst met klimop en laurier, maar nog niet met druiven. Vrouwen, de nymfen der bossen, begeleiden hem; over 't doen en laten van de god en zijn begeleidsters in de tweede periode van zijn leven zal men spoedig meer horen.

Doch de geschiedenis van Dionysos en Semele was met het feit, dat z'n moeder door de bliksem van Zeus getroffen werd, nog niet ten einde. 't Heette immers ook, dat zij niet stierf. Men moet zich haar voorstellen, zoals Persephone was in de tijd, dat ze in de onderwereld vertoefde. Dionysos moest komen, om Semele weer omhoog te voeren. Er bestond in de streek van de diepe bron Lerna, waar ook mysteriën van Demeter gevierd werden, een soortgelijke geschiedenis als die van de tocht van Demeter naar Persephone. Dionysos kwam op zoek naar Semele daarheen, had een leider en gids in de onderwereld nodig en moest als prijs daarvoor beloven, zich geheel als vrouw te zullen geven; alleen op deze wijze kon hij bij z'n moeder komen en haar terughalen. Hij vervulde zijn belofte, met behulp van een phallos van vijgebomenhout, die hij tot dat doel opstelde. De gids - oorspronkelijk waarschijnlijk dit cultusteken zelf - heette Prosymnos of Polyymnos, 'hij, die veel bezongen wordt'. Verder werd verteld, dat Dionysos, nadat hij Semele naar boven gehaald en onsterfelijk gemaakt had, haar

de naam Thyone, 'de dweepziek razende', gaf. De aanduiding Thyias, die dezelfde betekenis heeft, paste bij de dwepende priesteressen van Dionysos op de Parnassus, die, gelijk reeds gezegd, de liknites opwekten. Met de godin Thyone nu - zo eindigt deze geschiedenis - steeg Dionysos ten hemel.

3. GEZELLINNEN EN VIJANDINNEN VAN DIONYSOS

Bij de verering van Dionysos bleven onze vrouwen onder elkaar. Er mocht geen man bij zijn, terwijl zij zelf de godinnen vertegenwoordigden, die met de god in verbinding stonden. Wie ze van verre gadesloeg, kon hen in de moei-
167

lijk te onderscheiden vormen van een 'razernij' zien: zo zou ons woord mania kunnen worden weergegeven, 'razernij' echter zo te verstaan, dat ze alle soorten daarvan - razernij van liefde zowel als razernij van toom - omvatte. Daarom heetten de vrouwen om Dionysos mainades, 'maenaden', de god zelf mainomenos of mainoles, de 'razende' in deze meer uitgebreide zin, en niet bijvoorbeeld de 'waaninnige', zoals ook de Dionysische vrouwen van haar kant Bacchai, bacchanten, juister gezegd echter, 'bakchen' waren, in een volkomen opgaan van de vereersters in de vereerde. Zij werden vaak voorgesteld, in lang gewaad, met stijf achterovergeworpen hoofd, bekranst met klimop, de thyros - een lange staf van vlierhout -, met een denneappel aan de top, in de hand. Zo sprongen ze, meer dan dat ze dansten, onder de klanken van fluiten, pauken en tamboerijnen.

Men heeft Dionysos in z'n eerste levensfase reeds leren kennen: het goddelijke kind in de grot, door vrouwelijke zorg omringd. In die fase werd hij vereerd als de geheime inhoud van de korenwan. De goddelijke vrouwen om hem heen waren nog geen 'razenden', maar minnen, waartoe ook z'n moeder zelf behoorde. Hoe Dionysos in de volgende fase was, werd ook reeds aangeduid: een jonge god in het bos. De geschiedenis, hoe zijn gezellinnen toen waren - dezelfde goddelijke vrouwen in razenden veranderd - klonk de latere vertellers zo vreemd in de oren, dat zij vijandinnen van Dionysos van hen maakten. Er werd verteld: Minyas, de koning van het Boeotische Orchomenos, had drie dochters, die buitengewoon arbeidzaam waren. Ze scholden op de vrouwen, die de stad verlieten, om ter ere van Dionysos in de bergen rond te zwerven. De god zelf verscheen de drie nuchtere dochters in de gestalte van een meisje en maande ze aan, de geheime rituelen niet te verwaarlozen. De Minyaden gehoorzaamden niet. Daarop veranderde de god zich eerst in een stier, vervolgens in een leeuw en ten slotte in een luipaard. Om haar weefstoel slingerden zich klimop en druiventrossen, slangen nestelden zich in de manden, die de wol bevatten. De drie vrouwen schrokken en wezen door 't lot het kind van een van hen als offer aan. De moeder zelf verscheurde het met haar zusters. Bekranst met klimop, winde en laurier, dwaalden ze rond in de bergen, totdat ze veranderd werden: de ene in een vleermuis, de tweede in een uil, de derde in een oehoe of in een kraai.

Een andere geschiedenis van dezelfde strekking werd over de dochters van koning Proitos van Tiryns - het waren er twee of drie - verteld: toen de Proitiden tot rijpheid gekomen waren, werden zij door razernij overvallen, omdat ze de geheime rituelen van Dionysos niet wilden aannemen. Volgens andere vertellingen was het de toorn van Hera, die ze tot razernij vervallen liet, zodat zij zich voor koeien hielden; of het was de toom van Aphrodite, die ze manziek maakte. Er wordt ook gezegd, dat haar lichamen met witte vlekken bedekt werden, wat weer de verandering in koeien, alleen in verzwakte vorm, betekent. Als koeien waren ze pas waardige gezellinnen van de stiergod

Dionysos. Ze zwermden uit over de hele Peloponnesus en zwierven in de wildernissen rond, onder 't plegen van ontucht. De ziener Melampus, 'hij met de zwarte voet', beloofde Proitos, zijn dochter te zullen genezen, wanneer hij hem een derde deel van z'n koninkrijk wilde afstaan. Proitos weigerde. De meisjes werden nog razender en sleepten ook de overige vrouwen in haar razernij mee. Allen verlieten haar gezinnen, doodden haar eigen kinderen en trokken in de wildernis. Toen het kwaad op deze wijze om zich heen greep, was de koning bereid, een derde van z'n rijk aan Melampus over te geven. Doch de ziener eiste nu twee derde en kreeg die ook. Hij dreef de razende vrouwen naar een plaats, waar hij ze kon louteren. Een dochter van Proitos kwam bij de vervolging om 't leven, de overigen werden genezen.

Een derde geschiedenis handelt over de zusters van Semele, de tantes van Dionysos. Zij heetten Agaue, Autonoe en Ino. Haar aantal - drie of met Seme vier - kwam overeen met het aantal minnen van de god en vormde de oervorm van de bacchantische vrouwenkoren, die bij hun geheime riten viermaal drie altaren voor Dionysos en zijn moeder plachten op te richten. Agaue en Autonoe werden ook onder de Nereïden genoemd, Ino werd als Leukothea zeegodin; men zal zich zeker wel herinneren, dat het volgens een verloren gegane vertelling de Nereïden waren, die de mysteriën van Dionysos en Persephone voor 't eerst aan de mensen toonden. Elk van haar had, evenals Semele, een zoon: Ino Melikertes, van wie aanstonds sprake zal zijn, Autonoe Aktaion, die door z'n honden werd verscheurd en wiens beenderen door z'n moeder moesten worden bijeengezocht, Agaue, de 'verhevene', Pentheus, die de drie vrouwen in Dionysische razernij voor haar jachtbuit hielden. De vertelling werd in een treurspel van Euripides bewerkt, die als reden van die razernij opgaf, dat de drie zusters niet aan de goddelijkheid van haar neef wilden geloven en daarvoor werden gestraft. De straf bestond hierin, dat zij als echte maenaden Dionysos in de wildernis moesten huldigen en daarbij, gelijk gezegd, de zoon van Agaue als jachtbuit kozen. Zij zelf verscheurden als jachthonden Pentheus, terwijl zij de god als jager en jachtgezel aanriepen.

Deze vrouwen, door Zagreus, de 'grote jager', beheerst, jaagden, zoals men ziet, op een dier, dat de zoon van een van hen was. Het kortgeleden nog als zuigeling behandelde godenkind is jager geworden en tegelijk haar gemartelde jachtbuit. Er was in onze mythologie meer dan één vertelling over de vervolging, die Dionysos op deze leeftijd als schone knaap of als lieflijke, op Adonis of Attis gelijkende, half vrouwelijke jongeling moest ondergaan, omdat hij de vrouwen tot razernij verleid had. De oudste was misschien wel die, waarin Perseus hem doodde en in de diepe bron van Lerna wierp. In een andere oude geschiedenis vervolgde een moordzuchtige koning van Thracië, Lykurgos, de 'wolfsman', de minnen van Dionysos, alsof 't koeien waren. De kleine god sprong verschrikt in de zee, Thetis ving het bevende kind in

haar schoot op. Lykurgos werd met razernij bestraft en terwijl hij meende, dat hij de wijnstok uitroeide, doodde hij z'n eigen zoon en hakte diens ledematen af. Pentheus, de 'man van 't lijden', trad in de zoëven aangehaalde geschiedenis eveneens als vervolger van Dionysos op; z'n naam wijst er echter op, dat hij al van 't begin af aan voor het Dionysische lijden voorbestemd was. De vertelling van het lijden van het gehoornde kind Dionysos beschreef ons ook de wijze, waarop de jachtbuit gekookt en gebraden werd; men zal iets dergelijks in de geschiedenis van Ino horen. Men weet echter, wat na het lijden van het geofferde godenkind volgde: het ontstaan van de wijn, die onze voorvaderen, evenals het brood, voor een middel tegen dierlijke ruwheid en wildheid

hielden. De dood van Semele - het prototype van de Dionysische vrouwen - was oorspronkelijk zonder twijfel de straf voor wat de onsterfelijke zoon volgens deze vertelling niet door de Titanen, maar door zijn gezellinnen moest lijden. De wederkomst van Dionysos, z'n epifanie als gelukkig makende god na deze duistere jacht- en offerperiode, vormde eveneens het onderwerp van oude vertellingen, die niet spoorloos verloren zijn gegaan. Een dergelijk verhaal is misschien de oorsprong van wat de bacchanten in gezelschap van haar god meenden te zien: de aardbodem vloeide over van melk, van wijn, van de nectar der bijen.

4. DIONYSOS, INO EN MELIKERTES

De geschiedenis van de vervolging van Dionysos werd niet slechts aldus verteld, dat hij alleen in de zee sprong of gedood en in 't diepe water geworpen werd! Doch ook zó, dat hij samen met z'n moeder Semele een dergelijk lot onderging. De bewoners van een kleine kuststad in Laconië, Brasiai geheten, hebben de volgende vertelling bewaard : Semele had Dionysos in 't geheim voldragen en op de juiste tijd in 't paleis van haar vader ter wereld gebracht. Toen Kadmos de schande van 't huis ontdekte, sloot hij moeder en kind in een kist op en liet ze in zee werpen. De zee voerde de drijvende kist naar de Laconische kust. Daar werd zij door de golven aan land gespoeld. De bewoners troffen Semele dood in de kist aan en begroeven haar plechtig. Het kind werd bij hen opgevoed. Ook daarover wisten zij een bijzondere geschiedenis te vertellen. Ino, de zuster van Semele, was op haar zwerftochten bij hen gekomen en bood aan, als min voor de kleine Dinoyos te zorgen. Zelfs de grot werd getoond, waar Ino het goddelijke kind verzorgd had. 'Tuin van Dionysos' heette die streek.

De meeste verhalen, die bovendien nog over Ino, de tante en min van Dionysos, verteld worden, zijn verbonden met de voorbereiding van de tocht der Argonauten en horen dus in de heldensage thuis. Ino verschijnt daarin als de vrouw van koning Athamas, de boze stiefmoeder van Phrixos en Helle, de kinderen van de koning, die de tocht naar Kolchis, op de rug

170

van de ram met het gulden vlies, de spruit van Poseidon en Theophane, voor 't eerst ondernamen. Ino had, zo vertelde de sage, de Boeotische vrouwen overreed, het zaaikoren te roosteren, opdat het zaad niet zou opkomen. Het is echter ook mogelijk, dat zij oorspronkelijk het zaaikoren niet liet roosteren, maar liet zien, hoe koren geroosterd werd. Waarschijnlijk moet men ook in wat met haar eigen kinderen gebeurde, niets kwaads zien, maar, goed beschouwd, alleen maar de geschiedenis van 't geofferde godenkind. Er werd verteld : Nadat Zeus de kleine Dionysos uit z'n dij had laten komen, stuurde hij het kind met Hermes naar Ino en Athamas, om het door dezen als meisje te laten opvoeden. Hera liet de twee echter tot razernij vervallen. Zij hadden twee zonen, Athamas jaagde op de oudste, Learchos, als op een hert, en doodde hem. Ino wierp de kleinste, Melikertes, in een ketel vol kokend water en stortte zich zelf daarna met het dode kind in de diepe zee. Of wel - zo werd het ook verteld - zij wierp de gedode Learchos in de ketel en wierp zich met de levende Melikertes in de zee. Zeus redde de haar toevertrouwde Dionysos, terwijl hij hem eerst in een geitje veranderde en daarna Hermes met hem naar de nymfen van de Nysa stuurde, die later, als beloning voor haar diensten als minnen, als Hyaden aan de hemel werden geplaatst. Ino nam, nadat zij zich in zee geworpen had, de naam Leukothea, de 'witte godin', aan. Er werd van haar in de Odyssee ook verteld, dat zij vroeger een dochter van Kadmos was, maar dezelfde verering genoot als de zeegodinnen. Aan Odysseus had zij haar sluier geleend, opdat hij, deze als een gordel om het lichaam knopend, zich uit de schipbreuk kon redden en zwemmend de verre kust bereiken. Daarna moest hij de

sluier weer in de zee werpen. Later vertelde men, dat deze sluier eigenlijk de purperen band was, die de ingewijden in de mysteriën der Kabiren op Samothrake kregen en als bescherming tegen de gevaren van de zee steeds om 't lichaam droegen. Het kind Melikertes werd onder de naam Palaimon eveneens een beschermende godheid der zeevaarders. Wat z'n lot betreft, was hij nauw verbonden met Dionysos zowel als met Glaukos, die, zoals men weet, op Kreta in een vat vol honing stierf, volgens andere vertellingen echter zeegod werd. De naam Melikertes betekent 'honingmenger', wat niet alleen met bijenteelt, maar ook met het bereiden van een bedwelmende drank uit honing, kan samenhangen. Er werd verteld, dat een dolfijn Melikertes - of zijn lijk - naar de landengte van Corinthe bracht, waar te zijner ere de Isthmische spelen gesticht werden. Uit tal van voorstellingen is de ruiter op de dolfijn, de goddelijke knaap van de zee, bekend. In de Dionysische kring heette hij Melikertes en Palaimon en trad op als een tweede Dionysos; in Apollinische kring droeg hij de naam Taras, de god van de Griekse stad Tarente in Beneden-Italië en was een tweede Apollon of Hyankinthos, om van het goddelijke kind Eros niet te spreken, dat, op de dolfijn rijdend, een inktvis vasthoudt.

171

5. DIONYSOS OP DE ZEE

Hoewel onze Homerus de zee voortdurend een plaats noemt, waar men 'geen wijn kan oogsten', bestonden er in de oudere tijden zeker nog veel meer vertellingen over de komst, of juister gezegd: over de terugkomst van Dionysos op de zee. Een oude vaasschildering laat de god in z'n baardige gestalte zien, alleen in een schip liggend, mast en zeilen dicht begroeid met wijnranken, met afhangende reusachtige druiventrossen, terwijl dolfijnen om 't schip spelen. Op andere vaasschilderingen ziet men, hoe z'n feestelijke intocht onder de mensen plaatsgreep. In z'n mantel gehuld, zit hij op een van wielen voorzien schip, dat op het vasteland door runderen wordt getrokken: een teken van zijn epifanie uit de zee. Uitvoerig werd ons verteld, hoe Dionysos zich in z'n ganselijke goddelijke macht op de zee openbaarde.

In de gedaante van een jongeling in de eerste bloei van z'n leven verscheen de god voor 't eerst op een uitstekende punt van de kust. Prachtig golfdonkere z'n donkere lokken om z'n hoofd, een purperen gewaad bedekte z'n brede schouders. Juist kwamen Etruskische zeeroovers op de wijn kleurige zee met hun met goede roeiers uitgeruste schip snel aanvaren. Hun ongeluk bracht hen hierheen. Toen de piraten de jongeling in 't oog kregen, knikten ze tegen elkaar. Vlug sprongen ze op de oever, grepen hem dadelijk beet en brachten hem verheugd op hun schip. Ze dachten, dat hij de zoon van een koning was en wilden hem met stevige boeien vastbinden. Maar geen banden van wilgehout konden de jongeling vasthouden; ze vielen van z'n handen en voeten. Glimlachend, met donkere ogen, zat hij daar. De stuurman besefte, wat er aan de hand was en riep z'n metgezellen toe: 'Ongelukkigen! Wat voor sterke god hebt gij buitgemaakt en gevangengenomen? Het goedgebouwde schip kan hem niet dragen! Het is of Zeus, of Apollon met de zilveren boog, of wel Poseidon. Hij lijkt niet op sterfelijke mensen, doch op goden, die de Olympus bewonen. Laat hem dadelijk vrij, nog hier, op 't vasteland! Niemand sla de hand aan hem, anders stuurt hij in z'n toom nog slechte winden en storm op ons af!' Doch de meester van het schip gaf hem een strenge afwijzing: 'Ongelukkige, die ge zijt, let slechts op de wind en laat alle zeilen hijsen! Aan de rest denken wij mannen wel! Ik hoop, dat wij met hem naar Egypte komen of naar Cyprus, of bij de Hyperboreërs, of nog verder. Ten slotte zal hij ons wel z'n familie noemen en z'n rijkdommen, daar zijn ongeluk hem ons in handen gespeeld heeft.'

Zo sprak hij, daar hij een groot losgeld voor de jongeling hoopte te krijgen. De zeilen werden gehesen, de wind blies er middenin, de touwen stonden strak. Dat scheen reeds een wonder. Wijn begon nu door het snelle, zwarte schip te ruisen, zoet om te drinken en heerlijk riekend, een goddelijke geur. De bemanning werd door verbazing aangegrepen. Aan de top van 't zeil spreidde zich plotseling een wijnstok uit en in grote menigte hingen

172

druiventrossen neer. Om de mast slingerde zich bloeiend de klimop en begon reeds z'n lieflijke bloesems te laten ontspruiten. Om alle roeipennen slingerden zich kransen. Toen de roeiers dit zagen, riepen ze de stuurman gauw toe, de steven naar 't vasteland te wenden. Intussen werd de jongeling op 't schip een leeuw, die de mannen van boven, vanaf het dek, geweldig brullend, bedreigde. In hun midden liet de god een harige beer verschijnen. De beer richtte zich op z'n achterpoten op, de leeuw keek woest van 't dek naar beneden. De mannen vluchtten naar 't achterste deel van het schip en bleven sidderend naast de stuurman staan, de enige, die kalm bleef. De leeuw nam een sprong en greep de meester van 't schip. De overigen wierpen zich in doodsangst van het schip in zee en werden in dolfinen veranderd. De stuurman werd door de god tegengehouden. Hij ontfermde zich over hem en maakte hem gelukkig.

Aan de stuurman maakte de god zich bekend als Dionysos, zoon van Zeus en Semele. Het is jammer, dat in de zoëven verhaalde zang de naam van de man, die de mededeling daarna ongetwijfeld onder de mensen verbreid heeft, niet meer duidelijk is te lezen. Mogelijk heette hij Ikarios, zoals hij, die in Attica, in het dorp Ikaria, de eerste was, die de aankomende god bij zich opnam, het genot van de wijn verbreidde en door zijn landslieden werd gedood, omdat ze meenden, dat de dronken bewoners waren vergiftigd. Dat was een andere, tragische geschiedenis over de epifanie van Dionysos. Er is echter aanleiding, om aan de naam Ikarios te denken, omdat Dionysos - zo heette het in een versie van het piratenverhaal - met de zeerovers van het eiland Ikaria naar Naxos voer. Latere vertellers noemden de Dionysische stuurman Akoites, wat de 'echtgenoot', een verschijningsvorm van de god zelf, betekent.

6. DIONYSOS EN ARIADNE

Na de jeugd, de tijd van jacht en vervolging en de wederkomst van Dionysos spraken de vertellingen ook van zijn triomf - overigens een woord, dat de Etrusken en Romeinen van ons overnamen. Oorspronkelijk luidde het thriambos, wat een zang op Dionysos betekent en tegelijk een bijnaam van de god is. Bij de triomftocht, die oorspronkelijk gevormd werd door de Dionysische vrouwen, die van minnen en razenden, verrukte, gelukkige gezellinnen waren geworden, sloten de satyrs en silenen zich aan, wier dansen en optochten vroeger een grote godin en haar vertegenwoordigsters, de nymfen, golden. Het half vrouwelijke karakter van de god dat in het lange gewaad van de baardige Dionysos en in het bijna hermaphroditische lichaam van de naakte, jeugdige Bakchos evenzo tot uitdrukking kwam, oefende zulk een aantrekkingskracht op de phallische metgezellen uit, dat zij dit eveneens aannamen en 'tzelfde deden ook de bakchische vrouwen. Toen het ten slotte

173

heette, dat Dionysos met zijn triomftocht Indië veroverde - een in latere tijd verdichte vroege vorm van de tocht van Alexander de Grote - verschenen steeds meer exotische dieren in z'n stoet. Door de wijn getemde grote roofdieren - leeuwen, panters, luipaarden - waren er reeds vroeger. De Dionysische vrouwen van de Etrusken hielden

zelfs getemde luipaarden in huis. De vroegste maenaden droegen tamme slangen om haar armen en de god verscheen haar als stier. De huiden van reekalfjes om haar schouders hadden ze eigenhandig op de jacht buitgemaakt en de druiven vretende geitebokken, welke men in de bacchantische optocht eveneens ziet, waren voor de bloedige offers bestemd.

Met de triomferende god was in de vertellingen in 't bijzonder één gezellin verbonden. In een beroemd verhaal bereikte deze 't zelfde, wat de Dionysische vrouwen allen voor haar eigen gevoel waren: de echtgenote van Dionysos, zijn enige, ware gezellin te zijn. Zij alleen werd als echtgenote van Dionysos genoemd: Ariadne. Volgens de beroemd geworden vorm van haar geschiedenis was zij de dochter van koning Minos en de zonedochter Pasiphae: een sterfelijk meisje met de naam van een godin. Ariadne, oorspronkelijk Ariagne, betekende de 'heilige' en 'reine', de verhevene - een bijnaam van de koningin van de onderwereld - in de hoogste graad. De godin met deze naam werd op veel eilanden vereerd. Tegenstandster van het meisje Ariadne was een zuster en medeminnares, Phaidra geheten, de 'schitterende', ja zelfs nog een tweede zegevierende geliefde van Theseus, Aigle geheten, de 'lichte'. Dit tweede, lichte aspect vormde echter ook een rechtstreeks verband met Ariadne, daar ze immers ook Aridela heette, de 'wijd en zijd zichtbare', kennelijk, nadat zij met Dionysos naar de hemel was gegaan.

Als Ariadne was zij de helpster van Theseus bij 't vermoorden van haar broeder, de zoon van Minos met de stierekop, die men onder de naam van Minotauros voornamelijk als monster kent. Volgens z'n andere naam Asterios was hij echter voor de zijnen een 'ster', een aanduiding, waaronder ook Dionysos zelf als knaap en kind der mysteriën aangeroepen werd. In de beroemd geworden vertelling wordt de hulp van Ariadne bij de moord eenzijdig voorgesteld, slechts om Theseus en de Atheense kinderen, die het monster voorgeworpen werden, te redden. Ariadne gaf de held de draad, waardoor hij weer uit het labyrint, de woning van Minotauros, kon komen. Theseus nam haar en haar zuster Phaidra op z'n schip mee, verliet Ariadne echter op het eiland Dia, waarover later nog meer zal worden gezegd. De verlaten Ariadne lag in diepe slaap verzonken, toen het schip met de geredden zich verwijderde. Zij bleef daar niet alleen. Een vertelling noemt haar min, die met haar gevlucht was en eveneens op het eiland bleef. Theseus nam Ariadne niet ten huwelijk, echter niet uit ontrouw. Er werd ook verteld, dat Dionysos hem in de droom verscheen en te kennen gaf, dat het meisje aan

174

hem zelf toebehoorde. Zo schijnt het volgens de meeste vertellingen te zijn, hoewel Ariadne aan de andere kant ook uitdrukkelijk tot de grote zondaressen gerekend werd, daar zij de moordnares van haar eigen broeder werd.

Volgens de bekendste vertelling was Ariadne in diepe slaap, toen Theseus haar verliet en in zijn plaats Dionysos als redder en bruidegom op het eiland verscheen. Volgens andere, veel oudere vertellingen was zij zelfs dood, Artemis had haar gedood, op verlangen van Dionysos: een lot, dat zij met Koronis, de geliefde van Apollon, deelde. Volgens die vertellingen was zij niet slechts de stier in het labyrint ontrouw, doch ook Dionysos. Er werd ook verteld, dat de god haar op Kreta tot z'n vrouw gemaakt had. Toen schonk hij Ariadne de gouden, met edelstenen versierde krans, die hij zelf van Aphrodite gekregen had; en deze krans lichtte Theseus bij, toen hij in het labyrint was; de ontrouwe had de krans weer aan de held gegeven. Daarmee hielp zij hem oorspronkelijk, niet met de draad. Oorspronkelijk was het labyrint overigens ook geen doolhof, maar een spiraal, waarlangs men ook kon terugkeren, wanneer men door het middelpunt gegaan was. Met de lichtende krans maakte Ariadne dit Theseus mogelijk

en daarvoor werd zij gestraft. Op Cyprus toonde men haar graf; men vereerde haar daar als Aphrodite Ariadne en vertelde dat zij tijdens de weeën gestorven was, zonder gebaard te hebben. Op haar feest bootste een jonge man de barensweeën na, alsof hij een mannelijke moeder was, net zoals in de geschiedenis van Semele, Zeus en Dionysos voorkwam.

De oudste geschiedenis van Dionysos en Ariadne zal wel niet veel verschild hebben van die van Dionysos en Semele, voordat de heldensage de figuur van Theseus met de Kretenzische meesteres van het labyrint - deze oeroude vorm van de onderwereld - verbond. Ariadne en Aridela heette op onze zuidelijke eilanden een godin met twee aspecten en een dubbel - een donker en een licht - lot. Op 't vasteland droeg dezelfde godin de namen Semele en Thyone, of, in verbinding met Apollon en Asklepios, Koronis en Aigle. Een oude vaasschildering toont Ariadne, terwijl zij het kind Diomysos als min in ontvangst neemt. Tot de minnen van Dionysos behoorde, zoals men weet, onder de naam Thyone, ook Semele en een Korone was eveneens een min van hem. Maar het zijn vooral de verhalen over Semele en Dionysos, moeder en zoon enerzijds en van Ariadne en Dionysos, echtgenote en echtgenoot anderzijds, die in hoge mate gelijkkluidend zijn. Er werd verteld, dat Ariadne ten slotte met de god in z'n wagen ten hemel voer: een tafereel, dat men op een afbeelding als hemelvaart van Persephone en haar echtgenoot ziet en dat ook overeenstemt met de hemelvaart van Semele met Dionysos. Het enige verschil is dat van Semele niet verteld werd - tenminste niet in de bekende geschiedenissen - dat zij van moeder, min en gezellin, de verheerlijkte echtgenote van Dionysos werd. Dit aspect bleef aan Ariadne voorbehouden.

175

Haar huwelijk met de god op het eiland Dia ging aan haar hemelvaart vooraf. De naam Dia - de 'hemelse' of 'goddelijke' - droegen verscheidene rotseilandjes van onze zee, welke voor de grotere eilanden, bijvoorbeeld Kreta of Naxos, liggen. De naam ging zelfs op het hele eiland Naxos over omdat het meer dan alle andere beschouwd werd als het eiland, waar Dionysos z'n huwelijk had aangegaan. De nog overeind staande machtige marmeren tempelpoort op het kleine eiland voor Naxos toont, waar 't huwelijk zich heeft afgespeeld. Men ziet op een prachtig bewaard gebleven muurschildering in Rome, hoe de ontmoeting van Dionysos met zijn goddelijke bruid - geen aards meisje, maar de uit de zee omhooggedoken Persephone of Aphrodite - werd verteld. Hij vond haar noch slapend noch verlaten. De godin ontving, met een begeleidende dienaar op het rotseiland gezeten, de alleen vanuit de zee naderende jonge god. Zij hield hem een schaal voor, opdat Dionysos die zou vullen en de epifanie van de wijn uit zijn handen zou plaatsvinden. Later werd nog verteld, dat Dionysos ter herinnering aan z'n echtgenote en gezellin de beroemde gouden krans, de kroon van Ariadne, aan de hemel plaatste.

7. BIJNAMEN VAN DIONYSOS

Het waren waarschijnlijk de aanhangers van de zanger Orpheus, die de naast elkaar bestaande geschiedenissen over Dionysos tot één grote vertelling met twee moeders en drie geboorten van de god verenigden en hem ook Dimetor, 'hij, die twee moeders heeft', en Trigonos, 'driemaal geborene', noemden. Oorspronkelijk was het echter slechts één geschiedenis, waarin de moeder twee aspecten en voor de twee aspecten verschillende namen had: Persephone en Aphrodite, Semele en Thyone, Ariadne en Aridela. Ook werd een keer over het huwelijk van Aphrodite met Dionysos verteld. Als haar zoon wordt nu eens Priapos, dan weer Hymenaios, dan echter weer Hermes Chthonios, de 'onderaardse Hermes' genoemd, terwijl aan het paar Dionysos en

Ariadne zonen gegeven werden alk Oinopion, de 'wijnman', Euanthes, 'de bloeiende', en Staphylos, 'de druif'.

De bijnamen van Dionysos duiden de god slechts zelden als de 'phallische' aan; wanneer echter dit geheime aspect toch uitgesproken wordt, zit er een vérstrekkende, zij het dan niet volkomen, identiteit in, zoals Orthos, de 'rechttop staande', of Enorches, 'hij met de zaadballen'. Aan deze bijnamen was een bijzondere geschiedenis verbonden: Enorches was de zoon van een broeder en een zuster, die een ei voortgebracht hadden, waaruit hij te voorschijn kwam, zoals de kinderen van Leda, Molione of de tweeslachtige Phanes van de Orphici. Deze geschiedenis werd op Lesbos verteld, waar in de wijngaarden Hermes vereerd werd, dat wil ongetwijfeld zeggen, een phallos als afgod, die men niet Dionysos wilde noemen. Dat zou inderdaad een een-

176 zijdige benaming geweest zijn, want hij werd ook Pseudanor genoemd, de 'schijnbare man', om al z'n spotnamen, zoals gynnīs, 'de vrouwelijke', of arsenothēlys, 'de manvrouwelijke', niet op te sommen. De bijnaam Dyalos, de 'tweeslachtige', heeft zonder twijfel betrekking op zijn hermafroditisch wezen en dit alles bij elkaar op verzwegen vertellingen over de tweeslachtigheid van de god. Toch tonen bijnamen, als Dendreus, Dendrites, Endendros, de 'boomgod' of 'hij, die in de boom zit', of de met plantaardige overvloer en groei samenhangende, als Phleon, Phleus, Phloios, dat het daarbij niet om menselijke tweeslachtigheid gaat, maar om het hebben van een dubbel geslacht, wat de meeste bloemen eigen is en haar totaliteit uitmaakt.

Andere bijnamen hebben betrekking op het tegengestelde aspect in de geschiedenis van Dionysos: op de wildheid van Zagreus. Omestes en Ornadios betekenen een rauw vlees etend wezen, Eriphos daarentegen de god als geitje, dat te zijner ere opgegeten wordt. Als Aigobolos doodde hij geiten, als Melanaigis droeg hij een zwart geitevel, als Anthroporraistes doodde hij zelfs mensen - dit alles in de fase, die in zijn geschiedenis aan de plantaardige epifaniën voorafging. Met planten was hij overigens ook in de onderwereldfase verbonden. De laurier, die in deze periode bij hem hoorde, komt in z'n bijnamen niet voor, daar deze Apollon nog veel sterker toekwam en de verwantschap, misschien zelfs de identiteit der beide broeders in de sfeer van de onderwereld, geheim moest blijven. Dionysos was in dit verband Kissos, 'klimop', of - waarbij de nadruk op een ander aspect van dezelfde sfeer gelegd werd - Sykites of Sykeates, de 'vijgengod'. Als Omphakites was hij de god van de onrijpe druiven; als Lysios en Lyaios de 'bevrijdende'; als Nyktelios god van de nachtelijke feesten, als Mystes de 'ingewijde'; als Bromios god van het lawaai der bakchische optochten; als Eues of Euios god van de Euoi-kreten. Deze bijnamen hebben bijna alle betrekking op de verschijning van Dionysos als god van de wijn.

Een bijzondere epifanie drukte de naam Iakchos uit: een naam en een kreet tegelijk, waarmee het goddelijke kind der Eleusinische mysteriën verheerlijkt werd en die niet alleen maar toevallig in klank leek op Bakchos, de tweede naam van Dionysos. Iakchos en Bakchos betekenen geen verschillende godheden en, wanneer tussen deze een onderscheid gemaakt wordt, dan is dat toch alleen maar, om in Iakchos ook een Dionysos aan te duiden. Hij was de zoon van Persephone en - volgens enkelen - de geliefde van Demeter, de Iasios of Iasion, waarover men in de Orphische geschiedenissen gehoord heeft, tegelijk echter ook het mystieke kind, dat vanuit de schoot van Baubo lachte. Onze mythologie brengt ons met de vertellingen over Hades en Persephone, over Dionysos en zijn metgezellen, aan de rand van de dingen, die de inhoud van mysteriën vormden en niet mochten worden uitgesproken, ja zelfs wanneer ze werkelijk beleefd werden, ook niet konden worden uitgesproken.

Wij mogen daarom hier eindigen. Andere verhalen, die van minder belang zijn dan de vertelde, zouden hieraan nog kunnen worden toegevoegd, maar de bedoeling - al 't belangrijke te vertellen over onze goden en over de mensen, voorzover ook deze tot de mythologie behoren - achten wij met dit boek wel verwezenlijkt.

In deze serie De Haan Paperbacks voor Geschiedenis, Kunst en Cultuur verschenen voorts:

Prof. dr. H. D. F. Kitto, De Griekse beschaving

Kurt Lange, Egypte

Prof. dr. F. G. L. van der Meer, Oudchristelijke kunst Prof. dr. F. W. N. Hugenholtz, Ridderkrijg en burgervrede Prof. dr. H. Volkmann, Cleopatra

Drs. A. de Boo, Heraldiek

178

PROF. DR. K. KERÉNYI
GRIEKSE GODENSAGEN

Er is geen mythologie die ons westerlingen ooit zó heeft kunnen boeien als die van de Grieken.

Uit het schitterende mozaïek van honderden kleine en grotere avontuurlijke verhalen van de Griekse goden, hun ruzies en grappen, hun listen en liefdesgeschiedenissen doemt een fabuleuze oerwereld voor ons op.

Al deze verhalen zijn telkens weer inspiratiebron geweest voor schrijvers, dichters en beeldende kunstenaars.

In feite is het gehele westerse cultuurpatroon doorweven met aspecten die ontleend zijn aan de uitgebreide Griekse mythologie.

Van Kerényi's boek heeft niemand minder dan Thomas Mann gezegd, dat het een ware schat is, 'overvloeiend van verhalen, die hier door een kenner zoals men er moeilijk een tweede zal vinden, in alle nauwkeurigheid en met alle varianten, wordt weergegeven.'